

T.C.
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ÖNLEYİCİ MEŞRU MÜDAFAA DOKTRİNİ
ÇERÇEVESİNDE ABD’NİN IRAK’A
MÜDAHALESİNİN ULUSLARARASI HUKUKA
UYGUNLUĞU

Onur GÖKÇE

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Doç. Dr. Emrah ÖZDEMİR

Çankırı – 2024

T.C.
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ÖNLEYİCİ MEŞRU MÜDAFAA DOKTRİNİ
ÇERÇEVESİNDE ABD’NİN IRAK’A
MÜDAHALESİNİN ULUSLARARASI HUKUKA
UYGUNLUĞU

Onur GÖKÇE
ORCID: 0009-0000-5810-4601

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Doç. Dr. Emrah ÖZDEMİR

ankırı – 2024

İÇİNDEKİLER

Sayfa

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ	iii
TEZ KABUL VE ONAY	iv
ÖNSÖZ.....	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
KISALTMALAR	viii
1. GİRİŞ.....	1
2. STRATEJİK VE TARİHİ ARKA PLAN.....	9
2.1. Stratejik Arka Plan.....	9
2.1.1. Fukuyama'nın 'Tarihinin Sonu' Tezi	10
2.1.2. Brzezinski'nin 'Büyük Satranç Tahtası' Tezi.....	12
2.1.3. Huntington'un 'Medeniyetler Çatışması' Tezi	15
2.1.4. Büyük Orta Doğu Projesi (BOP)	17
2.1.5. Soğuk Savaş Sonrası Değişen Dengeler	22
2.1.6. Tezlerin Amerikan Dış Politikasına Etkileri.....	25
2.2. Tarihi Arka Plan	33
2.2.1. 11 Eylül Sonrası Afganistan Gelişmeler ve Afganistan Müdahalesi.....	33
2.2.1.1. Afganistan'ın Stratejik Konumu	34
2.2.1.2. Afganistan'a Müdahale.....	37
2.2.2. Irak'ın Siyasi Geçmişi ve Saddam'ın İktidara Gelmesi.....	48
2.2.3. Irak'ta Savaşlar Dönemi (1980-2004)	49
2.2.3.1. Irak-İran Savaşı.....	50
2.2.3.2. Birinci Körfez Savaşı.....	53
2.2.4. Saddam Sonrası Dönemde ABD Etkisi ve Kaos Ortamı	65
3. MEŞRU MÜDAFAA HAKKI VE TARİHİ GELİŞİMİ	68
3.1. Kuvvet Kullanma Yasağı ve Meşru Müdafaa Hakkı.....	68
3.1.1. Tarihsel Süreçte Egemenlik Hakkı ve Kuvvet Kullanma Yasağı.....	68
3.1.2. İki Dünya Savaşı Arası Dönemde Barışçıl Çözüm Çabaları	72
3.1.3. BM Şartı'nda Kuvvet Kullanma ve Meşru Müdafaa.....	74
3.1.4. Silahlı Saldırı Kavramı	91
3.2. Önleyici Meşru Müdafaa	98
3.2.1. Doğal Hukukta Önleyici Meşru Müdafaa ve UAD Kararları.....	99
3.2.2. BM Şartının Geniş Yorumlanması ve Önleyici Meşru Müdafaa.....	102
3.2.3. BM GK'nın Önleyici Meşru Müdafaa Kararları	108
3.2.4. Öngörücü Meşru Müdafaa	110
3.2.5. Değişen Koşullarda Önleyici Meşru Müdafaa.....	112
4. BUSH DOKTRİNİ VE ULUSLARARASI HUKUKA ETKİLERİ	118
4.1. Bush Doktrini.....	118

4.1.1.	11 Eylül Öncesi Genel Durum ve Yeni Muhafazakârlar	119
4.1.2.	11 Eylül ve Bush Doktrini	120
4.1.3.	Bush Doktrinine ve Irak'ın İşgaline Eleştirel Yaklaşımlar.....	134
4.2.	Gelişen Teknolojinin Meşru Müdafaaaya Etkisi	150
4.2.1.	Güvenlik Algısı ve Terör Kavramlarındaki Gelişmeler.....	151
4.2.2.	Aciz Devlet Doktrini.....	158
4.2.3.	Terör Örgütlerine Karşı Meşru Müdafaa, TSK Örneği	164
4.2.4.	Kuzey Kore-ABD Geriliminin Önleyici Meşru Müdafaa Açısından Değerlendirilmesi	193
5.	SONUÇ	195
	KAYNAKÇA	206
	ÖZGEÇMİŞ.....	211

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığı *Önleyici Meşru Müdafaa Doktrini Çerçevesinde ABD'nin Irak'a Müdahalesinin Uluslararası Hukuka Uygunluğu* adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğunu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğini, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığını bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığını her alıntıya kaynak gösterdiğini ve yararlandığını eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

17/04/2024

İmza

Onur GÖKÇE

TEZ KABUL VE ONAY
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Onur Gökçe tarafından hazırlanan Önleyici Meşru Müdafaa Doktrini Çerçevesinde ABD'nin Irak'a Müdahalesinin Uluslararası Hukuka Uygunluğu başlıklı bu çalışma, 17/04/2024 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda oybirliğiyle başarılı bulunarak jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Danışman	: Doç. Dr. Emrah ÖZDEMİR	İmza:
Üye	: Doç. Dr. Serkan YENAL	İmza:
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Ali Samir MERDAN	İmza:

ONAY

Bu Tez, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun/...../ 201.. tarih ve sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Coşkun POLAT

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Ülke olarak sürekli çatışmaların yaşandığı bir coğrafyaya komşu olmamız ve onlarca yıldır süregelen terör sorunuyla mücadele etmemizden dolayı maalesef savaş ve terörle mücadelenin zorlu ve insani anlamda acı sonuçlarına şahit oluyoruz. Savaşlarda ve terör saldırılarında hayatını kaybeden sivillerin, ayrıca terörle kahramanca mücadele ederken şehit olan askerlerimizin acı haberlerini aldığımız bir dönemde; modern dönemlerde savaş hukuku ve terörle mücadelenin hukuka uygunluğu alanında bir akademik çalışma yaparak akademik dünyaya bir katkıda bulunmak istedim. Tezime son halini vermeye çalıştığım dönemde bir yandan İsrail'in Gazze'de sivillere yönelik saldırıları, bir yandan da Türk Silahlı Kuvvetlerinin Kuzey Irak'ta terör örgütüne karşı Pençe Harekâtı devam etmekteydi. Bu yüzden sivillere yönelik saldırıların, insanlık dramlarının bir an önce son bulmasını diliyor, Türk Silahlı Kuvvetlerinin terörle mücadelesinden dolayı kahraman ordumuzla iftihar ettiğimi ifade etmek istiyorum.

Elbette ki, bu çalışmamın ortaya çıkmasında bana destek olan birçok kişi var. Ancak burada hepsinin ismini tek tek saymak olanaksız olduğu için bir kaçının ismini saymakla yetineceğim. Öncelikle eğitim hayatımın en başından bu yana, bana her türlü desteği veren, benimle yakından ilgilenen ve akademik çalışmalar yapmam için beni teşvik eden, başta ablam Doç.Dr. Fadime GÖKÇE olmak üzere tüm aileme, tez dönemi başta olmak üzere lisansüstü eğitim sürecimin her aşamasında benimle yakından ilgilenen ve desteğini hiçbir zaman benden esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Emrah ÖZDEMİR'e sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

17/04/2024

Onur GÖKÇE

ÖZET

Tezin Başlığı : Önleyici Meşru Müdafaa Doktrini Çerçevesinde ABD'nin Irak'a Müdahalesinin Uluslararası Hukuka Uygunluğu
Tezin Yazarı : Onur GÖKÇE
Danışman : Doç. Dr. Emrah ÖZDEMİR
Anabilim Dalı : Uluslararası İlişkiler
Tezin Türü : Yüksek Lisans
Kabul Tarihi : 17.04.2024

11 Eylül saldırıları ve arkasından ABD'nin önce Afganistan, daha sonra da Irak'a müdahaleleriyle beraber uluslararası toplumun en fazla tartıştığı konulardan biri önleyici meşru müdafaa olmuştur. Ancak söz konusu kavramla alakalı ne uluslararası geçerliliği olan bir anlaşma yapılmış ne de bir teamül kuralı oluşturulabilmiştir. Bu yüzden bu kavram, bazı müdahalelerde veya kuvvet kullanma tehditlerinde tekrar gündeme gelmeye devam etse de meşru olup olmadığı ve meşru ise sınırlarının ne olduğu belli değildir. Bu yüzden şuan için yapılabilecek en makul değerlendirme, meşru müdafaa kavramı hakkındaki düzenlemelere ve değerlendirmelere bakılarak önleyici meşru müdafaa kavramının buna uygun olup olmadığını irdelemektedir. Ancak uluslararası toplum bu belirsizlik bir an evvel sonlandırarak bu konuda bir uluslararası düzenleme yapmalı ya da emsal bir karar ortaya koyabilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Kuvvet Kullanma Yasağı, Meşru Müdafaa Hakkı, Önleyici Meşru Müdafaa, Bush Doktrini

ABSTRACT

Thesis Title : The Legitimacy of the USE Intervention in Iraq in the Framework of the Preventive Self-Defense Doctrine in International Law

Author : Onur GÖKÇE

Supervisor : Assoc.Prof. Emrah ÖZDEMİR

Department : International Relations

Thesis Type : Master's Thesis

Date : 17.04.2024

With the September 11 attacks and the USE's interventions first in Afghanistan and then in Iraq, one of the most discussed issues by the international community has been preventive self-defense. However, neither an internationally valid agreement nor a customary rule has been formed regarding the concept in question. Therefore, although this concept continues to come up again in some interventions or threats to use force, it is unclear whether it is legitimate or not, and if so, what its limits are. Therefore, the most reasonable assessment that can be made for now is to examine whether the concept of preventive self-defense is suitable for this, by looking at the regulations and evaluations on the concept of self-defense. However, the international community should be able to end this uncertainty as soon as possible and make an international regulation on this issue or put forward a precedent decision.

Keywords: Prohibition of Use of Force, Right to Self-Defense, Preventive Self-Defense, Bush Doctrine

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
BM	Birleşmiş Milletler
BMGK	BM Güvenlik Konseyi
MC	Milletler Cemiyeti
NATO	Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri
UAD	Uluslararası Adalet Divanı
UNSCOM	Birleşmiş Milletler Özel Komitesi

1. GİRİŞ

İki dünya savaşının neden olduğu tahribatın insanlığa verdiği en büyük derslerden biri, devletlerin sorunlarını diplomasi başta olmak üzere, barışçıl yollarla çözmesinin artık bir gereklilikten çıkıp zorunluluğa dönüşmesidir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan Birleşmiş Milletler sisteminin, kendisinden önceki sistemlerden en önemli farkı, kuvvet kullanma yasağı ve bu yasağın ihlal edilmesi durumunda yaptırımların ne olacağının net şekilde ortaya konulması olmuştur. Kuvvet kullanma yasağı, tarih boyunca pek çok süreçten geçip günümüze gelmiştir. Devletlerin birbirlerine kuvvet kullanması, tarihte bilinen ilk devletlerle beraber ortaya çıkmıştır. Çünkü kuvvet kullanma devletlerin egemenlik haklarının bir parçası olarak görülüyordu.

Bir devletin kuvvet kullanması için kuvvet kullanımının, inanç kökenli olan haklı savaş düşüncesine uygun olması yeterli görülüyordu. Daha sonra, Vestfayla düzeniyle kuvvet kullanmada temel kriter ulus devletin ulusal çıkarları olarak görülmüştür. Barutlu silah teknolojisinin artması, bu silahların daha yoğun şekilde kullanılması ve meydan savaşlarının yerlerini, özellikle sivil yerleşim alanlarını da içine alacak şekilde yapılan savaşlara bırakmasından dolayı savaşların tahribatı giderek artmıştı. Birinci Dünya Savaşı sonucunda ortaya çıkan hem maddi hem de insani kayıplar, insanlığı kuvvet kullanmayı yasaklamaya zorlamıştı. Bu yüzden Milletler Cemiyeti kurulmuş ancak hem bazı büyük devletlerin cemiyete üye olmaması, hem de etkin bir müdahale sistemi ortaya konulamamasından ötürü, İkinci Dünya Savaşı başta olmak üzere, yeni kuvvet kullanmaları önlenememiştir.

Milletler Cemiyeti'nin kurulması ve kuvvet kullanmayı sınırlandıran bir takım anlaşmaların varlığı, kuvvet kullanımı fiilen sonlandıramamıştır. Ancak İkinci Dünya Savaşında nükleer silahların kullanılması, maddi ve insani kaybın daha önceki savaşlarla kıyaslanamayacak düzeyde yüksek olması Birleşmiş Milletler sisteminin kurulmasına neden olmuştur. Bu yüzden kuvvet kullanma yasağı ve bu yasağın ihlal edilmesi durumunda ortaya konması planlanan müdahale sistemi, İkinci Dünya Savaşı sonunda BM Şartı'nda düzenlenerek, devletler için etkili ve bağlayıcı bir nitelik kazanmıştır. Ne yazık ki kuvvet kullanma yasağı, çatışmaları ve uluslararası hukuktan kaynaklanan hakları mutlak şekilde önleyememiştir. Bu yüzden aynı şartın içerisinde

kuvvet kullanma yasağının bazı istisnalara yer verilmiştir. Bu istisnalardan en önemlisi ve en çok kullanılanı meşru müdafaa hakkıdır. Geçtiğimiz yüzyılda uluslararası hukuk alanında en fazla tartışılan konuların başında meşru müdafaa hakkının sınırları ve kapsamı gelmektedir. Birçok alanda olduğu gibi, 11 Eylül bu alanda da bir kırılma noktası haline gelmiştir.

11 Eylül 2001’de ABD’de yapılan terör saldırılarından sonra, ABD terörle mücadele adına radikal adımlar atmış, önce Afganistan’a sonra da Irak’a askeri müdahalede bulunmuştur. Bu askeri müdahalelere dayanak olarak Bush Doktrini adında, önleyici meşru müdafaa başta olmak üzere birçok prensip ortaya koyarak, müdahalelerinin meşruluğunu savunmuştur. Bush Doktrinine göre henüz bir saldırı olmadan dahi, saldırıyı önlemek adına gerçekleştirilecek bir müdahale meşru sayılabilecekti. Bush Doktrini, kendilerine önleyici meşru müdafaa hakkı verecek olası bir saldırıda, tehlikenin büyüklüğünü, tehlikeye karşı hareketsiz kalınırsa ortaya çıkabilecek riskin büyüklüğüyle ölçmüştür. Ancak meşru müdafaa hakkının temelinde, bir devletin uğradığı haksız saldırıyı meşru şekilde bertaraf etmesi vardır.

Yani meşru müdafaa’nın ilk şartı mevcut bir saldırı olmasıdır. Bu yüzden pek çok uluslararası hukuk uzmanı bu doktrini meşru görmemiştir. Bush Doktrinini hem savunanlar hem de karşı çıkanların ortaya koyduğu savlarda ciddi haklılık payı olmakla birlikte, sakıncalar da mevcuttur. Zira teknolojinin ilerlemesiyle birlikte olası bir saldırının tahribat gücü çok fazla artmıştır. Bir saldırının en azından başlangıcının beklenilmesi dahi, hem saldırıya uğrayacak devletin milli güvenliğini hem de uluslararası barış ortamının istikrarını ciddi şekilde tehlikeye atacak hale gelmiştir. Ancak bir saldırı olmadan yapılacak bir müdahalenin meşru sayılması, özellikle küresel aktörlerin siyasi çıkarları için yapacağı haksız müdahalelere hukuk kılıfı giydirilmesi tehlikesini de bünyesinde barındıracaktır.

Üstelik önleyici meşru müdafaa doktrinini savunanlar arasında da, olası saldırının hangi seviyede olması durumunda meşru müdafaa hakkının ortaya çıkacağı konusunda fikir ayrılığı vardır. Önleyici meşru müdafaa hakkının, meşru müdafaa hakkının geniş yorumu olarak uluslararası hukuka uygun olduğunu savunanlar ikiye ayrılmaktadır: Söz konusu saldırıya karşı müdahale hakkının ortaya çıkması için vukuu muhakkak (preemptive self defense) olmasını gerekli görenler ve vukuu muhtemel (preventive self defense) olmasını da yeterli olduğunu savunanlar. Önleyici meşru müdafaaya yönelik

tartışmaların sonlanmamasının temel nedeni, Uluslararası Adalet Divanı ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin doğrudan bu konuda bir karar alamamasıdır. Uluslararası Adalet Divanı mahkeme niteliğinde olduğunda dolaylı, ortaya konan hükümlerin söz konusu olaya uygunluğuyla ilgilenmekte, yeni bir hüküm oluşturmaktan geri durmaktadır. BM Güvenlik Konseyi'nde ise, Güvenlik Konseyi'ndeki 5 daimî üyenin ulusal çıkarlarını esas alarak, çoğu olayda farklı safta yer alması ve veto hakkını kullanması yüzünden konuyla alakalı etkin bir karar alınamamıştır.

Bunun yanında yoğun bir şekilde Bush Doktrininin hukuki değil, siyasi bir doktrin olduğu düşüncesi savunulmuştur. Bu düşünceye göre, ABD'nin 11 Eylül sonrası dış politikadaki saldırgan stratejilerini bir temele oturtma çabası, kendisini Bush Doktrini olarak göstermiştir. Bush Doktrini, özellikle Soğuk Savaş sonrası ABD'nin hegemonyasını öncelikle kurma, sonrasında koruması için ortaya koyduğu yeni ve realist stratejilerin bir toplamı olarak görmek mümkündür. Soğuk Savaş sonrası ABD'nin dış politika anlayışındaki değişimler, uluslararası sistemde kökten değişikliklere neden olmuştu. ABD'yi dengeleyecek bir gücün kalmaması, ABD'nin kendisini dünyanın jandarması olarak görmesinin ve kendi meşruiyet dayanaklarına göre, kendisinin verdiği yetkiyle, dünyanın birçok yerinde askeri müdahalelere başlamasının kapısını aralamıştı. Bilhassa George W.Bush iktidarı boyunca, özellikle de Yeni Muhafazakârların desteğiyle saldırgan ve müdahaleci bir dış politika izlemiştir. Önleyici meşru müdafaayı dayanarak göstererek yapılan askeri müdahalelere, demokrasi ihracı ve insan hakları söylemleri eşlik etmiştir. Özellikle müdahalelerin gerçekleştiği dönemde önleyici meşru müdafa, Bush Doktrini ve ABD'nin müdahalelerinin meşruluğu akademik dünyada yoğun şekilde tartışılmıştır. Bu akademik çalışmalar sonunda, çoğunlukla önleyici meşru müdafaanın hukuka uygun olmadığı, Bush Doktrinin hukuki değil siyasi bir doktrin olduğu ve ABD'nin müdahalelerinin uluslararası hukuk açısından birçok kabul edilemez noktası olduğuna yönelik düşünceler ağır basmıştır.

Tüm bu durumlar göz önüne alındığında araştırmanın temel sorusu “ABD'nin Irak'a müdahalesi ve müdahalenin dayandırıldığı Önleyici Meşru Müdafa Doktrini uluslararası hukuka göre ne derece meşrudur?” olarak belirlenmiştir. Soğuk Savaş sonrası ABD, dünyanın tek kutbu olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Bu durumun

önemli bir sonucu olarak ABD'nin tutum ve yaklaşımları uluslararası hukukta normların oluşması veya ortadan kalkması için son derece etkin bir hale gelmiştir. Bu yüzden ABD'nin müdahalesinin meşru görülmesi, birçok devletin de benzer kuvvet kullanmalarını aynı gerekçelere dayandırmasına olanak sağlayacaktır. ABD'nin Irak işgali birçok konuda uluslararası hukukta önemli tartışmalara neden olmuştur. Bundan dolayı, ABD'nin Irak işgalinin meşru olup olmadığı soruna cevap verilebilmesi için öncelikle bu tartışma konularına değinmek gerekir. Bu sebeple araştırmanın alt soruları da şu şekilde belirlenmiştir:

- Önleyici meşru müdafaa hukuken kabul edilebilir mi? Önleyici meşru müdafaa ise en basit haliyle, henüz gerçekleşmemiş ama gerçekleşeceği öngörülen bir saldırıya karşı, saldırı gerçekleşmeden saldırının kuvvet kullanılarak bertaraf edilmesidir. Meşru müdafaa'nın ortaya çıkması ve uygulanması için gerekli olan dört şartından biri doğrudan mevcut bir silahlı saldırı iken, diğer üç şart da silahlı saldırı şartıyla ilintilidir. Bu araştırmada öncelikle meşru müdafaa hakkının hukuki dayanakları ve tarihsel gelişimi üzerinde durulacak, daha sonra önleyici meşru müdafaa'nın bu kapsamda değerlendirilip değerlendirilemeyeceği incelenecektir. ABD'nin Irak işgalinin uluslararası hukuka göre meşru olup olmaması da, kuvvet kullanma yasağı ve meşru müdafaa hakkının sınırlarının ne şekilde değerlendirileceğine bağlıdır.

- Terör örgütlerine karşı meşru müdafaa hakkı doğar mı? Eğer bir sorumluluk doğuyor ise terör örgütünün faaliyet gösterdiği ülke devletin sorumluluğu ne olacaktır? Meşru müdafaa'nın düzenlendiği BM Anlaşması madde 51'de silahlı saldırı ifadesi kullanılırken, 1974 yılında BM'nin aldığı bir karara göre silahlı saldırı yalnızca devletler tarafından gerçekleştirilebilirdi. Bu kararın amacı, meşru müdafaa gibi kuvvet kullanmayı meşru kılacak önemli bir istisnanın ortaya çıkması için basit sayılabilecek düzeyde saldırıların yeterli olmamasıydı. Ancak gelişen teknoloji ve uluslararası konjonktürde devletlerin birbirlerini doğrudan hedef almayıp, terör örgütlerine verdikleri destekle birbirlerine zarar vermelerinden dolayı, terör örgütlerinin saldırılarının tahribatı, devletin kolluk kuvvetlerinin saldırılarına benzer sonuçlar doğurabilir hale gelmiştir. Ayrıca terör örgütünün ülke sınırları içerisindeki tüm faaliyetleri egemenlik yetkileri kapsamında ulusal hukukun konusudur. Ancak başka bir ülke sınırları içerisinde faaliyet gösteren terör örgütlerine karşı müdahaleler

uluslararası hukukun alanıdır. Ülke devleti ile saldırıda bulunan terör örgütü arasındaki ilişkiye göre ülke devletinin sorumluluğu da şüphesiz değişmektedir.

- Bush Doktrini uluslararası hukuka göre meşru mudur? ABD'nin, 11 Eylül sonrası müdahaleci yaklaşımına dayanak olarak gösterdiği Bush Doktrininin temelinde önleyici meşru müdafaa hakkı olsa da, doktrin sadece bununla sınırlı değildir. ABD'nin kendisini dünyanın jandarması olarak görerek, dünyanın geri kalanına liberal ekonomik ve demokrasi ihraç etmeye çalışmış, bunu kendisine hak görmüştür. Bush Doktrininin aynı zamanda siyasi boyutu olduğu açıktır. Ancak bizim için önemli olan temel konu uluslararası hukuka göre meşruiyetidir.

Araştırmanın temel amacı önleyici meşru müdafaa hakkından yola çıkarak değişen koşullara göre meşru müdafaa hakkını tekrar değerlendirmek ve hem ortaya çıkma hem de uygulama şartlarındaki belirsizliği giderebilmektir. Önleyici meşru müdafaa'nın, meşru müdafaa hakkı içinde değerlendirilip değerlendirilemeyeceği ya da meşru müdafaa hakkının bu yönde genişletirilip genişletilemeyeceğine dair bugüne kadar hem ülkemizde hem de dünyada birçok çalışma yapılmıştır. Ancak söz konusu çalışmaların büyük bir kısmı, ABD'nin bu doktrini ortaya koyarak Irak'a müdahalede bulunduğu dönemde ortaya konulmuştur. Oysa önleyici meşru müdafaa'yı savunanların temel savlarından biri, teknolojik imkânların artmasıyla olası saldırıların tahribatının çok yüksek olmasıdır. ABD'nin Irak'a müdahalesinin üzerinden yaklaşık 20 yıl geçmiş olup, bu süre zarfında teknolojik yeni gelişmeler ortaya çıkmış, olası saldırıların tahribatı ve etkileri korkunç boyutlara ulaşmıştır.

Özellikle nükleer denemeler yapan Kuzey Kore ile ABD'nin arasındaki gerilim sürekli artmış ve dönemin ABD Başkanı Donald Trump gerekirse müdahale edebileceklerinden bahsetmiştir. Bush doktrini ilk kez tartışmaya açıldığında, doktrine konu müdahale bir terör örgütünün kitle imha silahlarına ulaşma ihtimali ve devamında kullanmasını önlemek adına ortaya konulurken, günümüzdeki Kuzey Kore-ABD geriliminde artık devreye daha büyük aktörler girmiştir. Bu durum önleyici meşru müdafaa hakkını hem kabul eden hem de reddeden tarafın düşüncelerini destekler niteliktedir. Zira bu süreçte silahların tahribat gücü giderek artmakta ve ilk saldırının gerçekleşmesi beklenemeyecek düzeye gelmişken, aynı zamanda siyasi rekabet kuvvet kullanma tehditlerini de beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla ABD'nin Irak'a müdahalesinden bu yana yaşanan teknolojik gelişmeler ve doktrine konu

aktörlerdeki değişim, önleyici meşru müdafaa hakkının tekrar değerlendirilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu çalışmada da bu eksikliği gidermek hedeflenmiştir.

Terör örgütlerine karşı meşru müdafaa hakkının doğumu da, Bush Doktrini çerçevesinde uluslararası toplum tarafından tartışılan konulardan birisi olmuştur. Bu tartışmanın temelinde BM'nin 1974 yılında silahlı saldırının tanımıyla alakalı vermiş olduğu karar yatar. Karara göre silahlı saldırı ancak devletler tarafından gerçekleştirilebilirdi. Çünkü meşru müdafaa hakkı gibi devletlere kuvvet kullanmayı meşru kılacak bir hakkın ortaya çıkması için saldırının belirli bir büyüklüğe ulaşması gerekmektedir. Kararın verildiği dönemde herhangi bir terör örgütünün saldırı kapasitesinin bu seviyede olması mümkün gözüküyordu. Ancak teknolojinin gelişmesi ve özellikle de Soğuk Savaş sonrasında büyük devletlerin rakip devletlere zarar vermek için terör örgütlerini kullanma çabası içine girmeleri, terör örgütlerinin operasyon kapasitesini ciddi oranda arttırmıştır. Yine de 11 Eylül öncesi terör örgütlerinin saldırılarına karşı meşru müdafaa hakkının doğup doğmayacağı tartışmalıydı.

Ancak 11 Eylül saldırılarının etkileri göz önüne alındığında, terör örgütlerinin saldırılarının da devletlerin kolluk kuvvetlerinin saldırılarıyla benzer tahribata neden olabileceği, dolayısıyla bu saldırılara karşı meşru müdafaa hakkının doğacağı kabul edilmeye başlanmıştır. Yine de, 11 Eylül üzerinden uzun süre geçmesine rağmen, terörle mücadele eden bazı devletlerin bir takım operasyonlarının meşru müdafaa hakkı kapsamına mı girdiği yoksa operasyon yapılan ülkenin devletinin egemenlik haklarının mı ihlal edildiğine yönelik tartışmalar devam etmektedir. Türk Silahlı Kuvvetlerinin 2016'da Fırat Kalkanı operasyonu ile başlayan Suriye ve Irak'ta yaptığı operasyonlarda da Türkiye'nin savı meşru müdafaa hakkının varlığı olmuştur. Terör örgütlerine karşı meşru müdafaa hakkının doğup doğmayacağı ve doğacaksa terör örgütünün barındığı ülkenin devletinin ne düzeyde sorumlu olacağına yönelik tartışmalar için de ABD'nin 11 Eylül sonrası müdahaleleri ve bu müdahaleler üzerinde yapılan akademik çalışmaların önemi büyüktür. Tüm bu nedenlerden dolayı, 11 Eylül sonrasında ABD'nin müdahaleci yaklaşımı, Bush Doktrininin meşruluğu ve bunların uluslararası sistemde kendisinden sonra gelişen olaylara etkisini tekrar ele almanın, akademik dünyaya önemli bir katkısı olacaktır.

Araştırmanın yönteminden bahsedilecek olursa, örnek olay incelemesi esas alınarak birincil ve kaynaklar üzerinden nitel içerik analizi yapılmış, yani nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Çalışma yapılırken ilk olarak, özellikle Soğuk Savaş sonrası ABD'nin dış politika stratejilerine etki eden, Francis Fukuyama, Samuel Huntington ve Zbigniew Brzezinski'nin akademik çalışmaları ve tezleri incelenmiştir. Zira bu akademisyenler yaptıkları çalışmaların yanında, aynı zamanda ya Dışişleri Bakanlığı ve Savunma Bakanlığı gibi stratejik bakanlıklarda görev almış ya da doğrudan ulusal güvenlik danışmanı olarak ABD yönetimine etki etmiştir. Yani tezleri ABD yönetimi tarafından kabul görmüştür. Ayrıca Bush Doktrinin amaçları ve meşruiyeti konusunda, özellikle 2002 Ulusal Güvenlik Belgesi ve dönemin ABD Başkanı George W. Bush ile ilk olarak Ulusal Güvenlik Danışmanı daha sonra da Dışişleri Bakanlığı yapan Condoleezza Rice'ın konuşmaları ve röportajları incelenmiştir. Ayrıca meşru müdafaa'nın sınırlarının belirlenmesi için, kuvvet kullanma yasağının ve meşru müdafaa istisnasına yer verilen uluslararası anlaşmalar ile örf ve âdet hukuku oluşturan gelişmeler incelenmiş, konuyla alakalı karşıt uzman görüşlerine yer verilmiştir.

Araştırmanın amacına ulaşip araştırma sorularına cevap verebilmek için bulgular, Giriş ve Sonuç kısmı dışında 3 bölüme ayrılarak incelenmiştir. Araştırmada ikinci bölümden başlayan bu kısımların içeriğinden kısaca bahsetmekte yarar vardır.

İkinci kısmında 11 Eylül sonrası ABD'nin müdahaleci yaklaşımının stratejik ve tarihi arka planı izah edilecek ve Bush Doktrinine etki eden kısımları üzerinde durulacaktır. Şüphesiz ki Bush Doktrinin lehine ve aleyhine savların, hangi konjonktürde savunulduğunu anlayabilmemiz için, özellikle Irak'a müdahale başta olmak üzere, o dönemdeki gelişmeleri, stratejik ve tarihi arka planıyla beraber ele almamız gerekir. Afganistan Orta Asya'nın, Irak ise Orta Doğu'nun kalbi sayılabilecek düzeyde stratejik öneme sahip bölgelerdir. Zira ABD'nin Afganistan ve Irak'a olan ilgisi 11 Eylül'den önce de vardı. Bu yüzden ABD'nin bu iki ülke başta olmak üzere, bölgeye ilgisinin tarihi gelişimi ve bu ilginin nedenlerini ele almak gerekir.

Üçüncü kısımda kuvvet kullanma yasağı ve buna bağlı olarak meşru müdafaa hakkının uluslararası anlaşmalar, uluslararası örf ve âdet kuralları, içtihat ve doktrindeki yerini ve bugünkü halini alana kadar yaşanan tarihsel gelişmeler ele alınacaktır. Kuvvet kullanma yasağının uluslararası hukukun bir normu haline gelmesi elbette bir anda olmamıştır. Kullanılan silahların tahribatının artması, özellikle iki dünya savaşında

yaşananların toplumların hafızalarında büyük hasar bırakarak savaşa karşı bir tavır gelişmesi, bazı devletlerin bu yasağı esnetme çabaları, uluslararası toplumun buna karşı verdiği tepkiler kuvvet kullanma yasağı ve bu yasağın istisnalarının günümüzdeki haline gelmesini sağlamıştır.

Dördüncü ve son bölümde de Bush Doktrininin içeriğine, uluslararası hukukta oluşturduğu etkiye, doktrine karşı lehe ve aleyhe görüşlere yer verilecektir. Ayrıca, önleyici meşru müdafaa hakkının varlığı kabul edilse bile, ABD'nin Irak'a müdahalesi sırasında orantılılık ilkesine uyulup uyulmadığı, hatta geniş kapsamda savaş hukukuna göre hareket edip etmediği ciddi şekilde şüphelidir. Söz konusu müdahale sahip olduğu önemden mütevellit kendisinden sonra gerçekleştirilebilecek olan müdahaleler için de emsal teşkil edecektir. Bu yüzden bu çalışmada, Bush Doktrini kapsamında önleyici meşru müdafaa hakkının uluslararası hukuka uygun olup olmadığı, ayrıca varılacak sonuca göre ABD'nin müdahalesinin uluslararası hukuka uygun şekilde gerçekleşip gerçekleşmediğini cevaplanmaya çalışılacaktır. Bunun yanında 11 Eylül sonrası yaşanan gelişmelerin ve doktrindeki tartışmaların, uluslararası terörizmle mücadelede neden olduğu değişikliklere değinilecek ve örnek olarak TSK'nın 2016 sonrası Suriye ve Irak'ta yaptığı sınır ötesi operasyonlar ele alınacaktır.

2. STRATEJİK VE TARİHİ ARKA PLAN

2.1. Stratejik Arka Plan

Uluslararası ilişkilerde yaşanan olayları ve uluslararası hukukta aktörlerin iradelerini, devletlerin ulusal stratejilerinden bağımsız bir şekilde incelemek mümkün değildir. Özellikle ABD'nin en büyük temsilcilerinden olduğu Batı medeniyetinin en etkin politik değerleri, ulusal çıkarları incelemek ve realist dış politika izlemektir. Tarih boyunca taraftar toplamak için idealist düşünceler dillendirilse de bu idealist düşüncelerin arka planında da realist stratejiler olmuştur (Boztaş, 2014, s. 171). Mesela Birinci Dünya Savaşı sırasında ABD Başkanı olan Woodrow Wilson'un ortaya koyduğu, içinde Milletler Cemiyeti'nin kurulmasının da olduğu, Wilson İlkeleri olarak bilinen ilkeler, idealist düşüncenin ürünü olarak değerlendirilmiştir. Ancak ABD, dış politika hedeflerine uygun düşmediği gerekçesiyle, kuruluşunun öncülüğünü yaptığı Milletler Cemiyeti'ne kendisi üye olmamıştır. Wilson İlkelerinin arka planındaki amaç da İngiliz hâkimiyetinin yavaş yavaş kırıldığı geri kalmış ülkelere ve dünya savaşının kaybedenlerine yakınlaşmaktır. Zira İngiltere Birinci Dünya Savaşı'nda kazanan tarafta yer almış olsa da çok yıpranmış ve güç kaybetmişti. Görüldüğü üzere ABD'nin en idealist görünen hamlesinin arkasında bile realist bir düşünce yatmaktadır. Dolayısıyla ABD'nin dış politika hamlelerini veya uluslararası hukukta ortaya koyduğu tezleri, yalnızca söylemler üzerinden değerlendirmek mümkün değildir. Mesela ABD'nin Irak'ı işgalinin nedenini yalnızca terör örgütleriyle mücadele etmek ve Irak'ı özgürleştirmek olduğunu kabul edersek büyük bir saflık yapmış oluruz. Bu yüzden 11 Eylül sonrası, ABD'nin müdahaleci anlayışının temelini oluşturan, özellikle de Soğuk Savaş sonrası ortaya konan akademik tezler incelenmeden; ABD'nin ne Afganistan'a, ne Irak'a müdahalesinin ne de Bush Doktrinin amaçları anlaşılabilir. Özellikle Fukayama'nın 'Tarihin Sonu', Huntington'un 'Medeniyetler Çatışması' ve Brzezinski'nin 'Büyük Satranç Tahtası' tezi ABD'nin Soğuk Savaş sonrası stratejilerini belirlemede son derece etkin rol oynamıştır. Bu stratejik hedeflerin birleşimi de kendini 'Büyük Orta Doğu Projesi' ve 'Bush Doktrini' olarak

göstermiştir. Bu yüzden bu tezlerin ve projelerin her birine kısa da olsa değinmek gerekir.

2.1.1. Fukuyama'nın 'Tarihinin Sonu' Tezi

Soğuk Savaş'ın blok liderlerinin birbirleriyle çatışma durumunda olan iki ideolojiyi savunmalarından ötürü SSCB'nin yıkılması ve Doğu Bloğunun dağılmasıyla birlikte liberalizmi savunan stratejistler ve onları takip eden devlet adamları, tam anlamıyla zaferlerini ilan ettiler. Bu stratejistlerin başında da elbette ki, Francis Fukuyama gelir.

Fukuyama'nın, 1989 yılında 'The National Interest' dergisinde yayınlanan 'Tarihin Sonu mu?' isimli makalesi hem akademik dünyada ses getirmiş, hem de ABD'nin Soğuk Savaş sonrası küresel vizyonunu şekillendirmesi açısından temel bir misyon üstlenmiştir. Gerçekten de ABD, bu tarihten sonra dış politikasını liberal değerlerin mutlak doğru olduğu, kendisinin de bu düşüncenin lideri olarak ideolojisini yayma, hatta yer yer dayatma hakkının olduğu kabulleri üzerine inşa etmiştir.

Fukuyama'ya göre insanlık tarihi, devlet ve toplum düzenini açıklama iddiasından olan birçok ideoloji görmüş, ancak başarılı bir şekilde ayakta kalabilen yalnızca liberalizm olmuştur. Zira liberalizmin yakın dönemdeki rakip ideolojilerinden faşizm İkinci Dünya Savaşı'nda, komünizm ise Soğuk Savaş'ta çökmüş ve liberalizm ayakta kalan tek ideoloji olmuştur (Karabulut, 2013, s. 64). Bu durum onlara göre liberalizmin teorik haklılığının fiilen ispat edilmesiydi. Fukuyama'ya göre insanlık tarihi boyunca düşünceler genel hatlarıyla ilerlemeci bir yapıyla şekillenmiş, yani ideolojilerinin başarısızlıkları üzerine, eksikler tespit edilip daha iyisi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Liberalizm de bu siyasi evrimin son noktasıdır. Zira artık gidilecek bir nokta kalmamıştır. Çünkü liberalizmin geniş kapsamına rağmen bir bütünlük içinde olup diğer ideolojilerin aksine, çelişkilerden uzaktır (Karabulut, 2013, s. 64). Fukuyama'ya göre ideolojiler açısından, tarihin ilerlemesi durmuş, çelişkileri olmadığından daha üst bir versiyonu olmayacak olan liberalizm ile tarihin sonu gelmiştir.

Tarihin sonu tezine göre liberalizm dışında çelişkisiz ve fiilen uygulanabilir bir ideoloji yoktur. Ancak Batı'nın liberal değerlerine karşı yalnızca İslam alternatifler

üretmektedir (Davutoğlu, 2013, s. 253). Bu alternatiflerin liberal sistemin varlığını doğrudan tehdit etmemesinin temelinde Müslüman olmayan toplumlar için uygulanmasının bir cazibesinin olmaması yatar. Bundan dolayı da fiilen dünyaya yayılması çok mümkün değildir. İslam değerleri liberal değerlerin alternatifi olsa da tüm dünyayı kapsayan bir etki oluşturmaları çok mümkün görülmemektedir (Karabulut, 2013, s. 64-65).

‘Tarihin Sonu mu?’ makalesinin akademik camiada oluşturduğu etki ve dünyanın tek süper gücü ABD’nin ulusal politikalarını şekillendirmesinden ötürü makaledeki düşünceler tarihin sonu tezi veya teorisi ismiyle anılmaya ve üzerine hem lehe hem aleyhe çalışmalar yapılmaya başlandı. Liberal sistemin hiçbir açığının olmadığı düşüncesi elbette ki eleştiriye açık bir düşüncedir. Zira tez, sadece ABD’nin içinde bulunduğu şartlar ve sadece ABD açısından liberalizmin tarihin sonunun geldiğini iddia etmemektedir. Fukuyama’ya göre tüm insanlık tarihinin, ideolojiler açısından sonu gelmiştir. Ancak insanlık tarihi boyunca toplumların en temel ihtiyacı güvenlik olmuştur. Liberal değerlere sahip bir devletin, dünyanın tek süper gücü olduğu ve hatta buna dayanarak kısmen de olsa, dünyanın geri kalanına müdahale hakkını kendisinde gördüğü bu dönemde, dünyanın birçok yerinde savaşlar, kitlesel göçler ve ciddi insan hakları ihlalleri yaşanmıştır. Liberal değerlere sahip başat devletlerin uluslararası toplumdaki etkinliğine rağmen, bu acı olaylar engellenememişti. Devletin varlık nedenlerinin başında gelen bu ihtiyaçları karşılayamamasına rağmen liberalizmi çelişkisiz ve bir üst düşüncesi olmayacak kadar üstün görmek elbette ki eleştiriye hak etmektedir.

Tüm bu eleştirilere rağmen Fukuyama’nın liberalizmi üstün gören bu tezi, özellikle 11 Eylül sonrası ABD’nin aktif ve müdahaleci dış politikasının temel dayanaklarından biri olmuştur. Zira ABD yaşanan, hatta yaşanması muhtemel terör olaylarından da liberal demokrasiyi benimsememiş devletleri sorumlu tutmuştur. Bu devletlerin büyük kısmı da İslam coğrafyasında olup Fukuyama’nın dikkat çektiği üzere liberal değerlere alternatif İslami değerlere sahip devlet olmuştur.

2.1.2. Brzezinski'nin 'Büyük Satranç Tahtası' Tezi

ABD 20.yy'nin sonlarına doğru şüphesiz olarak dünyanın tek süper gücü haline gelmişti. Bu hegemonyanın sebepleri ve devamını sağlaması için gereken stratejiler üzerine de birçok akademik çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların en bilinen ve etkin olanı Brzezinski'nin 'Büyük Satranç Tahtası' tezidir. Brzezinski de tıpkı Fukuyama ve Huntington gibi sadece bir akademisyen değil aynı zamanda ulusal güvenlik danışmanlığı yapmış, dolayısıyla devletin ulusal politikalarında etkin olmuş bir stratejisttir.

Brzezinski'ye göre ABD'nin hâkimiyeti tarihteki diğer büyük egemen devletlerle kıyaslandığında daha geniş ve çok boyutludur. Ona göre ABD'nin sahip olduğu mevcut hâkimiyetin bir benzeri tarih boyunca görülmemiştir. Bu durumu Brzezinski şu şekilde ifade ediyor:

“Hegemonya insanlık kadar eskidir. Ama Amerika'nın var olan küresel üstünlüğü, ortaya çıkışının hızlılığı, dünya çapındaki faaliyet alanı ve uygulanış biçimiyle diğerlerinden ayrılır. Tek bir yüzyıl içerisinde Amerika kendini, Batı Yarıküre'de oldukça soyutlanmış bir ülkeden dünya çapında örneği görülmemiş bir erişim ve kontrol gücüne sahip bir ülkeye dönüştürmüş ve aynı zamanda uluslararası dinamiklerle dönüştürülmüştür.”

(Brzezinski, 2018, s. 17).

Brzezinski ABD'nin bu benzersiz hâkimiyetinin sebebini, yalnız askeri olarak değil ekonomi, teknoloji ve kültürel alanlarda da egemen bir gücü sahip olmasına, yani çok boyutluluğa ve bu alanlarda dünyanın geri kalanı için büyük bir cazibe merkezi olmasına bağlamıştır. Bu hâkimiyetinin devamını sağlayacak olan da jeostratejik olarak Amerika kıtası dışında neredeyse dünyanın her yerini içine alan, kendisinin Avrasya kıtası olarak nitelendirdiği bölgede çok boyutlu hâkimiyetinin devamını sağlamaktır (Karabulut, 2013, s. 69-70).

Büyük Satranç Tahtası tezine göre Avrasya hâkimiyeti hem gücün göstergesi, hem de gücün kaynağıdır. Taşıdığı niteliklerden ötürü tüm güç odaklarının gözü bu bölgededir. Yine taşıdığı niteliklerden ötürü bu bölgeye hâkim olan o kadar büyük bir avantaj sahibi olur ki, dünya hâkimiyeti kaçınılmaz hale gelir. Bu niteliklere baktığımız zaman, dünya nüfusunun yaklaşık dörtte üçü bu bölgede yaşadığı için hem

önemli bir iş gücü kaynağı hem de ticari pazardır. Bilinen yer altı zenginliklerinin ve enerji kaynaklarının yine dörtte üçüne sahiptir. Ayrıca siyasi olarak da çok taraflı bir bölge olup küresel güçlerin birbirlerine söz geçirmeye çalıştığı, dolayısıyla bu bakımdan dinamik bir bölgedir (Brzezinski, 2018, s. 52-53).

Bu teze göre ABD, coğrafi olarak Avrasya'ya uzak olmasına rağmen, Avrasya'ya hâkim olmasının yolu, Avrasya'da tek bir egemen gücün hâkim olmaması yahut birden fazla Doğulu devletin Batı aleyhine ittifak etmemesidir (Karabulut, 2013, s. 71). Bu açıdan baktığımızda ABD'nin buradaki ana stratejisinin, gücün kendisine karşı birleşmesini önlemek olması gerektiğini söyleyebiliriz. Bu engel bazen ittifaklar aracılığıyla kendi cephesini genişletip rakip gücün ittifak cephesini azaltarak bazen de siyasi, ekonomik ve son tercih olarak askerî açıdan devletlere baskı uygulayarak ortaya konabilmektedir.

Brzezinski bölgedeki devletleri çeşitli özelliklere göre çeşitli şekillerde tasnif etmiştir. Bunlardan en önemlisi jeostratejik oyun ve jeostratejik mihver devletleri olarak tasnif etmesidir. Oyun kurucular bölgesel olayları doğrudan ve ciddi şekilde etkileyebilecek olan devletlerdir. Bunlar Almanya, Fransa, Rusya, Hindistan ve Çin'dir. Bazı devletler bazı alanlara göre güçlü devletler olmakla beraber çeşitli nedenlerden ötürü oyun kurucu rolünü benimsememekte ya da benimseyememektedir. Bunlar İngiltere, Japonya ve Endonezya'dır. Mihver devletler ise temelde tek başına oyun kuracak kadar güçlü olmayan ancak şartlara göre oyuna girebilen, çoğu zaman bir oyun kurucunun oyununa yardımcı olarak dâhil olan ve taşıdığı niteliklere bakıldığında da göz arda edilemeyecek olan devletlerdir. Bunlar da Ukrayna, Azerbaycan, Güney Kore, Türkiye ve İran'dır. Ancak Brzezinski'ye göre Türkiye ve İran, her konuda olmasa da bazı konularda mihver devlet denilemeyecek kadar önemli konuma sahiptirler. Bu yüzden bu iki devlet diğerlerinden farklı olarak mevcut olayın şartlarına göre kısmen mihver kısmen oyun kurucu devlet olarak kabul edilebilmektedir (Brzezinski, 2018, s. 65).

Brzezinski Büyük Satranç Tahtasında hiçbir devletin kendi kıtasında dahi hâkim güç olmasını istememekte, bunu ABD'nin ulusal çıkarlarına aykırı görmektedir. Mesela Avrupa'da Almanya veya Fransa, hatta belki de bunlardan daha kötüsü Almanya-Fransa ittifakının hâkimiyeti ABD'nin önce Avrupa'ya nüfus edememesine, daha sonra Avrasya'daki üstünlüğünü kaybetmesin, en son olarak da dünya hâkimiyetine

engel olabilecektir. Bu yüzden özellikle İngiltere ile ilişkilerin iyi tutulup İngiltere'nin Almanya ve Fransa arasından daha baskın ve etkin olana karşı, diğer tarafın yanında olmasını sağlayarak Avrupa'da bu üç devlet arasında bir denge kurmasının akılcı olacağından, hatta ABD dış politikasında da bu stratejinin uygulandığından bahsedilebilir. (Brzezinski, 2018, s. 65-68).

Avrasya kıtasının ABD için stratejik anlamda hayati önem taşıdığına yönelik düşünceler sadece Brzezinski'ye ait değildir. Amerikan tarihinin en önemli stratejistlerin başında gelen ABD eski Dışişleri Bakanı Henry Kissenger'a göre de ABD'nin dünya hâkimiyetinin temelinde Avrasya'daki güçlerin ABD'ye rakip olabilecek seviyeye gelip gelmeyeceği vardır. Avrasya'nın iki ucu ve hem jeostratejik hem de ekonomik olarak en önemli iki parçası Asya ve Avrupa'dır. Kissenger'a göre bir devletin topyekûn Avrasya'ya hâkim olmasına gerek yoktur. Eğer bir devlet bu iki büyük kıtadan birine hâkim olacak duruma gelirse, bu ABD için bir tehlikedir. Zira bu hâkimiyet zamanla ABD'nin ekonomik ve askeri gücünü geçebilir (Karabulut, 2013, s. 72).

ABD'nin Avrasya'da gücün dengeli bir şekilde dağılmasını istemesi açık ve anlaşılabilir. Kendisiyle benzer ideolojilere ve kültür yapısına sahip Avrupa devletlerinin dahi, belirli bir aşamadan sonra kendileri için tehlike arz edeceğini düşünen, bu yüzden de Avrupa'da bölgeye hâkim bir güç ortaya çıkmasını engellemeye çalışan ABD'nin; Asya, özellikle de Orta Doğu'da gücün bölündüğü bir konjonktürden taraf olması gayet normaldir. Üstelik Orta Doğu'nun sahip olduğu doğal kaynaklar, jeostratejik önem ve bölge ülkelerinde İslam inancının etkin olmasından dolayı görülen ABD karşıtlığı da göz önüne alındığında, ABD'nin istikrarlı bir Orta Doğu ve bölge ülkelerinin ittifakını istemediği açıktır. Ayrıca bölge ülkelerinin aralarındaki sorunların varlığı, diğer küresel oyun kurucuların da bölgesel ittifaklar aracılığıyla cephesini genişletmekte zorluk yaşaması anlamına gelmektedir. Yani istikrarsız Orta Doğu, ABD'nin büyük satranç tahtasındaki hâkimiyetini perçinlemek demek olacaktır.

2.1.3. Huntington'un 'Medeniyetler Çatışması' Tezi

Soğuk Savaş sonrası ABD'nin dış politikasına etki eden tezlerden bir diğeri de Samuel Huntington'un 'Medeniyetler Çatışması' tezi olmuştur. Harvard Üniversitesi'nin uluslararası ilişkiler hocalarından Huntington'un 1993 yılında yayımladığı 'Clash of Civilizations' isimli makale akademik çevrede büyük ses getirdi. Bu tez Fukuyama'nın tezinden farklı olarak yakın gelecekte uluslararası alanda çatışmaların ne yönde gerçekleşeceğine yönelik öngörülerde de bulunmuştur. Ona göre bundan sonraki küresel çatışmalar ideolojik olmayacaktı. Zira Soğuk Savaş'ın son bulması ve Komünizmin çökmesi Liberal Demokrasiye olan eğilimi son derece arttırmıştı. Bu tarihten sonraki çatışmalar kültürel ve medeniyet kökenli olacaktı (Karabulut, 2013, s. 65).

Küreselleşmeyle beraber toplumların kültürel farklılıklarının, medeniyetlerin öneminin azalacağına ve Batı medeniyetinin birleştirici unsur olarak tek medeniyet olacağına yönelik birtakım düşüncelerin aksine Huntington'a göre medeniyetlerin önemi giderek artacaktı. Tezde, dünyada belli başlı yedi medeniyet bulunduğu ve sekizinci bir medeniyetin de ortaya çıkmasının ihtimal dâhilinde olduğu ileri sürülmektedir. Bu medeniyetler Batı, İslam, Konfüçyüs, Japon, Hint, Slav-Ortodoks, Latin Amerika ve muhtemel gelişmelere göre de Afrika medeniyetidir. Huntington'a göre bu medeniyetlerden Batı medeniyeti dünyanın lider kuvvetidir ve gelecekte de öyle olması muhtemeldir. Gelecekteki çatışmalar ise 'Batı ve diğerleri' arasında olacaktır (Kumru, 2018, s. 606).

Huntington Batı medeniyeti dışındaki medeniyetleri 'diğer medeniyetler' olarak görse de bunların içinde de İslam medeniyetine ayrı bir önem atfetmiştir. Hatta öyle ki, İslam coğrafyasının çatışmaların merkezi olacağını öngörmüştür (Davutoğlu, 2013, s. 136). Üstelik bunun tek nedeni kültürel çatışmalar değildir. İslam medeniyetinin hâkim olduğu coğrafyanın sahip olduğu jeopolitik önem de burada çok büyük etkindir. Dünya ticaretinde büyük bir etkiye sahip 18 tane boğaz vardır. Bunların 9 tanesi öyle bir öneme haizdir ki, bunları kullanmadan bir malı bir yerden başka bir yere nakletmeniz mümkün olmaz. Bu 9 boğazdan Panama Kanalı dışındakilerin tamamı İslam coğrafyasındadır. Bu boğazlar İstanbul, Çanakkale, Süveyş, Malakka, Hürmüz, Cebelitarık, Babülmendep, Sunda ve Lombok'tur (Davutoğlu, 2011, s. 84).

İslam medeniyetinin ayırıcı özelliklerine baktığımız zaman görürüz ki, İslam medeniyeti diğer medeniyetlerin aksine inanç temelli olup; ekonomi, siyaset ve sosyal hayatla alakalı hükümlerinin de varlığından ötürü topyekûn bir yaşam tarzı anlamına gelir. Bu durum siyasi olarak da Amerikan karşıtlığının ortaya çıkmasını kolaylaştırmaktadır. Bunun yanında İslam medeniyetinin etkin olduğu coğrafyanın sahip olduğu doğal kaynaklar ve jeopolitik öneme rağmen siyasi istikrarsızlığın varlığı çatışmalar için de son derece uygun bir zemin hazırlamaktadır.

Huntington tezinde İslam medeniyetini potansiyel bir müttefikten ziyade karşı blok temsilcisi olarak görmektedir (Davutoğlu, 2013, s. 253). Buradan da anlayabileceğimiz üzere karşıtlık yalnızca İslam dünyasından ABD'ye yönelik değil, aynı zamanda ABD'den de İslam dünyasına doğrudur. Soğuk Savaş sonrası ilk savaş ve ABD'nin dünyanın tek süper gücü ve jandarması olduğunu ispat etmeye çalıştığı ilk askeri hamlesi olan Birinci Körfez Savaşı'nın İslam coğrafyasında yaşanmış olması da elbette bu düşüncenin temel dayanaklarından biri olmuştur (Şahin, 2009, s. 102-103).

Soğuk Savaş sonrası yaşanan gelişmeler dönem dönem medeniyetler çatışması tezinin etkinliğini arttırmasını sağlamış, dönem dönem ise azalmasına neden olmuştur. Birinci Körfez Savaşı ile Batı toplumunda, yeni düşman olarak Orta Doğu ve İslam'ın görülmesi durumu kademe kademe artmış, ancak Bosna'da yaşanan katliamlarla birlikte Müslümanların düşmandan ziyade mağdur olarak görülmesinde etkili olmuş, dolayısıyla medeniyetler çatışması tezine destek geçici olarak azalmıştır. Ancak 11 Eylül sonrası yaşanan gelişmeler, özellikle ABD'nin Irak ve Afganistan'a askeri müdahalelerde bulunması, özellikle İslam coğrafyasının köktendincilik ve terörle yakın ilişkide görülmeye başlanması, medeniyetler çatışması tezini, tezin ortaya konulduğu ilk döneme göre dahi daha popüler hale getirmiş ve akademik camiada destekçilerinin sayısı artmıştır (Karabulut, 2013, s. 68). Özellikle Bush'un Batı medeniyetini bir bütün olarak mağdur gösterme çabası da bunda etkili olmuştur. Bush birçok söyleminde saldırının yalnızca ABD'ye değil tüm Batı medeniyetine yapıldığını ifade etmiş, yine birçok kez de Haçlı ittifakı vurgusu yapmıştır. Yaşanılan gelişmelerin iyilik ve kötülük arasında bir savaş olduğuna, kendilerinin iyiliği temsil ettiğini ve kendilerinden olman herkesin kötülüğün safında olduğunu kabul edeceğini

deklare etmiştir. Bu şekilde cepheyi kendileri lehine genişletme çabası içerisinde olmuştur (Şahin, 2009, s. 237).

Gerçekten de ABD'nin dünyadaki tek süper güç olması sadece siyasi veya askeri güçle açıklanabilir bir durum değildi. ABD siyasi ve askeri gücünün yanında aynı zamanda ciddi bir kültürel güce ve etkiye sahipti. ABD şirketleri dünyanın her yerinde yayılıyor, buna ek olarak yerel şirketler bu şirketleri örnek alıyor, bu vesileyle ABD'nin kültürü daha fazla tanınıyor; gelişen teknoloji ile Amerikan yaşam tarzı çok geniş kitlelerce takip ediliyordu. ABD kültürünün bu kadar yaygınlaşması da hem Amerikan sempatanlığını hem de karışıklığını güçlendirmişti. Soğuk Savaş'tan kısa süre sonra ABD'nin dünyanın jandarması görevini üstlenmesi, buna uygun olarak dünyanın farklı yerlerinde hem askeri hem ekonomik ittifaklar aracılığıyla etkinliği arttırmaya çalışması ve buna karşı başta Afrika ve Orta Doğu'da ABD'ye karşı siyasi ve askeri tepkilerin ortaya çıkması, bu tezin haklılık payı olduğunu göstermektedir.

Üstelik medeniyetler çatışması tezi, birçok kimse tarafından yalnızca teorik bir çalışma değil, aynı zamanda ABD dış politikasına doğrudan yön vermiş veya Soğuk Savaş sonrası yeni stratejilerinin ön hazırlığı olarak görülmüştür (Öztürk, 2015, s. 40). Samuel Huntington'ın akademik hayatının yanında Ulusal Güvenlik Konseyi ve Dış İşleri Bakanlığında almış olduğu koordinatörlük ve danışmanlık görevlerini göz önünde bulundurursak bu düşüncelerin haksız olduğunu söylemek epey güçtür.

2.1.4. Büyük Orta Doğu Projesi (BOP)

Şüphesiz ki, 11 Eylül ABD dış politikasında ciddi değişikliklere neden olmuştur. Bu değişiklikler kendini, yalnızca daha saldırgan bir politika izlemesi şeklinde göstermemiş, aynı zamanda Orta Doğu ve İslam coğrafyasına daha fazla eğilme şeklinde de göstermiştir. ABD'nin Soğuk Savaş dönemindeki temel politikası Çevreleme Politikasıydı. İttifaklar aracılığıyla SSCB'nin ve onun etkin olduğu bölgelerin etrafını sararak SSCB'nin yayılmasını ve olası saldırılarına baştan önlem almış oluyordu. Bu politika kendini hem Doğu Avrupa'da hem Güney Asya'da hem de Orta Doğu'da gösteriyordu. Soğuk Savaş ile 11 Eylül arası dönemde de birtakım değişikliklere rağmen, ABD'nin dış politika hedeflerinde coğrafi bir değişiklik

olmamış, dünyanın tek süper gücü olma niteliğini devam ettirmek istemiş ve bölgesel ittifaklarla tüm dünyada etkin olmaya çalışmıştır. Fakat 11 Eylül sonrası ABD kendine düşman olarak terörizmi ve fundamentalizmi belirlemiş ve bunun coğrafi kaynağı olarak da Orta Doğu'yu ve Müslüman ülkeleri görmüştür. Her ne kadar şer eksenini olarak tabir ettiği 3 ülkeden biri olan Kuzey Kore başka bir coğrafya ve siyasi ideolojiden olsa da ABD için coğrafya açısından odak noktası, yoğun şekilde Orta Doğu ve İslam ülkelerine yönelik olmuştur.

ABD'nin Orta Doğu'daki ana planı, hem hâkimiyetini perçinleştirmek hem de kendisine tehdit oluşturabilecek yönetimleri pasivize etmek ve kendisiyle uyumlu çalışacak yönetimleri desteklemektir. ABD'nin gerekirse ülkelerin sınırlarının değişimlerine bile neden olabilecek şekilde, Orta Doğu'yu kendi çıkarlarına göre şekillendirme çabası kendisini Büyük Orta Doğu Projesi olarak gösterdi. Bu şekillendirmenin önündeki en büyük engel ise potansiyel Amerikan düşmanlığını açığa çıkaran ve bunların yayılmasını sağlayan İslami hareketlerdi (Şahin, 2009, s. 236). Hem devlet iktidarını ellerinde tutan Saddam Hüseyin ve Muammer Kaddafi gibi liderler, özellikle halkı konsolide etmek için konuşmalarını ABD ve İsrail karşıtlığı üzerine kuruyor; hem de İhvan-ı Müslim, Cemaat-i İslamiye ve Hizbullah gibi hareketler de hitap ettikleri geniş kesimlere ABD karşıtlığını propaganda ediyordu.

Büyük Orta Doğu Projesi hakkında birçok komplo teorisi üretilmiş olmasından ötürü bu proje bazı çevreler tarafından dikkate alınmasa da bizzat bu proje hakkında hem akademik birçok çalışma yapılmış hem devlet yöneticilerinin konuşmalarına konu olmuştur. Yani bu proje için 'bir komplo teorisinden ibarettir' yorumlarının yapılması büyük bir kolaycılık olur. Üstelik Büyük Orta Doğu Projesi, kendisinden önce ortaya konan Amerikan dış politikasına açıkça şekil veren neredeyse tüm tezlerden de beslenmiştir. Bu proje çatışmacı ruhunu Medeniyetler Çatışması tezinden, tarihi ve ideolojik mantığını Tarihin Sonu tezinden, fiili uygulamalarını da Soğuk Savaş dönemindeki ana politikası olan Çevreleme Politikası, yani Kenar Kuşak Politikasından almıştır. ABD'nin bölgeyi şekillendirme arzusu sadece askeri ve siyasi olmamıştır. Bölgedeki toplumsal yaşayış ve İslam algısının daha Batılı olmasını arzu etmiştir. Karşıt ve tehlikeli kabul edilen medeniyetin İslam medeniyeti olması Medeniyetler Çatışması tezini, İslam algısının Batılılaştırılması Tarihin Sonu tezini destekler nitelikteydi (Karabulut, 2013, s. 84). .

BOP Haziran 2004 tarihinde ABD'nin Georgia Eyaleti'nde yapılan G-8 Zirvesi'nde ABD'li yetkililer tarafında açıkça ortaya konulmuştur. Buna göre BOP'un kapsamı Arap devletleri, İsrail, Türkiye, Pakistan, Afganistan ve İran'dı. Volker Perthes'e göre BOP; Kafkaslar, Kuzey Afrika ve Orta Asya'yı da içine alan, bu ülkelere göre çok daha geniş bir coğrafyayı kapsamaktaydı. Doktrinde proje kapsamında 23 ülkenin olduğu kabul edilir. Bunlara göre o 23 ülke şunlardır: Moritanya, Cezayir, Fas, Tunus, Mısır, İsrail, Sudan, Ürdün, Yemen, Umman, BAM, Bahreyn, Katar, Kuveyt, Irak, Suriye, Lübnan, Türkiye, İran, Pakistan ve Afganistan'dır (Karabulut, 2013, s. 84).

Büyük Orta Doğu Projesinin amaçlarını, görünürdeki amaçlar ve arka plandaki amaçlar olarak ikiye ayırmamız mümkündür. Görünürdeki amaçları şu şekilde sayabiliriz: Bölge ülkelerin demokratikleşmesi ve uluslararası sisteme entegrasyonunun sağlanması, bu coğrafyadan ortaya çıkan ve küresel düzeyde tehdit oluşturan, tehdit unsurlarının ortadan kaldırılması, bölge ülkelerinin refahının artırılması, kalkınmanın sağlanması ve özellikle doğal kaynakların etkin şekilde kullanılmasının sağlanması, bu enerji kaynaklarının üretim tesislerinin ve taşıma yollarının güvenliğinin sağlanması (Efegil, 2008, s. 110).

Bir diğer ismi de Genişletilmiş Orta Doğu ve Kuzey Afrika Projesi olan Büyük Orta Doğu Projesinin arka planda da iki amacından bahsetmek mümkündür. Birinci amaç ABD'nin bölgeyi kontrolünü daha kolay bir hale getirecek ekonomik ve siyasal açıdan liberal yönetimlerin tesis edilmesidir (Çelebi, 2015, s. 273-289). Zira bir ekonomi ne kadar liberal ve dışa açık ise Amerikan sermayesinin etkisi o denli büyük olacaktır. Ekonomik etkinlik ve baskı da zamanla siyasi baskıya dönüşebilir. Dışa kapalı ekonomiler, ABD'nin siyasi amaçları için ekonomik gücünü kullanamadığı ya da ambargo, uluslararası ekonomiden tecrit gibi sınırlı şekillerde kullanabildiği ekonomilerdir. Bu yüzden Orta Doğu ülkeleri ve Müslüman ülkeler ne kadar liberal olursa, küresel etkilere de o kadar açık olacaktı. Projenin ikinci amacı olarak da bölgede ABD'ye tehlike oluşturacak hâkim bir gücün ortaya çıkmasının önlenmesini söyleyebiliriz. ABD'nin bu projeyi gündemine aldığı tarihten bu yana, büyük bir askeri güce sahip olmasına rağmen, ABD müttefiki olmayan birçok ülkedeki istikrarsızlık ve ülkelerin kendi içinde bölgesel egemenliklerin ortaya çıkması bu durumu açıkça göstermektedir. Özellikle Arap Baharı ismiyle 2010'da başlayan süreç bu duruma örnek olarak verilebilir. Hatta Türkiye gibi ABD müttefiki olan devletlerin dahi,

ABD'nin ulusal çıkarlarına aykırı siyaset izlemesi halinde, ekonomik ve siyasi yaptırımlara maruz kaldığı açıktır. 2019 yılında dönemin ABD Başkanı Donald Trump, Türkiye'nin Suriye'de terör örgütlere karşı yaptığı operasyonlarla ilgili kendi sosyal medya hesabında '*Türkiye belirlediğim sınırların dışına çıkarsa ekonomisini mahvederim*' şeklinde açıklama yapmıştır (Euronews, 2019).

BOP'un kapsadığı ülkeler kadar önemli bir diğer konu da BOP'un amaçlarına ulaşmak için hangi yöntemleri kullanacağıdır. ABD bu konuda, onlarca yıldır dış politikada uyguladığı bir yöntem olarak havuç ve sopa politikasını kullanmaktadır. Sopa politikası genel hatlarıyla siyasi, ekonomik ve son tercih olarak askeri zorlamaları içerir. Mesela Kuveyt işgali sırasında Saddam'ın Irak'ına karşı küresel boyutta ekonomik ambargonun uygulanması, askeri silahların yedek parçalarının satılmaması ve Çöl Fırtınası operasyonu ile askeri müdahalenin gerçekleşmesi buna örnek olarak verilebilir. İkinci yöntem ise havuç politikasıdır. Burada da ABD çıkarlarına uygun hareket etmeleri karşılığında devletlerin lehine olacak yaklaşımlar sergilemekte, deyim yerindeyse ödüllendirmektedir. Bu yöntemde özellikle ekonomik gücünden yararlanan ABD, ticari anlaşmalar, tarifeler ve hibeleri kullanmaktadır. Bu ödüllendirme mekanizması elbette sadece ekonomik olmamakta, gerekli durumlarda askeri işbirliğini de kapsamaktadır. ABD'nin Türkiye ilişkilerini inceleyecek olursak Truman planı ve Marshall yardımlarını ve devamında NATO üyeliğini bu kapsamda değerlendirebiliriz.

Doğrudan Türkiye'nin hinterlandını hedef alan bir proje olmasından ötürü BOP'un Türkiye'ye doğrudan etkileri olmuştur. İlk olarak 2004'teki G-8 zirvesinde Türkiye de 'demokratik ortaklık' sıfatıyla davet edilmiştir. Toplantının sonunda sonuç bildirgesi yayımlanmış ve 'Demokratik Yardım Diyalogu' isminde bir yapının oluşturulacağı Orta Doğu'yu ve G-8'i temsilen eş başkanlıklar tesis edileceği belirtilmiştir. Bu eş başkanlıkların Orta Doğu'yu temsilen Türkiye ve Yemen, G-8'i temsilen de İtalya olacağı da kararlaştırılmıştır (Çelebi, 2015, s. 273-289). Özellikle Türkiye'nin yaklaşık 50 yıldır NATO'nun büyük bir parçası olması, bununla birlikte o dönemlerde Avrupa Birliği'ne giriş müzakereleri çerçevesinde peş peşe uyum yasaları çıkararak Batılılaşması adına büyük hamleler yapması, serbest ekonomiye sahip demokratik bir hukuk devleti olması baz aldığında, model ülke olarak gösterilmesi için son derece uygun bir ülke olduğu açıktır. Dönemin başbakanı Recep Tayyip Erdoğan da G-8

zirvesi sonrası yaptığı çeşitli açıklamalarda, Türkiye'nin model ülke olduğunu, bunun Türkiye için de büyük bir şans olduğunu ifade etmiştir.

Bazı yazarlara göre Türkiye zamanla projeden çıkarılmış ve görevi son bulmuştur. Ancak model ülke olma niteliği devam etmiştir. Zira Batıya göre Türkiye'de İslam radikal değil ılımlı şekilde algılanıyordu (Çelebi, 2015, s. 273-289). Üstelik demokratik bir ülke olması da radikalleşmesini ve terörizmle bağ kurmasının önünde bir engeldi.

Bir grup entelektüelin görüşü de bunu destekler nitelikteydi. Onlara göre bölgenin demokratikleşmesi hiç de kolay olmayacaktı. Çünkü Arap halkları demokrasiden habersizdir. Bu gibi toplumlarda demokrasi, eğitimsiz kesimin gücüyle, güçlüye güç katar. Bunun için bölge liderlerinin de demokratikleşmeye öncülük etmesi gerekirdi (Efegil, 2008, s. 115). Üstelik demokratikleşme bir anda olan bir olay değil, uzun süren ve aşamaları olan bir olgudur. Bu yüzden altyapısı olmadan bir toplumda demokrasi inşa etmeye çalışmak beklenmedik sorunlar da yol açabilirdi. Richard Haas da bu konuya değinerek demokratik rejimleri ikiye ayırır: olgunlaşmış demokrasiler ve olgunlaşmamış demokrasiler. Olgunlaşmış olanlar, tabanda demokrasi oturmuş ve çatışmadan uzak demokrasilerdir. Olgunlaşmamış olanlar ise seçimlerin sadece yönetimi ele geçirmek ve düşman ideolojilere üstün gelmek için yapıldığı demokrasilerdir. Burada demokratik uygulamalar çatışmalara ayrışmalara ve aşırıcılıklara neden olabilir (Efegil, 2008, s. 114-115).

ABD'nin görünüşteki hedeflerinin sadece uluslararası toplumun desteğini arkasına almak için bir vitrinden ibaret olduğu açıktır. Zira İkinci Dünya Savaşı sonrası bölgede yaşanan çatışmalar incelendiğinde, çatışmaların büyük kısmının İsrail-Filistin sorunu kaynaklı olduğu görülür. ABD'nin İsrail'e açık desteği, İsrail karşıtı hareketleri illegal görmesi sorunu daha karmaşık ve çözülmez bir hale getirmektedir. Zira İsrail karşıtı grupların illegal görülmesi, bu gruplara destek olacak devletlerin de bunu resmi ve açıktan yapmasına engel olmaktadır. Orta Doğu'nun demokratikleşmesi ve istikrara kavuşması için yapılması gereken ilk şey, yaşanabilir bir Filistin'i kurup İsrail-Filistin çatışmasını önlemektir. Filistin kurulmadan Hamas ve Hizbullah gibi Batı için illegal görülen grupların mücadelesi bitmeyecek ve demokratikleşme gerçekleşmeyecektir. Ancak ABD'nin bu soruna herhangi bir müdahalesi olmamış, hatta İsrail'in bölgesel

planlarına büyük ölçüde destek olmuş ve İsrail'in güvenliğini önemli bir ulusal hedef olarak belirlemiştir.

2.1.5. Soğuk Savaş Sonrası Değişen Dengeler

Soğuk Savaş sonrası dönemin en belirgin farkı elbette ki, iki kutuplu dünya düzeninden tek kutuplu dünya düzenine geçiştir. ABD, SSCB ile girdiği bu savaşı hemen hemen tüm cephelerde kazandı. Liberal ekonomik sistem neredeyse mutlak doğru olan ekonomik sistem olarak görülmeye başlarken Komünizm ciddi bir prestij kaybına uğradı. SSCB'nin ekonomik olarak besleyemediği silah sanayisi ABD'nin silah sanayisinin gerisinde kaldı. Teknoloji ve eğitim alanında ABD rakipsiz lider haline geldi. Soğuk Savaş'ın son bulup 1990'lı yıllara girildiğinde ABD neredeyse tüm dünyada, popüler kültürü ele geçirmiş, dünyanın çeşitli ülkelerinden geniş kitleler Amerikan rüyasını göremeye başlamış, İngilizce dünya dili olmuştu. Tüm bu faktörler ABD'nin aynı zamanda psikolojik savaşı da kazandığının kanıtı olmuştur.

ABD'nin tek kutuplu dünyanın lideri haline gelmesiyle, ABD kendisini dünyanın jandarması olarak görmeye başlamıştır. Dünya üzerinde barışa ve BM düzenine aykırı bir durum tespit ettiğinde müdahale etme hakkını kendinde görmüş, hatta bunu bir vazife olarak addetmiştir. Tezimizin analiz bölümünde detaylı olarak inceleyeceğimiz üzere ABD, özellikle Bush Doktrini ile kendisini uluslararası hukukta tek başına norm ihdas edebilir, bazı normları da ihlal edebilir düzeyde ayrıcalıklara sahip olduğunu kabul etmiş ve bunu fiilen dünyaya kabul ettirmeye çalışmıştır. Ayrıca bu durum BM sisteminin temellerinden olan egemen devletlerin eşitliği prensibini de tehdit edecek seviyeye ulaşmıştır. Bu duruma Susan Strange yapısal güç ismini verir. Yapısal güç, uluslararası ilişkilerde işlerin ne şekilde yapılacağına ve devletlerin birbirleriyle ilişkilerinin çerçevesini tayin edebilme kapasitesi, yani sistemin işleyişini doğrudan ve temelden etkileyebilme gücüdür (Erçandırılı, 2009, s. 33-34). İşte ABD'nin Bush Doktrini ile ulaşmaya çalıştığı güç, yapısal güçtür.

Soğuk Savaş boyunca ABD'nin liderliğini yaptığı Batı Bloğu, SSCB'ye karşı birçok kuruluş kurmuştur. Bunların en önemlileri de hiç şüphesiz ki NATO'dur. Zira NATO sadece bir askeri kuruluş olarak kalmamış, aynı zamanda Batı Bloğunun stratejilerinin

belirlendiği ve uygulandığı alan olarak kendini göstermiştir. Soğuk Savaş'ın sonlanması ve Doğu Bloğunun çökmesiyle birlikte NATO'nun bu işlevinin artık kalmayacağına yönelik düşünceler vardı. Ancak NATO işlevsiz bir kuruluş olmak yerine, ABD'nin dış politika stratejilerine uygun şekilde kendine yeni misyonlar edindi. Özellikle 90'lı yılların başında Afrika ve Orta Doğu'da ABD'nin askeri üslerine karşı yapılan terör saldırıları ile kendini göstermeye başlayan, radikalizm ve terörü yeni düşman edinme misyonu, 11 Eylül saldırıları sonucunda netleşti. Artık yeni küresel düşman radikalizm ve terördü.

Soğuk Savaş sonrası çatışma ve terör İslam coğrafyasıyla ilişkilendirilmeye çalışılmıştır. Bunun bir nedeni de bölgeye yapılacak olası müdahalelere meşruiyet kazandırmaktır. Gerçekçi olmak gerekirse çatışmaların büyük kısmı bu bölgede yaşanmaktadır. Ancak bu durum ne Müslümanlardan ne de İslam medeniyetinden kaynaklanmaktadır. Asıl neden Soğuk Savaş'ın bitmesiyle birlikte Batı ile Doğu'nun tampon bölgelerinin jeopolitik öneminin zayıflamış olması ve İslam coğrafyasının en kritik jeopolitik bölge haline gelmesidir (Davutoğlu, 2013, s. 254).

Yeni dünya düzenin en önemli özelliği, ABD'nin tek kutuplu dünyanın yegâne süper gücü olmasından ötürü artık uluslararası politikanın liderlik mücadelesine sahne olmaktan ziyade, liderliği kazanmış olan ABD'nin kendisine rakip çıkmasını önleme çabalarına sahne olacak olmasıdır. ABD her ne kadar Soğuk Savaş'ı kazanmış olsa da bu süreçte hem büyük tehditler atlatmış hem de bu süreç son derece masraflı ve zorlu olmuştur. Yeniden bu şekilde tehditleri yaşamak istemeyen ABD, önlem olarak kendisine rakip çıkmasını önleyecek bir dünya düzeni, yani Amerikan hegemonyasını kurmayı hedef edinmiştir.

Bir görüşe göre tek kutuplu sistem, tek başına veya işbirlikleriyle kendisine karşı dengeleyici bir gücün çıkmasını önleyebilecek şekilde bir gücün sisteme hâkim olmasıdır (Ağır, 2006, s. 74). Bu yüzden de Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte zaten bir Amerikan hegemonyası kurulmuş olmuştur. Ancak bir diğer görüşe göre büyük güç ile hegemonik güç birbirinden farklıdır. Büyük güç kuvvetli olmayı, hegemonik güç kendisine rakip bir büyük güç çıkmasını engelleyen güç olmayı ifade eder. Büyük güçler geçicidir, kısa sürelidir ve sağlam değildir. Mustafa Aydın'a göre ABD 11 Eylül sonrası büyük güçten hegemonik güce evrilmiştir (Ağır, 2006, s. 76-77). Çünkü 11 Eylül sonrasında ABD kendini dünyanın jandarması olarak görüp

istediği yere müdahale edebilir, istediği hükümetleri düşürebilir, istediği normları da uluslararası hukuk normu haline getirebilir seviyeye gelmiş, yani topyekûn uluslararası konjonktürü istediği gibi ulusal çıkarlarına uygun şekilde dizayn edebilir bir güce ulaşmıştır.

ABD öyle bir güce sahip noktaya gelmiştir ki, uluslararası sistemde ABD'nin savları kabul görür hale gelmiş, devletler başta olmak üzere tüm uluslararası sükeler ABD'nin çizdiği sınırları kabul etmek zorunda kalmıştır. Bu da ABD için hegemonik bir istikrar oluşturmuştur (Ağır, 2006, s. 78). Mesela 11 Eylül saldırıları ile Afganistan'daki Taliban yönetiminin doğrudan bağlantısının, uluslararası hukuka göre kurulup kurulmadığı dahi tartışmalıyken 11 Eylül saldırılarından hemen sonra ABD, Afganistan'a müdahalede bulunmuş, 'biz ve ötekiler' ayrımı yaparak kendisinden yana olanların terörle mücadele edeceğini, kendisine destek vermeyenlerin ise teröristlerin safında yer almış sayılacağını deklare etmiştir. Ulusal hedefleri ABD ile çatışan birçok devlet dahi ya müdahaleye katılmak ya da en azından Taliban yönetimini kınayarak ABD'nin müdahalesini meşrulaştırmaya yönelik açıklamalar yapmak zorunda kalmıştır. Bunun akabinde, Irak'a müdahale gerekçesi olarak kitle imha silahları ve Saddam Hüseyin'in terör örgütleriyle bağlantısı gündeme getirilmiş ve bazı çevrelerce bu iddialar sorgulansa da uluslararası sistem ABD'nin kendisini haklı görmesinin ve müdahalesinin önüne geçememiştir.

Bush'un, 2002 yılındaki Ulusal Güvenlik Belgesinde, tek bir sistemin kaldığını ve tüm insanlık tarafından onun kabul edilmesi gerektiğini belirterek Tarihin Sonu stratejisini kabul etmesi de bu hegemonya tesis etme çabasının bir işareti olarak yorumlanabilir (Ağır, 2006, s. 80). Görünen o ki, ABD hegemonyasını demokrasi ve liberal ekonomi üzerine kurmuştu. Bush'a göre Irak demokratikleşirse, hem Irak'ta şiddet hareketleri azalır hem de diğer toplumlar Irak'ı örnek alır ve liberal demokrasi bölgeye hâkim olmuş olurdu. Ancak dikkat edilmesi gereken nokta şuydu: özgürlüğe ve demokrasiye yapılan atıflar, aslında ABD reel-politiği için ideolojik bir temel sağlayan unsurlardandır (Ağır, 2006, s. 82). ABD serbest piyasayı ve demokrasiyi ihraç etmeye çalışmasının arka planında hegemonik bir güç olmaya çalışması vardır. Çünkü bunlar diğer devletleri kontrol etmenin birer aracıdır. Demokrasi kâğıt üzerinde seçme-seçilme hakkı olsa da özellikle propaganda gücünü denkleme dâhil ettiğimizde, güçlünün gücüne güç kattığı bir yapı haline geldiği bir gerçektir. Yani serbest piyasaya

hâkim güç, serbest piyasa ve demokrasinin olduğu yerlerde etkin güç haline gelmektedir. Bush Doktrini aynı zamanda ABD'nin küresel bir hegemonyaya dönüşmesi ve bunu devam ettirme çabasının bir sonucudur.

ABD'nin hegemonya kurma çabaları elbette, diğer büyük devletler tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Öncelikle Bush'un, 'silahların dumanı tüterken son bir kanıtı için daha bekleyemeyiz' diyerek uluslararası hukuk normlarını, ancak yalnızca kendinin kullanabileceği bir ayrıcalıklı lehine esnetilmesini istemiştir (Ağır, 2006, s. 88). Ancak buna karşı özellikle Almanya, Fransa ve Rusya gibi büyük devletler, sürecin uluslararası hukuk ve işbirliğine dayalı diplomasiyle, tüm barışçıl yöntemlerin denenmesiyle çözülmesi gerektiğinde ısrarcı olmuşlardır (Ağır, 2006, s. 88). Elbette bu büyük devletlerin ortaya koyduğu tepkiyi, BM kazanımlarını ve uluslararası hukukun kazanımlarını korumak olarak değerlendirmek son derece saf bir yaklaşım olur. Zira ABD'nin uluslararası hukukta yalnızca kendine mahsus bir esnekliğe sahip olması ve kendisini dünyanın jandarması olarak kabul ettirmesi ABD'nin hegemonyasının kurulması anlamına geliyordu. Bu büyük devletlerin ABD'nin hegemonyasını önlemeye yönelik çalışmaları daha sonra da devam etti. ABD'nin dünya liderliğini perçinlemeye çalıştığı algısı, diğer büyük devletleri, özellikle de Rusya, Çin, Almanya ve Fransa'yı rahatsız etmiş ve bu devletleri bölgesel ittifaklar kurmaya, kendi ağırlıklarını arttırmaya çalışmaya itmiştir (Efegil, 2008, s. 113). Rusya ve Çin'in Şangay İşbirliği örgütüne ağırlık vermesini, AB'nin özellikle 2004'teki büyük genişlemesini bu açıdan yorumlamak mümkündür.

2.1.6. Tezlerin Amerikan Dış Politikasına Etkileri

ABD'nin yakın tarihine baktığımız zaman, temel dış politika stratejilerinin bu alanda yazılmış tezlere dayandığını ya da ABD'nin dış politikadaki herhangi bir hamlesinin kısa süre sonra Amerikan stratejistler tarafından desteklenir ya da uluslararası hukukçular tarafından meşrulaştırılır nitelikte çalışmalar yapılmakta olduğunu görürüz. Mesela pek çok yazara göre 11 Eylül'den sonra yaşanan gelişmeler, yapılan müdahalelerin, yaşanan çatışmaların medeniyetlerle bağdaştırılması ve bu gelişmelerden kısa süre önce bir akademisyenin, akademik camiada çokça ses getiren bu yönde bir tezinin bulunması elbette ki tesadüf değildi. Bu durum devlet

politikasının akademik tezler aracılığıyla hazırlanması ve toplumlar nezdinde meşruiyet kazandırması şeklinde görebiliriz. Bu yazarlara göre Huntington bu meselede yalnızca bir sözcüydü (Davutoğlu, 2011, s. 29).

Soğuk Savaş'ın bitimine kadar ABD'nin bazı hamleleri doğal olarak SSCB'ye cevap niteliğinde olduğundan, bu hamlelerin her birinin bir teze dayanma ihtimali yoktu. Ancak yine de birçok strateji ve hamlenin tezlerle bağlantısı vardı. Ancak özellikle Soğuk Savaş sonrası ABD'nin neredeyse tek küresel oyun kurucu haline gelmesiyle birlikte, kısa vadeli taktikler planlı bir şekilde orta vadeli stratejilere; orta vadeli stratejiler de bu alanda yapılmış tezlere dayanmaya başladı. Liderlerin yaptığı birçok hamle de yine kendi isimleriyle anılan doktrinler olarak akademik dünyaya girdi diyebiliriz. Bu yüzden yakın geçmişte ABD'de etkili olmuş tezlerin anlaşılması, büyük ölçüde ABD dış politikasının anlaşılması anlamına gelecektir.

ABD'nin Monro doktrinini Birinci Dünya Savaşı sırasında kısa süreliğin terk etse de net şekilde terk edip küresel dış politika izlemeye ve dünyanın süper gücü olma hedefini açıkça ortaya koyması İkinci Dünya Savaşı sonrasıdır. Bu dönemde ABD, ilk olarak Truman Planı ile Türkiye ve Yunanistan'a askeri yardım yapılarak Sovyetlerin Balkanlar ve Orta Doğu'ya doğru yayılmasının önüne geçmeye çalışmıştır. Bunun hemen arkasından Marshall Yardımlarıyla 16 Avrupa ülkesindeki ekonomik sorunların en azından hafifletilmesini sağlayıp Komünizmin yayılmasını önlemeye çalışmıştır. Bu dönem ABD'nin Soğuk Savaş dönemi boyunca uygulayacağı temel politika olan Çevreleme Politikasının da hayata geçtiği dönemdir. Soğuk Savaş boyunca, hem SSCB'nin stratejilerine hem de uluslararası konjonktüre göre yer yer farklı saldırgan yer yer barışçıl politikalar izlemek zorunda kalan ABD'nin, dış politikadaki temel stratejisi Çevreleme Politikası olmuştur.

Soğuk Savaş'ın sonlarına doğru, yani 1980'li yıllarda ABD dış politikasında etkin olan stratejilerden biri de başkan Ronald Reagan'ın adıyla anılan Reagan Doktrini'dir. Bu doktrin temelde anti demokratik veya teröre destek olan, özellikle gelişmemiş devletlerin başındaki totaliter yönetimlere karşı çıkan gruplara destek vermeyi öngörmekte ve meşru saymaktaydı (Karadağ, 2016, s. 180). Buradaki anti demokratik kavramı elbette ki çoğu zaman Komünist veya SSCB müttefiki devletleri ifade ediyordu. Görüleceği üzere son derece subjektif olan tanımlamalar, ABD'ye hangi devletin bu kapsamda olup olmayacağını ya da hangi gruplara verilecek desteğin

meşru olup olmayacağını tayin etme hakkı veriyordu. Bunların yanında bu doktrin birçok açıdan eleştiriye açıktır. Zira doktrin egemen devletlerin iç işlerine müdahale anlamına gelebilecek nitelikteydi. BM'nin yetkili organlarının kararı olmaksızın, bir devletin başka bir devletin iç işlerine müdahale etmesini meşru görür nitelikte bir doktrin olması, uluslararası hukuk açısından sorgulamaları zorunlu kılıyordu. Reagan Doktrinin bir diğer önemli özelliği de birçok açıdan ABD'nin 11 Eylül sonrası dış politikasını şekillendirecek olan Bush Doktrinin temellerini atmış olmasıdır. Zira ABD burada da kendini dünyanın jandarması olarak görme eğiminde olup kendini uluslararası hukuk açısından diğer devletlere göre daha yetkili ve inisiyatif alabilir bir konumda görmüştür.

Reagan döneminin en önemli aktörlerinden biri de kuşkusuz, dönemin Dışişleri Bakanı George P.Shultz'tur. Reagan Doktrini, uygulandığı dönemin başkanının ismiyle anılsa da ilgili politikaların hazırlayıcısı ve uygulayıcısı olarak Shultz da gösterilebilir. Shultz'a göre uluslararası hukukun, teröristlerin uluslararası sular veya hava sahasında yakalamayı, teröristlere saldırmayı ve teröristlere doğrudan destek olan devletlere kuvvet kullanmayı devletlere yasakladığını öne sürmek anlamsızdır. Bu yüzden Reagan dönemi dış politikasının temellerine Shultz Doktrini de denmektedir (Taşdemir, 2005, s. 167-168).

11 Eylül sonrası ABD'nin Orta Doğu ve Müslümanların yoğun olarak yaşadığı coğrafyaya karşı saldırgan tutumuyla birlikte medeniyetler çatışması tezi daha çok dikkate alınmaya başlandı (Şahin, 2009, s. 179). Zira ABD'nin şer eksenini olarak adlandırdığı ülkeler arasında Kuzey Kore de olmasında rağmen, o eksene peşi sıra müdahaleler, kendini Müslüman coğrafyasında göstermişti. Üstelik dönemin ABD Başkanı George W.Bush' birçok söyleminde fazlasıyla dini dayanak kullanmıştı. Yapılan müdahalelerin 11 Eylül saldırılarından kaynaklı meşru müdafaa olduğu kabul edilse bile bu söylemlerin yalnızca 11 Eylül'e karşı bir cevap olarak kabul edilmesi mümkün değildir. Birçok yazara göre bu söylemlerin ardında Doğu Bloğun çökmesiyle birlikte, Batı Bloğunu ABD liderliğinde konsolide edecek yeni bir düşmana ihtiyaç vardı ve 11 Eylül de bu düşmanın fiilen ilanı anlamına geliyordu (Şahin, 2009, s. 235).

Üstelik Afganistan'ın işgali sadece İslam medeniyeti temsilcilerine değil, aynı zamanda canlanmakta olan komşu medeniyetlere de vurulan bir darbeydi. Zira

Afganistan, Medeniyetler Çatışması tezine göre varlık gösterilmesi zorunlu bir coğrafyanın tam kalbindeydi. Afganistan'ın yanında İran, Pakistan, Hindistan ve Çin'in olması meseleyi sadece Batı-İslam çatışmasından çıkarıyordu (Davutoğlu, 2011, s. 26).

Soğuk Savaş sonrası ABD'nin Orta Doğu'ya yönelik politikalarının yoğunlaşmasının birçok nedeni vardı. Hem hegemonyasını sağlamak için en stratejik bölge olan yeri kontrol altına almaya çalışıyordu, hem başta İslam medeniyeti olmak üzere Medeniyetler Çatışması tezine göre karşıt medeniyetler olarak görülen medeniyetleri kontrol altına almaya çalışıyordu, hem de Tarihin Sonu tezine göre yönetim biçimlerinin zirvesi olan liberal demokrasiyi, en anti demokratik görülen toplumlara bile kabul ettirerek tek kutuplu dünya liderliğini perçinliyordu. Bu tezlerin her biri etkin olmakla birlikte, ABD'nin Orta Doğu'yu şekillendirme çabası kendini Büyük Orta Doğu Projesi olarak göstermiştir. Bu şekillendirmenin önündeki en büyük engelin ve muhtemel en büyük direnişin de İslami hareketlerden gelmesi bekleniyordu (Şahin, 2009, s. 236). Bu yüzden mücadeleyi sadece askeri alanda tutmak yerine, bununla birlikte ittifaklar aracılığıyla birlikte çalışabilecekleri Türkiye gibi Müslüman ülkeleri model olarak gösterdiler.

Medeniyetler Çatışması tezine göre hem nüfusları hem jeopolitik önemleri hem de sahip oldukları kaynaklar açısından Batı medeniyeti için iki büyük tehlike vardı: İslam ve Konfüçyüs medeniyeti. Büyük Satranç Tahtası teorisine göre ABD'nin dünya hâkimiyeti Avrasya'ya tek bir gücün ya da birden fazla gücün ittifak yoluyla hâkim olmamasına bağlıdır. Bazı yazarlara göre bu iki potansiyel düşmandan birini, yani İslam'ı hedef olarak gösterip ötekileştirip uluslararası politikada etkisizleştirerek iki medeniyetin olası ittifakına engel olmak son derece mantıklı olacaktı (Davutoğlu, 2011, s. 30). ABD'nin peşi sıra Afganistan ve Irak'ı işgal etmesi, kendisi için rakip olma ihtimali en yüksek iki medeniyete de ağır darbe vurmak anlamına gelecekti. Zira Afganistan, Çin ve Hint; Irak ise İslam medeniyetinin kalbi sayılabilecek bir coğrafyadadır. Bu iki devletin işgali, hem bu iki medeniyete zarar verecek, hem de bu iki medeniyetin birlikte hareket etmesini baştan engelleyerek Avrasya'da ABD karşıtı bir hâkim güç oluşumunu önleyecekti. Görüldüğü üzere söz konusu tezler ABD'nin dış politikasına etki etmekle kalmıyor, aynı zamanda kendi içlerinde de bir bütünlük oluşturunuyordu.

Bir başka önemli tez olan Tarihin Sonu tezi de bazı yazarlara göre ABD ile İsrail ilişkilerini, dolayısıyla ABD'nin Orta Doğu politikalarını doğrudan etkilemiştir. Zira Tarihin Sonunda olması gereken bir nokta ve sonculuk vardır. Bu anlayış Evanjelist anlayışa çok benzemektedir (Davutoğlu, 2011, s. 29). Evanjelistlerden kısaca bahsedecek olursak ABD içinde sayısal olarak en büyük grup olmasa da siyasete etki bakımında en etkili grup olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Hristiyan Siyonistleri olarak da bilinen Evanjelistlere göre Kudüs merkezli Büyük İsrail devletinin kurulması Mesih İsa'nın yeryüzüne inmesinin ön koşuludur. Yani Mesih İsa'nın yeryüzüne gelmesi için çabalamak da inançlı her Hristiyan'ın görevi olmalıdır. Bu yüzden ABD dış politikası olabildiği kadar İsrail'in bölgedeki güvenliği için çalışması gerekir. Bu çalışmalar zamanla Büyük İsrail'in kurulmasına yardımcı olacak ve onların tabiriyle Tanrı kıyamete zorlanacaktır (Şahin, 2009, s. 210-212). Evanjelist amaçların gerçekleşmesiyle birlikte kıyametin gerçekleşeceği, yani dünyanın sonunun geleceği düşüncesiyle, ABD'nin dünya liderliği sağlaması ve kendi değerlerinin evrensel kabulünün tarihin sonu olması arasında bağ kurmak hiç de zor değildir.

Huntington'un Medeniyetler Çatışması tezinin teorik çerçeveden fiili çerçeveye dönüştürülmesi 11 Eylül sonrasında, özellikle Afganistan ve Irak işgalleriyle ortaya çıkmıştır. Huntington söz konusu makalesinin sonunda Amerikan stratejistlere ve devlet yöneticilerine, Batı içindeki karmaşayı ve anlaşmazlıkları olabildiğince sonlandırıp Batı medeniyetini konsolide ederken; diğer medeniyetlerin, özellikle de potansiyel rakip olarak gördükleri medeniyetlerin aralarındaki sorunları provoke edilmesi gerekliliğinden bahsetmektedir (Davutoğlu, 2011, s. 82). Bu temelden baktığımızda Afganistan ve Irak işgalinin yalnızca El-Kaide ve Saddam ile ilgili olmadığını da net şekilde görebiliriz. Çünkü bu iki devlet, hâlihazırda içlerinde büyük ihtilaflar olan farklı mezhep ve etnik kökenleri hem bünyesinde bulunduruyor hem de potansiyel çatışma bölgelerinde bulunuyorlardı (Davutoğlu, 2011, s. 79). Bir sonraki kısımda detaylı şekilde anlatacağımız üzere Irak da Afganistan da son yüzyılı hem birbirini kovalayan savaşlarla hem de bir türlü sonlanmayan iç çatışmalarla geçirmiştir. İki devletin de kaotik yapısı demokratik düzlemde kendini göstermemiş, grupların iktidarı ele geçirmek için sürekli darbe girişimleri ve birbirleriyle iç çatışmaları yaşanmıştır. İki devletin yalnızca kendileri çatışma potansiyeli taşımakla kalmayıp bir de yanı başındaki devletlerin çatışma potansiyeli son derece yüksektir. Üstelik bu iki devlette de var olan çatışmaların dozunu arttıracak radikal gruplar vardı.

Bu grupların uluslararası toplumda terörist olarak kabul görmesi de uluslararası hukukta terörist gruplarla mücadelenin ne şekilde olacağının net şekilde belirlenmemesi gibi boşluklardan kaynaklı olarak o bölgeye müdahale edecek olan ABD'ye son derece büyük bir hareket kabiliyeti sağlamaktaydı.

Medeniyetler Çatışması tezine göre ABD öncülüğündeki Batı medeniyeti, İslam medeniyetini rakıp hatta düşman medeniyet olarak görüyordu. Ancak İslam'ı doğrudan düşman olarak nitelendirmek hem cephenin genişlemesine hem de kendi içinde de tepkilere neden olacaktı. Cephenin genişlemesi de havuçla başarı şansının olduğu durumlarda dahi sopaya başvurulması, dolayısıyla kaynakların verimsiz kullanılması anlamına gelecekti. Üstelik bu durum, ABD başta olmak üzere Batı medeniyetinin içindeki Müslüman nüfusta da rahatsızlığa neden olacaktı. Bundan dolayı İslam'ı kendine düşman olarak tanımlamak yerine, İslam toplumunu kendi koydukları kriterlere göre ikiye ayırıp istediğini devleti veya grubu düşman ilan edip uluslararası toplumdan tecrit etmek; istediğini de müttefik, hatta diğer Müslüman toplumlara rol model olarak göstermek son derece mantıklıydı.

ABD ne kadar özgürlükçü olursa olsun Soğuk Savaş boyunca Komünist partinin ülkesinde teşkilatlanmasını ve faaliyet göstermesine müsaade etmemiştir. Yani ABD neyi düşman olarak görüyorsa onu dışlamak zorundadır, yoksa içindeki birliği sağlayamaz ve bünyesindeki farklı kültürel zenginlik kaotik ortama evrilir. ABD'nin içinde 10 milyona yakın Müslüman ve dünyanı çeşitli yerlerinde Müslüman nüfusu yoğunlukta olan birçok müttefiki vardı. Bu yüzden İslam'ı topyekûn düşman ilan edemezdi. O da İslam'ı karşı cephede konumlandırmak yerine, İslam'ı ikiye bölüp şekillendirmeyi tercih etti. Ona göre radikal İslam ve ılımlı İslam vardı. ABD radikal İslam'a savaş açmış ve ılımlı İslam'ı destekliyordu. Böylelikle hem İslam'ı şekillendirme fırsatı elde ediyor, hem de istediğiyle savaşıp müttefiklerini gücendirmiyordu.

Bazı yazarlar, Soğuk Savaş sonrası ABD'nin, özellikle Clinton dönemiyle birlikte çok daha yumuşak ve barışçıl politikalar izlediği görüşündedir. O kadar ki, ciddi bir kesim ABD'nin dünyanın tek süper gücü kalmasından dolayı çok daha agresif bir dış politika koyması gerektiğini savunarak Clinton'ı yoğun şekilde eleştirmişti. Bunun iki temel nedeni vardı: İlk olarak Clinton her ne kadar ulusal çıkarlar için gerekirse ekonomik ve askeri müdahalelere olumlu baksa da bunu çok taraflı ve olabildiğince uluslararası

hukukun içinde kalarak yapmayı hedeflemiştir. İkinci olarak da İsrail-Filistin çatışmasında iki devletli barışçıl bir politikayı dillendirmesi, ABD siyasetinde son derece etkin olan Evanjelist- muhafazakâr grubun tepkisini çekti. Zaten bu yönetim anlayışı çok da uzun sürmedi. Zira George W.Bush'un özellikle dış politika anlayışı özellikle de muhafazakârlara çok yakın ve son derece agresif seyretti (Öztürk, 2015, s. 53).

Clinton ve Bush'un politikaları büyük ölçüde benzerlik gösterse de o politikaların uygulama yöntemleri itibariyle bazı farklılıkları mevcuttur. Clinton da yer yer müdahaleci bir anlayış ortaya koymuş olsa da Clinton çok taraflı müdahaleci bir anlayıştan yanaydı. Ancak Bush farklı olarak tek taraflı ve önleyici meşru müdafaaı temel almıştır (Efegil, 2008, s. 104).

Clinton 'a göre de bir devlet ne kadar demokratikse, terörden o kadar uzak, barışçıl anlayışa o kadar yakın olurdu. Bunun için de serbest piyasayı ve demokrasiyi savunan ülkelerin sayısının arttırılmasına yönelik çalışmalar yapılması ve terörizmle mücadele edilmesi gerekirdi (Efegil, 2008, s. 107-108).

Clinton; Bosna, Kosova, Somali gibi ülkelere müdahale etmiş ama bunu olabildiği kadar uluslararası toplumu desteğiyle ve çok taraflı diplomasiyle yapmaya çalışmıştır (Efegil, 2008, s. 108). Bush dönemi müdahalelerine, özellikle de Irak işgaline bakacak olursak ABD ya kendisi uluslararası hukuk normunu ortaya koymuş ya da var olan uluslararası hukuk normlarını kendi lehine tek taraflı esnetmiştir. Afganistan müdahalesinde uluslararası kamuoyunun desteğini büyük ölçüde alsa da Irak müdahalesinde uluslararası kamuoyu genel hatlarıyla kendisine karşıyken bunu kendisi için bir sorun olarak görmemiştir.

George W.Bush'un iktidara gelmesinden sonra, özellikle de 11 Eylül sonrası ABD'de Hristiyan sağ olarak bilinen siyasi baskı grupları iktidar üzerinde güç kazanmaya başladılar. Başkan Bush'un önce Afganistan, daha sonra da Irak'a yönelik müdahalelerine 'Haçlı İttifak' söylemleriyle taraftar bulmaya çabalamaları da bunun göstergesidir. Bu baskı gruplarına göre bu mücadele aynı zamanda iyilik ile kötülük arasındaki bir mücadeleydi. Zira kendileri Hristiyanlığın temsilcileri olarak iyilik safında, karşı cephe ise İslam'ın temsilcisi olarak kötülüğün safındaydı. Çünkü 11 Eylül saldırıları hangi medeniyetin iyi hangi medeniyetin kötü olduğunu açıkça göstermişti. Onlara göre 11 Eylül başta olmak üzere son yıllarda yaşanan terör olayları

İslam'ın barışçıl bir din olduğu savlarını tamamen çürütmüştü. Hristiyan sağıın Yeni Muhafazakâr destekçilerinin öncüsü sayılabilecek Paul Wolfowitz, Richard Perle ve Elliot Abrams gibi fikir adamları, 11 Eylülün bir fırsat olduğunu ve Orta Doğu'yu kendi çıkarları doğrultusunda yeniden şekillendirebileceklerini ileri sürmüşlerdir (Şahin, 2009, s. 237).

Yine Hristiyan sağıın önemli isimlerinden biri olan Karl Rove, ABD'nin küresel liderliğinin Müslümanlar tarafından tepkiyle karşılanacağını, hata çeşitli engeller çıkarılacağını öngörmüş ve ABD'nin bu engelleri ortadan kaldırmak için gerekirse askeri güç dahi tüm araçları kullanması gerektiğini savunmuştur. Ona göre ABD askeri kuvvetle veya uzlaşmaya zorlayarak ABD'nin Müslüman coğrafyasında hâkimiyeti sağlanması gerekirdi. Soğuk Savaş sonrası Müslüman ülkelerin bulunduğu coğrafyada ABD karşıtı bir gücün yükselmesinden endişe edilmiştir. Olası böyle bir gücün yükselmesini önlemeye yönelik politikalar kullanılması gerekiyordu. 1996 yılında 'Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi' olarak ortaya koydukları projenin temelinde de bu vardı (Şahin, 2009, s. 238). Ancak bu hedeflerin çok daha açık şekilde ortaya konması ve fiilen uygulanmaya başlanması Bush dönemi Büyük Orta Doğu Projesi ile olacaktı.

Orta Doğu'nun şekillendirilmesi için hem uluslararası toplum önünde hem de uluslararası hukuka göre bir meşruiyet kaynağı gerekliydi. İşte tam da burada, İslam medeniyetini, kendisinin koymuş olduğu belirsiz kriterlere göre radikal ve ılımlı olarak ikiye ayırıp radikal İslam'ı kendisine düşman olarak belirlemek son derece mantıklıydı. Çünkü belirli ve açık düşmanlarla savaşmanın sınırları uluslararası hukuka göre belirlidir. Savaşta uyulması gereken kurallardan da savaşın sonlanması gereken yer de bellidir. Mesela Saddam'ın Irak'ının Kuveyt'i işgalini sonlandırmak için Irak ile yapılan Birinci Körfez Savaşı'nda düşman Saddam'ın Irak'ıydı. Irak'ın Kuveyt'ten çekilmesini sağlamak da savaşa meşruiyet kazandıran nedenin sonlanması anlamına geleceği için aynı zamanda savaşın bitmesi anlamına geliyordu. Ancak İslam toplumunun bir kısmını radikal İslam olarak tanımlayıp terörle bağlantıları kurulduktan sonra teröre savaş ilan edilmesi demek; başı, sonu ve sınırları olmayan bir savaş demektir. Bu konuda uluslararası hukukta da boşlukların bulunmasından ötürü güçlü devletler, her türlü normu kendi lehine yorumlayabilme ve bu yolla da uluslararası kamuoyunu ikna edebilme fırsatına sahip oluyorlardı (Davutoğlu, 2011, s. 80).

Görüldüğü gibi Truman Doktrini nasıl ki Komünizme karşı ilan edilen savaşın fiilen başladığı nokta ise Bush Doktrini de radikal İslam'a karşı ilan edilen savaşın fiilen başladığı noktadır. Bu savaşlar da öncelikle kendini, silahlı mücadeleyle savaşmaktan ziyade, bu ideolojilere karşı olan ulusların ve grupların desteklenmesi şeklinde göstermiştir (Öztürk, 2015, s. 53).

Sonuç olarak Monro doktrininden bu yana, özellikle de İkinci Dünya Savaşı'nın başından beri tezlerin uzun vadeli projelerin ABD dış politikasına etkileri açıktır. Özellikle de Soğuk Savaş sonrası ortaya konan akademik tezler ve ABD'nin dış politika stratejilerindeki temel değişikliklere bakıldığında, ABD'nin düşman algısının Komünizmden radikal İslam'a kaydırıldığını görebiliriz.

2.2. Tarihi Arka Plan

11 Eylül sonrası ABD'nin askerî müdahalelerinin hedefi olan Afganistan ve Irak'ın ortak özelliklerinden biri de ABD'nin bu ülkelere ilgisinin 11 Eylül öncesine dayanmasıdır. Her iki ülke de uzun seneler boyunca büyük ve derin çatışmalar yaşamış ve kaosla anılır hale gelmişlerdi. Ayrıca taşıdıkları stratejik önemden ötürü küresel oyun kurucuların bölgeyi şekillendirmek için varlık göstermek istedikleri bir alan olmuşlardır. Her iki ülkede yaşanan olayları da yalnızca 11 Eylül sonrasına indirgemek, olaylara geniş çerçeveden bakmamıza engel olacak ve değerlendirmelerimiz eksik kalacaktır. Bu yüzden hem Afganistan hem de Irak'a müdahaleyi tarihi arka planda değerlendirmekte yarar vardır.

2.2.1. 11 Eylül Sonrası Afganistan Gelişmeler ve Afganistan Müdahalesi

Özellikle Soğuk Savaş'ın kazanılmasından sonra ABD'nin artık güvende olduğu düşünülüyordu. Zira Pearl Harbor saldırısından bu yana ABD'ye kendi topraklarında büyük bir saldırı olmamıştı. Ancak 11 Eylül saldırıları, ABD'nin ulaşılmaz ve dokunulmaz görüntüsüne zarar vermiştir. Bu yüzden, ABD yönetiminin bu durum karşısında göstereceği reaksiyon yalnızca güvenlik meselesi değil, ABD'nin

ulaşılmaz bir süper güç olduğuna yönelik imajını da korumakla ilgiliydi. ABD'nin 11 Eylül sonrası bu seviyede saldırgan tavrının birçok nedeni olduğunu söyleyebiliriz. İlk olarak kendisine karşı herhangi bir saldırının karşısında ne kadar yüksek bir bedel ödeceğini tüm dünyaya göstermek istiyordu. İkinci olarak ne kadar büyük bir askerî güce sahip olduğunu göstermek, deyim yerindeyse güç gösterisi yapmak istiyordu. Üçüncü olarak da küresel hegemonyasını kurmak ve sağlamlaştırmak için dünyanın stratejik bölgelerine doğrudan müdahale edip askeri birlikler konuşlandırarak fiilî bir kontrol ve askeri hareket alanı oluşturmak istiyordu. Tüm bunlar beraber düşünöldüğünde, Afganistan ABD'nin amaçlarını gerçekleştirmek için olabilecek en uygun yerdı. ABD'nin Afganistan'a müdahalesinin temel nedeni, Taliban yönetimi tarafında El-Kaide kamplarına müsaade edilmesi ve Taliban yönetiminin Usame Bin Ladin'i iade etmek istememesidir. Ancak bu müdahaleyle ABD, aynı zamanda hem gövde gösterisi yapabileceği bir alan bulmuş hem de Asya kıtasının kalbi diyebileceğiz, en stratejik yerlerinden birinde uzun seneler boyu askerî ve siyasi hâkimiyet kurma fırsatı yakalamıştı. Tüm bunlardan dolayı öncelikle Afganistan'ın stratejik konumunu, daha sonra da 11 Eylül sonrası ABD'nin bölgeye müdahalesinden günümüze kadar yaşanan olayları ele almak gerekecektir.

2.2.1.1. Afganistan'ın Stratejik Konumu

Soğuk Savaş boyunca ABD ile SSCB birbirlerine karşı stratejik üstünlük kurmaya çalışmışlardır. Bunu yaparken en büyük çaba, jeostratejik önemi en yüksek olan yerlerde hâkimiyet kurmaktır. Nasıl ki, Orta Doğu'da enerji kaynaklarının fazla olduğu ve dünyaya ihraç edildiği Basra Körfezi ve etrafı jeostratejik olarak en önemli yerler ise Orta Asya için de burası Afganistan'dır. Afganistan'ı diğer ölkelerden farklı kılan birçok özellik vardır. Ancak en önemli iki özelliği karşılıklı etki alanlarının geçiş noktasında olması ve iki gücün de diğerine karşı mutlak bir üstünlük kuramamasından ötürü Soğuk Savaş boyunca rekabetin süreklilik kazandığı bir yer olmasıdır (Davutoğlu, 2011, s. 1). Dolayısıyla ABD'nin kendi hegemonyasını kurmaya çalıştığı bir dönemde Afganistan'a karşı yoğun ilgi duyması elbette ki tesadüfi değildir.

Afganistan'ın stratejik önemine dair değerlendirmelerin geneli, akademik hayatta 11 Eylül öncesi yapılmıştı zaten. Dolayısıyla Afganistan'ın işgalinde asıl mesele sadece

11 Eylül ve El-Kaide değildir (Davutoğlu, 2011, s. 1). Daha derin analizler yaptıkça Afganistan hâkimiyetinin aslında başta Orta Asya olmak üzere küresel hâkimiyet için çok önemli bir yere sahip olduğu ve işgalin ana sebeplerinden birinin de bu olduğu anlaşılır. Afganistan'ın kendisi doğal kaynaklar bakımında zengin yataklara sahip olmamakla birlikte, bu kaynaklara sahip olan bölgelere komşu olup özellikle lojistiği için çok kritik bir coğrafyaya sahiptir. Bu kaynakların sahibi olan devletler de Afganistan ile sorun yaşaması halinde, bu kaynakların ihracatın da büyük sorunlar yaşayabilmektedir. Bu açıdan Afganistan; Hazar petrolü, Türkmen gazı ve Rus gazı için stratejik öneme sahip bir coğrafyadadır (Öztürk, 2015, s. 75). Afganistan bölgedeki doğal kaynakların dünyaya ihracatı için var olan üç dört alternatif yolun en kısası ve en ucuzudur. Bu kaynaklar Afganistan'a ulaştıktan hemen sonra Pakistan'a, oradan da Hint Okyanusu'na ulaşabilmektedir (Davutoğlu, 2011, s. 27).

ABD'nin bir kıta devleti olarak küresel güç olmasının avantajlarıyla birlikte dezavantajları da vardır. Avantajı coğrafi olarak çok korunaklıdır. Ancak etkide bulunmak istediği yerlere de son derece uzaktır. Hâkim olmaya çalıştığı yerlerde hem askeri hem de siyasi varlığını hissettirebilmesi için merkezi yerlerde bölgesel ittifaklar kurmaya ya da bir müdahale nedeni bularak orada bir üs bulundurmaya çalışmıştır (Davutoğlu, 2011, s. 25). Afganistan'ı önemli kılan özelliklerden bir tanesi de Medeniyetler Çatışması tezine göre Batı medeniyetinin potansiyel rakiplerinin neredeyse her biriyle doğrudan ilişki içerisinde olmasıdır. Afganistan; Çin, İran ve Pakistan-Hindistan'ın hemen yanındadır. Konfüçyüs medeniyeti, İslam medeniyeti ve Hint medeniyeti hem kültürel altyapıları hem de gelişen ekonomileriyle canlanmakta olan medeniyetlerdir. Ayrıca Batı medeniyetinin bir parçası olmamasına rağmen nükleer silahlara sahip 3 devlet de yani Çin, Pakistan ve Hindistan da bu bölgededir (Davutoğlu, 2011, s. 26).

Ayrıca Afganistan haşhaş üretiminde dünyanın önde gelen ülkelerinden biridir. Hem uyuşturucuların hammaddelerinin yoğun şekilde yetiştirilmesinin hem coğrafi olarak merkezde bulunmalarının hem de siyasi otoritelerin ve denetim mekanizmalarının zayıf olmasından ötürü uyuşturucu ticaretinin ve dolayısıyla ciddi miktardaki illegal paranın önemli bir merkezidir. Son olarak da Afganistan bünyesinde Asya'daki her grubu bulundurur. Kültürel olarak son derece dinamiktir. Batı yanlılarının olduğu gibi Komünist ve şariat yanlıları da vardır. Ancak bu gruplardan hiçbir Afganistan

yönetiminde uzun süre tek başına hâkim olacak kadar etkin olamamıştır. Bunun nedenlerinden biri de ülkenin etnik olarak da çok çeşitli olmasıdır. Halk bazen etnik olarak da gruplaşmakta, bu da siyasi bölünmüşlüğe zemin hazırlamaktadır. Afganistan'daki en büyük etnik grup Peştunlardır. Diğer büyük etnik gruplar Hazarlar, Özbekler, Türkmenler ve Taciklerdir (Öztürk, 2015, s. 3).

Bazı yazarlara göre ABD için Afganistan Rusya'nın bölgesel gücünü kırma çabasıydı. Afganistan'a karşı bu kadar kapsamlı askeri operasyonların temel nedeni de buydu (Öztürk, 2015, s. 64). SSCB'nin dağılmasından sonra Rusya kısa süre içerisinde etki alanını tekrar genişletmek için çaba göstermiştir. Hatta günümüzde dahi Ukrayna ve Beyaz Rusya gibi Doğu Avrupa ülkelerinin Avrupa'yla yakınlaşmasını önlemeye çalışması ya da 1996 yılında Şangay Beşlisinin kuruluşuyla, özellikle Türki Cumhuriyetler üzerindeki etkisini devam ettirmeye çalışması buna örnek olarak gösterilebilir. ABD'nin Afganistan'a müdahalesiyle Rusya'nın tekrar güçlenip önce bölgesel sonra küresel etki alanını genişletmeye çalışmasını önlemeye çalışması son derece mantıklıdır. Ancak ABD'nin, sırf Rusya'yı frenlemek için yapabileceği birçok yol varken koskoca bir ülkeyi işgal ederek bu denli büyük kaynaklar harcaması mantıklı değildir. Yani ABD'nin Afganistan müdahalesinin kendisi için sonuçları veya motivasyon kaynaklarından biri Rusya'nın potansiyel ilerlemesini baştan önlemek olabilir ancak bu temel neden değildir. Bir başka iddiaya göre de ABD Soğuk Savaş sonrası her alanda dünyanın eşsiz gücü olduğunu ispat etmek için bir gövde gösterisi yapmak istemişti. Afganistan gibi askeri ve ekonomik olarak son derece güçsüz bir devlete karşı bunu yapmak hiç de zor olmayacaktı (Öztürk, 2015, s. 65). Elbette bu da motivasyon kaynaklarından biri olabilirse de ABD'nin temel amacı olamaz. Çünkü gövde gösterisi yapmak isteyen devletin kısa sürede askeri marifetlerini sergilemesi ve daha sonrasında çekilmesi gerekirdi. Oysa ABD, Afganistan'da çok uzun süre, hatta kendisinden sonra gerçekleştirilen işgal gerçekleştirilen Irak'tan bile uzun süre kalmıştır. Bu durum ABD kamuoyunda Afganistan bataklığına girmek olarak bile algılanıp eleştirilmiştir.

Sonuç olarak ABD, Afganistan işgaliyle birlikte Orta Asya'ya hiç olmadığı kadar eğilmeye başladı. ABD'nin bölgeyle ilgilenme nedenlerine yönelik görüşler farklı olsa da süreç boyunca ortaya koyduğu hedefler şunlar olmuştur:

- Terörist olarak nitelendirdikleri ve kendileri için tehdit olarak gördükleri grupların faaliyetlerinin önlenmesi
- Kitle imha silahlarının ve nükleer silahların yayılmasını ve radikal grupların eline geçmesini önlemek.
- Hazar enerji kaynakları başta olmak üzere enerji kaynaklarına ve bunların ulaşım yollarına hâkim olmak
- Bölgede başka bir bölgesel ve daha sonrasında küresel güç çıkmasını, henüz başlangıç aşamasından önlemek (Öztürk, 2015, s. 52).

2.2.1.2. Afganistan'a Müdahale

Afganistan yakın tarihte en fazla çatışmanın yaşandığı yerlerin başında gelir. Üstelik bu durum yeni değildir. 19.yüzyılda, o dönemin en büyük süper gücü İngiltere ve onun hem Avrupa hem de Asya'daki rakibi Rusya arasındaki tampon bölge Afganistan'dı. Yani ikisi de Afganistan üzerinde mutlak hâkimiyet kuramamış, ancak ilgileri sürekli olarak devam etmiştir. Ekim İhtilali ile SSCB kurulduktan sonra SSCB'nin Afganistan'a ilgisi hiç azalmamış, hatta artarak devam etmişti (Öztürk, 2015, s. 8). Son 100 yıla baktığımızda Afganistan; Batı taraftarları, şeriat yanlıları, Komünistler ve ABD'ye yakın olanlar başta olmak üzere birçok farklı grup siyaseten etkili olmuş, dönem dönem iktidara gelmişler ve bir istikrar sağlayamamıştır. Bu iktidar değişiklikleri de hiçbir zaman demokratik olmamış, birçok kez darbe girişimleri ve iç savaşlar yaşanmıştır.

Soğuk Savaş'ın sonlarına doğru iki büyük gücün mücadele sahalarından biri de Afganistan oldu. SSCB yanlısı iktidar ile muhalefet arasındaki çatışmalarda, SSCB'nin iddiasına göre o dönemin yönetimi (önce Nur Muhammed Tariki, sonra Hafızullah Amin) SSCB'den askeri yardım istemiş, SSCB de müttefiklerinin iktidarını korumak için 1979 yılından 1989 yılına kadar 9 yılı aşkın bir devam eden müdahalede bulunmuştur. Ancak bazı yazarlara göre Afganistan yönetiminin SSCB'den bir yardım talebi olmamış, SSCB Afganistan'daki rejimin tehlikeye girdiğini görünce Afganistan yönetimine rağmen müdahale etmiştir. SSCB'nin Afganistan'a girmesinden kısa süre

sonra Hafizullah Amin'in öldürülmesi de bu düşünceye destekler niteliktedir (Öztürk, 2015, s. 12).

SSCB'nin müdahalesi son derece kanlı olmuş, belirli bir süre sonra yalnızca bir iktidarı koruma değil, topyekûn rejimi koruma amacına dönüşmüştür. SSCB'nin ekonomik olarak bu rekabeti sürdüremeyip Soğuk Savaş'ı kaybetmesinin nedenlerinden biri de Afganistan'a askeri müdahalesi olarak yorumlanabilir. 1985 yılında iktidara gelen Gorbaçov, Afganistan'da kalmanın kendilerine çok daha fazla zarar vereceğini düşünmüş ve Afganistan'dan kademe kademe çıkmaya karar vermiştir. ABD de SSCB'nin müdahalesi boyunca, o dönemde muhalefette bulunan ve 'mücahid gruplar' olarak nitelendirdiği savaşçılara destek olmuştur. Bu savaşçı gruplar 'Cebe' ismiyle teşkilatlanmıştı. Daha sonra Taliban'a dönüşecek olan bu gruplarla ABD'nin ilk ilişkisi bu şekilde müttefiklik ilişkisi olarak gerçekleşmiştir. Soğuk Savaş'ın sonlarına doğru SSCB gücünü Afganistan'dan çekmek zorunda kalmasında sonra, ABD ve ABD'nin bölgedeki en önemli müttefiklerinden olan Pakistan'ın desteğiyle Taliban 1992'de, Afganistan'da yönetime gelmiştir (Öztürk, 2015, s. v).

ABD ile Taliban yönetiminin arasının bozulmaya başlaması, Taliban'ın iktidara gelmesinden kısa süre sonraya rastlar. Bu dönem El-Kaide terörünün, dünyanın birçok yerinde ortaya çıktığı dönemdi. BM 1999 yılında, Ladin'e destek verdiği gerekçesiyle Taliban yönetimine yaptırımlar uygulamaya başlamıştır (Öztürk, 2015, s. 16). Ancak ABD ile Afganistan ilişkilerinin yaşadığı en büyük kırılma şüphesiz ki 11 Eylül'dür.

11 Eylül 2001 tarihinde 3 farklı noktaya 4 farklı saldırı düzenlendi. Saldırıların ikisi İkiz Kuleler olarak da bilinen Dünya Ticaret Merkezi'ne, diğerleri ise Pentagon ve Dışişleri Bakanlığı'na yönelikti. İlk saldırı İkiz Kulelere yönelik 10.02'de, ikincisi de 16 dakika sonra gerçekleşti. Saldırı için seçilen yerler şüphesiz ki rastgele seçilmemişti. ABD'nin dünya hâkimiyetini kurduğu, gücünü aldığı ve El-Kaide'ye göre dünyayı sömürmesinin sembolü olan yerlerdi (Öztürk, 2015, s. 41). ABD liberal ekonominin öncüsü ve gücünü liberal ekonomiden alan bir devlettir. Ekonomik gücüyle ve uluslararası ticaret aracılığıyla diğer devletlere ekonomik baskı uygulayıp çıkarlarına uygun dayatmalarda bulunabiliyordu. Soğuk Savaş'ın başından itibaren kapalı ekonomileri dönüştürme çabasının temelinde de onlara nüfuz edememesi yatmaktaydı. Pentagon ABD'nin askeri gücünü, Dışişleri Bakanlığı ise dünyanın geri kalanını kontrol etme arzusunu simgeliyordu.

Saldırıdan hemen sonra Başkan Bush ulusa seslenişte ‘Bu uzun sürecek bir savaş’ demiştir (Öztürk, 2015, s. v). Burada iki noktaya dikkat etmek gerekir. İlk olarak saldırıdan yerine savaş kelimesini kullanmasıdır. ABD 11 Eylül’e karşı vereceği sert cevaba meşruiyet kazandırma çabası içindeydi. 12 Eylül günü ABD’nin çok satan gazetelerinin manşetleri de bu istikametteydi. Daily News, The Daily Telegraph, The Guardian gazeteleri ‘ABD’ye ilan edilmiş bir savaş’, USA Today ise ‘Savaş Sebebi’ manşetlerini atmıştır. Bir sonraki bölümde detaylıca ele alacağımız üzere savaş iki devlet arasında olur. Bir terör örgütüne karşı müdahalede bulunabilir ancak bu da yalnızca onları pasivize etmeye yönelik olabilir. ABD’nin savaş vurgusu ise meselenin El-Kaide ile sınırlı kalmayacağını açık göstergesiydi. Açıklamada dikkat edilecek ikinci nokta ise sürecin uzun süreceğinin ifade edilmesidir. Mesele sadece El-Kaide veya Usame Bin Ladin olsaydı, yalnızca Ladin’in öldürülmesi ya da El-Kaide kamplarının yok edilmesiyle yetinilebilirdi. Ancak mesele ABD karşıtı yapıların yok edilmesi, zihniyetinin yayılmasının önüne geçilmesi ve ABD için tehlike unsuru haline gelebilecek güç unsurlarının önlendiği şekilde bir uluslararası sistem dizayn etmektir.

Brzezinski’ye göre 11 Eylül’ün neden olduğu en büyük kırılmalardan bir tanesi de ABD’nin dış politikasının hayata geçirdiği araçlardan yalnızca biri olan askeri gücünün, artık temel ve öncül araç haline gelmesiydi (Öztürk, 2015, s. 44). ABD şekillendirmek istediği herhangi bir bölgeye önce askeri olarak gidecek, ekonomisi, kamuoyunda müdahalenin meşrulaştırılması gibi araçlardan sonradan ve ikincil olarak olaya dâhil olacaktı.

BM’nin olaya yönelik tepkisine bakacak olursak son derece aktif bir tavır sergilediğini söyleyebiliriz. Saldırılarından hemen sonra iki tane çok mühim karar almıştır. İlk olarak 1368 sayılı kararla saldırıları kınamış ve bireysel ve kolektif meşru müdafaa hakkının ortaya çıktığını ifade etmiştir (Taşdemir, 2005, s. 169). İkinci olarak 1373 sayılı kararda, öncelikle yeniden meşru müdafaa hakkını onaylamış, terörün finansmanına karşı da mücadele edilmesinin, gerekirse teröristlerin ve teröristlerle maddi destek sağlayanların mal varlığına el konulmasının meşruluğundan bahsedilmiş, üye devletleri teröre karşı kapsamlı işbirliğine çağırarak ve üye devletlerin üzerine düşen yükümlülükleri yerine getirip getirmediğini sürekli olarak denetlemek üzere Güvenlik Konseyi Komitesi isminde bir komitenin kurulmasına karar verilmiştir (Taşdemir, 2005, s. 170). Hatta öyle ki, terörün finanse edilmesi, terörle ilişkisi tespit edilenlerin

mal varlıklarına el konulması veya dondurulması şeklindeki önlemler 1373 sayılı kararın yenilikleridir. Mesela emsal bir karar olarak ele alınabilecek olan Nikaragua davasında alınan tedbir ve yaptırım kararlarında bunlar yoktur (Yılmaz ve Irk, 2015, s. 160).

Görüldüğü üzere ABD'nin Afganistan 'a müdahalesi söz konusu olduğunda, BM Güvenlik Konseyi'nin alınmasını meşru gördüğü tedbirler, ABD'ye neredeyse açık ve geniş kapsamlı yetkiler verilmesi anlamına gelmekteydi. Bazı yazarlar bunun açıkça güç kullanılmasına müsaade edilmesi olarak yorumlamıştır (Taşdemir, 2005, s. 170-171). Ancak kararda doğrudan Afganistan'a askeri müdahaleyle ilgili bir ifade geçmemektedir. Zaten ABD da Afganistan'a müdahalesini BM Güvenlik Konseyi'nin kararına dayanarak değil meşru müdafaa hakkına dayanarak yapmıştır. Ancak BM Güvenlik Konseyi de birçok kere meşru müdafaa hakkının doğduğunu vurgulamıştır. ABD'nin müdahalesini BM Güvenlik Konseyi kararları dayanarak yapmamasının temel nedeni, Rusya ve Çin gibi büyük devletlerin de kendilerine yönelik olası bir saldırıda BM Güvenlik Konseyi'nin kendilerinin askeri harekâtlarına karşı meşru bir yetki vermek zorunda kalmasının önüne geçmekti (Taşdemir, 2005, s. 171). Fakat BM'nin açık bir yetkilendirilmesine dayanılmasa da dönemin Genel Sekreteri Kofi Annan, işgalin başlamasının hemen ertesi günü yaptığı açıklamada Güvenlik Konseyi'nin, ilgili olayda ABD'nin meşru müdafaa hakkının varlığını tanıdığını ve Afganistan'a müdahalenin de bu kapsamda değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir (Yılmaz ve Irk, 2015, s. 160). Yani ABD Afganistan'a müdahalesini BM'nin yetkilendirilmesine dayanmadan, BM'nin onayıyla gerçekleştirmiştir.

ABD'nin harekât sırasındaki müttefiklerine bakacak olursak öncelikle elbette ki NATO'nun tüm paydaşları ABD'nin doğal olarak yanındaydı. 2 Ekim 2001'de dönemin NATO Genel Sekreteri Lord Robertson açıklamasında, 11 Eylül'den tamamen El-Kaide'yi sorumlu tutmuş, ellerindeki delillerin net ve güvenilir olduğunu ve NATO'nun kurucu anlaşmasının 5. maddesinin harekete geçirilmesini gerektirecek bir durumla karşı karşıya olduklarından ifade etmiştir (Taşdemir, 2005, s. 177). NATO'ya üye olduğu için Türkiye de Afganistan'a asker gönderen devletler arasındaydı. Ayrıca Amerikan Devletleri Örgütü (OAS)'nın ilgili içeriğin bulunduğu Rio Anlaşması'na göre üye devletlerden herhangi birine yapılacak saldırı tüm Amerikan devletlerine yapılmış sayılacaktı. 11 Eylül saldırıları da bütün Amerikan

devletlerine karşı yapılmış ve meşru müdafaa gerektiren bir saldırıydı. OAS da 21 Eylül 2001’de ilgili maddeyi yürürlüğe koymuştur. Ayrıca AB de 21 Eylül 2001 tarihinde Brüksel’de gerçekleştirilen olağanüstü zirvede ABD’yi destekleme kararı aldı (Taşdemir, 2005, s. 177-178). ABD’li yetkililer 11 Eylül’ün hemen sonrasında yaptığı açıklamalarda sürekli ‘biz ve ötekiler’ ayrımı yapmıştır. Yani hiç kimsenin, ABD’nin teröristlerle mücadelesinde tarafsız kalmaya hakkı yoktu. ABD’nin yanında olmayanlar teröristlerin yanında konumlandırırmış oluyordu (Öztürk, 2015, s. 45). Açıkçası ABD’nin askeri gücü tek başına Afganistan’ı işgal etmeye de El-Kaide’nin tüm kamplarını yok etmeye de fazlasıyla yeterliydi. Ancak müdahale sırasında kendisine müttefikler aramasının temelinde, tüm uluslararası toplumu işe olaya dâhil etme ve olası bir hukuksuzlukta herkesin bundan sorumlu olmasından ötürü itirazların baştan önünü kesme amacının yattığından bahsedebiliriz. Herkes suçluysa, aynı zamanda herkes masumdur.

Peki diğer büyük ve uluslararası kamuoyunda etkili devletlerin söz konusu müdahaleye bu kadar kolay destek vermesinin nedeni neydi? İlk olarak kimse ABD’yi doğrudan karşısına almak istemedi. Çünkü ABD, kendisinden yana olmayan her devleti düşmandan, yani teröristlerden yana olmakla suçlamıştır. Ayrıca uluslararası kamuoyunda Taliban ve El-Kaide şeytanlaştırılmıştı. Hiçbir devlet için Taliban ve El-Kaide’ye yönelik harekâtlara destek vermemeyi izah etmek kolay olmayacaktı. İkinci olarak da ABD müdahalede bulunurken söz konusu grupları radikal İslam olarak nitelendirmişti. Büyük devletlerin hemen hemen hepsinin, bu tarz gruplarla aralarında bir gerilim vardı. Mesela Rusya Çeçen direnişçi gruplarla mücadele halindeydi ya da İsrail Hamas ile bitmek bilmeyen bir çatışma içindeydi. Onlara göre ABD’nin radikal İslam ile mücadelesine destek vermek, radikal İslam olarak adlandırılan diğer gruplarla mücadele eden devletlerin de elini rahatlatacak, hem uluslararası hukukta emsal kararlar ortaya çıkacak hem de uluslararası toplumun desteği artacaktı (Davutoğlu, 2011, s. 28).

İslam ülkelerinin tutumuna bakacak olursak İslam Konferansı Örgütü, ABD’nin Afganistan’a müdahalesini kınamamış veya karşı çıkmamış, sadece operasyonların Afganistan dışına genişlememesi gerektiğini vurgulamıştır. ABD’nin askeri harekâtını kınayan devletlerin sayısı çok azdır. Bu devletler de çoğunlukla, Afganistan ile yaşanan olaylardan ziyade, ABD ile genel ilişkilerine göre kınamıştır. Bunlardan

Küba, Malezya ve İran son derece yumuşak bir üslupla; Irak, Sudan ve Kuzey Kore de sert bir üslupla kınamıştır (Taşdemir, 2005, s. 179).

Meşru müdafanın dört temel şartı vardır: silahlı saldırının varlığı, zaruret, aciliyet ve orantılılık. Afganistan müdahalesinde özellikle silahlı saldırı ve orantılılıkta ciddi şüpheler vardır. Bir sonraki bölümde daha kapsamlı şekilde izah edeceğimiz üzere öncelikli olarak nelerin silah sayılacağı hususu, ikinci olarak silahlı saldırının bir devletle ilişkilendirilebilir olması gerekir. Ancak terör örgütlerinin faaliyetlerinin niteliğini ve niceliğini arttırmasından sonra bu kriterin esnediğine yönelik düşünceler de vardır.

Nelerin silah sayılıp nelerin sayılmayacağına ilişkin en önemli kaynak BM Genel Kurulu'nun 1974 yılında almış olduğu 3314 sayılı karardır. Bu kararda bazı silahlar örneklendirici şekilde sayılmıştır. Yolcu uçağı bunlardan bir tanesi değildir. Ancak yapılan saldırının, bir devletin hava kuvvetleriyle yapacağı bir saldırıya benzer bir etki doğuracağı varsayımıyla; uluslararası toplum bu saldırının silahlı saldırı sayılabileceği konusunda ortak kanaate ulaşmıştı (Taşdemir, 2005, s. 179-180). Silahlı saldırıda bulunması gereken bir diğer nitelik de yoğunluğu yani vermiş olduğu zararın ağırlığıdır. 11 Eylül'ü bir silahlı saldırı olarak kabul etme hususunda uluslararası toplumun zorlanmamasının nedenlerinden biri de El-Kaide'nin 90'lı yılların başından itibaren dünyanın farklı yerlerinde ABD'ye yönelik çeşitli saldırılarının olması ve 11 Eylül ile diğer saldırılarla arasında bir ilişkinin olduğunun düşünülmesidir. Özellikle 1993'te Dünya Ticaret Merkezi'ne, 1998'de Kenya ve Nairobi'deki ABD elçiliklerine yönelik bombalı saldırılar ve 2000'de Yemen'deki 'USS Cole' gemisini hedef alan saldırılar da El-Kaide'nin düzenlediği saldırılardır. 11 Eylül de bunların devamı kabul edildi (Taşdemir, 2005, s. 180). Bu açıdan zararın ciddiyetini ve tahribatını esas alan 'Kümülatif etki/olayların toplamı teorisi' esas alındığında silahlı saldırının gerçekleştiği kabul edildi (Taşdemir, 2005, s. 180-181). Aynı zamanda bu yaklaşım meşru müdafanın geniş yorumlanmasını ve birçok olayda meşru müdafaa hakkının doğmasını sağlamaktadır. Çünkü olaylar arasındaki zamansal kesintiler bir kopukluk olarak değerlendirilmemekte, taktiksel olarak ara verildiği şeklinde kabul edilmektedir (Taşdemir, 2005, s. 181-182).

Diğer önemli bir konu olarak da bir saldırının silahlı saldırı olması için doğrudan veya dolaylı olarak bir devlet tarafında gerçekleştirilmesi gerekir. Yani 11 Eylül

saldırılarına karşı meşru müdafaa hakkının doğması için öncelikle 11 Eylül saldırıları ile El-Kaide'nin, daha sonra da El-Kaide ile Afganistan'ın ilişkisini şüpheyi bırakmayacak şekilde ortaya konulması gerekir. ABD iki durumun da net şekilde belgelerle ispat edildiğini ifade etse de bu belgeleri hiçbir zaman kamuoyuna açıklamamıştır. Fakat BM Güvenlik Konseyi'nin birçok kez meşru müdafaa hakkının doğduğuna yönelik kararları, kendisi için bu iddiaların ispatlandığını kabul ettiği, en azından doğruluğunu varsaydığını gösterir (Türkay, 2021, s. 358). Orantılılığa uyulup uyulmadığı konusunda da ciddi şüpheler vardı. Zira meşru müdafaa müdahale, yalnızca müdahaleyi meşru kılacak eylemi gerçekleştiren kimselere karşı yapılabilirdi. Yani ancak El-Kaide ve El-Kaide'yi koruyan veya saklayanlara karşı yapılması gereken müdahalelerden birçok sivil de zarar görmüştür. ABD'nin müdahalesinden yaklaşık 20 yıl sonra, Brown Üniversitesinin 'Savaşın Maliyeti' (Cost of War) isimli projesi çerçevesinde yapılan araştırmalara göre ABD'nin Afganistan ve Pakistan'daki sınır ötesi operasyonlarından toplam, en az 71 bini sivil, 241 bin kişi hayatını kaybetmiştir (Anadolu Ajansı, 2021). ABD'nin saldırılarında yaklaşık 3700 sivilin hayatını kaybettiği bilinmektedir. Üstelik orantılılığın bir gereği de yalnızca yetecek kadar müdahalede bulunup bunun üstünü hukuka bırakmaktır. İki devletin silah gücü ve teknolojileri arasında büyük fark vardır. ABD'nin Afganistan'da askeri operasyonlarında başarılı olması için yapması kullanmasının yeterli olacağı silahların da çok üstünü kullandığı aşikârdır (Taşdemir, 2005, s. 223). Ancak Taliban yönetimi, El-Kaide lideri Ladin'in iadesi ve El-Kaide kamplarının kapatılmasına yönelik talepleri reddedince, ABD için Taliban ile El-Kaide arasında bir fark kalmamıştır. Bush'a göre hukuk dışılığını destekleyen hükümetlerin kendileri de hukuk dışıydı. BM'de yaptıkları konuşmalarda Taliban'ın El-Kaide'nin üslerine izin verdiğini, dolayısıyla da teröre destek verdiğini iddia etmiştir (Türkay, 2021, s. 30). Ancak Taliban'ın, ısrarla El-Kaide'ye mensup teröristleri teslim etmemesi ya da sınır dışı etmemesi, uluslararası kamuoyunda ABD'nin müdahalesinin orantılılığının tartışılmasına engel olmuştur (Türkay, 2021, s. 358).

Ayrıca Afganistan'a müdahalede uluslararası hukuka göre bir diğer tartışmalı konu da meşru müdafaa kapsamının hükümet düşürüp, başka bir rejim tesis etmeyi meşru kılıp kılamayacağı yönündedir. UAD'ın Nikaragua Davasında, ABD'yi haksız bulma nedenlerinden biri de limanlarının ve petrol tesislerinin bombalanması yoluyla, meşru müdafaa hakkının varlığı kabul edilse bile meşru müdafaa orantılılığın ihlal

edilmesiydi. Yani bir devletin meşru müdafaa hakkına sahip olması, yapmış olduğu her eylemi meşru kılmaz. ABD'nin Taliban ve El-Kaide arasındaki bağı net şekilde ortaya koysa bile El-Kaide'ye ya da Afganistan'ın silahlı kuvvetlerine yönelik saldırıların meşru kabul edilebilir hale gelmesi, Taliban yönetiminin düşürülebileceği anlamına gelmemektedir (Taşdemir, 2005, s. 222). Ayrıca bu durum yalnızca orantılılık ilkesine göre değil, aynı zamanda BM Şartı'nda geçtiği haliyle, devletlerin birbirlerinin egemenliklerine saygı ve iç işlerine karışmama ilkesi açısından da tartışmaya açıktır.

ABD 7 Ekim 2001'de Afganistan'ı bombalamaya başlamıştı. 11 Eylül saldırıları ile Afganistan'a askeri müdahale arasında 26 gün olması, aciliyet şartının ihlal edildiği anlamına gelmez. Çünkü aciliyet meşru müdafaa hakkı veren saldırı ile meşru müdafaa kapsamındaki karşılığın arasında zamansal bir kopukluk olmamayı gerektirir. Aradaki 26 günlük zaman, askeri hazırlıkların yapılması ve istihbarat toplanması gibi müdahale için olmazsa olmaz aşamaların yerine getirilmesi açısından makul bir süredir. Ancak ABD'nin eleştirilebileceği nokta, askeri müdahaleden önce barışçıl yollara başvurmamasıdır. Afganistan'ın siyasi ve ekonomik yaptırımlarla, Ladin'i iade etmesi ve El-Kaide kamplarına müsaade etmemesi yolu seçmeye zorlanmadan ve diplomasi yeteri kadar kullanılmadan bombardıman başlamıştır. Bu da gereklilik koşuluyla alakalı eleştirilebilecek noktalardan bir tanesidir (Taşdemir, 2005, s. 219).

Taliban ve El-Kaide, ABD'nin müdahalesini 'İslam'a açılmış bir savaş' olarak nitelendirmiş ve Müslüman ülkelerin yardımını istemiş, en azından ABD'nin yanında yer almalarını önlemeye çalışmıştır (Öztürk, 2015, s. 63). Ancak dikkat edilmesi gereken bir husus da şudur ki, Afganistan'a ilk darbeyi vuran savaş uçakları Basra'dan, füzeler ise Arabistan, Kuveyt ve İncirlik'te ateşlendi (Öztürk, 2015, s. 59). Bu bölgelerin tamamının Müslüman ülkeleri olduğuna dikkat edilmesi gerekir. Bu durum aslında El-Kaide ve 11 Eylül saldırılarının, Müslüman ülkeler tarafından asla benimsenmediğinin göstergesidir.

ABD tarihinde, yapılan askeri harekâtların ismi de son derece önemlidir ve büyük mesajlar içerir. 11 Eylül sonrası Afganistan'a düzenlenen harekât ilk olarak 'sonsuz adalet' (infinite justice) olarak belirlenmişti. Ancak bu isim daha sonra değiştirilerek 'sürekli özgürlük' (enduring freedom) olarak açıklanmıştır. Bu değişikliğin nedeniyle alakalı birçok farklı değerlendirme olsa da genel kanı, ABD'nin müdahalesinin adalet

açısından değerlendirilmesini değil, özgürlükler penceresinden bakılmasını sağlamaya çalışmasıdır (Davutoğlu, 2011, s. 45). Adaletin özgürlükten farklı olarak kriterleri daha somuttur. Uluslararası hukuk ve savaş hukuku gibi onun alt dalları veya yapılan uluslararası anlaşmaların normları belirlidir. Üstelik bu normların ihlali halinde uygulanacak yaptırımlar da açıktır. Ancak özgürlük daha soyut ve belirsiz bir kavramdır. Ne kapsamı bellidir, ne ihlali durumunda sonuçlarının ne olacağı.

ABD ve müttefikleri iki gün içinde başkent Kabil'e girmişlerdir (Öztürk, 2015, s. 63). Fakat Usame bin Ladin 2011 yılına kadar bulunamadı. Ladin'in Pakistan'da düzenlenen bir operasyonla öldürülmüş olması, ABD'nin askeri olarak Afganistan'a yerleştiği yıllarda, bölgeden sık sık videolar çekip yayınlaması, ABD'nin Ladin'i yakalayamadı mı yoksa yakalamak istemedi mi şeklinde soruların sorulmasına neden oldu. Zira sonu zaten baştan belli olan bu savaş, kısa süre içinde bitmişti. Ancak ABD'nin bölgede kalmak için uluslararası kamuoyunu tatmin edecek bir neden ihtiyacı vardı. ABD'nin Ladin'i yakalamak istemediği iddiası, gerçeklikten uzak bir komplo teorisi olabilir. Ancak hakikat şu ki, ABD için Ladin'i yakalamak, Afganistan'a yerleşmek ve bölgeyi kendi çıkarlarına göre dizayn etmek kadar öncelikli olmamıştır.

Koalisyon güçleriyle Afganistan arasındaki savaş iki ayda bitti. Afganistan neredeyse hiçbir yerde varlık gösteremedi. Mevcut Taliban yönetimi iktidardan düşürüldü. Savaşın sonlanması üzerine Almanya'da Bonn Konferansı düzenlendi. Konferansın ana konusu, geçiş döneminde Afganistan'ın nasıl yönetileceğiydi. Konferansta verilen kararda Afganistan'da geçici bir yönetim kuruldu (Öztürk, 2015, s. 70). Hemen arkasında 2002'de de Kabil Deklarasyonu imzalandı. Buradaki amaç da Afganistan'ın komşularıyla ilişkilerini geliştirmek ve başta bölgeye olmak üzere uluslararası sisteme entegrasyonunu sağlamaktı. Yine 2002 yılında ABD'nin öncülüğünde, Afganistan'ın ekonomisini düzeltmek için Tokyo Konferansı düzenlendi (Öztürk, 2015, s. 71).

Bush savaşın kazanılmasından hemen sonra, savaşın bittiğini ama terörizmle mücadelenin devam edeceğini söylemiştir (Türkay, 2021, s. 32). Bu söylemler ABD'nin bölgeye müdahaledeki asıl amaçlarını göstermekteydi. Aynı zamanda meşru müdafaanın şartları konusunda da ihlallerin başladığının göstergesidir. Zira kendilerine yönelik saldırı son bulmuş, saldıranlar etkisiz hale getirilmişti. Savaşın

bitmesine rağmen bölgenin dizayn edilmeye çalışılmasının meşru müdafaanın şartlarıyla bağdaştığını söylemek son derece güçtür.

Afganistan'ın işgalinde ABD'nin yoğun şekilde eleştirildiği noktalardan biri de ele geçirdikleri El-Kaide ve Taliban mensuplarının hukuki statüsü ve özellikle de Guantanoma'da onlara uygulanan muameledir. Yasal savaşçıların aksine yasadışı savaşçıların savaş tutsağı sayılmaları ve savaş hukukunun önemli bir kaynağı olan Üçüncü Cenevre Sözleşmesi'ne göre sağlanan bir takım haklardan yararlanmaları mümkün olmaz. Cenevre sözleşmesine göre uygulamada bir şüphe olursa, yetkili mahkemeden, ele geçirilenlerin savaş tutsağı olup olmadığına yönelik bir karar alınması gerekirken bu durum göz arda edilmiş, ele geçirilenler Guantanoma'ya götürülüp, savaş tutsağı olmadığı kanaatiyle birçok haktan mahkûm bırakılmıştır. Ayrıca medya yoluyla tüm dünyaya yansıyan bir takım ihlaller de ABD'nin özgürlükçü tutumunun, kendi ulusal çıkarları söz konusu olduğunda göz ardı edildiğini göstermiştir (Taşdemir, 2005, s. 100-101). Öyle ki Cenevre Anlaşmasındaki ilgili statüyü ve gereklerini uygulamama durumunda ötürü İngiltere ve Fransa başta olmak üzere birçok Batılı devlet ve birçok hükümet dışı örgüt ABD'yi kınamıştır.

ABD'nin Afganistan'a müdahalesinin küresel anlamda birçok sonucu olmuştur. İlk olarak BM'nin, kurucu anlaşmasında var olan ancak o güne kadar fiilen hayata geçmeyen zor kullanma misyonu hayata geçmiştir. Artık BM sadece sorunların görüşüldüğü ve tanıma, kınama gibi kararların alındığı istişari nitelikli bir kuruluş olmaktan çıkıp gerekirse zor kullanan icrai bir kuruluş haline gelmişti (Öztürk, 2015, s. 66). Kore Savaşı sırasında BM'nin barış gücü görevlendirmesi, topyekûn BM organlarının aldığı bir karardan ziyade, ABD'nin etkisiyle SSCB'nin olmadığı bir oturumda alınan bir karardı. Ancak Afganistan'a müdahale BM'nin tüm organları ve organlarında görevli tüm devletlerin hemfikir olarak vermiş olduğu bir karardı.

İkinci olarak ABD'nin Soğuk Savaş sonrası kurmak için çabaladığı küresel hegemonya için çok büyük bir adım atıldı. Bu hegemonyanın önemli bir dayanağı, kendisinden binlerce kilometre uzaklıkta ve Rusya gibi eski gücüne ulaşmaya çalışan bir süper gücün, Çin gibi yayılma çabası içinde olan süper güç potansiyeli olan bir gücün olduğu coğrafyada uzun süre çok büyük düzeyde askeri varlık göstermiş ve bölgede bazı devletlerin rejimlerinin yıkılıp kurulmasına doğrudan etki eder hale gelmiştir. Diğer bir dayanağı ise BM'den hemen hemen istediği tüm kararları

çıkardığını göstererek uluslararası kuruluşlar üzerindeki gücünü de ispat etmişti. Sıcak savaflardan sonra, savaş sonrası koşulların konuşulduğu, önce bir ateşkes, sonra da barış anlaşması yapılırdı. Ancak Soğuk Savaş'tan sonra bu tarzdan bir anlaşma yapılmamıştı. ABD mutlak galip geldiği Soğuk Savaş'tan sonra, uluslararası konjonktürü kendi lehine şekillendirmek istemiş, Afganistan işgali ve sonrasındaki gelişmelerde fiilen bu durum yaşanmıştır (Davutoğlu, 2011, s. 75). Afganistan işgali aynı zamanda, ABD'nin küresel hegemonyasını kurmak için fiilen ve siyasi olarak Güney Asya'dan Orta Afrika'ya kadar olan coğrafyayı şekillendirme amacıyla başlattığı operasyonların da ilkidir. Bu operasyonlara daha sonra özellikle Irak'ın işgali katılacak ve bu operasyonlar teorik bir altyapıyla birleşerek Büyük Orta Doğu Projesi haline gelecekti (Turan, 2015, s. 189-196).

Son olarak da modern dönemlerde yapılan her savaşta olduğu gibi yine siviller büyük zarar görmesine değinmek gerekir. Meydan savaşı yapıldığı dönemlerde, istilacı orduların savaşı kazanıp istila etmesi dışında savaş meydanlarda askerler arasında kazanılır, askerler arasında kaybedilirdi. Ancak meydan savaşlarının terk edilip cephe savaşlarının başlaması, özellikle de Birinci Dünya Savaşı'yla birlikte artık savaş yerleri belirli meydanlar değil, tüm şehirler ve yerleşim yerleri haline gelmişti. Bu durum hem terör örgütlerinin saklanması kolaylaştırma ve kendine müdahale edilmesini önleme adına, yerleşim merkezlerinde de varlıklarını devam ettirmelerine neden olmuş ama aynı zamanda da insan hakları ihlalleri gerçekleştiren devletler için de kendilerini savunacakları bir alan oluşturmuştur. Sivil yerleşim yerlerini vuran devletler, orada teröristlerin saklandığını iddia edip uluslararası kamuoyunda kendilerini aklamışlardır. Afganistan'ın işgalinde de yine benzer olaylar yaşanmıştır. ABD ileri düzeyde silahlarıyla sivil yerleşim yerlerinde operasyonlar düzenlemiş, o operasyonların sonucunda da çok sayıda sivil zarar görmüştür. ABD'nin askeri müdahalesi bize, tüm insanlığın anlaması gereken acı gerçeği tekrar göstermiştir: Savaşın her türlü kötüdür. Çünkü artık modern zamanlarda, savaşlarda sivillerin zarar görmeme ihtimali kalmamıştır. Savaşı meşru kılacak nedenlerin varlığında dahi, ulaşmak istenen amaca savaş dışında bir yöntemle, yani barışçıl yöntemlerle ulaşmak için tüm imkânlar seferber edilmelidir. Bu sorun sadece savaştan zarar gören veya zarar görme ihtimali olan devletlerin değil, tüm insanlığın ortak problemi olmalıdır.

2.2.2. Irak'ın Siyasi Geçmişi ve Saddam'ın İktidara Gelmesi

Günümüzde siyasi ve askeri açıdan dünyanın en karmaşık bölgelerinin başında kuşkusuz Irak gelmektedir. Ancak Irak'ın tarihine baktığımızda, bu kaotik ve çatışmacı halin, neredeyse olağan bir durum olduğunu görürüz. Bulunduğu coğrafyanın stratejik önemi, inanç ve etnik yapısının çeşitliliği nedeniyle bin yılı aşkın bir süredir çatışmaların eksik olmadığı bu coğrafyada, Osmanlı'nın hâkim olduğu dönemi bir istisna olarak görebiliriz. 17.yüzyılda Osmanlı hâkimiyetine giren Irak, 1917 yılına kadar Osmanlı yönetiminde kalmış, daha sonra İngiliz manda yönetimi altına girmiştir. Osmanlı sonrası Orta Doğu'da yaşanan ve sürekli hale gelen istikrarsızlık ve çatışmalardan Irak da uzak duramamıştır. Manda yönetimlerinin yerini Batı taraftarı krallıklara bırakmaya başladığı 1930'lu yılların hemen başında Irak'ta bağımsızlığını ilan edip 1932 yılında Milletler Cemiyeti'ne katıldı.

Irak'ın yakın tarihinin kırılma noktalarından biri hiç şüphesiz 1958'deki darbe ile yönetimin değişmesidir. Zaten yapısı itibariyle karmaşık olan Irak'ta, Batı yanlısı iktidara karşı Batı karşıtı bir grup oluşmaya başladı. Özellikle Batı yanlısı Ürdün ile siyasi yakınlaşmanın ve işbirliğinin artması, zamanla var olan gerilimin yükselmesine neden oldu (Armaoğlu, 2012, s. 620-623).

1958 yılında Lübnan'da çıkan çatışmalardan ötürü Lübnan yönetimi Türkiye ve Irak'tan yardım isteyerek ülkesine askeri yardımda bulunmalarını istedi. Türkiye buna sıcak bakmasa da dönemin Irak monarşisi bu talebi kabul etti. Askeri birliklerini Lübnan'a yönlendirmek için emir verdi. General Kasım önderliğindeki birliklerin sınırı geçip Lübnan'a ulaşması için Bağdat'tan geçmesi gerekiyordu. Bağdat'tan geçtiği sırada, General Kasım ve ona bağlı askeri birlikler harekete geçti ve darbe yaparak iktidara geldi (Armaoğlu, 2012, s. 620-623). Bu darbe Irak'taki ne ilk ne son darbeydi. Ancak söz konusu darbe, çok kanlı olması ve Irak siyasetinde ciddi değişiklikler oluşturması nedeniyle ön plana çıkmıştır.

1958 Darbesi sırasında yaşanan kanlı çatışmalar her ne kadar Batı yanlıları ve Batı karşıtlarının çatışmaları gibi dursa da arka planda asıl çatışma ABD ile SSCB arasında yaşanmaktaydı. Zira darbe, niteliği itibariyle ABD'ye karşı ve SSCB desteğini arkasına alan bir darbeydi. O dönemde Türkiye'nin SSCB'nin yayılmacı politikalarına karşı NATO'ya girdiği, iki blok arasında sınır bölge olarak tarif edebileceğimiz bir

coğrafyada olmasından ötürü Doğu bloğunun genişlemesini kendi ulusal çıkarlarına aykırı gördüğü bir dönemdi. Doğu bloğunun, Avrupa'nın doğusundan hâkim güç olduğunu, Türkiye'nin kuzeyinde SSCB'nin varlığını düşünecek olursak Türkiye'nin doğu sınırlarında da bir SSCB müttefikinin olması, etrafının büyük ölçüde çevrilecek olması anlamına geliyordu. Bu yüzden Türkiye son derece sert bir tepki verdi. Hatta öyle ki, Türkiye, Irak'taki darbeyi vahşet olarak nitelendirdi ve olası bir askeri müdahale ile vahşetin sonlandırılması dahi konuşulur hale geldi. Ancak elbette böyle bir müdahale Batı bloğunun lideri ABD'nin desteği olmaksızın, gerçekleşmesi mümkün olmazdı. SSCB'nin olası müdahaleye senaryolarına karşı çok sert tepki koyması ve Türkiye'nin olası bir müdahalesinin faturasının, Türkiye için çok ağır olacağını söylemesi ABD'yi ve dolayısıyla Türkiye'yi müdahale etmekten alıkoydu (Armaoğlu, 2012, s. 620-623).SSCB'nin de doğrudan askeri bir müdahaleye sıcak bakmamasından ötürü iki bloğun desteği ile deyim yerindeyse bir vekâlet savaşı yürütölmeye devam edildi ve kazanan General Kasım oldu.

Saddam Hüseyin'in tarih sahnesine çıkmasından önce Baas ideolojisinden de kısaca bahsetmek gerekir. Baas, diriliş anlamına gelen, Arap devletlerinin birliğini esas alan, Arap milliyetçisi bir hareket olarak 1947'de aksiyon haline geldi. Diğer Arap devletlerinde de yer yer etkin olsalar da asıl etkinliklerini Suriye ve Irak'ta gösterdiler. 1963 yılında devlet yönetimine gelen Baas, esas hâkimiyetlerini 1968'de kuracaktı. 1967 yılındaki Altı Gün Savaşlarında İsrail'e karşı ağır bir yenilgi alan Arap devletlerinden bir tanesi de Irak olmuştı. Bu yüzden milliyetçi söylemlerle güç kazanmıştır. Bunun üzerine 1968 yılında Baas Partisi iktidar üzerinde tamamen hâkimiyetini sağladı. Saddam Hüseyin her ne kadar ilk zamanlarda, yalnızca bir başkan yardımcısı olsa da göreve başladığı tarihten itibaren yönetimdeki en etkin kişi olmuştur. 1979'da da bizzat kendisi devlet başkanı haline gelmiştir (Armaoğlu, 2012, s. 620-623).

2.2.3. Irak'ta Savaşlar Dönemi (1980-2004)

Saddam Hüseyin'in 1979'da devlet başkanı olmasından kısa bir süre sonra Irak'ta, günümüze kadar sürecek olan savaş ve çatışmalar dönemi başlamıştır. Irak tarih boyunca stratejik önemi ve yapısı itibariyle çatışmaya son derece meyilli bölge

olmuştur. Bu duruma bir de Saddam Hüseyin'in saldırgan tavrı ve irrasyonel siyaseti eklenince, Irak 25 yıl için başka bir devletin modern zamanlarda yüzlerce yıl içinde yaşamayacağı kadar savaş ve çatışma yaşamıştır. Saddam iktidara gelir gelmez hem nüfuzunu genişleterek Arap dünyasının lideri olmak istemiş, hem de İran devrimi sonrası Şii hareketinin yayılmasını önlemeye çalışmıştır. Bu duruma Irak ile İran arasındaki tarihi sorunlar da eklenince, 1980 yılında 8 yıl süren ve savaşın sonunda başlangıç şartlarına dönüldüğü, yani kazananı olmayan bir savaş yaşanmıştır. Buradaki prestij kaybını kapatmak için de 1990'da Kuveyt'e saldırmış ancak uluslararası toplumun büyük bir tepkisiyle karşılaşmış, BM Güvenlik Konseyinin yetkilendirmesiyle büyük bir koalisyonun müdahalesine maruz kalmıştır. Birinci Körfez Savaşı olarak bilinen bu dönemin ardından ülkede iç karışıklıklar ve iktidara muhalif grupların büyük kısmıyla ciddi çatışmalar yaşanmıştır. Bu olaylar sonrasında Saddam Hüseyin, özellikle ülkenin Kuzey kısmında otoritesini kaybetmiştir. 11 Eylül sonrası ise ABD, Irak'ın kitle imha silahlarına sahip olduğunu ve Irak yönetimiyle terör örgütleri arasında bir ilişki varlığını iddia etmiş, bu silahların terör örgütlerinin eline geçme ihtimalinin yıkıcı sonuçlarına karşı, henüz bu ihtimal gerçekleşmeden harekete geçmek istemiştir. ABD'nin bu tavrı da İkinci Körfez Savaşı olarak bilinen Savaşa neden oldu. İkinci Körfez Savaşı'nda ABD'ye direnemeyen Saddam Hüseyin'in iktidarı son bulmuş ve 2006'da idam edilmiştir. Fakat Saddam sonrası Irak'ta kaos son bulmamış, bu sefer de terör örgütleri yayılma alanı bulmuş, günümüzde dahi varlığı devam eden çatışmalar başlamıştır.

2.2.3.1. Irak-İran Savaşı

Saddam Hüseyin devlet başkanı olur olmaz, Irak liderliğiyle yetinmeyip hem Arap dünyasının hem de Orta Doğu'nun lideri olmak istediğini kısa sürede göstererek yayılmacı ve agresif bir politika izlemeye başladı. Aynı dönemde İran'da İslam devrimi olmuştu ve İran da kendi devrimini bölgede yayma çabası içerisindeydi. Hinterlandları çakışan, bu yüzden de birbirleriyle sürekli çatışma potansiyeli taşıyan iki devletin, aynı anda yayılmacı politika gütmesi, tarihi sorunları da tekrar alevlendirdi ve 1980 yılında, 8 yıl süren ve iki tarafın da kaybettiği, kazananı olmayan savaş başladı.

Irak ile İran arasındaki statik sorunlara bakacak olursak ilk olarak Irak'ta bir Arap milliyetçisi yönetim vardı. Orta Doğu coğrafyasında etkin olan Arap olmayan 3 devletten biri de İran'dı. Diğerleri de Türkiye ve İsrail'di. İran'da yaşanan devrim, bir Şii devrimiydi. Devrimle beraber İran, neredeyse tüm Şiilerin lideri haline geldi. Irak'ın mezhepsel yapısına bakıldığında da son derece karmaşık bir görüntü ortaya çıkmaktadır. Birçok mezhep varlığını devam ettirmekle birlikte, iki mezhep Irak'ta hem nüfus hem de etkinlik anlamında etkindi. Ancak Irak'ta İran'ın aksine, Şii nüfus daha fazla iken yönetim ekseriyetle Sünnilerden oluşuyordu. Bu da elbette her an çatışmaya hazır bir gerilim oluşturunuyordu. Doğal enerji kaynakları bakımından zengin olan iki devlet, coğrafi olarak yan yana olmasından ötürü enerji kaynaklarının dünyaya ihracında büyük önem arza eden Basra Körfezi'nde hâkimiyet kurmaya çalışıyordu. Ayrıca iki ülkenin çok uzun sınırlarının olması da daima sınır anlaşmazlıkları ve çatışma riski potansiyeli doğuruyordu.

Savaşın hemen önce iki devlet arasında kendini gösteren dinamik sorunlara bakacak olursak ilk olarak 1958'den sonra Irak'ta SSCB ile ittifak halinde bir iktidar varken İran'da da devrime kadar Batı yanlısı Şah yönetimi vardır. Türkiye'nin yaşadığı Soğuk Savaş'ın sınırı olma gerginliğini, aynı şekilde bu iki devlet de yaşıyordu. İkinci olarak 20.yüzyılın başında bölgeye hâkim olan İngiltere'nin, bölgeden çekilirken Batı yanlısı Şah iktidarıyla iyi ilişkiler kurması, İran'ı Basra Körfezi'nde üstün hale getirdi. Üçüncü olarak Irak'ın kuzey kesiminde yoğun olarak Kürtlerin yaşadığı bölgede çıkan ayaklanmalar yoğun şekilde İran tarafından destekleniyor, bu da Irak tarafında ciddi rahatsızlıklara neden oluyordu. Bir diğer sorun da iki tarafın da coğrafyası itibarıyla su kaynaklarına ulaşımının zor olmasından dolayı iki ülke arasından geçen Şattül Arap su yolu üzerinde iki tarafında, diğerinin çıkarlarını zedeleyecek haklar ihlal etmesiydi (Yücealtay, 2022, s. 25).

İki devlet arasındaki karşılıklı restleşmelerin bir çatışmaya dönmesini önlemek adına 1975 yılında, Cezayir arabuluculuk üstlendi ve iki devlet Cezayir Anlaşması imzaladı. Bu anlaşmaya göre Şattül Arap iki devlet arasında sınır olacak ve taraflar birbirlerine müdahale etmeyeceklerdi. Ancak İran'da devrim olmasıyla Irak'taki Şiileri de içine alacak şekilde, devrimi tüm dünyaya ihraç etme düşüncesi ortaya çıktı. Ayrıca devrimden sonra Irak'ta Kürt meselesi de yeniden hareketlendi. Saddam Hüseyin'in Irak'ta iktidara gelmesiyle birlikte Irak da çok daha agresif bir politika izlemeye

başladı ve Saddam Hüseyin 1979'da Cezayir Anlaşmasını feshetti (Yücealtay, 2022, s. 26). Saddam'ın bu kadar saldırgan bir tavır izlemesinin temelden iki nedeni olduğundan bahsedebiliriz. İlk olarak Saddam sadece Irak liderliğiyle yetinmek istemeyip Arap ligi liderliğini de istiyordu. Arap bir lider olarak Orta Doğu'daki Arap olmayan en büyük güçlerden bir tanesine karşı üstünlük kurmak kendisinin Arap devletleri arasındaki prestijini arttıracaktı (Davutoğlu, 2013, s. 356). İkinci olarak da İran ile savaş başlamadan hemen önce, Dava Partisi isminde bir muhalefet grubu ortaya çıkmış, Saddam da bu muhalefeti sert bir şekilde bastırmıştı. Bu da halkın tepkisine neden olmuştur. İç işlerinde sorun yaşayan ve halkını konsolide etmekte zorlanan liderlin büyük kısmının yaptığı gibi Saddam da dışardan bir düşman bulup halkı birlik olup kendisine destek olmaya itmişti (Armaoğlu, 2012, s. 921-929).

Tüm bu gelişmelerden sonra Saddam Hüseyin 22 Eylül 1980 tarihinde, Şattül Arap'ın iki tarafının da Irak'a ait olduğunu iddia ederek İran'a savaş ilan etti ve saldırıya başladı. Saddam bu saldırısının kolayca sonuca gideceğini düşünüyordu. Çünkü İran'da devrimden hemen sonra askeriyede ciddi bir tasfiye yaşanmış, yeni iktidar eski yönetimin izlerini ve etkisini kırmaya çalışmıştır. Üstelik yeni yönetimin Batı karşıtı olmasına rağmen, elindeki silahların tamamına yakını Batı'dan alınmış ve yedek parçaları da ancak Batı'dan getirilebilen silahlardı. Savaş sırasında İran'ın silah temini konusunda büyük sıkıntılar yaşayacağını öngörüyordu. Ne var ki işler Saddam'ın planladığı gibi gitmedi. Başlarda İran'daki milliyetçilik dalgası, daha sonra hem Batı hem de Doğu bloğunun olaya müdahil olmak istemeyip tarafsız kalmayı tercih etmesi savaşın beklenenden çok daha uzun sürmesine neden oldu. Hatta öyle ki, büyük devletler doğrudan bir tarafa destek açıklamasa da dolaylı yünden verdikleri desteklerle savaşın uzamasına neden olmuşlardır. Mesela zayıf durumda olana silah satılmış, üstün hale gelen uluslararası kamuoyunda kınanmış ve geri adım atması sağlanmaya çalışılmıştır (Yücealtay, 2022, s. 23). Bunun temel nedeni olarak büyük devletlere göre özellikle petrol gelirleri başta olmak üzere gelirleri son derece artan bu iki devletten Irak'ın saldırganlığı, İran'ın ise radikalizmi törpülenmesi gerekiyordu. Bu yüzden iki devletin birbirinin gücünü tüketmesine rağmen, sonuçta birinin kazanıp bölgenin hâkim gücü olmaması özellikle Batı olmak üzere büyük devletler için son derece mantıklıydı. Hatta öyle ki, Batı kamuoyu tarafından, 1983'te Saddam'ın savaşı lehine çevirip bir an önce bitirmek için kimyasal silah kullandığı kabul edilse de ABD

Dışışleri Bakanı bu durumu yalnızca kınamış, hiçbir ciddi yaptırım için harekete geçmemiştir (Armaoğlu, 2012, s. 1035-1042).

8 yıl süren ve 20 Ağustos 1988’de başlangıç şartlarına geri dönülen savaşta, iki devlet de kaynaklarını ciddi şekilde tüketmiş, hatta borçlanmış. Savaş boyunca iki taraf da birbirinin petrol rafinelerine yoğun saldırı gerçekleştirmiş, bunun sonucunda savaşında başında günlük petrol üretimi Irak için 1.4 milyon, İran için 3.1 milyon varilken bu sayı savaş sonuna doğru ikisi için de 600 bin varile kadar gerilemiştir. Bunun yanında bölge devletleri fiilen bir tarafın yanında savaşa girmese de bu devletlerin çoğu siyasi olarak bir tarafı desteklemiş, bunun sonucunda zaten kaotik olan Orta Doğu’da yeni cepheleşmeler başlamıştır. Türkiye’nin savaş boyunca aktif tarafsızlık politikasını uygulamasına rağmen, Arap liderliğinde kendini Saddam’a rakip gören Kaddafi, İran’a yakın durmuş, bunun karşılığında İran’ın körfezdeki gücünden rahatsız olan devletler ise Saddam’a yakın durmuşlardır (Armaoğlu, 2012, s. 1035-1042). Üstelik alınan savaş borçları ve Saddam Hüseyin’in İran Savaşındaki başarısızlığını, yine dışarda bir düşman üzerine giderek gidermeye çalışması, yeni bir savaşın fitilini ateşleyecekti.

2.2.3.2. Birinci Körfez Savaşı

Irak’ın Kuveyt işgalinin, Saddam’ın Batı tarafından nefret figürü hale getirilmeye başlandığı, hatta tüm dünyada kötülüğün simgesi olarak değerlendirildiği olaylar silsilesinin başı olduğunu söyleyebiliriz. Irak-İran Savaşı da Saddam’ın saldırısıyla başlasa da birçok devlet tarafsızlık politikası izlemiştir. Üstelik hem savaşın tarafı olan iki devlet arasında ciddi bir güç farkı yoktu, hem de bu iki devletin zaten tarihi anlaşmazlıkları vardı. Ancak Kuveyt işgalinde Irak, kendisinden çok daha güçsüz bir devlete saldırmıştı. Üstelik Kuveyt-Irak çatışmasının tarihi dayanakları yok denecek kazar azdı. Bu yüzden Irak’ın Kuveyt’e saldırısı, birçok kimse tarafından Saddam’ın kişisel hırsları uğruna çıkarılan bir savaş olarak yorumlandı. Elbette ki Kuveyt’in sahip olduğu doğal kaynaklar ve özellikle Basra Körfezi’ne hâkimiyet için çok stratejik bir konumunun olması, Batı’nın bölgeye ilgisinin ana nedeniydi. Ancak Saddam’ın Kuveyt’e yönelik haksız saldırısı, başta ABD olmak üzere Batı’nın, Irak’a karşı alınacak tedbirler için uluslararası kamuoyunu hazır hale getirdiğini söyleyebiliriz.

Söz konusu saldırı, ABD'nin 2003'teki müdahalesi ve Saddam'ın iktidarına son verilmesine kadar sürecek olan olayların fitilini ateşleyerek Saddam için sonun başlangıcı oldu.

Kuveyt de Irak gibi 17.yüzyıldan Birinci Dünya Savaşı'na kadar Osmanlı hâkimiyetinde kalmıştır. Bu dönemde Kuveyt bölgesi, idari yönden Basra eyaletine bağlıydı. Birinci Dünya Savaşı sonrasında İngiltere hâkimiyetine giren bölgede, özellikle 1930'lu yıllarda başlayarak devletler sırasıyla bağımsızlıklarını ilan etmiştir. Kuveyt'in bağımsızlığını ilan etmesi ise bölgedeki diğer devletlerden biraz daha geç, 1961'de olmuştur. Dönemin Irak lideri General Kasım, Kuveyt'in Osmanlı yönetimi zamanında Basra'ya bağlı olduğunu ve tekrar Irak'a dâhil edilmesi gerektiğini savunmuştur. Ancak dönemin konjonktüründen ötürü bu iddiasında ısrarcı olamamış ve 1963 yılında Kuveyt'in bağımsızlığını kabul etmek zorunda kalmıştır. Fakat bu tanıma iki devlet arasında sınır anlaşmazlıklara engel olamamış, Kuveyt'in bağımsızlığını ilan ettiği 1961 ile Irak tarafından işgal edildiği 1990 yılı arasında devam eden bir takım gerilimler yaşanmıştır (Armaoğlu, 2012, s. 1042-1059).

Irak ile Kuveyt arasındaki gerilim nedenlerinin büyük kısmı Irak-İran Savaşı sırasında başlamıştır. Savaş sırasında Basra Körfezine çıkamayan Irak, Kuveyt ile bu alanda işbirliği yapmak istese de Kuveyt fiilen savaşın bir tarafı olmaktan çekinmiş ve buna yanaşmamıştır. Bir diğer sorun, Saddam İran'a karşı Araplığı ve Sünniliği savunduğunu, bu yüzden Sünni Arap devletlerinden aldığı maddi desteğin borç değil hibe olması gerektiğini ileri sürmüştür. Oysa Suudi Arabistan ve Kuveyt savaş sırasında Saddam'ın Irak'ına verdiği destekleri borç olarak görmüştür. Bir diğer sorun da Irak ile Kuveyt arasında bulunan Rumeyla bölgesinin petrolleriydi. Saddam'ın iddiasına göre Kuveyt kendi petrollerini çıkarırken Irak'ın petrol kaynaklarından da petrol çekmiş ve kullanmıştır. Dolayısıyla egemenliğine karşı bir ihlal söz konusuydu (Ulutaş, 2006, s. 49-50).

Irak'ın Kuveyt'e saldırma motivasyonlarına bakacak olursak büyük bir hayal kırıklığına neden olan İran ile savaşın bıraktığı olumsuz etkileri silme çabasının en temel etken olduğunu görürüz. İkinci olarak Kuveyt'in doğal kaynaklarına sahip olmak, bozulan Irak ekonomisinin kendisini toparlamasına da yardımcı olacaktı. Son olarak da İran savaşı boyunca Irak'ın ciddi bir silah stoku yapmasından ötürü bu askeri gücü, kalıcı bir jeopolitik liderliğe çevirmeye çalışmasından bahsedebiliriz. Irak-İran

Savaşı'nda iki tarafın da destekçilerinin olmasına rağmen, Irak'ın Kuveyt işgalinde Irak'ın yalnız kalmasının önemli faktörlerinden birinin de bu olduğu açıktır. Zira kendisini Arap ve Sünni dünyasının lideri olarak gören ve son derece saldırgan politikalar güden Saddam'ın Irak'ının elinde bu denli büyük bir silah gücünün olması, başta Suudi Arabistan, Mısır ve Suriye gibi çoğunluğunu Arap ve Sünnilerin oluşturduğu devletler olmak üzere bölgedeki tüm devletleri tedirgin etmişti. Hatta Türkiye'nin de bu dönemde, Irak'ın gücünün olası yükselişine karşı yeni denge arayışlarına yöneldiğini söylenebilir. Irak'ın elinde bulunan silah gücü, tüm dünya için stratejik öneme sahip Orta Doğu'yu ilgilendirmesinden ötürü sadece bölge devletleri için değil tüm dünya için bir tehlike olarak görüldü. Hatta Birinci Körfez Savaşı'nda bu gücün yeteri kadar sınırlandırılmamasının İkinci Körfez Savaşı'na neden olduğu yönünde düşünceler de vardır (Davutoğlu, 2013, s. 412).

Irak özellikle Rumeyla bölgesinde uğradığını iddia ettiği zararların tazmini olmak üzere başta olmak üzere Kuveyt'ten bir takım talepleri oldu. Bunlar kabul edilmeyince de 1 Ağustosta harekete geçip 2 Ağustos 1990'da Kuveyt'i bombalamaya başladı. Ancak bu işgale Batı'nın tepkisi, Saddam'ın beklediğinden çok daha sert oldu. Elbette ki ABD için Kuveyt işgaline karşı çıkmanın tek amacı Kuveyt'i korumak değildi. Soğuk Savaş'ın hemen ardından, ABD dünyanın tek süper gücü olarak kalmıştı ve uluslararası kamuoyuna dünyanın jandarması olduğunu kanıtlamak arzusundaydı. ABD, Kuveyt işgalini uluslararası kamuoyunu tatmin edici şekilde çözerse, daha sonraki uluslararası krizlerde de kendisinden yardım istenen, kararları ve uygulamalarına itibar edilen bir konumda olacaklarının farkındaydı. Bu yüzden Kuveyt işgaline yönelik tavrı, ABD'nin tek süper güç olmasını ispat ve perçinlemek adına büyük bir sınavdır. Ancak ABD'nin kendi içinde müdahale kararı alması, muhalifleri ve kamuoyunu ikna etmesi hiç de kolay olmadı. Buna rağmen ABD yönetimi, 12 Ocak 1991 tarihinde Kongreden, Irak'a güç kullanma yetkisini alınıp 17 Ocak 1991'de müdahaleye başladı.

Irak'ın Kuveyt'i işgalinin başlamasıyla ABD'nin Irak'a müdahalesi arasında 4.5 aylık bir süre vardır. ABD'nin müdahalesinin derhal olmayıp bu kadar beklemesinin birçok nedeni olduğunu söyleyebiliriz. İlk olarak Vietnam Sendromundan bahsetmek gerekir. ABD için Vietnam'a müdahale beklenenden çok da zor olmuş, çok fazla asker kaybetmiş, ekonomik olarak zarar görmüş ve kısa sürede askeri olarak hedeflerine

ulaşabilmeyi hedeflese de bu hiç de kolay olmamış, askeri olarak da ciddi prestij kaybına uğramıştır (Armaoğlu, 2012, s. 1042-1059). Üstelik bu bakımdan Vietnam Savaşı ABD'nin tek travması değildir. Küba'ya 1961'de yapılan Domuzlar Koyu çıkarması da beklenenin aksin başarısız olmuştu. ABD'nin dünyanın en teknolojik silahlarına sahip olduğu açıktı. Ancak ABD kamuoyunda, olası bir Irak'a müdahalenin Vietnam veya Küba gibi olacağına yönelik korkular vardı.

Buna ek olarak doğrudan savaşmadan barışçıl yolların denenmesi aracılığıyla bölgeyi dizayn edebilme arzusu vardı. Ancak Saddam'ın geri adım atmaması bu çabaları sonuçsuz bırakmıştı. Ayrıca, her ne kadar Soğuk Savaş sonlanıp Doğu bloğu dağılsa da SSCB hala dünyanın etkin bir gücüydü. SSCB'nin Soğuk Savaş sonrası dış politika anlayışının şekillenmesi ve Irak'a olası bir müdahaleye nasıl tepki vereceği de dikkate alınmalıydı. Bir başka neden olarak da ABD'nin askeri hazırlıklarından bahsetmek gerekir. Zira ABD'nin hem deniz hem hava kuvvetleri askeri olarak çok güçlü olsa da askeri hareket kaçınılmaz olarak kara harekâtını gerektiriyordu. ABD'nin daha önce çöl ikliminde bir askeri tecrübesi söz konusu değildi. Bu yüzden çöle uygun askeri hazırlıkların yapılması da bir miktar süre aldı (Armaoğlu, 2012, s. 1042-1059).

Elbette en önemli neden de yapacağı müdahaleyi uluslararası hukuka göre meşru bir zemine oturtmaya çalışmıştır. Bunun için hem uluslararası ittifaklar aracılığıyla uluslararası kamuoyunu hazırlanmış hem de BM Güvenlik Konseyi'nden yetki almaya çalışmıştır. Ateşkesin sağlanmasına kadar, BMGK tarafından Irak ile ilgili 11 tane karar alınmıştır. 17 Ocak 1991'de Irak'a karşı ilk hava harekâtını da 29 Kasım 1990 tarihli ve 678 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararına dayanmıştır (Ulutaş, 2006, s. 59). Ateşkesin sağlanmasına kadar, BMGK tarafından Irak ile ilgili 11 tane karar alınmıştır.

Güvenlik Konseyi'nin 678 Sayılı kararına göre Irak'ın derhal Kuveyt'ten çıkması gerekmektedir. ıkılmakta ısrar etmesi durumun askeri güç kullanma dâhil her türlü önlem alınmasına karar verildi. Ancak Irak, Kuveyt'ten çıkılmakta ısrar etti. Suudi Arabistan'a konuşlanmış Amerikan birlikleri, Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesinden sadece 5 gün sonra, yani 7 Ağustos 1990'da öl Kalkanı adı verilen bir harekât başlatmıştır. Çöl Kalkanı Harekâtı, koalisyon güçlerinin hava taarruzlarının başladığı tarihe kadar devam etmiştir (etin ve Toprak, 2016, s. 222). 17 Ocak 1991 tarihinde, saat 02.30'da, Amerikan ve İngiliz uçakların Suudi Arabistan'dan kalkıp Irak'ın askerini bombalamaya başladı (Armaoğlu, 2012, s. 1042-1059). ABD ve

müttefiklerinin Irak'a yönelik bu askeri harekâtının ismi de Çöl Fırtınası Harekâtı olarak belirlendi. ABD, Domuzlar Koyu çıkarması ve Vietnam travmalarının tekrarının yaşanmasından korktuğu için Irak'ın askeri gücü neredeyse tamamen kırılana kadar kara harekâtına geçmeyip üstün hava teknolojisiyle bombalamalar devam etti. Tüm bunlara rağmen Saddam Kuveyt'e yönelik işgalini sürdürdü. 40 güne yakın devam eden hava harekâtının sonunda 25 Şubat'ta kara harekâtı başlatıldı. Tüm dünyanın televizyondan canlı olarak izlediği, ABD'nin bir yandan da gövde gösterisi yaptığı harekât tam 100 saatte bitti ve 28 Şubat 1991 tarihinde son buldu (Armaoğlu, 2012, s. 1042-1059). Bu 100 saatlik süre içinde, Irak'ın ölü sayısı 85 bin, tutsak 175 bindi. Buna karşı ABD ve müttefiklerinin ölü sayısı 234, yaralı sayısı 479'du (Sander, 2018, s. 568-576).

Bunun üzerine SSCB arabuluculuk yapmak için devreye girdi. Öncelikle BM Güvenlik Konseyi'nden karar alınmasını istedi. Bu şekilde 686 sayılı karar alındı. Buna göre Irak Kuveyt'ten çekiliyor, savaş tazminatı ödemeyi kabul ediliyor, elindeki tüm esirleri serbest bırakmayı taahhüt ediyor ve en önemlisi BM'nin kendisi hakkında almış olduğu kararları kabul ediyordu. Bu kararların için de elbette ki Irak'ın askeri gücünün sınırlandırılması da söz konusuydu. Irak'ın bu kararı kabul etmesiyle birlikte Birinci Körfez Savaşı son ermiş oluyordu (Ulutaş, 2006, s. 67). Bush yönetimi, Saddam'a karşı savaşta üstün gelmekle kalmamış, savaş sonrası için de çok ağır yaptırımlar uygulanmasına yönelik BM Güvenlik Konseyi'nde kararlar almıştır. Bunlardan özellikle 687 sayılı karar son derece ağırdır. Buna göre Irak bütün kimyasal ve biyolojik silahlarını ve menzili 150 kilometreyi aşan füzelerini ve nükleer maddelerinin tamamını BM'ye bildirecekti (Armaoğlu, 2012, s. 1042-1059).

Unutulmamalıdır ki, savaş sırasında Irak, dünyanın en büyük beşinci kara kuvvetine sahipti (Sander, 2018, s. 568-576). Ancak ABD'nin müdahalesi sırasında neredeyse hiçbir askeri varlık gösterememişti. Bunun nedenlerine baktığımız zaman, Irak ordusunun ciddi eksikliklerinden bahsedebiliriz. İlk olarak Irak'ın sayıca çok fazla askeri ve silahı olsa da bu güç kara gücüydü. Hava kuvvetiyle desteklenmemiş olan kara kuvveti, müttefiklerin kara harekâtına başladığı anda dahi gücü tükenmek üzereydi. İkinci olarak Irak'ın karşısında dünyanın en teknolojik silahlarına sahip ordusu vardı. Bu durum askeri niteliklerin, en az nicelik kadar önemli olduğunun bir kanıtı şeklindedir. Üçüncü olarak da Irak'ın elindeki silah çeşitliliği son derece azdı.

Zira Irak'ın karşısında neredeyse topyekûn Batı vardı. Dünyanın önemli silah üreticilerinin de büyük kısmı Batı devletleri olduğu için Irak'ın elinde kullanabileceği yalnızca SSCB'den alınan Scud füzeleri kalmıştı. Müttefiklerin Scud füzelerine karşı savunma geliştirmeleri, Irak'ın askeri gücünün neredeyse tamamen pasivize edilmesi anlamına geliyordu (Sander, 2018, s. 568-576).

Irak'ın askeri gücü kırılıp yenilgiyi kabul ettikten sonra ABD'nin başkent Bağdat'ı tamamen ele geçirip Saddam yönetimine son verebilecek kuvveti varken Başkan Bush'un verdiği kararla bunu yapmamış olması ve Saddam rejiminin, güç kaybetse de devam etmesini sağlamasının nedenleri bugün hala tartışılan bir konudur (Turan, 2015, s. 358-393). Bir düşünceye göre ABD'nin bu kararının temelinde bölgesel müttefiklerinin talebi yatıyordu. Zira Saddam'ın düşürülmesi, Saddam karşıtı grupların güçlenmesi anlamına gelecekti. Saddam'ın etkisini kaybetse de iktidarını sürdürmesi, dengeleyici bir unsur olması gibi bir misyonu vardı (Zürcher, 2010, s. 350). Elbette ki, bu durumun verilen karar üzerindeki etkisi yadsınamaz. Zira Bush'un verdiği kararın nedeni olarak başka bir devletin egemenlik haklarına saygı duymak ve yönetimini belirlememek olarak kabul etmek son derece büyük bir saflık olur. Irak'ın asker gücünün kırılmış olmasından ötürü artık ABD veya bölgedeki ABD müttefikleri için bir tehlike arz etme durumu kalmamıştır. Ancak Saddam yönetiminin başta olmasının ABD için ciddi avantajları vardı. İlk olarak peş peşe iki savaşa girmiş ve ikisini de kaybetmiş bir lider olarak Saddam Hüseyin'e karşı muhalif bir kesim ortaya çıkmış ve son derece güçlenmişti. ABD için asıl mesele Saddam'ın gücünün kırılması değil, Irak'ın gücünün kırılmasıydı. Saddam'ın yönetimde devam etmesi, muhalif bir kesimin varlığından ötürü kaçınılmaz olarak Irak'ta iç sorunlara ve istikrarsızlığa neden olacaktı. İkinci olarak da tüm dünyada kötülük timsali olarak bilinen ve aleyhine birçok BM Güvenlik Konseyi kararı bulunan Saddam Hüseyin'in yönetimde kalması, ABD'ye bölgeye yeni siyasi ve askeri müdahale için bir hareket alanı sağlayacaktı. 2003'teki işgalde ABD'nin gösterdiği dayanaklardan birinin de Birinci Körfez Savaşı'nda BM Güvenlik Konseyi'nin kararlarının olması da bu düşüncüyü doğrular niteliktedir.

Ateşkesten sonra yaşanan gelişmeler de tam da böyle oldu. İlk olarak Irak'ın güneyinde yaşayan Şii'ler Basra'da ayaklandı. Hemen arkasında Saddam Hüseyin'e muhalif gruplar Saddam'a karşı ortak bir cephe oluşturmaya karar verdiler. Mart

ayının sonlarına doğru, Irak'ın kuzeyinde Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerden ayaklanmalar çıkmıştır (Turan, 2015, s. 358-393).

Irak'ın bu kadar ağır şekilde ezilmesinin bir nedeni de şüphesiz ki, Orta Doğu'daki diğer devletlere bir gözdağıydı. Dünyanın enerji kaynakları bakımından en zengin olan ve coğrafi olarak da en stratejik bölgesi haline gelen bölgede, Osmanlı'nın çöküşüyle birlikte önce İngiltere, daha sonra nispeten ABD nispeten SSCB ve son olarak da tamamen ABD hâkim olmuştur. Irak elindeki kaynaklarını silah sanayine yatırmış ve yayılmacı bir tutum izleyerek bölgenin etkin gücü olmaya çalışmıştır. Oysa önce İngiltere'nin sonra da ABD'nin, binlerce kilometre uzaktan bölgeye hâkim olabilmelerinin nedenlerinin başında, bölgede hâkim bir gücün olmaması yatar. Bölgeye hâkim güç olmaya çalışan Irak'ın tamamıyla ezilmesi, bölgedeki diğer devletlere de verilen bir mesajdı elbette. Savaşın bir diğer önemli sonucu da enerji kaynaklarının çıkarılması ve naklinde çok önemli bir yere sahip olan Basra Körfezi'nde tartışmasız bir ABD hâkimiyetinin sağlanmış olmasıdır (Armaoğlu, 2012, s. 1042-1059).

Savaşın bir diğer önemli sonucu da ABD'nin süreç boyunca atacağı her adımı, BM Güvenlik Konseyi kararlarına dayandırması ve istediği hemen hemen her kararı BM Güvenlik Konseyi'nden çıkarabilmesidir. Yani ABD yeni dünya düzenin bir gereği olan uluslararası örgütlerine de kendi ulusal çıkarlarına göre karar almasını sağlayacak şekilde siyasi baskı kurabilecek düzeye gelmişti (Davutoğlu, 2013, s. 345).

Körfez Savaşı'nın Türkiye açısından en önemli sonucu da yaşanan sığınmacı krizi ve Çekiç Güç ismi verilen askeri yapının Türkiye'de de konuşlanmasıdır. Körfez Savaşı'ndan sonra Saddam Hüseyin, özellikle Irak'ın Kuzey kısmında hâkimiyetini kaybetmişti. Bu otorite eksikliklerinden dolayı bölgede yeni tehditler ve terör faaliyetleri görülmüştü. Hem Saddam'ın baskısı, hem de terör tehdidinden dolayı Türkiye'ye doğru büyük bir göç dalgası başlamıştı. Türkiye her ne kadar bu insanlık dramında üstüne düşeni yapmış olsa da Irak'ta güvenli bir bölge oluşturulması ve göç dalgasının önlenmesi için BM'den talepleri oldu. 1991 yılının Nisan ayında, BM Güvenlik Konseyi 688 sayılı karar almıştı. Buna göre Kuzey Irak'ta bir güvenli bölge oluşturulacak ve Türkiye'nin de aktif rol alacağı bu harekât ile bölgede insani yardım köprüsü kurulacaktı. Böylelikle hem bölgenin güvenliği sağlanacak hem de göç dalgasının önüne geçilecekti. Huzur Operasyonu ismi verilen bu harekât başarılı olmuş

ve Iraklı göçmenlerin büyük kısmı ülkelerine geri dönmüştür (Yaycı,2019, s. 33). İkinci olarak da ABD'nin de talebiyle Irak'ın kuzeyindeki bölgede yaşayan Kürtlerin korunması için BM Güvenlik Konseyi kararıyla uçuşa yasak bölge ilan edilmiş ve bu bölgenin güvenliğinin sağlanması için Amerikalı, İngiliz ve Fransız askerlerden oluşan Çekiç Güç olarak adlandırılan askeri yapı Türkiye başta olmak üzere bölgedeki ülkelere konuşlandırıldı. 1991 yılında konuşlanan Çekiç Güç, 1996 yılına kadar Türkiye'de de faaliyet göstermiştir.

2.2.2.3 İkinci Körfez Savaşı (2003 Müdahalesi)

Birinci Körfez Savaşı'nda Bağdat'a girerek Saddam yönetimine son verebilecekken bunu yapmayan ve Saddam yönetiminin devam etmesini sağlayan ABD, her şeye rağmen Irak'ı hala tehdit olarak görüyor, BM yaptırımları ve uluslararası politikada yalnızlaştırılmasıyla tehdidi pasivize etmeye çalışıyordu. ABD'nin yeni dönemde Irak'a yönelik politikalarını, 18 Mayıs 1993 tarihli Ulusal Güvenlik Konseyi Yakın Doğu Bölgesi sorumlusu Martin İndyk tarafından ifade edildiği şekliyle 'çift çevreleme' olarak isimlendirilmişti. Bu politikaya göre hem Irak'a ekonomik bir ambargo uygulanacak hem de Saddam iktidarına muhalif olan gruplar, yani Kürtler, Şiiler ve Irak Ulusal Konseyindeki muhalefet desteklenecek ve Saddam'a karşı bir denge unsuru olarak kullanılacaktı (Taşdemir, 2005, s. 263).

Uluslararası kamuoyunda kötülük timsali olarak görülen, ekonomik olarak yıpranmış, ordusu çok zayıflamış, muhalefet ile iktidar arasında ciddi siyasi çatışmaların yaşandığı ve fiilen birkaç parçaya bölünmüş, egemenliğini korumakta zorlanan Irak, bu haliyle ABD için yutulmaya hazır yumuşak bir lokma haline gelmişti (Turan, 2015, s. 189-196).

Çift Çevreleme Politikasının bir diğer misyonu da İran'ı da yalnızlaştırılmasıydı. Zira hem doğal kaynakları hem de coğrafyalarının stratejik öneminden ötürü her ne kadar bu iki devletin bir araya gelmeleri son derece zor olsa da bir araya gelmeleri ABD'nin bölgeyi kontrol etmesini son derece zorlaştıracığı açıktı. Elbette ki, tarihi birçok sorunu olan ve yakın dönemde 8 yıl gibi uzun bir süre savaşmış olan iki devletin bir

araya gelmesi kolay değildi. Ancak ABD buna da baştan önlem alıp Çift Çevreleme Politikasını iki devlete de iki devletin bir araya gelmesini önlemek için uyguladı.

Irak'a yönelik katı ambargo, Irak'ın yalnızlaştırılmasını sağlasa da ABD için olumsuz sonuçları da olmuştur. İlk olarak dışarıdan böyle büyük bir müdahale, Irak halkının Saddam'a yönelik tepkilerini görece azaltıp desteğe dönüşmesini sağlamıştır. Ayrıca dünyanın geri kalanından, özellikle de Fransa ve Rusya gibi büyük devletlerden ciddi eleştiriler almasına neden olmuştur (Taşdemir, 2005, s. 264).

Soğuk Savaş sonrası kademe kademe artan ABD'nin hegemonyasını kurma çabası ve 11 Eylül saldırıları sonrasındaki saldırgan tavrından en fazla etkilenecek ülkeler, şüphesiz ki Taliban'ın yönetimde olduğu, Usame Bin Ladin'in saklandığı Afganistan ve Birinci Körfez Savaşı sonrası yutulacak yumuşak bir lokma haline gelen, Batı'da kötülüğün sembolü haline gelmiş Saddam'ın Irak'ıydı. ABD önce El-Kaide'yle ilişkisinden ötürü meşru müdafaa iddiasından bulunarak Afganistan'a, daha sonra önleyici meşru müdafaa iddiasında bulunarak Irak'a saldırdı. Böylece askeri olarak önce Orta Asya'yı sonra da Orta Doğu'yu şekillendirme fırsatı buldu.

Irak'a müdahaleden hemen önce Irak'ın durumuna bakacak olursak Körfez Savaşı'ndan sonra var olan sorunların çözülmeyp dondurulduğu ve 11 Eylül sonrası tekrar gündeme getirildiğini görmek mümkündür. Her ne kadar savaş sonlanmış olsa da kalıcı bir barış sağlanamamış, çünkü barış koşulları oluşturulmamıştır. Irak fiilen parçalara bölünmüş ve uluslararası toplumsan tecrit edilmiştir. Bu belirsizlik bölgesel ve özellikle de küresel güçler için kendilerine bir manevra alanı açıyordu. Onlar Irak'ı istedikleri zaman muhatap alınacak meşru bir devlet, istedikleri zaman da yaptırım uygulayabilmelerinin meşru olabileceği bir hedef olarak gösterebiliyorlardı (Davutoğlu, 2011, s. x).

ABD, Irak'a yönelik askeri müdahalesini meşrulaştırmak için 3 farklı dayanak kullanmıştır:

- İlk olarak BM Güvenlik Konseyi'nin Irak aleyhine geçmişte vermiş olduğu kararlar. Özellikle de Kuveyt işgali sonrası, Irak'ın Kuveyt'ten çekilmemesi durumunda gerekirse askeri müdahaleyi meşru kılan 678 ve ateşkes koşullarının olduğu 687 sayılı karar.

- Önleyici Meşru Müdafaa yaklaşımı

- İnsani müdahalenin meşru olduğuna yönelik anlayış (Okur, 2008, s. 14).

Çok az sayıdaki yazara göre Kuveyt işgali sonrası ABD'nin Irak'a müdahalesini meşru kabul eden BM Güvenlik Konseyi kararları hala geçerliliğini sürdürmektedir. Zira Irak BM Güvenlik Konseyi kararlarına uymamış, yükümlülüklerini yerine getirmemiştir (Taşdemir, 2005, s. 266). ABD'nin 20 Mart 2003'te başlattığı harekâttan hemen önce, 14 Mart'ta Beyaz Saray Sözcüsü Ari Fleischer de BM Güvenlik Konseyi kararlarının ABD'nin, uluslararası barışı koruma ve güvenliğin sağlanması için her türlü eylemi yapmasına meşruiyet sağladığından bahsetmiştir. Çünkü Fleischer'a göre ateşkesin yükümlülüklerine uyulmaması, ateşkesi ortadan kaldırır ve BM Güvenlik Konseyi'nin ABD'ye yetkilendirmesi devam ederdi. Aynı zamanda ABD'nin o dönemki Dışişleri Bakanı Colin Powell da Saddam'ın kendi halkına insan haklarına aykırı eylemlerde bulunduğunu, buna seyirci kalınmasının mümkün olmadığını ifade etmiştir (Okur, 2008, s. 15).

Her ne kadar, ABD'nin Irak işgali birden fazla dayanakla meşrulaştırılmaya çalışılsa da ana sav her daim Saddam'ın kitle imha silahlarına sahip olduğu ve bunu dinci terör örgütleriyle paylaşabileceği endişesiydi. Özellikle BM Güvenlik Konseyi'nin 687 sayılı kararında, Irak'ın KİS kapasitesi, kurulacak özel bir komisyon olan UNSCOM ve Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı tarafından tespit edilip zararsız hale getirilmesi ve belirli aralıklarla da denetlenmesine karar verilmiştir. Söz konusu maddeler, yalnızca nükleer silahların yok edilmesini değil aynı zamanda altyapısının yok edilmesini de kapsıyordu. Denetçilerin Irak'ın nükleer silahları ve altyapısını denetlemesi konusunda 1996 yılına kadar herhangi bir sorun yaşanmamıştır. Ancak 1996-1998 arasında ajanlık krizi patlak vermiştir. Irak yönetimine göre CIA ve MOSSAD başta olmak üzere birçok istihbarat örgütü, denetçiler vasıtasıyla Irak'a sızıp ulusal güvenlikle alakalı önemli bilgiler elde ediyordu. Bunun tespit edilmesi üzerine Irak yönetimi, denetçileri ülkesinden çıkardı, 1999 yılında BM yetkilileri Irak yönetimi arasında tekrar görülmeler sağlansa da sorun aşılamamıştır (Okur, 2008, s. 16).

Irak'a askeri bir müdahalenin açık açık dillendirildiği bir dönemde, 5 Şubat 2003'te Colin Powell, Irak'ın hala kitle imha silahlarına sahip olduğunu ve denetimin ortadan kalktığını söylemiştir. Savaş ihtimalinin çok yakın görüldüğü bu süreçte, içlerinde İtalya ve İspanya'nın da bulunduğu 8 Avrupa ülkesi ABD'yi destekler nitelikte meclis

kararları almıştır (Taşdemir, 2005, s. 264). 8 Kasım 2002 tarihinde Irak'ın silahsızlanması için son bir şans niteliğinde BM Güvenlik Konseyi tarafından 1441 sayılı karar alınmış ve Irak'a yönelik denetimler tekrar başlamış, Irak buna müsaade etmek zorun kalmıştır.

İncelemeler sonunda UNMOVIC direktörü Hans Blix konuyla alakalı raporunda, Irak'ta kitle imha silahlarında veya biyolojik silahlara rastlanmadığından bahsetmiştir (Okur, 2008, s. 17). 14 Şubat 2003 tarihinde, yani işgalden yaklaşık 1 ay önce, denetçiler kitle imha silahlarına rastlamadıklarını ancak bununla birlikte ne olduklarını tam olarak tespit edemedikleri, şüpheli gördükleri bir takım maddelerin olduğuna yönelik raporlarını BM Güvenlik Konseyi'ne iletmıştır. Bu rapor üzerine ABD ve İngiltere, Irak'ın 1441 sayılı karara da uymadığını, silahsızlanma konusunda son şansını da kaybettiğini savunmuş ve Irak'a müdahaleyi açıkça meşru kılacak yeni bir karar tasarısı sunmuşlar ancak Fransa, Rusya ve Çin'in bu tasarının Güvenlik Konseyi'ne gelmesi durumunda veto edeceklerini açıklamaları üzerine bu tasarıdan vazgeçmişlerdir. Ancak bu durum elbette ki ABD'nin Irak'a müdahale konusunda geri adım atmasını sağlamadı. 28 Şubat 2003 tarihinde Beyaz Saray Sözcüsü Ari Fleischer, gelenen noktada sadece Irak'ın silahsızlandırılmasına yönelik hamlelerin yeterli olmadığını ve tehlikenin bertaraf edilmesi için Irak'ta bir rejim değişikliğinin şart olduğunu ifade etmiştir (Taşdemir, 2005, s. 265).

BM Güvenlik Konseyi'nin Irak'ın silahsızlanmasına yönelik aldığı kararlardan özellikle 1154 sayılı bir kararda, Irak'ın yükümlülüklerini yerine getirmemesi durumunda her türlü tedbirin alınacağından bahsetse de doğrudan askeri müdahaleden bahsedilmemiştir. Bu yüzden Irak'ın yükümlülüklerini yerine getirmediğine yönelik denetçilerin raporlarının, ABD'ye müdahale hakkı verip vermediği tartışmalıdır. İngiltere ve ABD, 1154 sayılı kararın yeterli olduğunu, askeri müdahale için ayrıca bir karara gerek olmadığını ileri sürmüş, ancak İsveç, Brezilya ve Rusya askeri müdahalenin meşru sayılması için ayrıca karar alınması gerektiğini ve otomatik müdahalenin söz konusu olamayacağını açıklamış ve ABD ile İngiltere'ye karşı çıkmıştır (Okur, 2008, s. 16). Söz konusu iddiaların uluslararası hukuka uygunluğunu bir sonraki bölümde detaylıca ele alacağımız için burada yalnızca kısaca değinmek yeterli olacaktır. Ancak ifade etmek lazım ki, 1441 sayılı kararda, Irak'a son bir fırsat verildiğini ve herhangi bir ihlal olursa BM Güvenlik Konseyi'nde konunun tekrar

gündeme geleceğinden bahsedilmiş ve Irak'ın toprak bütünlüğüne vurgu yapılmıştır (Okur, 2008, s. 17). Kaldı ki söz konusu silahsızlandırma taahhütleri ve BM Güvenlik Konseyi yetkilendirmesi Kuveyt işgaliyle alakalıydı. Dolayısıyla başka bir konuda kararın geçerli olması mümkün olamazdı. Yani İngiltere ve ABD'nin başka bir karara gerek olmaksızın askeri müdahalede bulunabileceklerine yönelik iddiaları son derece zorlama iddialardır.

İşgali meşrulaştırmak için ortaya konan dayanaklardan biri de Irak'ın El-Kaide ve benzeri radikal dinci terör örgütleriyle ilişki içinde olduğu ve elindeki silahları onlara temin edebileceğine ilişkindi. Ancak söz konusu iddiaları veya düşünceleri destekler nitelikte hiçbir somut ve güvenilir delil ortaya konamamıştır.

1 Haziran 2002 tarihinde George W. Bush yaptığı konuşmada ilk defa hem önleyici savaştan hem de ön alıcı savaştan bahsetti (Türkay, 2021, s. 33). Bush Doktrinin temeli olarak kabul edebileceğimiz bu kavramların kullanılması, hem kamuoyunun Bush Doktrinine hazırlanması hem de olası Irak işgaline meşruiyet kazandırma çabaları olarak değerlendirilebilir.

ABD'nin Afganistan'a müdahalesin uluslararası kamuoyu neredeyse tam destek vermişti. Ancak ABD, Irak işgalinde beklediği desteği göremedi. Özellikle geleneksel müttefikleri olarak nitelendirebileceğimiz Batı Avrupa devletleri dahi ABD'nin müdahalesini mesafeli karşıladılar. Avrupa Komisyonu Başkanı Romano Prodi, ABD'nin net bir meşruiyet kaynağı olmaksızın, tek başına Irak'a yönelik müdahalesinin küresel barış ortamına zarar vereceğini iddia etmiştir. Kanada ve Almanya, silahsızlandırma girişimlerine karşı çıkmamakla beraber, başka bir devletin rejiminin askeri müdahale yoluyla değiştirilmesine karşı çıkmışlardır. Çin ve Rusya ise Saddam'ın tüm dünya için bir tehlike kabul edildiği düşünceye karşı çıkmışlardır. Ancak buna rağmen ABD ve yakın müttefiki İngiltere 40'a yakın devletin desteğini alarak bir koalisyon oluşturmuş ve Irak'a askeri müdahalede bulunmuştur (Turan, 2015, s. 358-393).

ABD, 17 Mart'ta, Saddam'a son bir uyarı yaptı. 48 saat içinde, kendisinin ve oğullarının Irak'ı terk etmesini isteyip terk etmezse müdahalenin başlayacağını ilan etti. Ancak Saddam yine geri adım atmadı. Zaten ABD de henüz süre tamamen dolmadan yer yer müdahalelere başlamıştı (Turan, 2015, s. 358-393). ABD'nin Irak işgalinin arka planında Orta Doğu'nun kaynaklarına hâkim olup bölgeyi yeniden

şekillendirmek ve hegemonyasını tesis etmek olduğunu kabul edecek olursak bu durum hiç de şaşırtıcı değildi. Zira amaç Saddam olsaydı, zaten Birinci Körfez Savaşı'ndan sonra Saddam iktidardan düşürülebilirdi. Ancak ABD'nin amacı Saddam'ın düşürmekten çok daha büyüktü.

Irak'a yönelik askeri operasyonlar 19 Mart 2003'te doğrudan Saddam Hüseyin'i hedef alan hava saldırıyla başlamışsa da fırlatılan yaklaşık 40 Cruise füzesi, bazı iddialara göre yanlış istihbarattan dolayı Saddam Hüseyin', vuramamıştı (Turan, 2015, s. 358-393). Saddam Hüseyin'in vurulması durumunda, işgalin ne kadar daha sürdürülebileceği, sürdürülse bile bu müdahalelere uluslararası kamuoyunun desteğinin ne düzeyde devam edeceği şüpheliydi. Bu yüzden ABD'nin söz konusu operasyonda gerçekten başarısız mı olduğu, yoksa operasyon göstermelik mi olduğu, elbette ki tartışmalıdır.

Asıl büyük harekât ise bir gün sonra 20 Mart 2003'te önemli askeri hedeflerin hava saldırısıyla vurulmasıyla başlamıştır. Karadan ve havadan koordineli şekilde gerçekleştirilen operasyonlar sonucunda, 4 Nisan'da Bağdat Havalimanı koalisyon güçlerince ele geçirilmiş ve savaş büyük oranda sonuçlanmıştı. 9 Nisan 2003'te ise Firdevs Meydanındaki Saddam Hüseyin'in heykelinin halk tarafından düşürülmesiyle Saddam dönemi Irak'ta fiilen sona ermiştir. Her ne kadar BM, 22 Mayıs 2003'te 1483 sayılı kararında Irak'ın Iraklılar tarafından yönetilmesi gerektiğine vurgu yapmışsa da 9 Nisan 2003'den 28 Haziran 2004'te yeni yönetimin Irak'ta iş başına geçmesine kadar ABD, fiilen ülkeyi yöneten güç olmuştur (Turan, 2015, s. 358-393). ABD resmi olarak 30 Haziran 2009 tarihinde Irak'tan askeri olarak çekilmiş olsa da hem bölgesel dinamiklere yaptığı etkiyle hem de Irak'ın yeni hükümetiyle arasındaki kuvvetli ilişkiyle, hala Irak'taki en etkin güç olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

2.2.4. Saddam Sonrası Dönemde ABD Etkisi ve Kaos Ortamı

İşgal üzerinden 20 yılı aşkın bir süre geçmiş olmasına rağmen, işgalin hala devam eden bir sürü etkisi olmuştur. Bu etkilerden en önemli iki tanesi şüphesiz ki, Irak'ta önüne geçilemez bir istikrarsızlık ve kaosun meydana gelmesi ve ABD'nin askeri olarak bölgeye yerleşme fırsatı bulmasıdır. ABD'nin çıkarları açısından, 2003 müdahalesi

sonrası Irak'ta oluşan kaosu, Birinci Körfez Savaşı sonrası oluşan kaosa çok benzemektedir. Hatta İkinci Körfez Savaşı'nın sonuçları, Birinci Körfez Savaşı'nın sonuçlarının tamamlayıcı unsur olarak da ifade edilebilir. Zira Birinci Körfez Savaşı sonrasında, Saddam yönetiminin ülkenin kuzeyindeki Kürtlere yönelik saldırılarından sonra BM devreye girmiş ve uçuşa yasak bölge ilan etmişti. Bunun neticesinde merkezi Irak yönetimi büyük ölçüde ülkenin kuzeyindeki egemenliğini kaybetmişti. İkinci Körfez Savaşı sonrası da özellikle Sünniler ile Şiiler arasındaki çatışma daha da artmıştır. Irak yapısı itibarıyla zaten her daim çatışma potansiyelini içinde barındıran bir yapıya sahiptir. Hem mezhepsel hem etnik farklılıklar sürekli çatışma riski barındırırken üstüne bir de yönetim boşluğundan kaynaklı terör örgütlerinin bölgede faaliyetler kurmaya başlaması, hatta yer yer etkin olması eklenince, Irak tüm dünyada, neredeyse kaosu sembolü haline geldi.

2003'teki işgalden önce Irak halkının büyük kısmı Şii iken yönetim Sünni ağırlıklıydı. Çatışmanın temel nedenlerinden biri de buydu. Ancak işgalden sonra, Saddam yönetimden düşünce Şiiler çok daha güçlü konuma geldi. Ancak Sünniler de iktidarını korumak istedi. Bu da iki mezhebin mensuplarının siyasi çatışmasına neden oldu (Şahin, 2009, s. 172).

Özellikle Suriye İç Savaşı'nın çıkmasıyla beraber El-Nusra'dan DAESH'e kadar birçok terör örgütü bölgede ortaya çıkmış, zaten var olanlar da daha faal olmaya başlamıştır. Egemen bir siyasi iktidarın olmayışı da Irak'ın bu terör örgütlerinin yuvalanması ve faaliyet göstermesi için son derece uygun bir yer haline gelmesine neden oldu. Böylece zaten mezhepsel ve etnik çatışmaların fazlaca yaşandığı bir bölge olan Irak, bir de terör örgütlerinin faaliyetleriyle daha da istikrarsız bir yer haline geldi.

Davutoğlu'na göre ABD'nin hem Irak'ın kuzeyinde statüsü net olmayan fiili bir yönetimi desteklemesi, hem de Irak'ı siyasi anlamda üçe bölen fiili durumun varlığını devam ettirmeyi istemesindeki hedefleri açıktır. Temel amaç bölgede mümkün olduğunca küçük ve çok sayıda siyasi gücün varlığını sayesinde, bölgesel güç olabilecek potansiyele sahip ülkeleri sınırlandırmak ve sayılarını olabildiğince azaltmaktır. Ayrıca çatışma ortamının devam etmesi durumunda da dünyanın jandarması olarak krizlere müdahil olabilmek de amaçlardan biriydi (Davutoğlu, 2013, s. 443). 2011 yılında Suriye'de krizin çıkmasından sonra Esad'ın kimyasal silah

kullandığının tespit edilmesiyle dünya kamuoyunda ağırlıklı olarak ABD'nin bölgeye müdahale edip etmeyeceğinin konuşulması, bu düşüncenin sağlaması niteliğindedir.

3. MEŞRU MÜDAFAA HAKKI VE TARİHİ GELİŞİMİ

3.1. Kuvvet Kullanma Yasağı ve Meşru Müdafaa Hakkı

BM sisteminin ana amacı uluslararası barış ve güven ortamının sağlanmasıydı. Bunun için de uluslararası aktörlerin birbirlerine kuvvet kullanmasının yasaklanması gerekiyordu. Fakat kuvvet kullanma yasağının tesis edilmesi bir anda olmamıştır. Bunun temel nedeni, tarihsel süreçte kuvvet kullanma yasağının egemenlik hakkıyla ilişkilendirilmiş olmasıydı. Bundan dolayı devletlerin, uluslararası barış ve güven ortamının tesisi için egemenlik yetkilerinin bir kısmını gönüllü olarak devrettiği bir üst yapı kurulup bu yapı tarafından olası ihlallere müdahale yolları öngörülmediği sürece kuvvet kullanma yasağının tesis edilmesi mümkün olmamıştır. Kuvvet kullanma yasağının kademe kademe tesis edilmesiyle birlikte, bu yasağa karşı istisnalar da ortaya konmuştur. Elbette bu istisnaların en büyüğü meşru müdafaa hakkıdır. Kuvvet kullanma yasağı ne kadar sert bir şekilde uygulanır hale gelmişse, uluslararası aktörlerin meşru müdafaa hakkına dayanma ve bu hakkı daha geniş yorumlama eğilimi de o kadar artmıştır. Günümüzde kuvvet kullanma yasağına karşı en fazla başvuru dayanak yine meşru müdafadır. Özellikle Bush Doktrini ile tekrar tartışılmaya başlanan meşru müdafaa ve onun geniş bir yorumu olan önleyici meşru müdafaa ile ilgili güncel tartışmalara girmeden evvel, tarihsel süreçte kuvvet kullanma yasağında yaşanan gelişmelere, daha sonra da kuvvet kullanma yasağı ve meşru müdafaa hakkıyla ilgili örf ve âdet hukukunda ve uluslararası anlaşmalardaki hükümlere değinmek yerinde olacaktır.

3.1.1. Tarihsel Süreçte Egemenlik Hakkı ve Kuvvet Kullanma Yasağı

Devletlerarası mücadeleler, ilk devletlerle başlamış ve insanlık tarihi kadar eskidir. Ancak modern zamanlara kadar, yani tüm devletlerin uymak zorunda olduğu ve uluslararası kuruluşlar ve mahkemeler aracılığıyla yaptırımların uygulanabildiği bir sisteme geçene kadar, devletlerarası ilişkiler güçlü devletlerin zayıf devletlere gücü

nispetince ortaya koyduğu dayatmalarla ilerliyordu. Fakat uluslararası kuruluşların kurulmaya başlaması ve kademe kademe devletlere karşı yaptırım gücüne ulaşmasıyla, zayıf devletler de kuvvetli devletlere karşı hak sahibi olabilecek ve bu hakları savunabilecek seviyeye geldiler. Şüphesiz ki, günümüzde de güçlü devletlerin uluslararası hukukta çok baskın olup norm oluşturmada zayıf devletlere göre çok daha etkin rol oynadığı açıktır. Ancak yine de modern zamanlarda uluslararası hukukun ortaya çıkmasına kadar, var olan zayıf devletlerin çaresizliği söz konusu değildir.

Uluslararası hukukun kaynağı yine devlet iradeleridir. İki temel kaynak vardır: anlaşmalar ve gelenekler (Arend, 2003, s. 90). Günümüzde BM gibi uluslararası kuruluşların aldığı kararlar veya UAD gibi uluslararası mahkemelerin içtihatları da uluslararası hukukun kaynağı haline gelmiştir. Ancak bunların bağlayıcılığı da devletlerin kurucu anlaşmalara taraf olmasına bağlıdır. Yani her halükarda, uluslararası hukuk devletlerin iradeleriyle ortaya çıkan bir hukuk dalıdır. Anlaşmalar devletlerin ortak iradelerinin yazıya dökülmesiyle gelenekler ise devletlerin ortak iradelerinin sürekli uygulama yoluyla anlaşılmasıdır (Arend, 2003, s. 91).

Günümüzde uluslararası hukukta yaşanan sorunların genelinde de diğer hukuk dallarından farklı olarak normu ortaya koyan hukuk süjesi ve normun uygulanacağı hukuk süjesinin aynı olması yatar. İç hukuk diye tabir ettiğimiz hukuklarda, normu meclis koyarken norma tabi olanlar çoğunlukla bireylerdir. Dolayısıyla toplum düzeni için gerekli olsa da birey için istenmeyen sonuçlar doğuracak normların ortaya konulması ve işletilmesinde herhangi bir engel söz konusu değildir. Ancak uluslararası hukukta, bir devlet kendinin aleyhine olacağını düşündüğü bir anlaşmayı imzalamaması ya da geleneğin ortaya çıkmaması yönünde irade ortaya koyması halinde, o devletin sorumluluğu ortadan kalkmaktadır. Devletlerarası kuvvet kullanmanın yasaklanması ve buna karşı meşruiyet yollarına yönelik düzenlemelerin yapılmasının zaman almasının temel nedeni de budur. Güçlü devletlerin iradesi olmaksızın bir normun uluslararası hukukta etkin bir norm olması mümkün değilken güçlü devletler bu normun ortaya çıkmasıyla kendilerini bağlamak istememiştir.

Mevcut durumda uluslararası hukukta yasak olan kuvvet kullanma yasağının tarihi süreçte birçok merhalesi vardır. Bunları temelde 5 döneme ayırabiliriz. İlk dönem, kuvvet kullanmanın bir egemenlik hakkı olarak görüldüğü dönemdir. Buradaki temel kriter savaşın haklı olup olmamasına dayanır. Özellikle inanç temelli savaşlarda

savaşanlar, savaşmalarının meşruiyetini, inançlarından ve dini kaynaklardan alırdı. İlk olarak Roma İmparatorluğu döneminde ortaya çıkmışsa da Hristiyanlık ve İslamiyet'in hâkim olduğu dönemler ve coğrafyalarda da meşruiyet kaynaklarından biri olmuştur (Türkay, 2021, s. 334). Hristiyanlıkta Kilisenin kararlarıyla Tanrı adına yapılan haklı savaş, İslamiyet'te ise Halifenin kararı ve âlimlerin fetvasıyla cihad meşruiyet kazanıyordu. Hiçbir zaman geniş coğrafyalara hâkim olmasalar da böyle bir durum Yahudilik için de söylenebilir.

Yüzyıllar boyunca haklı savaşın ne olduğu Batı'da tartışılmıştır. En kapsamlı tanımıyla Batı kültüründe, devletin hayati siyasi çıkarları için kutsal sayılan değerleri kaynak göstererek gerekirse zor kullanma hakkının varlığını gösteren tüm düşüncelerdir (Reçber, 2007, s. 61). Özellikle Orta Çağ'da haklı savaşın kaynağı genelde Hristiyanlığa dayandırılmıştır. Özellikle Thomas Aquinas'ın düşünceleri bu konuda belirleyici olmuştur. Daha sonra Fransisco de Vitoria, Fransco Suarez ve Grotius gibi düşünürler, haklı savaşın kaynağını inançla açıklamamış ancak kendisine yönelik bir saldırıya karşı meşru savunmanın ya da daha önce yapılmış bir haksızlığı cezalandırmak olabileceğinden bahsetmiştir (Reçber, 2007, s. 62). Kant ise haklı savaşı reddetmiş, savaşı hem kötü hem de kötü olan her şeyin kaynağı olarak görmüştür (Reçber, 2007, s. 63). Bu dönemde haklı savaş fikriyatının varlığı, jus in bello ve jus ad bellum'un da doğumuna neden olmuştur. Jus ad bellum savaşmayı meşrulaştıracak olan savaş öncesinde var olan durumlardır. Jus in bello ise savaş içerisinde özellikle sivillere karşı uyulması gereken kuralları ifade eder (Albayrak, 2013, s. 1).

İkinci dönemde ise Westfalia'da ulus-devletin inşasıyla birlikte, diğer tüm değerlerin üstünde tutulan değer, ulus devletlerin egemenliği ve çıkarları haline gelmişti. Özellikle Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası kuruluşların kurulup devletlerin egemenlik haklarının bir kısmı sınırlandırılana kadar savaşın meşruiyeti devletin egemenlik haklarından gelirdi. Özellikle Machiavelli 'Prens' kitabında, güçlü devlet anlayışını ve devletin egemenliğinin her şeyin üstünde tutması bu düşünceleri pekiştirdi (Reçber, 2007, s. 62). Clausewitz de haklı savaşın dinle alakalı olmaması gerektiğini, savaşın meşruiyet kaynağının devletin egemenliği ve yüksek çıkarları olması gerektiğini belirtmiştir (Reçber, 2007, s. 63).

Silah teknolojisinin ilerlemesiyle savaşların tahribatı artmıştır. Buna karşı devletler bir takım hamleler yapsalar da bunların uluslararası norm haline gelmesi Birinci Dünya Savaşı sonunu bulacaktı. Mesela 1899 ve 1907 Lahey Anlaşmalarıyla savaş halinde yağmanın yasaklanması, savaş esirlerine ve sivillere iyi muamele gibi hususlarda bir takım iyileştirmeler yapılsa da savaş başta olmak üzere kuvvet kullanmanın yasaklanması söz konusu olmamıştır.

Üçüncü dönem, yani Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra kurulan Milletler Cemiyeti ile Briand-Kellog Paktı arası dönemde, savaş topyekûn yasaklanmamış ancak bazı hallerde yapılabileceğine yönelik sınırlandırmalar yapılmıştır. Meşru müdafaa hali de savaşı meşru kılan hallerden biriydi.

Dördüncü dönem olan Briand Kellog ile İkinci Dünya Savaşı arası dönemdir. Briand-Kellog Paktı ile savaş yine tam olarak yasaklanmamıştı, ancak savaşı meşru kılacak haller daha da ağırlaşmıştı. Meşru müdafaa yine bu meşruiyet hallerinin başındadır. Ayrıca Briand-Kellog Paktı ile devletlerin silahlanmasının sınırlandırılmasına yönelik hükümler konulmuş, bu sayede hem savaşların kendisini hem de tahribatını önlemek amaçlanmıştır.

Son olarak şuanda içinde bulunduğumuz dönem de 1945 itibariyle BM Anlaşmasının kabul edildiği ve savaşın yasaklandığı, yalnızca birkaç küçük istisnasının kaldığı dönemdir. Günümüzde de kuvvet kullanma yoluna başvuran devletlerin tamamına yakını, eylemlerini meşru müdafaa hakkı kapsamında değerlendirmekte ve şekilde meşruiyet kazandırmaya çalışmaktadır (Türkay, 2021, s. 335).

Kısaca özetleyecek olursak Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda yapılan düzenlemelere kadar savaşın önlenmesine yönelik ciddi adımlar söz konusu değildir. Özellikle Vestfalya düzeninin kurulmasına kadar başta dini gerekçeler olmak üzere savaşı haklı kılacak nedenler üzerinde durulmuştur. Özellikle 17.yüzyıldan itibaren de savaş ile egemenlik hakkı bağdaştırılmıştır. Ne zaman ki, insanlık gelişen teknoloji ile savaşın tahribatını azaltılması için düzenlemeler yapılmamasının, insanlık için sonuçlarının çok ağır olacağına kanaat getirdi, savaşın en azından sınırlandırılması için adımlar atmaya başladı. Birinci Dünya Savaşı sonrası savaşın sınırlandırılması ve silahsızlanma ile ilgili düzenlemelerin yapılmasını bu açıdan değerlendirmek gerekir. Son olarak da BM sistemi ile devletlerin her türlü kuvvet kullanımı ve kuvvet kullanma tehdidi yasaklanmış, yalnızca bunlara birkaç istisna getirmiştir.

3.1.2. İki Dünya Savaşı Arası Dönemde Barışçıl Çözüm Çabaları

Kuvvet kullanılmasının sınırlandırıldığı uluslararası belgeler incelendiğinde, ilk olarak 1920 yılında imzalanan Milletler Cemiyeti Anlaşmasını görölür. Bunu izleyen dönemde 1925 yılında İngiltere, Almanya, İtalya ve Belçika ve Fransa devletlerinin imzaladığı Locarno Anlaşması gelir. Bu anlaşmanın önemi, yakın dönemde milyonlarca insanın ölümüne neden olan Avrupa merkezli dünya savaşının fitilini ateşleyen devletler arasında ve Birinci Dünya Savaşı sonunda imzalanan anlaşmalarla tam olarak çözümlenmeyen sorunlarda barışçıl taahhütlerin verilip bir yumuşama yaşanmasıdır. İkinci Dünya Savaşı'ndan önce, silahsızlanma konusunda yaşanan gelişmeler arasındaki en önemli mesele şüphesiz 1928 yılında imzalanan ve 1929 yılında yürürlüğe giren Briand-Kellog Paktı'ydı. Her ne kadar büyük devletler anlaşmada üstlendikleri taahhütleri yerine getirmeyip silahlanmaya devam edip İkinci Dünya Savaşı'nın çıkmasına neden olsalar ve Hitlerin savaştan hemen önce anlaşmadan çekilmesiyle işlevsiz hale gelse de kuvvet kullanmanın yasaklanmasına giden yolda atılan büyük bir adım olarak tarihe geçti.

Kuvvet kullanmaya karşı ciddi sınırlandırmalar getiren ve savaşı önlemeye çalışan ilk uluslararası anlaşma Milletler Cemiyeti'nin kurucu anlaşmasıdır. İlgili anlaşmada temel olarak öncelikle barışçıl çözümler öneriliyor, daha sonra kuvvet kullanımı yasaklanmasa da belirli hukuka uygunluk şartlarının gerçekleşmesini şart koşuyordu (Reçber, 2007, s. 63). Millet Cemiyeti Anlaşmasında, kuvvet kullanmayla ilgili, 10 ve 11. maddeler olmak üzere özellikle iki önemli madde vardır.

“Madde 10:

Cemiyet Üyeleri, bütün Cemiyet üyelerinin ülke bütünlüklerine ve şimdiki siyasal bağımsızlıklarına saygı göstermeği ve bunları dışarıdan gelecek herhangi bir saldırıya karşı korumayı yükümlenirler. Saldırı, saldırı tehdidi ya da tehlikesi durumunda, Konsey, bu yükümlülüğün yerine getirilmesini sağlayacak yolları belirtir.

Madde 11:

1. Cemiyet Üyelerinden birine doğrudan doğruya dokunsun ya da dokunmasın, her savaşın ya da savaş tehdidinin bütün Cemiyet'i

ilgilendirdiği ve Cemiyet'in ulusların barışını etkin bir biçimde korumaya özgü önlemleri almakla yükümlü olduğu kesin olarak açıklanır. Böyle bir durumda, Cemiyet'in herhangi bir üyesinin istemesi üzerine, Genel Sekreter, Konseyi hemen toplantıya çağırır.

2. Bundan başka, Cemiyet'in herhangi bir Üyesinin, uluslararası ilişkileri etkileyecek nitelikte olan ve sonuç olarak uluslararası barışı ve barışın dayandığı iyi geçinmeyi bozacak bir durum üzerine, Genel Kurulun ya da Konseyin dostça geçinmeye dikkat çekme hakkı olduğu da açıklanır.”

Görüldüğü üzere madde 10, tüm ülkelerin toprak bütünlüğünü, egemenlik haklarını tanıır ve bunlara karşı olası bir saldırıya karşı koruma mekanizmalarının harekete geçirileceğinden bahseder. Madde 11'de ise üye devletlerin her birine, birbirlerine kuvvet kullanmama yükümlülüğünün getirilmesinin yanında, bunun ihlal edildiğinde ortak bir iradeyle bununla mücadele edilmesinden bahseder. Ancak yine görüleceği üzere söz konusu düzenlemeler yine bir temenniden ibaret olup olası ihlallerde herhangi bir caydırıcı yaptırım söz konusu değildir.

Paris Paktı olarak da bilinen Briand-Kellog Paktı, Fransa ile Almanya arasındaki çekincelerden dolayı imzalanmış olsa da değindiği konular ve sonuçları itibarıyla evrensel değerlere sahip hale geldi. Ancak hem kapsamının dar olması hem de ilgili anlaşmadaki bir takım belirsizlikler anlaşmadan istenilen etkinin doğmasına engel oldu. Anlaşmanın birinci maddesinde savaşmak reddedilir. Ancak savaşın ne olduğu net şekilde tanımlanmaz. Hangi eylemler savaştır hangileri değildir izah edilmemiştir. İkinci maddesinde uluslararası uyuşmazlıklarda barışçıl çözüm yolları önerilse de o barışçıl yollara uyulmaması durumunda uygulanacak bir müeyyideden bahsedilmez (Yılmaz ve Irk, 2015, s. 154). Pakta göre savaşın meşru görülebileceği tek hal meşru müdafaa halidir (Reçber, 2007, s. 64). Ayrıca meşru müdafaa hakkının şartları ve sınırları bakımından düzenleme yapılması hususunda ciddi eksiklikler söz konusu olmuştur. Geleneksel olarak meşru müdafaa kendisine karşı bir saldırı veya saldırı tehdidinin bertaraf edilmesi olarak anlaşılmıştır. Ancak bu saldırının ne seviyede olması gerektiği veya meşru müdafaanın hangi eylemleri, ne düzeyde kapsadığından bahsedilmemiştir (Karadağ, 2016, s. 173). Yani savaşa karşı genel bir tutum

sergilenmişse de arzu edilen sistemdeki birçok belirsizlik ve eksiklik savaşın topyekûn engellenmesi konusunda yetersiz kalmıştır.

3.1.3. BM Şartı'nda Kuvvet Kullanma ve Meşru Müdafaa

Günümüzde meşru müdafaa'nın iki kaynağının olduğundan bahsedebiliriz. Örf ve adet hukuku ve BM Anlaşması. Meşru müdafaa'nın sınırlarıyla alakalı tartışmaların geneli de meşru müdafaa'nın kaynağının aslında örf ve adet olduğundan, BM'nin bunu sınırlandırmadığı, sadece tanıyıp yazıya döktüğü düşüncesine dayanır. Bu tartışmalara özellikle önleyici meşru müdafaa kısmında detaylıca gireceğiz.

BM'nin kurucu anlaşmasının, kendisinden önceki anlaşmalardan farkı, kuvvet kullanmayı yalnızca savaşla sınırlanmamış, birçok silahlı zorlamayı içine almış ve kesin suretle yasaklamış olmasıdır. Bununla birlikte kuvvet kullanmaya istisna olarak getirilen haller de bu istisnaların ne şekilde hayata geçirileceği de anlaşmada net şekilde düzenlenmiştir. Önceki anlaşmalar genellikle savaş üzerine dururken BM Anlaşması savaş da içine alan çok daha geniş kapsamlı bir kavram olan kuvvet kullanma üzerinde durmuştur. Üçüncü olarak da etkileri bakımından benzer sonuçlar doğuracağı için sadece kuvvet kullanma değil, kuvvet kullanma tehdidi de yasaklanmıştır (Reçber, 2007, s68.).

BM Anlaşması'nda öncelikle madde 2/3'te tüm devletlere sorunları çözmek için barışçıl yollara başvurmaları yönünde telkinlerde bulunulur, daha sonra madde 2/4'te ise kuvvet kullanma yasağı düzenlenir.

“Madde 2/3:

Tüm üyeler, uluslararası nitelikteki uyuşmazlıklarını uluslararası barış ve güvenliği ve adalete tehlikeli düşürmeyecek biçimde barışçı yollarla çözerler.

Madde 2/4:

Tüm üyeler, uluslararası ilişkilerde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasal bağımsızlığa karşı, gerek BM'nin

amaçları ile bağdaşmayacak herhangi bir biçimde kuvvet kullanma tehdidine ya da kuvvet kullanılmasına başvurmadan kaçınırlar.”

BM Anlaşması hem kuvvet kullanmayı hem de kuvvet kullanma tehdidini yasaklamıştır. Ancak hangi eylemlerin kuvvet kullanma sayılıp hangilerinin sayılmayacağı teker teker sayılmamıştır. Olası bir ihtilaf halinde kuvvet kullanma veya kuvvet kullanma tehdidini belirleme yetkisi BM Güvenlik Konseyi’ne verilmiştir (Taşdemir, 2005, s. 115). Bu yetkilendirmenin iki nedeni olduğundan bahsedebiliriz. İlk olarak BM Güvenlik Konseyi’ne geniş bir hareket alanı sağlamak. İkinci olarak da değişen teknolojiyle BM Anlaşması’nın ilgili hükmünü uyumlu hale getirmek.

Ancak bugüne kadar olan uygulamalara ve kararlara baktığımız zaman kuvvet kullanmanın ne olduğu ve neleri kapsadığına yönelik şu çıkarımı yapabiliriz: kuvvet kullanma kısaca silahlı zorlamadır. Yani ambargo, abluka, bombardıman ve tabi ki savaş silahlı kullanmadır (Yılmaz ve Irk, 2015, s. 152).

BM Anlaşması’ndan önceki anlaşmalarda ya savaş ya da saldırı ifadesi geçmiştir. Bu da söz konusu yasaklamanın, yalnızca askeri saldırıları mı kapsadığı, yoksa ekonomik zorlamaları da içine aldığını konusunda tartışmalara neden olmuştur. Ancak BM Anlaşması’nda net şekilde silahlı saldırı kelimesi geçmiştir (Türkay, 2021, s. 337). Bu düzenleme de yine güçlü devletlerin lehine güçsüz devletlerin aleyhine bir düzenlemedir. Zira güçlü devletlerin güçsüz devletlere baskı uygulamada kullanacağı ilk araçlar, askeri araçlar değildir. Öncelikle siyasi ve ekonomik baskılar uygulanır, daha sonra gerekirse askeri uygulamalara geçilir. Güçlü devletler, saldırı kavramının dar yoruma tabi olmasından yanadır. Ancak daha güçsüz devletler de bu tür yasakların geniş tutulmasını, kendi güvenliklerinin lehine yorumlarlar. Günümüzde hala nispeten güçsüz devletler, silahlı saldırı kavramını, silahlı saldırıya benzer etki doğuran ekonomik zorlamaları da içine alır, şeklinde yorumlama çabası içine girse de BM Anlaşması’ndaki hüküm dar yorumlamayı daha makul kılacak şekilde nettir (Türkay, 2021, s. 337). Yani uluslararası hukuka göre her türlü silahlı zorlama ve silah kullanımı kuvvet kullanma olarak nitelendirilir. Savaş da elbette kuvvet kullanma şekillerinin başındadır (Okur, 2008, s. 11). Bunlarla birlikte bir ülkede bulunan ve düzenin meşru görmediği düzenli silahlı birliklere destek olmak da dolaylı olarak kuvvet kullanma demektir (Türkay, 2021, s. 337). Bu açıdan bakıldığında, her silahlı saldırı kuvvet kullanma yasağının ihlalidir denilebilirse de kuvvet kullanma illa silahlı saldırıyla

olacak demek değildir (Türkay, 2021, s. 343). Görüldüğü üzere bir devletin meşru saymadığı bir düzenli grubun, ona yönelik faaliyetlerinin desteklenmesi de kuvvet kullanma yasağının ihlalidir.

Bir devletin, bir uluslararası hukuk normundan sorumlu tutulabilmesi için ya o uluslararası hukuk normunun ortaya konduğu anlaşmaya taraf olması ya da örf ve adet hukuku haline gelen normun uygulanmasını derhal reddetmemesi gerekir. Doktrinde tartışılan bir konu da şudur: BM Anlaşması dünyadaki egemen devletlerin tamamına yakınının taraf olduğu bir anlaşma olmasına rağmen, bir devlet bağımsızlığını henüz ilan etse ya da varsayım olarak egemen bir devlet olmasına rağmen BM Anlaşması'na taraf olmasa, yine de kuvvet kullanma yasağına tabi olur mu? Bir düşünceye göre BM Anlaşması'nın kuvvet kullanma yasağını düzenlemesi ile bir normun örf ve adet hukuku normu haline gelmesi için gereken şartlar; yani süreklilik, genele yayılma ve uzun süredir uygulanagelme şartları yerine gelmiştir. Yani üye olmayan devletlere de uygulanabilir (Türkay, 2021, s. 338). Bu iddiayı ortaya koyanların dayandığı savlardan biri de Nikaragua Davası'nda UAD'ın kuvvet kullanmayı bir uluslararası örf ve adet kuralı olarak esas almasıdır (Türkay, 2021, s. 339). BM Anlaşması'nın varlığının, kuvvet kullanmayı örf ve adet kuralı haline getirip getirmediği tartışmalı olmakla beraber, tartışmanın olmadığı konu kuvvet kullanma yasağının bir jus cogens kuralı olduğudur (Türkay, 2021, s. 339). Yani uluslararası hukuka göre emredici nitelikte bir normdur. Şöyle ki, devletlerin iradeleri kendilerinin tabi olacağı kuralları belirlemede esas alınsa da öyle hassas ve korunması tüm insanlık için elzem normlar vardır ki bu normların aleyhine düzenlemeler yapılamaz, yapılırsa geçersiz olur. Ayrıca bir devletin iradesinin olup olmadığına bakılmaksızın, her devlet o normlardan sorumlu olur. İşte kuvvet kullanma yasağı bu şekilde bir emredici hukuk kuralı, yani jus cogens'tir. Her devlet bu yasağa uymak zorundadır.

1969'da imzalanan ve uluslararası hukukta sözleşme yaparak norm oluşturmanın esaslarını ve sınırlarını düzenleme adına imzalanan Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 53. maddesi de jus cogens kuralıyla ilgilidir. İlgili madde şu şekildedir: 'Bir andlaşma yapılması sırasında milletlerarası genel hukukun emredici bir normu ile çatışıyorsa batıldır. Bu sözleşme bakımından milletlerarası genel hukukun emredici bir normu, bir bütün olarak Devletlerin milletlerarası toplumunun, kendisinden hiçbir surette sapmaya müsaade edilmeyen ve ancak aynı nitelikte olan daha sonraki bir

milletlerarası genel hukuk normu ile değiştirilebilecek olan bir norm olarak kabul ettiği ve tanıdığı bir normdur.’

Üstelik Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi’nin hazırlık aşamasında, 1966 yılında Uluslararası Hukuk Komisyonu (UHK) koyduğu şerhle, kuvvet kullanma yasağının bir jus cogens olduğunu ifade etmiştir. Sonuç olarak kuvvet kullanma yasağının jus cogens olduğuna yönelik en ufak bir şüphe veya karşı görüş kalmamıştır (Taşdemir, 2006, s. 80).

Bu arada belirtmek gerekir ki, kuvvet kullanma yasağı yalnızca bir devletin başka bir uluslararası hukuk süjesine karşı silahlı zorlamasıdır. Bir devletin kendi iç çatışmaları, o devletin egemenlik hakkı kapsamında değerlendirilmesi gerekir (Değdaş, 2018, s. 27). Ancak elbette insan hakları hukukuna göre bazı istisnai durumlar mevcuttur.

Bir görüşe göre BM sisteminin korumak istediği değerlerin her biri aynı değerde değildir. Bu değerlerin arasında bir hiyerarşi vardır. BM sisteminin, İkinci Dünya Savaşı’nın tahribatına benzer bir tahribatın bir daha yaşanmamasını sağlama amacıyla kurulmuş olmasından ötürü barış ve güvenlik en fazla korunması gereken değerlerdir. Adalet de BM sisteminin korumak istediği bir değer olsa da adalet pahasına barış ve güvenlikten vazgeçilemez. Yani adalet, hiyerarşik olarak barış ve güvenliğin altında yer alır (Taşdemir, 2006, s. 78-79).

BM Anlaşması yalnızca kuvvet kullanma yasağını getirmemiş, aynı zamanda bu yasağın istisnalarını da açıkça belirtmiştir. Bu istisnalar şu şekildedir:

-Birleşmiş Millet Anlaşması’nın 107 ve 53. maddelerindeki düzenlemelere göre İkinci Dünya Savaşı’nda düşman olan devletlerin, yani Mihver Devletlerinin düşmanca eylemlerine karşı kuvvet kullanma meşrudur. Buradaki meşruiyet elbette ki, İkinci Dünya Savaşı için geçerlidir. Söz gelimi Almanya’ya karşı bugün girişilecek bir kuvvet kullanma eylemi, kuvvet kullanma yasağının ihlalidir.

-106. maddede düzenlenen, BM Güvenlik Konseyi çalışmalarına başlayana kadar geçerli olacak bir takım istisnalar.

-51. maddede düzenlenmiş olan meşru müdafaa hakkı.

-BM Güvenlik Konseyi’nin kararıyla alınan zorlama tedbirler (Taşdemir, 2006, s. 78).

Görüldüğü üzere bu yollardan ilk iki tanesinin artık uygulanabilirliği kalmamıştır. Dolayısıyla kuvvet kullanmaya meşruiyet verebilecek olan iki yol bulunmaktadır. Bu yollardan ilki, Güvenlik Konseyi'nin kararıyla alınacak zorlama tedbirlerdir. BM sisteminde, yalnızca savaş değil, her türlü siyahlı zorlama yasaktır. Meselenin özünü kısaca anlatmak gerekirse kuvvet kullanma saldırı amacıyla gerçekleştiriliyorsa meşru değilken savunma amaçlı gerçekleştiriliyorsa meşrudur (Reçber, 2007, s. 64). Elbette savunma amaçlı gerçekleştirilen kuvvet kullanmada da saldırının uluslararası hukuka göre bir meşruiyetinin olmaması gerekir.

Uluslararası barış ve güvenliği korumak da BM Güvenlik Konseyi'nin asli görevlerindendir. Hangi silahlı zorlamaların, sistemin barış ve güvenliğinin ihlali sayılacağına yönelik tespit kararını almak da gerekirse silahlı müdahale baştan olmak üzere zorlayıcı kararları almak da kurucu anlaşmanın 39. maddesinde belirtildiği gibi BM Güvenlik Konseyi'nin yetkisindedir (Reçber, 2007, s. 65). Güvenlik Konseyi'nin alabileceği önlemler, geçici ve zorlayıcı önlemler olarak ikiye ayrılabilir. Geçici önlemlerde asıl amaç barış durumunun bir an önce sağlanmasıdır. Barış şartlarının konuşması ve hayata geçirilmesi dahi bu önlemlerden sonra gelir. Bu önlemler ateşkes ve benzeri önlemlerdir. Zorlayıcı önlemlerden kastedilen de genellikle ekonomik ve siyasi olarak baskı unsuru oluştursa da askeri olmayan önlemlerdir. Ambargo bunun en temel örneğidir. Geçici önlemler 40.maddede, zorlayıcı ancak askeri olmayan önlemler 41. maddede, zorlayıcı askeri önlemler ise 42. maddede düzenlenmiştir (Okur, 2008, s. 13).

“Madde 39:

Güvenlik Konseyi, barışın tehdit edildiğini, bozulduğunu ya da bir saldırı eylemi olduğunu saptar ve uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için tavsiyelerde bulunur veya 41 veya 42. maddeler uyarınca hangi önlemler alınacağını kararlaştırır.

Madde 40:

Güvenlik Konseyi, durumun ağırlaşmasını önlemek üzere 39. madde uyarınca tavsiyelerde bulunmadan ya da önlemleri kararlaştırmadan önce, ilgili tarafları gerekli ya da uygun gördüğü geçici önlemlere uymaya çağırabilir. Bu geçici önlemler tarafların haklarını, iddialarını ya da

konumlarını hiçbir biçimde etkilemez. Bu geçici önlemlerin yerine getirilmemesi halinde Güvenlik Konseyi bunu gereğince dikkate alacaktır.

Madde 41:

Güvenlik Konseyi, kararlarını yürütmek için silahlı kuvvet kullanımını içermeyen ne gibi önlemler alınması gerektiğine kararlaştırabilir ve BM üyelerini bu önlemleri uygulamaya çağırabilir. Bu önlemler, ekonomik ilişkilerin ve demiryolu, deniz, hava posta, telgraf, radyo ve diğer iletişim ve ulaştırma araçlarının tümüyle ya da bir bölümüyle kesintiye uğratılmasını, diplomatik ilişkilerin kesilmesini içerebilir.

Madde 42:

Güvenlik Konseyi 41. maddede öngörülen önlemlerin yetersiz kalacağı ya da kaldığı kanısına varırsa, uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için hava, deniz ya da kara kuvvetleri aracılığıyla, gerekli saydığı her türlü girişimde bulunabilir. Bu girişimler gösterilere, ablukayı ve BM üyelerinin hava, deniz ya da kara kuvvetlerince yapılacak başka operasyonları içerebilir.”

Güvenlik Konseyi'nin söz konusu önlemleri alırken hangi yollara başvurabileceği de 48 ve 53. maddede gösterilmektedir. BM'nin kendi askeri gücü olmadığı için üye devletlerin bir veya birkaçını ya da bir uluslararası örgüt, söz konusu önlemlerin uygulanması için görevlendirebilir. Söz gelimi, Güvenlik Konseyi bir müdahale için ABD'yi veya Rusya'yı görevlendirebileceği gibi bunları beraber görevlendirebilir yahut NATO gibi bir uluslararası örgüte de yetki verebilir.

“Madde 48:

1. Güvenlik Konseyi'nin uluslararası barış ve güvenliğin korunması konusundaki kararlarının yürütülmesi için gerekli önlemler, BM'nin tüm üyeleri ya da bunlardan bazıları tarafından alınır.

2. Bu kararlar BM üyeleri tarafından doğrudan doğruya ve üyesi bulundukları uluslararası kuruluşlar içindeki eylemler ile yürütülür.

Madde 53:

Güvenlik Konseyi, gerekirse kendi yetkisi altında alınan zorlayıcı önlemlerin uygulanması için bölgesel anlaşma ya da kuruluşlardan yararlanır. Bununla birlikte, Güvenli Konseyi'nin izni olmaksızın bölgesel anlaşmalar uyarınca ya da bölgesel kuruluşlar tarafından hiçbir zorlama eyleme girişilmeyecektir.”

Güvenlik Konseyi kuvvet kullanma kararı aldıktan sonra, hangi devletin veya uluslararası örgütün aracılığıyla zorlayıcı askeri tedbir alacaksa bunu açıkça göstermesi, yetkilendirmede bulunması gerekmektedir. Ancak doktrinde bazı görüşlere göre bu yetkilendirme bazen açık değil, örtülü de olabilmektedir. Yani BM Genel Kurulu veya Güvenlik Konseyi tarafından kınan bir karardan sonra, bir devletin veya uluslararası örgütün harekete geçip askeri güç uygulamasına rağmen, Güvenlik Konseyi'nin bunu kınamaması, örtülü şekilde bir görevlendirme yaptığı şeklinde yorumlanabilir (Türkay, 2021, s. 360). Her ne kadar ABD, Afganistan işgalini meşru müdafaaya dayandırsa da doktrinde bazı görüşler meşru müdafa için gereken şartların gerçekleşmediğini ve BM'nin yetkili organlarının 11 Eylül sonrası Afganistan'ı, El-Kaide ile ilişkisinden dolayı kınayan kararlar alması ve ABD'nin de müdahalesi üzerine, ABD'yi kınamamasını örtülü yetkilendirme olarak değerlendirmiştir.

Güvenlik Konseyi madde 39'daki yetkisini kullanırken 3 hususun gerçekleşip gerçekleşmediğini tespit eder: bir saldırının varlığı, barışın ve güvenliğin bozulması, barış ve güvenliğin tehdit edilmesi (Türkay, 2021, s. 344).

BM Güvenlik Konseyi kararıyla kuvvet kullanmak da Konseyin karar alma usulünden dolayı son derece zordur. Güvenlik Konseyi'nin 15 üyesi olup bunların 10 tanesi dönemsel olarak değişip 5 tanesi daimidir. Askeri müdahale kararı gibi bir kararın alınması için 5 daimi üyenin tamamının onayı zorunlu olmak üzere en az 9 üyenin olumlu yönde karar oy kullanması gerekir. 5 daimi üye olan ABD, İngiltere, Rusya, Çin ve Fransa'nın da ulusal çıkarları çoğu zaman birbiriyle çeliştiği için bu yöntemle karar alınması son derece zordur. Dolayısıyla kuvvet kullanma yoluna başvuran devletler, eylemlerine meşruiyet kazandırmak için çoğu zaman meşru müdafaayı dayanak olarak gösterirler.

Bu arada belirtmek gerekir ki, BM Anlaşması'na taraf olmayan devletlerin de kuvvet kullanması meşru değildir. Zira kuvvet kullanma yasağı, BM Anlaşması'yla ortaya konan bir yasak değildir, zaten örf ve adet hukuku aracılığıyla bir uluslararası hukuk

normu haline gelmişti. Dolayısıyla, bir devletin yeni kurulduğunu ya da bağımsızlığını yeni ilan edildiğini ve henüz BM'ye üye olmadığını varsayacak olsak dahi o devlet de kuvvet kullanma yasağına tabidir (Taşdemir, 2006, s. 79).

BM sistemi kurulduktan sonra, devletlerin kuvvet kullanmalarını meşrulaştırmak adına en fazla gösterilen dayanak, şüphesiz ki meşru müdafaadır. Pazarcı meşru müdafaayı şu şekilde tanımlar : “Bir devletin başka bir devletçe kendisine karşı girişilen hukuka aykırı kuvvet kullanma eylemine ani ve doğal olarak kuvvet kullanma yoluyla karşılık vermesidir.” (Pazarcı, 2000, s. 116).

Meşru müdafaanın şartları ve sınırları, BM Anlaşması'nın 51.maddesinde düzenlenmiştir.

“Madde 51:

Bu anlaşmanın hiçbir hükmü, BM üyelerinden birinin silahlı bir saldırıya hedef olması halinde, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliği korunması için gerekli önlemler alıncaya dek, bu üyenin doğal olan bireysel ya da ortak meşhur savunma hakkına halel getirmez. Üyelerin bu meşru savunma hakkının kullanırken aldıkları önlemler hemen Güvenlik Konseyi'ne bildirilir ve Konsey'in işbu anlaşma gereğince uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için gerekli göreceği biçimde her an hareket etme ve yetki ve görevini hiçbir biçimde etkilemez.”

Meşru Müdafaa hakkının doğması durumunda, hak sahibi devlet bu hakkı yalnızca kendisi kullanabileceği gibi başka bir devletler müştereken de kullanabilir. Mesela ABD Afganistan'a müdahalesini meşru müdafaaya dayandırmış, bu hakkını müttefikleriyle birlikte kullanmak için çağrıda bulunmuş ve müttefikleriyle birlikte oluşturdukları koalisyon gücüyle müdahalesini gerçekleştirmiştir. Bununla birlikte dikkat edilmesi gereken husus, meşru müdafaa hakkı olan devletin, kollektif meşru müdafaa hakkı için diğer devletlere yardım çağrısını yapmasının zorunlu olmasıdır. ABD'nin Nikaragua Davası'nda suçlu bulunma nedenlerinden biri de El-Salvador'un ABD'den yardım istediğine yönelik, şüpheyi yer bırakmayacak düzeyde bir delilin olmamasıdır. Aynı şekilde SSCB'nin Afganistan'a müdahalesi de kollektif meşru müdafaaya dayandırılmışsa da dönemin Afganistan yönetiminin böyle bir yardım

istediğine yönelik şüpheler olmasından ötürü SSCB'nin müdahalesini meşru müdafaa değil, kuvvet kullanma yasağının ihlali olarak nitelendiren birçok yazar da vardır.

Meşru müdafaanın, biri hakkın doğumunda, üçü hakkın kullanılmasında olmak üzere 4 şartından bahsetmek gerekir. İlk ikisi kaynağını BM Anlaşması madde 51'den alırken diğer ikisi örf ve adet hukukundan alır (Yapıcı, 2006, s. 23). Madde 51'de sayılan şartlar silahlı saldırının varlığı ve ona karşı verilecek cevabın hemen, derhal verilmesidir. Burada kastedilen şüphesiz ki, haksız saldırı ile haklı müdafaanın arasındaki illiyet bağının kopmamasıdır. Yoksa müdafaa için gerekli olan askeri hazırlıklar ve istihbarat çalışmalarının tamamlanması için geçen makul süre, meşru müdafaanın derhal olmasına engel değildir (Taşdemir, 2005, s. 218). Örf ve adet hukukuna göre olacaklar da orantılı karşılık ve gerekliliktir. Buradaki temel amaç da şüphesiz ki, amacın haksız saldırıyı def etmek olup intikam almak olmamasıdır. Söz konusu şartlardan herhangi birine uyulmaması halinde, meşru müdafaa hali geçerli olmayacaktır. Meşru müdafaanın olmayışı, söz konusu silahlı saldırıyı kuvvet kullanma haline getirir, bu yüzden de kendi başına hukuka aykırı olur.

Meşru müdafaa ile ilgili dikkat edilmesi gereken önemli durumlardan biri, şartlarının oluşması halinde harekete geçilmesi için Güvenlik Konseyi'ne haber verilmesi bir zorunluluk değildir. Ancak madde 51'de ifade edildiği üzere meşru müdafaa hakkı BM Güvenlik Konseyi'nin gerekli önlemleri alana kadar geçerli olacağı için meşru müdafaa kapsamındaki eyleme geçildikten sonra derhal BM Güvenlik Konseyi'ne bildirilmesi ve BM Güvenlik Konseyi'nin vereceği karara uyması gerekir (Değdaş, 2018, s. 27).

BM Anlaşması'nın 43. maddesinde, tüm üyeler, uluslararası sistemde barış ve güvenliğin sağlanması için Güvenlik Konseyi'nin talebi üzerine her türlü yardımı sağlama ve kolaylığı gösterme yükümlülüğü altına girmiştir.

Her ne kadar madde 47'de belirtildiği üzere üye devletlerin üst düzey askerlerinden oluşan Askeri Kurmay Komitesi kurulmasına ve bu komitenin askeri konularda Güvenlik Konseyi'ne danışmanlık yapması, barış ve güvenliğin ihlal edildiğini tespit etmek ve gerekli durumlardan hangi müdahalelerde bulunulacağı konusunda etkin bir rol üstlenmesi planlanmışsa da bu hayata geçirilememiş ve gelişen herhangi bir soruna karşı ad hoc, yani olaya özel, olaydan olaya değişen çözümler getirilmiştir (Taşdemir, 2006, s. 78). Elbette ki, bunun birçok nedeninden bahsedebilirsek de temel nedeni

olarak Güvenlik Konseyi'nde ağırlığı olan büyük devletlerin hareket alanını daraltmamak istemesi gösterilebilir. Çünkü Askeri Kurmay Komitesi'nde üye devletlerin askeri kurmaylarından oluşmasından bahsedilirken Güvenlik Konseyi'nde olduğu gibi belli devletlere ayrıcalık tanınacağından bahsedilmiyordu. Üstelik 5 daimi üyenin bile çıkarları çeliştiğinde Güvenlik Konseyi'nin karar almak ve uygulamak konusunda tıkanıldığını düşünecek olursak belirli ülkelerin kurmaylarıyla sınırlandırılmamış bir askeri komitenin karar almasının çok daha zor olacağı da açıktır.

“Madde 43:

1.BM'nin tüm üyeleri, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına katkıda bulunmak üzere Güvenlik Konseyi'nin çağrısı ile özel anlaşma ya da anlaşmalar uyarınca, uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli silahlı kuvvetleri ve geçit hakkını da içine almak üzere her türlü yardım ve kolaylığı konseyin hizmetine sunmayı yüklenirler.

Madde 47:

1.Uluslararası barış ve güvenliğinin korunması, Güvenlik Konseyi'nin buyruğu altına konulan kuvvetlerin kullanılması ve yönetilmesi, silahsızlanmanın düzenlenmesi ve muhtemel bir silahsızlanmanın gerçekleşmesi için Konsey'e gerekli olan askeri ihtiyaçlara ilişkin her konuda Güvenlik Konseyi'ne danışmanlık yapacak ve ona yardımcı olacak bir Askeri Kurmay Komitesi kurulacaktır.

2.Askerî Kurmay Komitesi, Güvenlik Konseyi'nin sürekli üyelerinin Kurmay Başkanları'ndan ya da onların temsilcilerinden oluşur. Kurmay Komitesi'nde sürekli olarak temsil edilmeyen herhangi bir BM üyesinin komite çalışmalarına katılması Komite'nin görevini iyi yapabilmesi için gerekli olduğu zaman, Komite bu üyeyi kendisiyle işbirliği yapmaya çağırır.

3.Askerî Kurmay Komitesi, Güvenlik Konseyi'nin yetkisi altında Konsey'in emrine verilen tüm silahlı kuvvetlerin stratejik açıdan yönetilmesinden sorumludur. Bu kuvvetlerin komutasına ilişkin sorunlar daha sonra çözülecektir.

4. Askeri Kurmay Komitesi, Güvenlik Konseyi'nin izniyle ve uygun bölgesel kuruluşlara danıştıktan sonra bölge alt komiteleri kurulabilir.”

Bir başka önemli tartışma konusu da bir devletin vatandaşına, sırf o devletin vatandaşı olduğu için saldırılması durumunda, mağdurun vatandaşlık bağının olduğu devletin meşru müdafaa hakkı doğup doğmayacağıdır. Bu konuda doktrinde bir fikir birliği yoktur. Bir düşünceye göre meşru müdafaa hakkının kullanılmasının sonuçlarının ağır ve yıkıcı olabileceği için tek bir veya az sayıda kişiye uygulanan hukuksuzluğun meşru müdafaa hakkı vermesi, uluslararası sistemin çatışmalara ve istikrarsızlığa boğulması anlamına gelmekte olduğundan, o devletin toprak bütünlüğüne veya egemenliğine yönelik bir saldırının olması, meşru müdafaa hakkının doğması için zorunludur. Ancak başka bir görüş ise vatandaşlara yönelik saldırının meşru müdafaa hakkını doğurmaması, zarar verilmek istenen devletin vatandaşlarını açık hedef haline getirmekte ve teröre tolerans gösterilmesi anlamına gelmektedir. Bu düşünce de kendi içinde bazı belirsizlikler barındırmaktadır. Özellikle de kaç vatandaşa yönelik gerçekleştirilen saldırıların meşru müdafaa hakkını doğuracağına yönelik görüş birliği yoktur. Tek bir vatandaşa yönelik saldırının meşru müdafaa doğurmayacağı açıktır ancak kaç vatandaşa saldırı, yoğunluk itibariyle artık o kimselerin devletleriyle aralarındaki tabiiyetten ötürü devlete tepki olarak gösterildiği anlamına geleceği şüphelidir (Taşdemir, 2005, s. 205-206). Uluslararası anlaşmalar ve Güvenlik Konseyi'nin kararlarına, özellikle de 3314 sayılı silahlı saldırının tanımlandığı karara bakıldığında, hiçbir yerde bir ülkenin vatandaşlarına, kendi sınırları dışında yapılan bir saldırının silahlı saldırı sayılacağına yönelik bir ifade mevcut değildir. Devletlerin bu konudaki yaklaşımına bakacak olursak da özellikle büyük devletlerin, 1945-1992 arası dönemde, başka ülkelerde gerçekleştirecekleri operasyonlara meşruiyet kazandırmak için 'vatandaşları dışarda kurtarma' argümanına başvurdıkları görülür. Bu argümanın temelinde de meşru müdafaanın korumak istediği hukuki değerlerin korunması yatar. Ancak bu iddia kabul edilse bile söz konusu müdahalelerde, meşru müdafaanın uygulama şartlarından iki tanesi olan gereklilik ve orantılılık kriterleri ihlal edilmiş olduğu için uluslararası toplum tarafından genellikle kınanmıştır (Taşdemir, 2005, s. 207).

Özellikle 1993'te yaşanan, ABD Başkanı'na Kuveyt ziyareti suikast girişimine tepki olarak Bağdat'taki istihbarat merkezlerinin füzeyle vurulması olayında bu argüman

tekrar gündeme gelmiştir. Söz konusu olayda, dönemin ABD Bakanı George H.W.Bush'un Kuveyt ziyareti sırasında, Irak hükümetiyle bağlantılı olduğu iddia edilen kişilerce düzenlenen suikast saldırısı, henüz harekete geçilmeden önlenmiştir. ABD hükümeti söz konusu suikast girişiminin yalnızca ABD Başkanına değil, topyekûn ABD'ye yapıldığını iddia etmiş ve füze saldırısında 8 kişinin ölümüne, 20 kişinin de yaralanmasına neden olmuştur. Dönemin ABD'nin BM Daimi Temsilcisi Madeleine K.Albright, Güvenlik Konseyi'ne yazdığı mektupta saldırılarla ilgili bilgi vermiş ve madde 51'e, aynı meşru müdafaa hakkına dayanmıştır. Mektupta, Irak yönetiminin bu tarz davranışlarının yoğunluğu ve sıklığına dikkat çekilmiş, söz konusu saldırılara diplomatik ve ekonomik yatırım uygulamanın bir anlamı olmayacağından bahsedilmiştir. Söz konusu füze saldırısı, uluslararası toplum tarafından genel hatlarıyla kabul görmüş meşru kabul edilmiş, yalnızca Çin, Suudi Arabistan, İran, Libya ve Türkiye'nin olduğu bir grup tarafından eleştirilmiştir. Rusya'nın da dâhil olduğu, özellikle Batılı devletlerin büyük kısmını oluşturduğu büyük devletler tarafından argüman desteklenmiş, Orta Doğu coğrafyası da genellikle sessiz ve tepkisiz kalmayı tercih etmiştir (Taşdemir, 2005, s. 208-209). Birinci Körfez Savaşı'nın hemen sonrasında, Saddam ve Irak'ın uluslararası kamuoyu önünde şeytanlaştırıldığı bir dönemde, söz konusu saldırıya tepki göstermenin konjonktürel zorluklar içerdiği açıktır. Ancak unutulmaması gerekir ki, meşru müdafaa'nın amacı öç almak değil, yalnızca saldırıdan önceki meşru şartlara geri dönmektir. Söz konusu olayda suikast girişiminin bertaraf edilmesinden sonra harekete geçilmiş ve açıkça Irak rejimine beden ödetmeye çalışılmıştır. Söz konusu bir bedel ödetilecekse buna karar verecek olan şüphesiz ki uluslararası mahkemeler veya Güvenlik Konseyi olmalıdır. İlgili olayın ve devamındaki tepkinin meşru müdafaa kapsamında görülmesi, şüphesiz ki meşru müdafaa'nın şartlarının ve sınırlarının güçlü devletin lehine esnetilmesinden ibarettir.

Söz konusu tartışmada asıl büyük kırılma noktası 11 Eylül saldırıları ve sonrasında yaşanan gelişmeler olmuştur. 11 Eylül sonrasında, terör saldırılarının devletin vatandaşlarına yönelik olması durumunda, aynı zamanda devletin egemenliğine yapılmış sayılması ve meşru müdafaa hakkının doğduğuna yönelik düşünceler güç kazanmıştır. Ancak elbette ki, bu düşünceler de kendi içinde bir takım riskler barındırmaktadır (Taşdemir, 2005, s. 210). En büyük tartışmalardan ve risklerden biri, terör örgütlerini aktif bir şekilde destekleyen veya barındıran devletlere karşı meşru

müdafaa hakkının ortaya çıkıp çıkmadığı hakkındadır. Terör saldırısıyla bir devletin desteği arasında şüphe bırakmayacak düzeyde bağlantının ispat edilmesi halinde meşru müdafaa hakkının doğduğu muhakkaktır. Ancak 11 Eylül sonrası gelişmeler, terör örgütleriyle teması bulunan devletlerin, herhangi bir saldırıya desteği ispat edilmeksizin sorumlu tutulması üzerine gelişmişti. Bu düşüncenin temelinde de verilen desteğin saldırıya dönüşüp büyük tahribatlara neden olmasının engellenmesi vardı. Söz konusu iddiaların meşru müdafaanın düzenlendiği madde 51'e uygun olmadığı açıktır. Ancak bu düşüncüyü savunan yazarların geneli zaten, söz konusu uygulamayı meşru müdafaanın bir parçası olarak görmemiş, örf ve adet hukuku kapsamında yeni bir norm olarak görmüşlerdir. Ancak bunu kabul etmek çok mümkün olmayacaktır. Zira bir normun örf ve adet hukuku olabilmesi için genel kabulünün ve sürekliliğinin de olması gerekirken ilgili düşüncenin bu şartları sağladığını söylemek mümkün değildir (Taşdemir, 2005, s. 211). Terör örgütlerine destek veren devletlere karşı müdahale yetkisinin varlığını, hala tartışmalı olmakla birlikte, hukuken yalnızca meşru müdafaa zemininde değerlendirilebilir (Taşdemir, 2005, s. 214).

Meşru müdafaanın uygulama şartlarından biri olan orantılılık üzerinde de bir tartışma vardır. İlk olarak izah etmek gerekir ki, orantılılık haksız saldırının kullanıldığı araçların aynısıyla, meşru müdafaayı gerçekleştirmek değildir (Taşdemir, 2005, s. 219). Söz konusu saldırıyı bertaraf etmeye yönelik kullanılabilecek makul, yani amacının üstünde tahribata neden olmayacak silah ve yöntemlerle karşılık verilmesidir. Orantılı karşılığın belirlenebilmesi için öncelikle saldırının boyutunun tespit edilmesi ve buna göre de verilmesi gereken karşılığın tespit edilmesi gerekir. Bu konuda da temelde üç farklı yaklaşım baz alınır: kısasa kısas (göze göz), orantılılık, kümülatif orantılılık ve caydırıcı (dişe karşı göz) orantılılık.

Kısasa kısas olarak bilinen yaklaşım, aslında en klasik yaklaşımdır. Bu yaklaşımın özünde, mağdur devletin, meşru müdafaa kapsamında verilecek karşılığın, ağırlığı ve neden olacağı tahribat itibarıyla, söz konusu saldırıyı bertaraf etmesi için olması gereken yeterliliğin üstüne çıkmaması gerekmektedir. Özellikle İsrail'in kendisine yönelik saldırılara vermiş olduğu karşılıkların BM Güvenlik Konseyi tarafından değerlendirilmesi açısından verilen kararlarda kullanılan ölçüt kısasa kısas ölçütüdür (Taşdemir, 2005, s. 220).

Orantılılıkta geliştirilen alternatif yaklaşımlarından ilki kümülatif yaklaşımdır. Burada önemli olan yapılan son saldırı değil, amaç ve zaman bağı bulunan, yani birbirinin devamı sayılabilecek tüm saldırıların etkilerinin toplanmasıdır. Bu düşüncenin kabul edilmesi halinde, önleyici müdahalelerin meşruluğundan bahsetme imkânı kalmayacaktır. Zira bertaraf edilecek saldırı henüz gerçekleşmemişse, onların toplamını esas alma ihtimali de kalmamıştır. Buna rağmen önleyici meşru müdafaayı savunan devletlerin, genellikle kümülatif orantılılık yaklaşımını da benimsediğinden bahsedebiliriz. Özellikle ABD ve İsrail bu yaklaşımı savunmuş, Güvenlik Konseyi'nin bu yaklaşımı kabul etmemesi üzerine de Konsey'e eleştiriler geliştirmişlerdir (Taşdemir, 2005, s. 220). Yalnızca Nikaragua Davası'nda UAD olayı değerlendirirken kümülatif orantılılık yaklaşımını esas almıştır (Taşdemir, 2005, s. 221). Görüldüğü üzere istisnalar dışında, uygulamada kabul edilen bir yaklaşım olmamakla birlikte, özellikle 11 Eylül sonrası, El-Kaide'nin doksanlı yıllar boyunca gerçekleştirdiği tüm eylemlerin bir arada düşünülmesi gerektiğini savunan ABD'nin etkisiyle, doktrinde yoğun şekilde savunulmaktadır.

Bir diğer alternatif yaklaşım da caydırıcılık yaklaşımıdır. İsminden de anlaşılacağı üzere buradaki amaç yalnızca hukuka aykırı saldırının bertaraf edilmesi değil, aynı zamanda gelecekte yaşanması muhtemel saldırıların ortaya çıkmasının da önlenmesidir. Caydırıcı orantılılık yaklaşımının hukuka uygun olup olmadığının değerlendirilmesi önleyici meşru müdafa yaklaşımının kabul görüp görmemesiyle yakından ilgili olacaktır. Bu konuyu da sonraki bölümde detaylıca ele alacağımız için yalnızca özellikle ABD'nin Irak işgali sırasında ortaya koyduğunu ve uluslararası toplum tarafından tepkiyle karşılandığını ve genel hatlarıyla kabul gören bir yaklaşım olmadığını ifade etmekle yetinelim.

Meşru müdafaanın kullanımıyla ilgili önemli bir tartışma, silahlı çetelerin veya terör örgütlerinin saldırılarına karşı meşru müdafaanın olup olmayacağı yönündedir. Bir sonraki başlıkta detaylı izah edeceğimiz üzere silahlı saldırının varlığı için bir devlet tarafından gerçekleştirilmesi, belirli bir yoğunlukta ve uzun bir süre devam etmesi gerekir. Mesela bir veya birkaç askerin sınırda, bir veya iki el başka bir devletin sınırlarına doğru ateş etmesi, hukukun kınadığı bir eylem olmakla birlikte, topyekûn bir devlete meşru müdafa hakkı vermez. Ancak bir devletin silahlı birlikleri, planlı ve programlı bir şekilde, diğer bir devlete ciddi zararlar verebilecek seviyede ve artık

saldırıya uğrayan devletin saldırıyı önlemek için fiziksel bir karşılık vermesini gerektirecek düzeyde saldırılar artık meşru müdafaa hakkının ortaya çıktığı anlamına gelir. BM Anlaşması'nın imzalandığı dönemde, bir devletin meşru müdafaa hakkının ortaya çıkmasına neden olacak düzeyde büyük etki doğuracak bir saldırının ancak ve ancak başka bir devlet tarafından gerçekleştirilebileceği düşünülüyordu. Silahlı saldırıyla ancak bir devletle bağlantının kurulması mümkün hale gelebileceği için meşru müdafaa hakkının da yalnızca devletlere karşı olabileceği sonucuna ulaşıyordu. Ancak günümüzde teknolojinin gelişmesi ve terör örgütlerinin, özellikle egemenlik kurmakta zorluk çeken devletlerin sınırları içinde etkin olmasıyla birlikte, terör örgütlerinin saldırıları da bir devletin saldırısı kadar etki doğurabilmeye başladı. Bu yüzden hem doktrindeki görüşlerine hem de BM Güvenlik Konseyi ve UAD başta olmak üzere uluslararası kuruluş ve mahkemelerin içtihatlarına göre terör örgütlerinin saldırıları da etki ve ölçü itibarıyla devletin saldırılarına benzer ise terör örgütlerine karşı da meşru müdafaa hakkı doğar. 11 Eylül saldırılarından dolayı ABD'nin meşru müdafaa hakkının doğduğunun kabulü de bu düşünceden gelmektedir. Aynı zamanda, söz konusu silahlı çetelere veya terör örgütlerine, meşru müdafaa hakkını doğuran saldırılarda destek veren bir devlet varsa, o devlete karşı da meşru müdafaa doğar (Karadağ, 2016, s. 177). Ancak silahlı çete veya terör örgütü ile desteği iddia edilen devlet arasındaki bağın, kuşkuya yer bırakmayacak düzeyde ispatı gerekir.

Doktrinde bir devletin teröristleri veya silahlı çeteleri desteklemesi yoluyla, dolaylı olarak onların aracılığıyla, başka devlete zarar vermiş olması durumunda, zarar gören devletin meşru müdafaa hakkını, dolaylı destek veren devlete karşı da kullanabileceğine yönelik düşünceler vardır. Özellikle terörist grupların eğitim kamplarının olduğu ya da devletlerin egemenliğine saygı çerçevesinde kendisine güvenli bir sığınak olarak yerleştiği ülkeye karşı da meşru müdafaanın gerçekleştirilebileceği düşüncesi ortaya çıkmıştır. Son dönemlerde terörist gruplara karşı sınır ötesi operasyonlar düzenleyen devletlerin, askeri harekâtlarını meşrulaştırmak için ortaya koyduğu savlardan biri de budur (Taşdemir, 2005, s. 227). Bu savların hukuki altyapısını oluşturmak için de iki doktrin ortaya atılmıştır. Bunlardan ilki karada sıcak takip ikincisi ise zorunluluk hali doktrini (Taşdemir, 2005, s. 228).

Sıcak takip ya da kesintisiz izleme hakkıyla ilgili doktrindeki ilk çalışmaların başlamış olduğu 19.yy'dan bu yana, meşru müdafaanın bir parçası olmaktan ziyade, bağımsız

bir örf ve adet hukuku olarak bilinirdi. Aslında deniz hukukunun bir parçası olarak ortaya çıkan bu hakkın, günümüzde karada da uygulanabilecek olduğuna yönelik bir şüphe yoktur. Yani bir devlet, terörizmle mücadele ederken başka bir devletin egemenlik alanına giren teröristlere müdahale etmek için takibi devam ettirebilir (Taşdemir, 2005, s. 228). Elbette burada sınırlarına müdahale edilen devletin hukuki durumu da son derece önemlidir. Söz konusu devletin, sınırları içerisinde kesintisiz takip edilmesi için rızasının alınması gerekmektedir. Çünkü deniz hukukunda uluslararası sular varken karada uluslararası bir bölge yoktur (Taşdemir, 2005, s. 228-229). Bununla birlikte söz konusu devlet, sıcak takibe rıza göstermiyor ama terörist gruba göz yumuyor yahut aciz devlet olup terörist grupların etkisiz hale getirilmesine gücü yetmiyorsa ne olacağı tartışma konusudur. Burada da genellikle büyük devletler aciz devlet olması halinde sıcak takip hakkının ortaya çıkacağını iddia ederken daha zayıf devletler, devletlerin egemenlik haklarına vurgu yapar.

Başka ülke sınırları içerisindeki terörist gruplara müdahale edilmesini meşrulaştıran ikinci görüş de zorunluluk halidir. Bu görüşü savunan yazarlar görüşlerini, Uluslararası Hukuk Komisyonunun Uluslararası Nitelikteki Kusurlu Fiillere İlişkin Devletlerin Sorumluluğu Konusunda Hükümlerinden madde 25'te belirtilmiş olan zorunluluk haline dayanılarak geliştirmişlerdir. Uluslararası Hukuk Komisyonu meşru müdafaa ile zorunluluk halinin aynı şey olmadığını belirterek aralarındaki farklara dikkat çekmiştir. İlk olarak meşru müdafaa'nın ancak silahlı bir saldırıya karşı başvurulabilir olmasına rağmen, zorunluluk haliyse, zorunluluğu ortaya çıkaran olayın meşruluğuna bakılmadan başvurulabileceğinden bahsedilmiştir. İkinci olarak meşru müdafaa'nın ancak bir devlete karşı ileri sürülebilir olmasına rağmen, zorunluluk haliyse gerekli şartların oluşması durumunda devlet dışı uluslararası aktörlerin, hatta şahısların eylemlerine karşı da zorunluluk haline başvurulabilir. Komisyon zorunluluk haline, Caroline Olayını, İsrail'in Entebbe Kurtarma Operasyonu ve ABD'nin Pancho Villa'ya karşı Meksika'ya girmesini örnek olarak vermiştir (Taşdemir, 2005, s. 229-230).

Madde 25'e göre zorunluluk halinin şartlarına bakacak olursak:

-Zorunluluk hali yalnızca sonuçları çok ağır olacak, yakın, illegal bir tehdidin olması ve bu tehdidin bertaraf edilmesi için başka bir yolun olmaması gerekmektedir.

-Söz konusu eylem yükümlülüklerin olduğu devletin ya da topyekûn uluslararası toplumun çok önemli bir çıkarına zarar veriyor olmalıdır.

-Zorunluluk haline neden olacak illegal durumun ortaya çıkmasında, müdahale hakkı ortaya çıkacak devletin bir sorumluluğunun olmaması gerekir (Taşdemir, 2005, s. 230).

Buna ek olarak madde 26'da "bu bölümdeki hiçbir şey, bir devletin genel uluslararası hukukun bir buyruk kuralından doğan bir yükümlülüğüne uygun olmayan herhangi bir eyleminin kusurluluğunu ortadan kaldırmayacaktır." İfadeleri kullanılarak zorunluluk halinin, suiistimal edilerek başka hukuksuzluklara neden olmasını engellemeye çalışılmıştır (Taşdemir, 2005, s. 230).

Zorunluluk halini doktrinini destekleyen yazarlara göre teröristleri ele geçirmek ya da rehineleri kurtarmak gibi bir amaçla, kısa süreliğine, görünürde kuvvet kullanma yasağının ihlal edilmiş olmasının bir meşruiyeti olur. Hatta bu düşünceyi destekleyen birçok yazara göre zorunluluk hali terörizmle mücadele etmenin, kendisinden vazgeçilemez bir yerinde, adeta kalbi niteliğindedir. Hatta zorunluluk halinin meşru olduğunu kabul etmesek bile mazur görülebilir bir hukuksuzluk olarak görmemiz gerekmektedir. Zira uluslararası barış ve güvenliğe karşı çok ağır sonuçların ortaya çıkmasını önlemek için başvurulması gereken bir güvenlik önlemidir (Taşdemir, 2005, s. 231).

Ancak doktrinde zorunluluk halini meşru görmeyen yazarlar da mevcuttur. Onlara göre de zorunluluk halinin tarihsel olarak meşru müdafaa hakkından bağımsız düşünülemez. Zorunluluk halini meşru müdafaa halinden ayırmanın, sınır ötesi operasyonlara meşruiyet kazandırmak için makul bir yol olmadığını iddia ederler. Sınır ötesi operasyonların hukuki karşılığını ne olacağının da meşru müdafaa çerçevesinde değerlendirilmesi gerekmektedir (Taşdemir, 2005, s. 232).

Bu arada genellikle meşru müdafaa ile karıştırılan bir kavram olan 'karşı önlem' kavramını izah etmek gerekir. Bu kavramın uluslararası hukukta ciddi olarak incelenmeye başlandığı dönem Nikaragua Davası'yla başlamıştır. Karşı önlem, yoğunluk itibarıyla silahlı saldırı düzeyine ulaşmamış saldırılara karşı, orantılılık kıstasına uygun şekilde ortaya konmasının meşru olduğu tedbirlerdir. Ancak dikkat edilmesi gereken önemli bir husus, söz konusu önlemlerin, mağdur devletin ancak

kendi ülkesi sınırları içinde uygulayabilecek olmasıdır. Bu fark, uygulama açısından meşru müdafaadan ayrılan en büyük farktır. Zira yoğunluk bakımından meşru müdafaaya denk olmasa da önlem alma yetkisi verdiği için meşru müdafa gibi ilgili devlete saldırı hakkının tanınması halinde, meşru müdafaanın şartlarının esnetilmesi, uygulama alanının genişletilmesi anlamına gelirdi (Türkay, 2021, s. 359).

3.1.4. Silahlı Saldırı Kavramı

Meşru müdafa hakkının ortaya çıkması için gereken şartlardan bir tanesi de silahlı saldırıdır. Madde 51’de silahlı saldırının ismi geçse de tanımı yapılmamıştır. Ancak meşru müdafa hakkı gibi suiistimal edilmesi halinde, ağır sonuçlara neden olacak bir hakkın doğumunda belirsiz bir şartın bulunması, uluslararası sistem için büyük tehlikeydi. Bu yüzden BM Genel Kurulu, 14 Aralık 1974 tarihli ve 3314 sayılı kararıyla silahlı saldırının ne olduğunu tanımlamıştır. Buna göre:

“Madde 1:

Saldırı, bir devletin diğer bir devletin egemenliğine, ülke bütünlüğüne ve siyasi bağımsızlığına karşı ve işbu tanımında belirtildiği üzere BM Antlaşması ile bağdaşmayan diğer herhangi bir tarzda silahlı kuvvet kullanılmasıdır.”

BM Genel Kurulu ilgili kararında, yalnızca silahlı saldırının tanımı yapılmamış, aynı zamanda örneklendirici şekilde bazı silahlı saldırılar sayılmıştır. Saldırıya verilen 7 örneğin ilk 5 tanesi doğrudan kuvvet kullanma, son ikisi de dolaylı kuvvet kullanma örneğidir (Taşdemir, 2005, s. 154-155). Örneklendirici şekilde sayılmasının gereği olarak ilgili maddede belirtilen silahlı saldırılarla benzer etkiler doğurabilecek ancak maddede sayılmamış bir saldırı da silahlı saldırı sayılabilecektir. Ancak bu da ister istemez, devletlerin ve uluslararası diğer süjeleri için yoruma kapı araladığından, bir belirsizliğe neden olmaktadır. Herhangi bir fiilin silahlı saldırı teşkil edip etmeyeceği konusunda bir şüpheye düşülmesi durumunda, kararı Güvelik Konseyi verecektir. Fakat ilgili maddelerden yola çıkarak şu tespitite bulunabiliriz: her silahlı saldırı bir kuvvet kullanmaktır ancak her kuvvet kullanma bir silahlı saldırı değildir. Silahlı saldırı düzeyine ulaşmamış bir takım kuvvet kullanma eylemleri de mevcuttur. Yani

kuvvet kullanma silahlı saldırıdan çok daha ağır bir kavramdır (Reçber, 2007, s. 66). Örneğin siber saldırı, teknolojik alt yapının tahrip edilmesi, ekonomik saldırı gibi saldırılar, silahlı saldırı değildir ancak kuvvet kullanma yasağının ihlalidir (Türkay, 2021, s. 24). Bu yüzden bu tür saldırılar, her ne kadar uluslararası mahkemelerde dava edilebilir ya da bazı yaptırımları uygulamayı meşru kılrsa da meşru müdafaa hakkı vermez.

“Madde 3:

Savaş ilan edilmiş olsun olmasın, aşağıdaki fiillerin herhangi birisi 2.madde hükümlerine tabi ve ona uygun şekilde bir saldırı fiili niteliği taşır:

- a- Bir devletin silahlı saldırının diğer bir devleti istila etmesi veya ona hücum etmesi veya ne kadar geçici olursa olsun, böyle bir istiladan veya hücumdan ileri gelen herhangi bir askeri işgal veya kuvvet yoluyla başka bir devletin ülkesinin veya bir bölümünün ilhakı;*
- b- Bir devletin silahlı kuvvetlerinin, başka bir devletin ülkesini bombardıman etmesi veya bir devletin diğer bir devletin ülkesine karşı herhangi bir şekilde silah kullanması;*
- c- Bir devletin liman veya kıyılarının diğer bir devletin silahlı kuvvetleri tarafından abluka altına alınması;*
- d- Bir devletin silahlı kuvvetiyle başka bir devletin kara, deniz veya hava kuvvetlerine veya deniz veya hava filolarına saldırması;*
- e- Bir devletin başka bir devlette sonuncusuyla yapılan bir anlaşmaya göre bulunan silahlı kuvvetlerinin o anlaşmada öngören hükümlere aykırı şekilde kullanılması veya bu silahlı kuvvetlerin varlığının bu ülkede anlaşmanın sona ermesinden sonra da sürdürülmesi;*
- f- Ülkesini başka bir devletin emrine veren bir devletin, ülkesinin o devlet tarafından üçüncü bir devlete karşı saldırı amacıyla kullanılmasına izin vermesi;*
- g- Bir devletin tarafından veya bir devlet adına diğer bir devlete karşı yukarıda listesi verilen fiilleri varan veya o ölçekte olan silahlı kuvvet fiillerini icra eden silahlı çetelerin, grupların, gayrim nizami askerlerin*

veya paralı askerlerin gönderilmesi veya bu gibi fiillere önem ölçüde karışılması.

Madde 4:

Yukarıda sayılar fiiller, tüketici değildir ve Güvenlik Konseyi, BM Antlaşması hükümlerine göre başka fiillerin (de) saldırı teşkil ettiği tespiti yapabilir.”

Burada dikkat edilmesi gereken husus, uluslararası hukuka göre saldırının bir meşruiyet vermeyip yalnızca silahlı saldırının meşruiyet sağlayacağı yönündedir. Söz gelimi, ekonomik saldırılar bir devletin başka bir devlete karşı meşru müdafaa adı altında kuvvet kullanmasını meşru kılmayacaktır.

BM Genel Kurulu’nun silahlı saldırıyı tanımlayan kararından sonra, UAD da bu tanıımı teyit eder nitelikte kararlar vermiştir. Buna göre bir devletin içinde, illegal sayılabilecek faaliyetlerde bulunan çetelere ve gruplara, başka bir devlet tarafından; silahlı, lojistik veya buna benzer etkide bulunabilecek şekilde destek bağlanmasıdır (Reçber, 2007, s. 67). Burada hem devlet hem de saldırının silahlı olması vurgusu dikkat çekmektedir.

“Madde 5/1:

Siyasi, ekonomik, askeri veya başka türlü hiçbir münazara saldırıya haklı gerekçesi sağlamaz.

İlgili kararda, aslında silahlı saldırıyla alakalı yeni hüküm getirilmemiştir. Yalnızca var olan normların üzerindeki belirsizlik nispeten kaldırılmaya, izah edilmeye çalışılmıştır. Yeni bir norm eklenmediği gibi var olan normların hükümleri daraltılmamış yahut genişletilmemiştir.

Madde 6-

Bu tanımda yer alan hiçbir hüküm, kuvvet kullanılmanın hukuki olduğu durumlarla ilgili hükümler de dâhil olmak üzere BM Anlaşmasını kapsamını herhangi bir şekilde genişletecek veya daraltacak şekilde yorumlanmayacaktır.”

BM Genel Kurulu'nun bu konuda Nikaragua Davasıyla ilgili vermiş olduğu karar, doktrin tarafından yoğun şekilde eleştiri konusu olmuştur. Buna göre bir devletten destek alan bir çetenin saldırılarında, düzenli bir ordunun saldırdığında doğurabileceği etkinin şiddet ve ölçüsünü yakalaması durumunda, meşru müdafaa hakkını doğuracak bir silahlı saldırının gerçekleştiği varsayılır. Bu yolla da ölçü ve etki, yani yeterli ağırlık kriterini kabul edilmiş oldu. Ancak birçok yazara göre ölçü ve etki kriterinin uygulanması, bu seviyeye ulaşmamış terör saldırılarına karşı müdahale edilmesinde meşruiyet sorunlarına neden olacaktır. Bu bakımdan ölçü ve etki kriteri yetersizdir (Taşdemir, 2005, s. 159).

Her ne kadar 11 Eylül'e kadar ölçü ve etki kriteri genel kabul gören kriterse de bu kriterin tekrar değerlendirilmesi, ölçü ve etki kriterinin altındaki saldırılara karşı da meşru müdafaa hakkının doğması gerekliliği savunulmaya başlanmıştır (Taşdemir, 2005, s. 162). Çünkü 11 Eylül saldırıları göstermiştir ki, artık terör örgütleri yüksek teknolojiye sahip olup özellikle sivillerin bulunduğu yerleşim yerlerinde büyük saldırılar yapabiliyordu. Bu saldırılar bir devletin düzenli ordusunun askeri birlikleri imha etmesi kadar büyük etkiler doğurmamakla birlikte, yine de uluslararası barış ve güvenliği, özellikle de sivillerin hayatını tehdit ediyordu. Terör örgütleriyle efektif bir mücadele için terör örgütleriyle mücadele eden devletin uluslararası hukukla sınırlandırılmaması, kuralların daha esnek olması gerektiğini savunuyorlardı.

Hem BM Genel Kurulu'nun silahlı saldırı tanımı, hem de Nikaragua Davasındaki karar, silahlı saldırı için bir devletin varlığını zorunlu kılar. Ancak günümüzde terör örgütlerinin saldırılarına karşı meşru müdafaa hakkının doğması için terör eylemiyle bir devletin bağlantısının kurulmasının zorunlu olması, terör örgütleriyle mücadele eden devletlerin önüne ciddi fiili engeller konulması, terör örgütlerine de hareket alanı sağlaması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla özellikle de 11 Eylül sonrası, söz konusu hüküm son derece tartışmalı hale gelmiştir (Taşdemir, 2005, s. 185).

11 Eylül sonrası NATO, etki ve ölçek kriterine karşı yeni bir yaklaşım ortaya koymuştur. Ona göre önemli olan saldırının ülke dışından gelip gelmemesiydi. Ülke dışından gelen saldırıların arkasında başka bir devletin olduğu muhakkaktır. Bu yüzden ülke içinden gelen saldırılarda etki ve ölçek kriteri uygulanmaya devam etse de ülke dışından tüm terör saldırılarına karşı meşru müdafaa hakkı kendiliğinden doğacaktır (Taşdemir, 2005, s. 185-186). Klasik anlamda etki ve ölçek kriterinin, terör

örgütlerine karşı meşru müdafaa hakkının doğumunda uygulanmasında elbette ki sorunlar yaşanmaktadır. Bu kuralın tekrar gözden geçirilmesi ve uluslararası toplumun tüm paydaşlarının kabul edeceği yeni bir kuralın kabulü ya da var olan kuralın esnetilmesi son derece mantıklıdır. Ancak NATO'nun ileri sürdüğü kural da kendi içinde ciddi riskler barındırmaktadır. Terör örgütlerinin egemenlik kurmuş olduğu toprakları yoktur. Terör örgütleri bazen başka devletlerin izni varken bazen de yok iken o devletlerin topraklarına yerleşirler. Dolayısıyla bir terör örgütüne karşı meşru müdafaa hakkının kullanması demek, aynı zamanda o terör örgütünün yerleştiği ülkede askeri operasyon yapmak demektir. Bir terör örgütünün terör eylemiyle bir devletin sorumluluğu arasında bağlantı kurulmadığı sürece, söz konusu saldırı o devletin toprak bütünlüğünün ve egemenlik haklarının ihlali anlamına gelir. Çünkü meşru müdafaa hakkı, yalnızca o hakkın ortaya çıkmasına neden olan saldırıyı yapanlara karşı kullanılabilir.

Bir devletin başka bir devlet içindeki illegal silahlı gruplara verdiği desteğin yoğunluğunun, doğrudan bir devlet müdahalesi seviyesine gelmesi durumunda silahlı saldırının varlığını kabul etmek gerekir. UAD'ın Nikaragua Davasındaki görüşü bu yöndedir (Türkay, 2021, s. 24). Ayrıca ABD'nin, Nikaragua'ya karşı kontrgerilla gruplara vermiş olduğu destekte doğrudan bir kontrolünün olmadığını kanaatine varılmış ve ABD'nin Nikaragua'ya bir silahlı saldırı gerçekleştirmediğine karar verilmiştir (Taşdemir, 2005, s. 188-189). Yani bir devletin başka bir devlete yönelik silahlı saldırıda bulunan gruplara vermiş olduğu destekten dolayı sorumlu tutulabilmesi için hem saldırının yoğunluğunun etki ve ölçek kriteri açısından yeterli olması hem de saldırıyı destekleyen devletin, saldırı üzerinde bir kontrolünün olması zorunludur.

Bir başka tartışma konusu da bireylerin ya da özel hukuk kişilerinin saldırılarından ötürü bu herhangi bir devletlerin sorumlu tutup tutulamayacağı yönündedir. Bu konudaki genel görüş, devletler ile özel hukuk kişileri ya da bireylerin illegal kabul edilen eylemleriyle, söz konusu devletle aralarında doğrudan bir bağlantı kurulmadığı sürece, devlet bundan sorumlu tutulamaz. Son dönemin tartışmalarını bir kenara bırakırsak kabul edilen kriter etkin kontrol ve denetimdir (Taşdemir, 2005, s. 188). Bu kritere verilebilecek en temel örnek yine Nikaragua Davasında, ABD'nin sorumlu tutulabilmesi gerekli düzeyde etkin kontrolün ispatının kurulamamasıdır (Taşdemir, 2005, s. 188-189).

Ancak bu kriterin katı bir şekilde uygulanmasının uluslararası hukukta, failler lehine ciddi avantajlar sağladığı açıktır. Bu yüzden, Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Temyiz Dairesi, bu kriteri Tadic Davasında bir miktar yumuşatmıştır. Uluslararası Ceza Mahkemesi ilk olarak Bosna'da yaşanan katliamlardan Sırbistan devletinin Bosna'da katliam yapan Bosna Sırp güçlerine verdiği desteğin, Sırbistan devletine sorumluluk atfedebilmek için gereken etkin kontrolün sağlanması için yeterli olmadığını belirterek soykırımdan sorumlu tutmamıştır (Taşdemir, 2005, s. 189). Ancak Uluslararası Ceza Mahkemesi Temyiz Dairesi, etkin kontrol ve denetimi, bütünsel-tam kontrol ve denetime şeklinde yumuşatmış, ve özellikle 19 Mayıs 1992 tarihinden sonra Bosna'da yaşanan soykırımda, Bosna Sırp güçleriyle Sırbistan devletinin merkezi yönetimiyle aralarından kuvvetli bir bağ olduğunu, bu bağın soykırımın yaşanmasında veya tahribatının artmasında etkin olduğunu belirterek soykırımdan ötürü Sırbistan'ın sorumluluğunun olduğuna hükmetmiştir (Taşdemir, 2005, s. 190).

Yine başka bir emsal karar da 1980 Tahran Rehineler Davasında verilmiştir. Söz konusu olayda bir grup silahı birlik Tahran'da ABD büyükelçiliğine baskında bulunmuş, uluslararası bir kriz haline gelen olay 400 günden fazla sürmüş ve İran'ın krizi çözmek için isteksiz davrandığı görülmüş hatta bu olayları tasvip ettiğini, desteklediği anlamına gelebilecek açıklamalar yapmıştır. UAD da söz konusu olayla ilgili davasında, krizin başında İran ile eylemi gerçekleştiren silahlı grup arasında doğrudan bir bağlantı tespit edilemediğine ancak daha sonra İran'ın tutumunun olayın devam etmesi yönünde olduğundan ötürü İran'ın sorumlu tutulabileceğine karar vermiştir. Yani bir devletin, herhangi bir silahlı grubun illegal eyleminden sorumlu tutulabilmesi için olaya etki edecek şekilde illegal eylemleri onaylaması, desteklemesi veya üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmemesi, o illegal olaydan dolayı sorumluluğunun doğmasına neden olur (Taşdemir, 2005, s. 191).

11 Eylül saldırılarında, Taliban yönetiminin El-Kaide militanlarına yönelik iddia edilen desteğinin doğrudan olmadığı, dolaylı bir desteğin açıktır. Taliban, ülkelerinde El-Kaide'nin kamp kurmasına müsaade etmiş, saldırılardan sonra da teslim etmeyi reddetmiştir. Yani bağlantı doğrudan talimat verme şeklinde değil, El-Kaide militanlarına mali ve lojistik yardım şeklinde kendini göstermiştir. Bazı yazarlara göre söz konusu yardımlar etkin denetim kriterini sağlamamaktadır. Bu yüzden ABD'nin

Taliban'a müdahalesi eleştiriye açıktır. Ancak bunun yanında bazı yazarlar da etkin denetim testine uyulmamasını, Taliban'a atfedilemeyeceğini değil; etkin denetim testinin çökmesi olarak yorumlamaktadır (Taşdemir, 2005, s. 193). Üstelik kronolojik olarak UAD'ın etkili denetim kriterini yumuşattığı Bosna soykırımı, ABD'nin saldırısından öncedir. Bu açıdan bakıldığında da El-Kaide'nin eylemlerinin Taliban'a atfedilebilir olması, uluslararası hukuka uygundur (Taşdemir, 2005, s. 193-194). Üstelik Tahran Rehineler Davası'nda olduğu gibi Taliban'ın en başta El-Kaide'ye doğrudan destek verdiği kabul edilmese bile El-Kaide kamplarının kapatılmaması ve Ladin'in teslim edilmemesi, Taliban'ın saldırılara, verdiği destekle dâhil olduğu sonucuna ulaşılabilir. BM Güvenlik Konseyi, NATO ve OAS da yaptığı açıklamalarla, bu ölçülerle Taliban'ın sorumlu tutulabileceğini kabul etmişlerdir (Taşdemir, 2005, s. 196).

11 Eylül sonrası yaşananlar ve ABD'nin savları, bir devletin terör eylemlerinden sorumlu tutulabilmesi için ortaya yeni bir doktrinin çıkmasına neden olmuştur: barındırma ve destekleme doktrini. Söz konusu doktrinin kabulünün bazı olumlu etkilerinin olduğu gibi bazı riskleri de mevcuttur. Uluslararası Hukuka göre devletlerin terörizmi herhangi bir şekilde desteklemesi, terörist grupları teşvik etmesi ve ülkesinde barındırması yasaktır. Terörizmle mücadele adına ortaya bu şekilde katı kuralların konuşması, hiç şüphesiz ki teröristlerin faaliyetlerini ciddi şekilde engelleyecektir. Ancak barındırmama yükümlülüğünün, silahlı kuvvetleri tolere etmeyi dahi yasaklaması şeklinde anlaşılması durumunda, BM Anlaşması'nın meşru müdafaaı düzenleyen 51. maddesindeki silahlı saldırı yapılmasının zorunlu olduğu yönündeki hükümle bağdaşmadığı açıktır (Taşdemir, 2005, s. 197). Üstelik bazı devletler için terör örgütü sayılan yapılar, bazı devletler için silahlı kurtuluş hareketidir. Örneğin Hamas Batı devletlerinin çoğu için terör örgütüyken İslam coğrafyasındaki devletlerin büyük kısmı bu yaklaşımı reddetmektedir. Hangi örgütün terör örgütü olduğunun net şekilde tespit edilemediği durumlarda, özellikle büyük devletlerin bir silahlı örgütü, terör örgütü olarak kabul edip meşru müdafaa hakkı kapsamında o örgütü meşru bir yapı olarak gören devletlere saldırısı söz konusu olabilecektir. Bu yaklaşımın özellikle de büyük devletler tarafından suiistimale açık olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

11 Eylül saldırılarının yolcu uçağıyla yapılmış olmasından ötürü saldırı sonrası, uluslararası hukuktaki tartışma konularından biri de silahlı saldırı kavramı için illa

konvansiyonel silahlara gerek var mıdır yoksa yolcu uçağıyla yapılan saldırılar veya siber saldırı gibi saldırılar da silahlı saldırı sayılır mı? 11 Eylül sonra, ABD'nin uluslararası kamuoyunda oluşturduğu 'bizden değilseniz onlardansınız' algısı yüzünden kolay kolay hiçbir devlet ABD'nin savlarına karşı çıkamamıştır. Bu yüzden 11 Eylül özelinde, saldırıların silahlı saldırı sayılması kabul edilmişse de objektif ve genel hükmün ne olacağı konusunda tartışmalar mevcuttur. Ağırlıklı görüş şu yöndedir ki, eğer konvansiyonel silahlar dışında bir araçla saldırı gerçekleştirilecekse de söz konusu saldırının insanların yaralanmalarına veya ölmelerine neden olması veya mülkiyetin kasten zarar görmüş olması gerekmektedir (Taşdemir, 2005, s. 198-199).

Şuana kadar ifade ettiğimiz ne kadar doktrin varsa, bunların hangisi kabul edilirse edilsin, söz konusu etkinin eşiğinin düşük mü yoksa yüksek mi olacağı konusunda yine fikir ayrılıkları doğmaktadır. İllegal silahlı grupların saldırılarına karşı yüksek eşik kriterini kabul edenler için saldırının doğrudan devletin toprak bütünlüğüne ya da bağımsızlığına yönelik olması gerekirken düşük eşik kriterini kabul edenler ise vatandaşlarını gördüğü şahsi zararı, mülkiyet haklarının uğradığı zararı, hatta ticari zararları dahi silahlı saldırının gerçekleşmesi için koşulların gerçekleştiği şekilde değerlendirir (Taşdemir, 2005, s. 200-201). Tahmin edilebileceği gibi büyük devletler düşük eşiği kabul ederken nispeten güçsüz devletler ise yüksek eşiği benimsemektedir.

3.2. Önleyici Meşru Müdafaa

21.yy'da uluslararası hukukta en fazla tartışılan konuların başında meşru müdafaa hakkı ve kapsamı gelmektedir. Çünkü meşru müdafaa hakkı devletlerin birbirlerine meşru şekilde doğrudan güç uygulayabilecekleri en büyük istisna olması gibi bir öneme haizken gelişen koşullara uyum gösterecek şekilde sınırları ve kapsamını belirleyecek düzenlemelerden yoksundur. Bu durumun nedenlerinden biri elbette ki, teknolojinin sürekli gelişmesidir. Bu yüzden meşru müdafaa'nın şartlarından biri olarak silahlı saldırı ve buna bağlı olarak orantılı müdahale de değişmektedir. Bununla birlikte bu kavram çoğu zaman devletlerin uluslararası hukuka aykırı eylemlerinin ve müdahalelerine meşruiyet kazandırmak için bir araç olarak da kullanılmaya çalışılmaktadır. Yani ulusal siyasi çıkarlar uğranı atılan hukuka aykırı adımların

meşrulaştırılması için de kullanılmaktadır. Özellikle ABD'nin Irak'a müdahalesiyle birlikte 'önleyici meşru müdafaa kavramı yoğun bir şekilde tartışılmaya başlanmıştır. Bu yüzden, önleyici meşru müdafaa'nın, meşru müdafaa kavramının genişletilmiş bir versiyonu olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceğini ve gerçekten ulusal çıkarlar için yapılan hukuksuzlukları meşrulaştırma gibi bir misyonla kullanılıp kullanılmadığını irdelenmesi gerekir.

Her ne kadar daha önce bazı devletlerin bir takım müdahalelerini önleyici meşru müdafaa'ya dayandırma çabası olsa da bu kavramın daha yoğun şekilde tartışılmaya bağlandığı tarihi süreç 11 Eylül sonrasıdır. 11 Eylül 2001'de ABD'de yapılan terör saldırılarından sonra ABD terörle mücadele adına radikal adımlar atmış ve bir takım askeri müdahaleleri için Bush Doktrini adında, önleyici Meşru Müdafaa başta olmak üzere birçok yeni prensibi ortaya atarak müdahalelerinin meşruluğunu savunmuştur. Buna göre henüz bir saldırı olmadan da saldırıyı önlemek adına bir müdahale meşru sayılabilecekti. Ancak meşru müdafaa hakkının uygulamasının üç temel şartından ikisi bizzat saldırının varlığıyla bağlantılıdır. Bu yüzden doktrinde bir takım uzmanlar bu tezi savunurken bir kısmıysa karşı çıkmıştır. Yani önleyici meşru müdafaa hakkının uluslararası hukuka uygun olup olmadığı yönünde henüz bir fikir birliği mevcut değildir. Ancak doktrindeki ağırlıklı görüş, BM Şartı'nın 51. maddesinde açık şekilde silahlı saldırı aranmasından ötürü önleyici meşru müdafaa'nın kuvvet kullanma yasağının bir istisnasını teşkil etmediği yönündedir (Pazarcı, 2018, s. 558).

3.2.1. Doğal Hukukta Önleyici Meşru Müdafaa ve UAD Kararları

UAD'ın vermiş olduğu kararları incelediğimizde, hiçbirinin doğrudan önleyici meşru müdafaa hakkında olmadığını görürüz (Değdaş, 2018, s. 37). Önleyici meşru müdafaa şartlarını içinde barındıran olaylara ilişkin verilen kararlara bakıp önleyici meşru müdafaa hakkında çıkarımda bulunmaya çalışıyoruz. Bunun en önemli nedeni, elbette ki önleyici meşru müdafaa'nın herhangi bir uluslararası anlaşmada düzenlenmemiş olmasıdır. Bir diğer nedeni de UAD'ın önleyici meşru müdafaa hakkıyla alakalı doğrudan bir karar vermesinin, önleyici meşru müdafaa hakkının meşru görülüp görülmeyeceğine doğrudan etki edecek olmasıdır. Şüphesiz ki, mahkemelerin ilk

görevi içtihatlar aracılığıyla norm oluşturmak değil, devletlerin iradeleriyle oluşturduğu normların ilgili olay uygulanmasıdır.

Önleyici meşru müdafaanın doğal bir hak olduğunu iddia eden bir görüş de olduğu için meşru müdafaanın ilk defa açık ve ayrıntılı bir şekilde düzenlendiği BM Anlaşması bizim için önemli bir dönüm noktasıdır. BM Anlaşması'nın kabulünden sonra, UAD'ın önleyici meşru müdafaayla alakalı karar verdiği iki önemli dava vardır: Korfu Boğazı ve Nikaragua Davası (Taşdemir, 2006, s. 83).

Korfu Boğazı olayı 1945 yılında başlamış, kısa sürede fiilen sona erse de Arnavutluk ve Birleşik Krallık arasındaki diplomatik ilişkilerin Soğuk Savaş sonrasına kadar kurulamamasına neden olmuştur. Olay kısaca şu şekildedir: Birleşik Krallığın donanmasının Adriyatik Denizi'nden geçişi sırasında, Arnavut donanması bunu kendisine karşı bir tehdit olarak algılayıp önce silahlarla sonra mayınlarla Birleşik Krallığın donanmasına zarar vermiştir. Birleşik Krallık da buna karşı cevap mahiyetinde, daha büyük bir donanmayla bölgeye gidip olası tekrar bir saldırıya önlem olarak Arnavutluk'un bölgedeki mayınlarını temizlemiştir. Arnavutluk da buna karşı karasularının ihlal edildiği gerekçesiyle UAD'a başvurmuştur.

UAD kararında, Birleşik Krallığın iddialarını haklı bulmuştur. Karara göre Birleşik Krallığın tutumu, gemilerinin bölgeden geçerken tekrar ateş açılmasını önlemek amacıyla, ölçülü bir şekilde ortaya konulmuştur. Bu yüzden alınan tedbirler Arnavutluk'un egemenlik haklarının ihlali anlamına gelmeyecektir (Taşdemir, 2006, s. 83). Söz konusu bir grup UAD'ın meşru müdafaayı, önleyici meşru müdafaanın içine alacak şekilde geniş yorumladığı kanaatine ulaşmıştır (Karadağ, 2016, s. 181). Başka bir grup ise söz konusu kararın önleyici meşru müdafaayı tanımadığını, yalnızca ilgili olayda Birleşik Krallığın geçiş hakkını tanıdığını iddia etmiştir (Taşdemir, 2006, s. 83). Ancak kabul etmek gerekir ki, ilgili olay yalnızca geçiş hakkıyla ilgili olmayıp Arnavutluk karasularında, Arnavutluk'a ait askeri mayınların imha edilmesiyle ilgilidir. Fiili bir müdahale olduğundan, söz konusu olayın meşru müdafa kapsamında değerlendirmek daha doğru olacaktır. Fakat yine ilgili olayda saldırıyla meşru müdafa arasındaki bağlantı net şekilde belirtilmemiştir. Dolayısıyla meşru müdafa açısından değerlendirdiğimizde yine bir belirsizlik söz konusudur.

Bir diğer önemli olay olan Nikaragua olayı da şu şekildedir: Nikaragua'da 1979 yılında, bir darbe sonucunda solcu Sandinist iktidarı kurulmuştur. Soğuk Savaş'ın

siyasi konjonktüründe kaçınılmaz olarak SSCB ile Nikaragua arasında bir yakınlaşma doğmuştur. Nikaragua'nın Amerika kıtasında yer alması ve ABD'nin yanı başında bir sol hükümetin kurulmuş olması, elbette ABD'yi tedirgin etti. Aynı dönemde Nikaragua'nın komşu olan El-Salvador'da da çatışmalar yaşanıyor, solcu muhalifler iktidara gelmek için uğraşıyordu. ABD'nin iddiasına göre El-Salvador'un meşru iktidarını devirmeye çalışan illegal yapılara Nikaragua tarafından destek verilmekteydi. Bu yüzden de El-Salvador'un meşru müdafaa hakkı ortaya çıkmıştır. E-Salvador'un da kendisinden yardım istediğini iddia ederek kolektif meşru müdafaa kapsamında Nikaragua'ya, başta ambargo olmak üzere birçok yaptırım uygulamıştır. Nikaragua hükümeti, ABD destekli 'kontra' ismi verilen gruplarla mücadele konusunda başarısız olunca, UAD'a giderek ABD'nin içişlerine müdahalede bulunduğunu, kuvvet kullanma yasağını ihlal ettiğini iddia etmiş ve ABD'den tazminat talep etmiştir (Yılmaz ve Irk, 2015, s. 157).

1986 yılında karara bağlanan davada, UAD 12'ye 3 çoğunlukla, ABD'nin kuvvet kullanma yasağını ihlal ettiğine karar vermiştir. Peki ilgili olayda silahlı saldırının varlığı kabul edilebilir mi? UAD kararına göre devlet dışı bir grubun saldırılarının silahlı saldırı sayılması için devletin düzenli ordularının yapacağı saldırılarla benzer yoğunlukta ve etkide sonuçlar doğurması gerekir. Dolayısıyla söz konusu olayda ABD'nin kontralara verdiği destek, yoğunluk ve etki açısından zayıf kalmıştır. Bu karar yazarların büyük kısmı tarafından eleştirilmiştir. Onlara göre düşük yoğunluklu terör saldırılarının silahlı saldırı sayılamayacağından ötürü meşru müdafaa hakkı da doğmayacaktı. Bu durum, belirli bir eşiğin altındaki terör eylemlerinin tolere edilmesini zorunlu kılacak niteliktedir (Yılmaz ve Irk, 2015, s. 157). İkinci olarak da başka bir devletin, başka bir devlette illegal eylem gerçekleştiren paramiliter grupları finans etmesi, istihbarat ve eğitim desteği vermesi açıkça içişlerine karışma anlamına gelse de silahlı saldırı değildir. Dolayısıyla meşru müdafaa hakkının doğumuna neden olmaz (Değdaş, 2018, s. 28).

Önleyici meşru müdafaa doğrudan bir uluslararası anlaşmayla düzenlenmemiş olup doktrinde tartışıldığı için henüz üzerinde mutabık kalınan bir tanımı yoktur. En yaygın ve genel kabul gören tanım göre önleyici meşru müdafaa; bir devletin kendisine karşı gerçekleştirilmesi muhtemel ve hukuka aykırı bir saldırıya karşı, henüz saldırı gerçekleşmeden, saldırıyı önlemek adına vermiş olduğunu tepkidir.

Walzer önleyici meşru müdafaa kavramını önleyici şiddet ile açıklamaktadır. Ona göre devletlerin önleyici hamleleri, kaza anında kolun refleksle hareket etmesine ve etrafına zarar vermesine benzer. Üstelik önleyici savaş veya müdahale kavramı, yetki sahipleri tarafından yalnızca hayati düzeydeki ulusal çıkarları korumak için ve son tercih olarak düşünülmelidir (Değdaş, 2018, s. 30). Ancak bu düşünce de eleştiriye açıktır. Çünkü önleyici meşru müdafaaaya yönelik en büyük eleştiri, henüz mevcut bir saldırı olmadığından ötürü gereklilik ve orantılılığın havada kaldığı yönündedir. Oysa Walzer'in yapmış olduğu benzetmede, tepki göstermeyi meşru kılacak bir kaza veya saldırı mevcuttur.

Dinstein'e göre de önleyici meşru müdafaa, meşru müdafaa hakkının başlangıç aşamasındaki halidir. Dinstein meşru müdafaaayı geniş yorumlama eğiliminde olup önleyici meşru müdafaaayı da meşru müdafaaanın bir parçası olarak görür. Önleyici meşru müdafaa, hayati düzeydeki ulusal çıkarların ağır düzeyde zarar görmesi ve bunlarla başka türlü mücadele etme yolu kalmamışsa, bu durumda meşru müdafaa hakkı olarak kullanılmasında mahsur yoktur (Değdaş, 2018, s. 30).

3.2.2. BM Şartının Geniş Yorumlanması ve Önleyici Meşru Müdafaa

Önleyici meşru müdafaa ile ilgili asıl tartışma BM Anlaşması madde 51'in geniş mi yoksa dar mı yorumlanması gerektiği üzerinedir. Bu konuda akademisyenler ikiye ayrılır: sınırlandırıcılar (restrictionists) ve sınırlandırmaya karşı çıkanlar (counter-restrictionists) geniş yorumlanması gerektiğini savunanlar, sınırlandırmaya karşı çıkmışlardır. Onlara göre BM Anlaşması, meşru müdafaa ile ilgili zaten var olan örf ve adet hukukunu yalnızca onaylıyordu. Dolayısıyla günümüze kadar gelen içtihatlar ve aklın gereği olan kaideler hala varlığını devam ettiriyordu. Üstelik ilgili maddede doğal hukuk vurgusunun yapılması da buna işaret ediyordu. Maddenin dar yorumlanması gerektiğini savunanlar ise sınırlandırıcılarıdır. Onlara göre de BM Anlaşmasının aynı zamanda sınırlamalar da içerdiğini, bu yüzden kendisinden önceki içtihatlar veya doktrinde var olan düşüncelere gitmenin, BM Anlaşmasının etkinliğini azaltacağını savunurlar. Dolayısıyla madde 51 örneklendirici değil, sınırlandırıcı şekilde düzenlenmiştir. Bu yüzden de buna göre hareket edilmesi gerekmektedir (Arend, 2003, s. 92).

Meşru müdafaa hakkının geniş yorumlanması gerektiğini savunanların dayandıkları birden çok dayanak vardır. İlk olarak bir düşünceye göre meşru müdafaa hakkı, BM Anlaşması'ndan önce de var olan bir örf ve adet hukuku kuralıdır. BM Anlaşması'ndaki düzenleme, zaten var olan meşru müdafaa hakkını yalnızca tanımaktan ibarettir. Kendi başına bir hak tesis edilmesi söz konusu değildir. Üstelik madde 51'de silahlı saldırıdan bahsetmesine rağmen, silahlı saldırının tanımının yapılmamış olması da zaten ilgili maddeyi örf ve adet hukukuna göndermek anlamına gelmektedir. Üstelik maddenin metninde de 'doğal hak' vurgusu yapılmıştır. Bu da meşru müdafaa'nın bir örf ve adet hukuku olduğunu, BM Anlaşması'yla örf ve adet hukuku sınırlarının daraltılmadığının göstergesidir (Karadağ, 2016, s. 178).

Meşru müdafaa hakkının örf ve adet hukuku olarak uluslararası toplum tarafından kabul gördüğü olay Caroline olayıdır. Hatta şuanda da kabul edilen şartlar da Caroline olayından sonra Webster formülü olarak ortaya çıkmıştır. Günümüzde önleyici meşru müdafaa hakkının varlığını kabul eden yazarların büyük kısmı da Caroline hadisesine dayanmaktadır. Caroline hadisesi, Kanada'nın İngiltere'ye karşı verdiği bağımsızlık savaşı sırasında ortaya çıkmış ve ABD ile İngiltere arasında diplomatik krize neden olmuştur. Bağımsızlık savaşı sırasında her ne kadar ABD tarafsızlığını ilan etmiş olsa da fiilen Kanadalılara yardım ediyordu. Mesela İngiltere'den kaçıp sınırı geçerek kendisine sığınan Kanadalıları hem kabul ediyor, hem de onlara çeşitli yardımlarda bulunuyordu. 1837 yılına gelindiğinde, Kanadalılar Navy Adasından İngiliz donanmasına saldırırken İngilizler; Kanadalıların ABD'ye tabi Caroline isimdeki bir gemiden çeşitli askeri silahlar aldıklarını tespit etmişlerdi. İngilizler de Caroline gemisini bir ABD'nin hâkimiyetindeki Scloosser limanında ele geçirip ABD'ye ders olsun diye, ABD ile Kanada arasında sınır olan Niagara Şelalesi'nden aşağı atmış, çok sayıda ABD vatandaşı vefat etmiş, çok sayıda da yaralanmıştır. ABD de olaydan sorumlu tuttuğu bir İngiliz subayını tutuklamıştır. Olay kısa süre içinde ABD ile İngiltere arasında krize neden oldu. İngiltere Dışişleri Bakanı, İngiltere'nin müdahalesini meşru müdafaa kapsamında değerlendirmiş, Caroline gemisine yönelik saldırısı da ulusal çıkarlarını savunmak için kullanmak zorunda olduğu egemenlik haklarının bir gereği idi. Ancak ABD bunu kabul etmemiş ve olayı uluslararası hakeme götürmüştür. Hakemin kararına göre meşru müdafaa hakkının kullanılabilmesi için tehlikeyle müdahale arasında bir zaman bağlantısının olması, saldırının da ani, başa çıkılmaz ve başka bir çözüm yolunun olmaması gerekirdi. Ancak söz konusu olayda

İngiltere bu kriterleri aşmıştır (Değdaş, 2018, s. 31-32). Öyle ki, ABD Dışişleri Bakanı Webster tarafından Washington'taki İngiltere temsilcisi Lord Ashburton'a verdiği cevapta olayın meşru sayılması için gereken kriterler sayılmış, İngiltere tarafından da kabul edilmiştir. Bu yüzden Caroline hadisesinden beri, meşru müdafaa'nın kriterleri Webster formülü olarak uluslararası kamuoyunda kabul görmüştür. Bu kriterler de gereklilik, orantılılık ve aciliyettir (Arend, 2003, s. 91). Dikkat edilmesi gereken önemli bir husus şudur ki, Caroline hadisesinde meşru müdafaa için saldırı şartı yok sayılmamıştır. Webster formülüne göre de saldırı gerekir. Zira saldırı yoksa müdahalenin gerekliliği ve orantılılığı belirlenemez.

Meşru müdafaa'nın BM Anlaşmasında düzenlenmiş olmasının, örf ve adet hukuku normu olma niteliğini değiştirmedini savunan görüşlerin doğru olduğunu kabul edersek de başka bir tartışma konusu ortaya çıkmaktadır: uluslararası hukukun normları arasında bir hiyerarşi var mıdır? Yani bir konu hem uluslararası bir anlaşmada düzenlenmişse hem örf ve adet hukuku kuralıysa ve bunlar arasında bir çelişki mevcutsa, hangisindeki hüküm geçerli olacaktır? Bir görüşe göre UAD Statüsünün 38. maddesinde, uluslararası hukukun kaynaklarını sayarken önce anlaşmalar sayılmıştır. Bu da anlaşmaların diğer tüm uluslararası hukuk normlarından üstün olduğunu göstergesidir. Ancak başka bir görüşe göre aynı madde için peş peşe sayılan normlar arasında bir öncelik sonralık söz konusu olamaz. Dolayısıyla anlaşmalar ile örf ve adet hukuku arasında bir hiyerarşi söz konusu değildir (Türkay, 2021, s. 342).

Önleyici meşru müdafaa'nın, örf ve adet hukukunda var olduğunu savunan düşünürlere göre uluslararası hukukun normlarının ilk kez oluşmaya başladığı ve henüz devletleri kontrol edecek ve devletlere yaptırım uygulayacak herhangi bir uluslararası kuruluşun olmadığı dönemlerde, egemen devletlerin, kendi iradelerinin üstünde bir iradeye ve norma uygun hareket etme zorunluluğu yoktur. UAD da Bozkurt-Lotus davasında bu yönde karar vermiştir. Bu dönemde önleyici meşru müdafaa hakkına dayanarak hareket etmiş devletlerin böyle bir hakkının varlığından bahsedilebilir. Ancak eğer bu hakkın, örf ve adet hukukuna hala devam ettiğini kabul edersek, özellikle kuvvet kullanma yasağı etkisiz hale gelir (Arend, 2003, s. 93).

Önleyici meşru müdafaa hakkını ileri sürenlerin, en temel savlarından bir tanesi, kuvvet kullanma yasağı ve ona karşı meşru müdafaa hakkının kapsamlı şekilde

düzenlendiği ilk anlaşma olan BM Anlaşması'nın imzalandığı dönemin şartları ile günümüz şartlarının uyumsuzluğudur. BM Anlaşması konvansiyonel silahlar için yapılmıştır. Özellikle nükleer silah ve kimyasal silah teknolojileri göz önüne alınmamıştır. Oysa günümüzde devletler için en büyük tehlike, tahribat gücü yüksek bu tarz silahlardır. Dolayısıyla BM Anlaşmasını katı ve dar bir şekilde uygularsak söz konusu anlaşmanın yapılma amacı olan uluslararası barış ve güvenin zarar göreceği muhakkaktır. Bu yüzden meşru müdafaa hakkı, günümüz teknolojisini de göz önüne alarak geniş yorumlanması gerekir (Değdaş, 2018, s. 30-31).

BM Anlaşması madde 51'in geniş yorumlanması gerektiğini savunanlar arasında da özellikle hakkın doğumunu gerektiren şartlarda bir fikir birliği yoktur. Geniş yorumlama taraftarlarının bir kısmı, yalnızca saldırı ihtimali dahi meşru müdafaa hakkının doğurur derken; bir kısmı ise daha ihtiyatlı davranarak meşru müdafaa hakkının doğumu için inandırıcı somut deliller de gerekir demektedir (Taşdemir, 2006, s. 82).

UAD yargıçlarından ABD vatandaşı Stephen Schwebel, Nikaragua Davası'nda karara muhalif olmuş ve müdahale etmek için bir askeri saldırının meydana gelmesi gerekliliğini eleştirerek bu durumun çoğu olayda meşru müdafaa hakkının doğumuna engel olacağını ifade etmiştir (Arend, 2003, s. 92). Ona göre BM Anlaşması madde 51'de, yalnızca o maddenin geçerli olacağını ya da benzeri bir ifadeye yer verilmemiştir. Dolayısıyla ilgili maddeyi sınırlandırıcı şekilde yorumlamamızı gerektirecek bir durum yoktur. Üstelik Schwebel hem BM Güvenlik Konseyi'nden hem de UAD'ndan madde 51'in izahının yapılmasını istemiştir. Ancak ikisi de izahta bulunmamıştır. Yani belirsizlik devam etmiştir (Arend, 2003, s. 93).

Meşru müdafaanın geniş yorumlanması gerektiğini savunanlar da kendi içinde ayrıışmaktadır. Schwebel'e göre madde 51'de yalnız ifade kullanılmadığı için meşru müdafaaya yönelik düzenleme sınırlandırıcı şekilde düzenlenmemiştir. Dinstein'e göre ise bir saldırının başlayacağını muhakkak olarak gösteren ciddi ve şüpheye yer bırakmayacak düzeyde bir delilin olması halinde, meşru müdafaa hakkının doğduğundan bahsetmek gerekir. Ona göre bir devletin silaha dayanması meşru müdafaa hakkının ortaya çıkması için yeterlidir. Ancak buna ilişkin bir devlet uygulaması ve uluslararası mahkemelerden bir içtihat söz konusu değildir (Taşdemir, 2005, s. 251).

Meşru müdafaanın geniş yorumunu benimseyenlerin temel savlarından biri de önleyici meşru müdafaanın kullanılmaması, yani meşru müdafaa hakkının doğması için saldırının beklenmesi durumunda, korunacak değer çok fazla tahrip olacaktır hatta belki de korunacak güç kalmayacaktır. Çünkü günümüzde silah teknolojileri o kadar çok gelişmiştir ki, hem sivil yerleşimlerinin vurulması artık zor değildir, hem de tahribat gücü fazla olacaktır. Bu da hem uluslararası barış ve güvenliği tehdit etmektedir hem de olası bir saldırıya müdahale edecek askeri gücün tükenmesine veya zarar görmesine neden olacaktır.

Meşru müdafaa hakkının geniş yorumlanması gerektiğini savunanlar, saldırı şartının gerekliliği konusunda da ikiye ayrılırlar: preemtive ve preventive kuvvet kullanımı. Preemtive kuvvet kullanımı klasik önleyici meşru müdafaa tanımına yakındır. Vuku muhakkak bir saldırıya karşı kuvvet kullanarak saldırı henüz meydana gelmeden engellenmesini ifade eder. Preventive kuvvet kullanımında, aynı sonuca ulaşmak için saldırının vuku muhakkak olmasına gerek yoktur, olası olması da yeterlidir. Yani preventive kuvvet kullanımı, ispat şartını neredeyse ortadan kaldıracak düzeyde esneten bir anlayıştır (Reçber, 2007, s. 77). Başeren'e göre yalnızca saldırı ihtimaline karşı dahi meşru müdafaa hakkının doğması uluslararası güvenliği ve barışı ortadan kaldırır, BM sistemi işlevsizleşir. Bu yüzden meşru müdafaa hakkı için saldırının net şekilde ispat edilmesi bir zorunluluktur. Dinstein'e göre de bu olayda Caroline hadisesi önemli bir örnektir. Zira Caroline hadisesinde gereklilik esas alınırken vukuu muhtemel değil, muhakkak olarak esas alınmıştır. Yani varsayılan ancak ispatlanmayan tehlikeler meşru müdafaa hakkı kapsamında müdahale hakkı vermemektedir (Taşdemir, 2006, s. 82). Görüldüğü gibi önleyici meşru müdafaa hakkının varlığını savunanlar kendi içinde de ayrışmaktadır. Bunun temel nedeni, dayandıkları temel bir düzenlemenin olmamasıdır.

Madde 51'i dar yorumlayanlara bakacak olursak da onlara göre ilgili madde hem meşru müdafaanın sınırlarını göstermektedir hem de kendisinden önceki uygulamaların meşruiyetini ortadan kaldırmıştır (Karadağ, 2016, s. 182). Meşru müdafaa daha önce bir örf ve adet kuralı olsa dahi, BM Anlaşmasından sonra örf ve âdete yönelik hükümleri son bulmuştur. Çünkü BM Anlaşmasının hükümleri sınırlandırıcı hükümlerdir. Zira meşru müdafaa hakkı, devletlere askeri müdahale hakkı vermektedir. Askeri müdahalenin söz konusu olduğu hükümler de dar

yorumlanması gerekir. Zira BM sisteminin kuruluş amacı kuvvet kullanımını engelleyerek barış ve güvenliği tesis etmektir. Bundan dolayı kuvvet kullanımını yasaklamaya yönelik kaidelerin geniş, izin veren kaideleriye dar yorumlamak daha doğru olacaktır. Ayrıca önleyici meşru müdafaanın uluslararası hukuka uygun olduğu kabul edilirse uluslararası barış ortamını ciddi manada tehlikeye atacak bir durum söz konusu olacaktır. Zira ortada bir saldırı olmaksızın harekete geçileceği için devletlerin yanı başındaki devletlerin güçlenmesini istemeyerek bunu önlemek için saldırarak bu durumu istismar edebilecektir (Değdaş, 2018, s. 30). Yani uluslararası politikanın güçlü aktörleri ulusal çıkarları için önleyici meşru müdafaayı gereksiz ve haksız şekilde kullanabilecektir. Bu açıdan baktığımızda da önleyici meşru müdafa hakkının varlığından bahsetmek mümkün olmayacaktır. Çünkü meşru müdafa hakkı yapısı itibarıyla dar yorumlanması gerekirken önleyici meşru müdafa hakkı, meşru müdafa hakkının geniş yorumudur (Değdaş, 2018, s. 37). Bu yüzden de ağırlıklı görüş BM Anlaşmasından sonra önleyici meşru müdafaayı kabul edecek herhangi bir örf ve adet kuralının olmasının mümkün olmadığı yönündedir (Taşdemir, 2006, s. 85).

Uygulamada devletlerin önleyici meşru müdafaaya dayanmaları son derece nadirdir. Genellikle, meşru müdafa hakkının doğmasının gereği olarak kabul edilen silahlı saldırı kavramını esnetilerek kendilerine yönelik silahlı saldırının gerçekleştiğini ve meşru müdafa hakkının doğduğunu iddia etmektedirler (Taşdemir, 2005, s. 253-254).

Yakın tarihte, doğrudan doğruya önleyici meşru müdafaaya dayanan olay 11 Eylül saldırılarından hemen sonra ABD'nin ortaya koyduğu Bush Doktrinidir. 11 Eylül sonrası konjonktür ve ABD'nin küresel terörizmle mücadele söylemlerinden dolayı uluslararası kamuoyunun neredeyse koşulsuz ve tamamen ABD'yi destek verdiği bir dönemde ABD de uluslararası hukuk kaidelerini olabildiği kadar lehine esnetmeye çalışmıştır. Ancak buna rağmen, Bush Doktrinine ciddi eleştiriler ortaya çıkmıştır. Bush Doktrinin en temel noktası, ABD'nin Soğuk Savaş boyunca izlediği güvenlik stratejilerinin mevcut tehditlere karşı yetersiz kalmasıdır. ABD yönetimine göre mevcut şartlarda saldırıyı beklemek çok geç olabilirdi. Çünkü terör örgütlerinin davranışları öngörülemez, kontrol edilemez ve kontrol edilemezdi. Ayrıca ellerindeki silahlar hiç olmadığı kadar teknolojikti. Bu silahların tahribatı da son derece yüksekti. Bu yüzden terörle mücadele etmesinden ötürü ABD'nin önleyici meşru müdafaaya başvurması bir zorunluluk haline gelmişti. Üstelik ABD'nin 11 Eylül sonrası amacı

yalnızca daha güvenli bir dünya değil, daha iyi bir dünyaydı (Taşdemir, 2005, s. 258). Buradaki iyi elbette ki sübjektif bir değerdi. Birinci bölümde detaylıca anlattığımız üzere Amerikan değerlerinin küresel anlamda kabul görmesi anlamına geliyordu.

3.2.3. BM GK'nın Önleyici Meşru Müdafaa Kararları

BM Anlaşması meşru müdafaa hakkının ortaya çıkması için son derece önemli bir dönüm noktasıdır. Bu tarihten önce örf ve adet hukukuna dayanılarak meşru müdafaa, hatta önleyici meşru müdafaa iddialarında bulunulabilirken BM Anlaşmasıyla birlikte, istisna bazı görüşler dışında, bu anlaşmaya dayanma zorunluluğu ortaya çıkmıştır. BM Anlaşmasının imzalandığı 1945 yılından, önleyici meşru müdafaa tartışmalarının tekrar ortaya çıktığı Bush Doktrinine kadar uluslararası sistemde önleyici meşru müdafaa konusunda tartışma yaşanan 3 önemli hadise oldu:

-1962 Küba Krizi

-1967 Altı Gün Savaşları

-1981 İsrail'in Osirak Nükleer Santralini bombalaması (Reçber, 2007, s. 77).

1961 yılına gelindiğinde, Küba'da sol Fidel Castro iktidarı vardır. Dolayısıyla da SSCB ile güzel ilişkileri vardı. ABD'nin yanı başında olan bir devletin SSCB ile böyle yakın ilişkilerde bulunması ABD'yi son derece rahatsız etmişti. Bir de SSCB'nin Küba'ya balistik füzeler yerleştirdiğinin ortaya çıkması tüm dünyaya tehdit eden bir krizin doğmasına neden oldu. Çünkü Küba'ya yerleştirilen füzelerin menzili ABD'yi vurabilecek seviyedeydi. ABD buna karşı Küba'ya abluka uygulayarak füze başlıklarının sökülmesini sağlayama çalışmıştır. ABD bu tarz askeri yaptırımlarına da 'savunmacı karantina' kavramıyla savunma yapmış, açık açık önleyici meşru müdafaaya dayanmıştır (Arend, 2003, s. 94). Özellikle de BM Anlaşmasının hükümlerinin bölgesel örgütlerin varlığını ve amaçlarına engel olmadığına yönelik 52. madde ve Rio Anlaşması'nın esaslarına ileri sürmüştür. Buna karşı elbette SSCB hukuka aykırılık iddiasında bulunmuş, dönemin yakın ABD müttefikleri Batı Avrupa ülkeleri de ABD'ye destek olmuştur. Doktrinde de eleştiriler genellikle gereklilik unsurunun yerine gelip gelmediği hususunda yoğunlaşmıştır (Taşdemir, 2006, s. 83).

1967 yılında İsrail ile Arap devletleri arasında gerçekleşen savaştan hemen önce, taraflar arasında uzun süre devam eden gerilimden Arap Devletleri, özellikle İsrail sınırına askeri yığınak yapmışlardır. Bunun üzerine İsrail ilk saldırıyı gerçekleştirmiş ve savaş başlamıştır. Savaş 6 gün gibi çok kısa bir sürede sonlanmış, İsrail topraklarını yaklaşık dört katına çıkarmıştır. O dönemin konjonktüründe İsrail'in en büyük destekçisi ABD ve Batı Avrupa devletleriyken Arap Devletlerinin en büyük destekçisi SSCB idi. Arap devletleri İsrail'in saldırısını, kuvvet kullanma yasağının ihlali olarak değerlendirmiş, SSCB de buna destek olmuştur. Ancak İsrail ise Arap Devletlerinin sınıra asker yığmasını, vukuu muhakkak bir saldırı olarak nitelendirmiş ve önleyici meşru müdafaa savunmasında bulunmuştur. Pek tabi ki, İsrail destekçisi devletler de bu iddiayı desteklemiştir (Taşdemir, 2006, s. 84). Söz konusu konu Arap Devletleri tarafından BM Güvenlik Konseyi'ne götürülmüştür. Burada yapılan tartışmalara baktığımız zaman, Güvenlik Konseyi önleyici meşru müdafaa iddialarını kabul etmemiş ama aynı zamanda İsrail'i de kınamamıştır (Taşdemir, 2006, s. 85). Yani yine bilinçli bir belirsizlikten yana olmuştur. Altı Gün Savaşlarında, önleyici meşru müdafaaaya yönelik eleştirel yaklaşımlar, Küba Krizine göre çok daha fazlaydı. Ancak yine de uluslararası toplumda bir fikir birliği sağlanamamıştır (Arend, 2003, s. 95).

Bir diğer önemli olay da 7 Haziran 1981 tarihinde İsrail'in, Bağdat'taki Osirak Nükleer Reaktörlerini bombalamasıdır. İsrail'in iddiasına göre Irak yükselmekte olan askeri gücüyle İsrail'i tehdit ediyordu. Özellikle Saddam'ın söylemleri de buna örnek olarak gösteriliyordu. İsrail de kendisi için büyük bir tehdit anlamına gelen ve çalışmalarını nihayete ererse kendisine yönelik bir saldırıya neden olacağını iddia ettiği Osirak Nükleer Reaktörleri bombaladı. İsrail'in BM temsilcisi Yehuda Blum, Osirak'ın bombalanmasında BM Anlaşması 51. maddeye dayandıklarını ifade etmiştir (Arend, 2003, s. 95). Elbette Irak konuyu derhal BM Güvenlik Konseyi'ne götürdü. Irak'a göre de Irak 1968 tarihli Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesine İlişkin Sözleşmeye taraftı. Osirak Nükleer Reaktörlerindeki çalışmaların, Bileşmiş Milletlere bağlı olan Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın kontrolünde gerçekleştiğini ve İsrail'in kuvvet kullanma yasağını ihlal ettiğini belirtti. İsrail de söz konusu müdahalesinin, önleyici meşru müdafaa hakkı kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini savunmuştur. Ancak İsrail'in savunması kabul görmemiş, birçok devlet ilgili olayda önleyici meşru müdafaa iddiasının reddetmiştir. Öyle ki, önleyici meşru müdafaanın örf ve adet

hukukuna göre varlığını devam ettirdiğini savunanlar dahi, söz konusu olayda İsrail'in argümanlarını haksız bulmuştur. Çünkü vukuu muhakkak olarak değerlendirilecek olsa bile saldırının varlığı şarttı ve ilgili olayda herhangi bir saldırı söz konusu değildi (Arend, 2003, s. 95). BM Güvenlik Konseyi'nde İngiltere'nin temsilcisi olan Sir Anthony Persons, ilgili olayla alakalı, Irak'ın herhangi bir saldırı veya saldırı tehdidinin söz konusu olmadığını, dolayısıyla bu saldırının BM Anlaşması madde 51'e sokulmasının mümkün olmadığını, İsrail'in Irak'ın egemenlik haklarını ihlal ettiğini belirtmiştir (Arend, 2003, s. 95). BM Güvenlik Konseyi de İsrail'in saldırısını kınamış, kesin ve kaçınılması mümkün olmayan bir saldırı olduğunu reddetmiştir. Bir grup yazar Güvenlik Konseyi'nin bu kararı önleyici meşru müdafaa hakkını reddettiği şeklinde yorumlamaktadır (Reçber, 2007, s. 78). Ancak önleyici meşru müdafaaı savunan yazarların bile büyük kısmı İsrail'in saldırısının kınanmayı hak ettiğini belirttiğini göz önüne alacak olursak Güvenlik Konseyi'nin İsrail'in kınaması topyekûn önleyici meşru müdafaaı reddettiğinin değil, ilgili olayda meşru müdafaa hakkının şartlarının oluşmadığının ifade edilmesi şeklinde değerlendirmek daha doğru olacaktır.

BM Anlaşmasının sonrası uygulamalara baktığımız zaman, geleneksel önleyici meşru müdafaa hakkının varlığının hala savunulduğu, hem devlet uygulamalarında hem de doktrinde tamamen terk edilmediği görülür (Arend, 2003, s. 96). Ancak söz konusu olaylara baktığımız zaman, önleyici meşru müdafaa hakkının ileri sürülmesi için de bir silahlı saldırı iddiasında bulunmak gerektiği açıktır. İsrail'in Osirak Nükleer Reaktörünü bombalamasında dahi, her ne kadar kabul görmese de İsrail kendisinin bir saldırı tehdidinde olduğunu iddia ediyordu. Yani meşru müdafaa'nın geniş yorumlanmasında dahi, saldırının varlığı zorunlu olup bir ihtimal üzerine önleyici meşru müdafaa iddiası kabul edilemez.

3.2.4. Öngörücü Meşru Müdafaa

Bush Doktriniyle birlikte sadece önleyici meşru müdafaa değil aynı zamanda öngörücü meşru müdafaa kavramı da ortaya atılmıştır. Bu iki kavramın birbirinden bazı farklılıkları vardır. Ancak en temel farklılıkları henüz gerçekleşmemiş tehdidin gerçekleşme ihtimalidir. Önleyici meşru müdafaa kavramı tehdidi muhakkak ya da pek

kuvvetli olarak görüp, buna karşı müdahalenin meşru olacağını savunurken öngörücü meşru müdafaa ise tehdidin meydana gelmesinin yalnızca muhtemel olmasını müdahale için yeterli görmektedir (Taşdemir, 2005, s. 82).

Tehdidin meydana gelme ihtimali kuvvetli görülse bile meşru müdafaa hakkının doğup doğmadığı son derece şüpheliyken sadece bir ihtimal olarak görülmesiyle meşru hale geleceği düşüncesinin uluslararası hukuka uygun olma durumu söz konusu olamaz. Çünkü meşru müdafaa kavramının temelini oluşturan gereklilik ve orantılılık ilkeleri öngörücü meşru müdafaa kavramı için söz konusu olmamaktadır. Zira meşru müdafaada gereklilik ve orantılılık ilkeleri saldırıya bağlı olarak belirlenmektedir. Bush doktrini uyarınca tehlike algısı ne kadar büyükse öngörücü müdahaleye olan gereksinim de o kadar fazla olacaktır. Düşmanın yeri ve zamanı konusunda belirsizlikler olsa bile bu durumu değiştirmeyecektir.

Bush doktrini topluma ve kamuoyuna izah edilirken kasıtlı olarak sürekli preventive ve preemptive vuruş kavramları birbirini izler şekilde kullanılmıştır. Hiç şüphesiz ki, preventive vuruşun, yani saldırının ihtimal olarak görülmesinin dahi yeterli ve meşru olması uluslararası toplum tarafından uygun görülmeyecekti. Ancak ABD'nin elindeki deliller, özellikle de Irak'a müdahale için yetersizdi. Bu yüzden de tepkileri azaltmak için vukuu muhakkak, ancak kendilerine meşruiyet alanı oluşturmak için de vukuu muhtemel terminolojilerine yer verdiler (Taşdemir, 2005, s. 260). Her ne kadar akademik olarak tartışılan genelde vukuu muhakkak olması olsa da doktrinin temel ayırım noktalarının başında gereklilik şartının vukuu muhtemel olarak esnetilmesi gelmektedir. Çünkü doktrine göre saldırının kuvvetle muhtemel ispatı dahi, KİS ve terör saldırıları önlemek için eksik kalmaktaydı (Taşdemir, 2005, s. 260).

Hem BM'nin silahlı saldırı tanımını hem de UAD'ın kararlarını esas aldığımızda, meşru müdafaa hakkının doğumu için silahlı saldırının varlığı zorunludur. Ön alıcı vuruş meşru değildir. Yani vukuu muhtemel saldırının varlığı meşru müdafaa için yeterli değildir (Reçber, 2007, s. 67). Önleyici meşru müdafaa ile ilgili durum hala belirsizliğini korumaktadır. Her ne kadar ABD'nin ortaya koyduğu şekliyle önleyici meşru müdafaanın varlığı uluslararası toplum tarafından kabul görmese de önleyici meşru müdafaanın dayanağı olarak ortaya konan kriterlerle ilgili çekinceler de hala giderilebilmiş değildir. Mesela gerçekten de terör örgütlerinin belirli bir yoğunluğun altındaki eylemlerine karşı meşru müdafaa hakkının doğup doğmayacağı ya da

teknolojik silahlarla olası saldırıları önlemek için nasıl bir yol izleneceğine yönelik düzenlemeler, modern uluslararası hukukun eksikliklerindendir. Bu yüzden önleyici meşru müdafaa ile ilgili, uluslararası toplumu tatmin edecek ve mevcut ihtiyaçları giderecek düzeyde çalışmalar yapıp mutabakata varılırsa da temel konularda şüpheyne mahal bırakmayacak düzeyde bir düzenleme yapılmalıdır.

3.2.5. Değişen Koşullarda Önleyici Meşru Müdafaa

11 Eylül uluslararası hukukta bazı konularda çok temel değişikliklere neden olmuştur. BM Anlaşması 1945 yılında ve dönemin teknolojisine göre kaleme alınmıştı. Oysa 21.yüzyıla gelindiğinde yaşanan bazı gelişmeler, BM Anlaşmasının bazı hükümlerinin istenilen amaçları karşılayamamasına neden olmuştu. İlk olarak BM Anlaşması devletleri uluslararası hukukun neredeyse tek süjesi kabul eden ve buna göre hükümler ortaya koyan bir anlaşmadır. Yer yer uluslararası örgütlerden bahsedilse de terörist gruplardan ve devlet dışı silahlı örgütlerden bahsedilmemektedir. İkinci olarak kuvvet kullanma yasağı ve bunun en büyük istisnası olan meşru müdafaa hakkının düzenlendiği maddelerde, 1945 teknolojisini, hatta daha da öncesini esas almışlardır. Zira İkinci Dünya Savaşı'nı fiilen bitiren olaylarda, yani Hiroşima ve Nagazaki'nin bombalanmasında atom bombası kullanılmış, ancak savaş sonrası kaleme alınan anlaşmanın hükümlerinde yalnızca konvansiyonel silahlar esas alınmıştır. Üstelik siber saldırı ve teknolojik alt yapıya saldırı gibi saldırı çeşitleri de anlaşmada yer almamaktadır.

11 Eylül hem terörizm kavramının hem de BM Anlaşması hükümlerinin sorgulandığı bir kırılma noktası olmuştur. Ancak bu yeni kavramı, yalnızca mevcut dönemle ilgili bir olay değildir. 11 Eylül'ün belki de 50 yıl öncesinde başlayan ve 11 Eylül ile birlikte iyice ortaya çıkan bir süreçtir (Albayrak, 2013, s. 5). Özellikle devlet dışı aktörlerin, diğer devletler tarafından desteklenmesi ve özellikle de medya yoluyla eylemlerinin dünyada ses getirme düşünceleri terörist gruplarının sayısının ve etkisinin artmasına neden olmuştur. Savaşlarda da benzer bir durum söz konusudur. BM Anlaşmasının imzalandığı dönem ve öncesinde, savaşlar devletlerarasında gerçekleşiyor, devletlerden herhangi biri diğerinin askeri gücüne üstünlük kurduğunda da savaş sonlanmış oluyordu. Dolayısıyla savaş daha ziyade sıcak savaş ve konvansiyonel savaş

olarak kendini gösteriyordu. Ancak günümüzde siber saldırılarla, devletlerin hassas bilgilerinin ele geçirilmeye çalışılması, teknolojik altyapının tahrip edilmesi hava trafik kontrol sistemine saldırarak sivil uçakların çarpışmasının sağlanması ya da hastane ve havalimanı gibi yerlere yönelik ölümcül sonuçları olabilecek saldırılar gerçekleştirilmesi dahi birçok farklı şekillerde savaşlar söz konusu olabilmektedir (Taşdemir, 2005, s. 1-2). Ayrıca savaşın tarafları konusunda da ciddi farklılıklar görülmektedir. Devlet olarak kabul edilmeyen unsurlar da artık savaşların bir parçası olarak görülmek ve BM sisteminin bu konuya nasıl yaklaşacağı konusunda hala görüş ayrılıkları vardır (Albayrak, 2013, s. 5). Üstelik tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar vekâlet savaşlarının sık görüldüğü bir sürecin içinde olduğumuz da muhakkaktır. Özellikle büyük devletler hem savaşın tahribatından uzak kalmak hem de uluslararası hukuktaki bir takım sorumluluklardan kaçabilmek için daha küçük devletlere destek olup kendi ulusal çıkarları için savaşmasını sağlamaya çalışmaktadır. Yani sobanın üstündeki kestaneleri başka bir devleti aracı kılarak toplamak varken kendi elini yakma pahasına kendisi toplamamaktadır.

Kitle imha silahları ve terörist saldırılar için geleneksel olarak uluslararası hukuka hâkim olan iki temel yaklaşım vardır. Bunlardan ilki kitle imha silahlarına ve terörist eylemlere, örf ve adet hukukundaki önleyici meşru müdafaa kapsamında yaklaşılması gerekmektedir. Yani meşru müdafaanın geniş yorumlanması ve BM Anlaşmasının sınırlandırıcı olmadığı düşünülmesi. İkinci yaklaşım olarak da BM Anlaşmasının, bu konudaki tek meşru norm olarak kabul edilmesi ve dar yorumlanmasına yöneliktir. Ancak doktrinde hızla yükselen bir gruba göre de iki düşüncesinin de kendi için de ciddi eksiklikleri vardır (Arend, 2003, s. 97). İlk olarak BM Anlaşmasından önceki dönemin örf ve adet hukukunu esas alacak olursak BM Anlaşmasını yok saymış oluruz. Bu da uzun bir süreç sonunda kabul edilen ve insanlığın bugüne kadarki en büyük kazanımlarından biri olan uluslararası barış ve güvenliği kurmayı esas alan sistemin tehlikeye atılması anlamına gelmektedir. Her ne kadar sistemin ilerleyişinde ciddi sıkıntılar olsa da BM kurulduktan sonra savaşlar ve bir takım insanlık suçları kendini göstermeye devam etse de sistemin varlığının büyük bir kazanım olduğunu kabul etmek gerekir.

İkinci olarak da kitle imha silahlarını geleneksel silahlarla, terör gruplarını devletlerle bir tutmak doğru olmayacaktır. Çünkü bu iki unsur uluslararası tehditler için

öngörülemezlik anlamına geliyordu. Bu öngörülemezlik hem saldırının nereden ve nasıl geleceği hem de saldırının boyutuyla alakalıydı. John Foster Dulles, BM Anlaşması için ‘atom öncesi belge’ ifadesini kullanmaktadır (Arend, 2003, s. 97). Öngörülemeyen tehditlere karşı, öngörülebilirliği ve tahribatı çok daha düşük olan konvansiyonel silahları esas alan BM Anlaşmasının mevcut haline mutlak bağlı kalma zorunluluğu da terör örgütleri ve kimyasal silahla mücadelede ortaya konan bir engel anlamına geliyordu.

Giderek artmakta olan üçüncü grubun fikrine göre kitle imha silahları ve terörist birliklerin varlığı biliniyorsa, yakın gelecekte harekete geçmek için çalışmaları tespit edilebiliyorsa, tehdit altındaki devlete etkin meşru müdafaa hakkı verilmelidir. Yani mevcut silahlı saldırı şartı esnetilmeli, ancak yine de meşru müdafaa adı altında saldırı, topyekûn devletlerin egemenlik yetkilerine bırakılmamalıdır (Arend, 2003, s. 98).

Elbette bu düşüncenin de birçok belirsizliği mevcuttur. Özellikle fiili bir saldırı beklenmeyecekse, saldırı için gereken kriter ne olacaktır? Bu belirsizdir. Bir devletin kitle imha silahlarına sahip olması müdahale için yeterli görülürse, hangi devletin müdahalesi meşru olacaktır? Yani düşmanca tutumun kriteri ne olacaktır? Kitle imha silahlarının hangi devlet için bir tehdit unsuru oluşturduğu belli değildir? (Arend, 2003, s. 98). Mevcutta bir saldırı olmasa da gelecekte olma ihtimali olan devlete müdahale meşru olarsa, müdahale ne zaman gerçekleşmelidir? Bu da belirsizdir. Görüldüğü üzere çağdaş uluslararası hukuk kitle imha silahları ve terörizme karşı güç kullanmanın şartlarını ve sınırlarını açıklamakta son derece zorlanmaktadır. Üstelik mevcut şartların esnetilmesi gerektiğini savunan yazarlarda bile bir fikir birliği yoktur (Arend, 2003, s. 99).

Gelişen teknolojinin teröristlerin elinde ne denli tehlikeli hale gelebileceği gösteren örneklerin başında 20 Mart 1995 yılında Aum Shinriko (Adalet Kurulu/Yüce Gerçek). Tarikatı ismi verilen illegal yapının, Tokyo metrosundaki eylemi örnek verilebilir. Metro saldırısında teröristler Sarin gazı denilen, zehirli bir gaz kullanmıştır (Taşdemir, 2005, s. 1). Devlet imkânlarından yoksun herhangi bir yapının, böyle bir silahı kullanması yakın dönemlere kadar pek mümkün değildi. Ancak teknolojik ve lojistik imkânlara bir de büyük devletlerin diğer devletlere karşı terör örgütlerini destekleme düşüncesi eklenince, maalesef bu gibi olaylar mümkün hale geldi. Uluslararası kamuoyunu en fazla meşgul eden olay ise hiç şüphesiz 11 Eylül saldırıları olmuştur.

El-Kaide'ye mensup teröristlerin aynı anda dört yolcu uçağını kaçırıp Dünya Ticaret Merkezi başta olmak üzere 3 farklı konuma saldırmaları, toplamda on binin üstünde sivilin ölümüyle sonuçlanmıştı. Dikkat edilmesi gereken husus şu ki, ABD bağımsızlığını ilan ettiğinden beri İki dünya savaşına girmiş, Soğuk Savaş'ı atlattmış, birçok devletle krizler yaşamış olmasına rağmen topraklarından, Pearl Harbor saldırısı dışında saldırı yaşamamıştı. Üstelik 11 Eylül'ün tahribatı Pearl Harbor'a göre çok daha büyük olmuştu. Tarihteki nice büyük devletlerin yapmaya cesaret edemediği ya da başarılı olmadığı, ABD topraklarında böyle büyük bir saldırıyı, El-Kaide isimindeki terörist grup başarabilmişti. Bu da terör örgütlerinin verebileceği tahribatın ulaştığı noktayı net şekilde göz önüne sermektedir.

Üstelik 11 Eylül sonrasında, bir kısmı doğrudan El-Kaide tarafından üstlenen, bir kısmı ise El-Kaide'yle bağlantılı olduğu düşünülen, dünyanın birçok yerinden çok sayıda terör eylemi gerçekleştirilmişti. Toplam 57 kişinin öldüğü, 753 kişininse yaralandığı saldırıların her birinin ayrı bir mesajı vardı. Mesela Türkiye'de 15 Kasım ve 20 Kasım 2003 tarihinde gerçekleştirilen saldırılardan ilki, iki sinagoga, ikincisi ise İngiltere Konsoloslugu ve yabancı sermayeyi sembolize eden HSBC bankasına yapılmıştı. Bu saldırıları El-Kaide'nin bir kolu olan Ebu Hafs el Mısri Tugayı ve Ensar el-İslam örgütü üstlenmiştir. Üstelik bu saldırılar, ABD'nin Irak işgalinde, Türkiye üzerinden savaş uçaklarının kalkıp Irak'ı bombalamaya başlamasının hemen ardından gerçekleşmiştir. Söz konusu saldırı için ABD'nin Irak'ı işgaline, özellikle fiilen destek veren ülkeler seçilmiştir. Saldırıları Irak işgalinin başladığı Mart 2003 tarihinde Filipinler'de başlayıp Mayıs ve Kasım ayında Riyad'da devam etmiş, daha sonra Mayıs'ta Karaiç ve Kazablanka'da, Ağustos 2003'te Cakarta ve Bombay'da ve 15 -20 Kasım'da İstanbul'da peşi sıra saldırılar gerçekleştirilmiştir (Taşdemir, 2005, s. 2). 12 Mart 2004 tarihinde Madrid'de eş zamanlı olarak 3 farklı trende bombaların patlatılmasıyla 190 kişi ölmüş ve 1450 kişi de yaralanmıştır. 'Ölüm trenleri operasyonları' olarak adlandırılan bu operasyonları yine Ebu Hafs el Mısri Tugayı üstlenmiştir (Taşdemir, 2005, s. 2-3).

Terör örgütlerinin kullandığı teknolojilerin ve etkinliğinin artmasıyla birlikte, akademide bazı yazarlar terör örgütlerinin tekrar değerlendirilmeleri gerektiği kanaatine ulaşmışlardır. Yeni şartlarda terörizmin yeniden değerlendirilmesi düşüncesini de 'yeni terörizm' kavramıyla izah etmişlerdir (Albayrak, 2013, s. 7). Yeni

terörizm algısının temelinde teknolojik imkânlar yatmaktaydı. Bu silahların hem askeri tahribatı daha yüksek oluyor hem de siviller çok daha korumasız hale geliyordu. Bu terör örgütlerinin ortaya çıkması ve gelişmesinin en büyük nedenleri de otoritesini ve egemenliğini tam olarak sağlayamamış güçsüz devletlerdi. Özellikle Somali, Sudan gibi ekonomik olarak da zor durumda olan ülkeler, kaynaklarını bu terör örgütleriyle mücadeleyle ayırmak da istemiyordu (Albayrak, 2013, s. 9).

Yeni terörizm kavramını ortaya çıkaran gerekler, ABD başta olmak üzere birçok güçlü ve terörle başı dertte olan devleti harekete geçirdi. Daha büyük tehditler varsa, o tehditlerle mücadele etmek için de daha büyük imkânlarla sahip olmak, özellikle de hukukun terörle mücadeleye engel olmasını önlemek gerekirdi. Bunun için iç hukukta Kasım 2001’de Vatanseverlik Yasası (Patriot Act) çıkarıldı. Bu kanun temelde yürütmenin, mahkeme kararı olmaksızın terörle mücadele için adım atabilmesini sağlama amacındaydı. Öyle ki, belli şartlarda idari kararla, yabancıların süresiz tutuklanmasına dahi meşruiyet kazandıran bir takım hükümler kanunlaşmış oldu. Uluslararası hukukta ise teröristler ve teröristlerin destekçisi devletlerle mücadele kapsamında büyük bir esnekliğe sahip olmak isteyen Bush yönetimi, önleyici meşru müdafaa hakkını tekrar ve daha da geniş bir biçimde gündeme getirmiştir. Bush yönetiminin, özellikle dış politikada uyguladığı genel prensipler Bush doktrini olarak adlandırıldı (Albayrak, 2013, s. 8-9).

Yeni terörizm kavramının bir olumsuz yönü de yeni terörizmle mücadele etmek için başvurulacak yöntemler çoğu zaman, sivillere zarar vermektedir. Nasıl ki terör örgütleri yüksek teknolojiyle sivillere zarar verebilir ve sivil yerleşim yerlerinde teşkilatlanabilir hale geldiyse, o terörist gruplarla mücadele etmek için de sivil yerleşim yerleri mücadele sahası haline gelmiştir. Özellikle ABD’nin Afganistan’a müdahalesi sırasında, sivil kayıpların sayısının çok fazla olması ve sivil yerleşim yerlerinde savaş uçaklarının ve askeri birliklerin devamlı devriye gezmelerinin siviller üzerinde psikolojik travmalar oluşturması buna örnek olarak verilebilir (Albayrak, 2013, s. 11).

Jürgen Habermas’a göre devletler için küreselleşmenin olumsuz etkileri olumlu etkilerinden daha fazla olmuştur Çünkü artık sınırlar kalmış ve devletlerin kendi ulusal güvenliklerini sağlaması için ülke topraklarına hâkim olması yeterli olmayacak hale gelmiştir. Bir devlete karşı dünyanın her yerinde bir saldırı hazırlığı yapılma ihtimali

ortaya çıkmıştır. Mutlak güvenlik için sınırlara örülen kalın surlar yeterli olmamaya başlamış, tüm dünyayı kontrol etme zorunluluğu kendini göstermiştir. Dolayısıyla bir devlet ne kadar güçlü olursa olsun, küresel tüm riskleri ortadan kaldıracabilecek bir seviyeye hiçbir zaman ulaşamayacak hale gelmiştir (Albayrak, 2013, s. 6).

Değişen koşullar bir yeni kavramın daha ortaya çıkmasına neden olmuştur. O da ‘yeni savaş’ kavramı. Geleneksel savaşın aktörleri devletlerdi. Özellikle meydan savaşları veya cephe savaşları yaşanır, savaşların sonucunda göre bir devletin askeri birliği diğer devletin askeri birliklerine karşı üstün gelir ve barış şartlarını kabul ettirirdi. Ancak devlet dışı aktörlerin doğması ve özellikle de bazı devletler tarafından desteklenmeleri sayesinde savaş kavramı üzerinde ciddi değişiklikler meydana gelmiştir. Savaş kavramında yaşanan bir diğer önemli değişiklik, artık savaşların topyekûn olması, yani cephe kavramının neredeyse tamamen ortadan kalkıp askeri bölge sivil bölgelerin topyekûn savaş alanı olarak görülmesidir. Bu da ister istemez savaşın veya savaş tehdidinin dünyanın her yerine sıçramasına neden olmuştur. Bir diğer önemli değişiklik de savaşın süresi ve amacında yaşanan değişikliklerdir. Geleneksel savaşta hedef olabildiği kadar kısa sürede düşmana diz çöktürmektir. Ancak yeni savaşlarda amaç sadece üstünlüğünü kanıtlamak değildir. Zaten ne kadar üstün olursa olsun bir devlet başka bir devlete karşı askeri üstünlüğüyle topraklarını da genişletemeyecektir. Bu yüzden günümüzdeki savaşlarda asıl amaç düşmanı yıpratmak ve bölgesel nüfuzunu arttırmaktır. Bunun da bir anda olması beklenemez. Bu yüzden, özellikle güçlü devletler savaşın olabildiği kadar uzun sürmesini ve askeri olarak varlıklarının o bölgede devam etmesini arzu etmektedirler (Albayrak, 2013, s. 12-14).

Chris Gray da günümüzdeki savaşların geleneksel savaşlardan ayıran özelliklerine dikkat çekmek üzere ‘Postmodern Savaş’ kavramını kullanmaktadır. Ona göre postmodern savaşları, geleneksel savaşlardan ayıran en önemli özellik enformasyonun ve siber alanların da savaş alanlarına dâhil olmasıdır. Artık savaşlar sadece silahlı olarak gerçekleştirilmemekte, çok boyutlu bir yaşanmaktadır. Devletler askeri bir müdahale olmaksızın birbirlerine müdahalelerde bulunabilmektedir. Bu yüzden de savaş zamanı ile barış zamanı arasındaki ayrım hiç olmadığı kadar belirsizleşmiştir (Albayrak, 2013, s. 16).

4. BUSH DOKTRİNİ VE ULUSLARARASI HUKUKA ETKİLERİ

4.1. Bush Doktrini

11 Eylül 2001 Salı günü ABD’de dört yolcu uçağı kaçırılarak terör eylemleri için kullanılmıştır. Bu uçaklardan ikisi, iki kuleler olarak bilinen, New York’taki Dünya Ticaret Merkezi gökdelenlerine kamikaze dalışı yapmış, bir tanesi Washington D.C.’de Dışişleri Bakanlığı’na herhangi bir saldırı gerçekleştiremeden yakın bir yerde düşmüş, bir tanesi de Pentagon’a çarpmıştır. Saldırıları El-Kaide isimli terör örgütü üstlenmiştir. Bu örgütün liderliğini Suudi Arabistan’ın önemli petrol zengini ailelerinin birinin çocuğu olan Usame Bin Ladin yapmakta olup örgüt ekseriyetle Afganistan kırsallarında faaliyet göstermekte ve taraftar toplamaktaydı. Bu saldırılar sonucundan Amerikan güvenlik algısı değişmiş hatta dış politikasını da bizzat bu algı üzerine inşa etmiştir.

Dönemin ABD yönetimi saldırılardan totaliter rejimleri sorumlu tutmuştur. Onlara göre saldırıda bulunan terör örgütleri bölgedeki anti-demokratik rejimlerin yönetim zafiyetinden ve desteklerinden besleniyordu. Bu yüzden terörle mücadele yalnızca bizatihi terör örgütlerinin kendileriyle değil, aynı zamanda terör örgütlerine destek veren totaliter rejimlerle de olacaktı. Yani gerek ittifaklar gerekse askeri müdahaleler yoluyla bu totaliter rejimler yıkılacak ve yerine demokratik rejimler tesis edilecekti. Bu gerekçeyle ABD, 2001 yılında, El Kaide’nin Afganistan topraklarından beslendiğini iddia ederek Afganistan’a askeri harekâta bulunmuştur. Bu harekâta uluslararası toplumunda genelinin desteğini almıştır. Ancak daha sonra elinde kitle imha silahlarının olduğu ve lideri Saddam Hüseyin’in bu kitle imha silahlarını terör örgütlerine verme ihtimali üzerine Irak’a askeri müdahalede bulunmuştur. Ancak Irak tarafından ABD’ye karşı herhangi bir saldırı gelmemiş, buna karşı ABD ihtimaller üzerinden Irak’a saldırmıştır. Söz konusu saldırı uluslararası toplum tarafından tepkiyle karşılanmış, ABD de bu tepkilere karşı müdahalesinin meşruluğunu savunmak için ortaya Bush Doktrini isminde bir doktrin koymuştur.

4.1.1. 11 Eylül Öncesi Genel Durum ve Yeni Muhafazakârlar

11 Eylül sonrası dönemde ABD'nin dış politikasına yakından etki ettiği bilinen Yeni Muhafazakârlar, aslında Amerikan siyasetinde uzun süredir etkindir. 70'li yıllardan bu yana kademe kademe etkinliklerini arttıran Yeni Muhafazakârlar, George W. Bush dönemi saldırgan politikalarının en büyük destekçileri olmuşlardır. Yeni Muhafazakârların düşüncelerine bakacak olursak 40 yılı aşkın bir süredir, ABD'nin dünya lideri olması gerektiğini ve ulusal güvenliğin her şeyden daha önemli olduğunu savundular (Fukuyama, 2006, s. 115). ABD karşıtlarının güçlü olduğu bir dünyada Amerikan demokrasisinin uzun süre yaşayamayacağını bu yüzden de daha aktif ve rasyonel bir dış politika izlenilmesi gerektiğini ileri sürmektedirler. Zaten Yeni Muhafazakârların kendilerinden iyiden iyiye söz ettirmeye başladıkları dönem 70'li yıllarda, Vietnam Savaşı'na karşı çıkanlara karşı duruşları olmuştu. Bu grubun büyük bir kesimi de Yahudi kökenli fikir adamlarından oluşmaktadır. Onlara göre devletin hayati çıkarları ancak milliyetçi ve rasyonel bir duruşla çözülebilirdi. Bu ruhun ayakta tutulabilmesi için de dış tehdit gerekliydi. Hatta dış tehdit o kadar hayati bir öneme sahiptir ki, mevcut önemli bir dış tehdit yoksa var olan tehditler büyütülebilir ya da olmayan tehditler oluşturulabilirdi. Yeni Muhafazakâr olduğu bilinen bazı fikir ve siyaset insanları şunlardır: İrving Kristol, Seymour Martin Lipset, Philp Selznick, Daniel Bell, Nathan Glazer ve Daniel Patrick Moynihan (Öztürk, 2015, s. 32).

Onlara göre ABD'nin sahip olduğu değerlerden ötürü dünyaya hâkimiyeti tüm dünya için yararlıdır. ABD hegemonyası dünya için gereklidir. Bu yüzden de bu hegemonyayı kurmak için gerekirse askeri kuvvet uygulanması meşrudur. ABD kendine yönelik tehlikeleri bertaraf etmek için güç kullanması gerekirse, güç kullanmakta tereddüt etmemelidir. Yeni Muhafazakârların temel ilkelerine bakacak olursak da başta demokrasi olmak üzere Amerikan değerlerinin dünyaya yayılması, dünyanın neresinde olursa olsun, ABD'nin küresel ve bölgesel sorunlarla daha fazla ilgilenmesi, ve uluslararası hukuka mutlak güvenilmemesi, kendi ulusal çıkarları için daha rasyonel ve pragmatik adımların atılması söz konusudur (Öztürk, 2015, s. 33).

11 Eylül sonrası Bush Doktrininin ortaya çıktığı koşullar ve içeriğine bakacak olursak Yeni Muhafazakârların etkilerini açık şekilde görmek mümkün olur. SSCB'nin dağılmasıyla beraber ABD'li birçok fikir adamı birçok tez ortaya atmıştır. Ancak bu

tezleri fiilen hayata geçiren Bush olmuştu (Efegil, 2008, s. 104). Bush döneminde ‘Yeni Bin Yıl Meydan Okuma Hesabı’(New Millennium Challenge Account) isimli program açıklanmış ve buna göre demokrasinin ve liberal değerlerin küresel düzeyde yayılması hedeflenmiştir (Efegil, 2008, s. 110). Bush Doktrininin en büyük destekçileri de Yeni Muhafazakârlardı. Bush yönetimi ve Yeni Muhafazakârlara göre demokrasi idealist, sert güç kullanımı realistti. Bush Doktrini başta olmak üzere Bush dönemi dış politikasında bunlar harmanlanmıştır (Ağır, 2006, s. 81).

4.1.2. 11 Eylül ve Bush Doktrini

Şüphesiz ki, 11 Eylül ABD siyasi tarihinde büyük etkileri doğurmuş, toplumun zihninde de büyük travmalara neden olmuştur. İkinci Dünya Savaşı’nın tahribatının büyüklüğü tüm insanlığı dehşete düşürmüştü ve bir daha bu kadar büyük tahribata neden olacak bir savaşın yaşanmaması için çalışmalar yapılmıştır. Özellikle BM’nin kurulmuş olması ve kısa süre içinde dünyanın genelinde hukuk devletlerinin sayısının artması dünyanın artık güvenli bir yer olduğu düşüncesinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu düşüncenin temelinde savaşların son bulduğu, olası bir çatışma durumunun varlığı halinde BM’nin müdahale yetkisinin olmasından ötürü artık dünyanın güvenli bir yer olduğu yatar. Ancak büyük devletler birbirleriyle savaşmasalar da vekâlet savaşlarının yaşanması, olası bir müdahalenin Güvenlik Konseyindeki beş büyük devletten birinin çıkarlarına dokunduğu durumda BM’nin son derece tutuk bir tavır takınması ve özellikle Avrupa’nın orta yerinden Bosna’da katliam yapılırken BM başta olmak üzere büyük devletlerin sessizliği bu düşünceye zarar vermiştir. Ancak yine de büyük devletlerin, özellikle de ABD gibi bir süper gücün güvende olduğuna yönelik yaygın bir düşünce vardı. Bunun nedenlerine baktığımız da hem ABD’nin başa çıkılamaz bir askeri gücünün olduğunun düşünülmesi hem de coğrafyası itibarıyla çatışma bölgelerinden uzak olması ve etrafının denizlerle kaplı olmasından ötürü savunulması görece daha kolay bir konumda olduğunun düşünülmesi vardı. İşte bu düşünce 11 Eylül saldırılarıyla kırıldı.

11 Eylül’ün tüm dünya için önemli bir kırılma olma nedenlerinin başında, ABD’nin de mutlak bir güvende olmadığına anlaşıldığı gelir. Özellikle terör örgütlerinin ilkel silahlardan, daha teknolojik silahları kullanabilmeye başlaması ve küçük gruplar

halinde her yere sızabilmelerinden ötürü kontrol ve tahmin edilemez bir seviyeye ulaşmaları, artık büyük devletlerin de güvende olmadığını göstermiştir (Davutoğlu, 2011, s. 11). 11 Eylül'ün hemen ertesi günü gazete manşetlerine bakıldığında bu şaşkınlığı görmek hiç de zor olmayacaktır. ABD'nin en çok satan gazetelerinden The Independent'in manşeti 'Amerika'nın kıyamet günü' (Doomsday America) olmuştur. Kıyamet günü insanların zihnindeki anlamı ancak bir kez olabilecek ve daha ötesi olmayacak kadar kötü ve dehşetli bir gündür. Dünyanın birçok yerinden insanların sürekli yüz yüze olduğu terör sorunuyla ilk defa bu kadar yakından karşılaşıyorlardı. Zira ABD'ye yönelik terör saldırılarını büyük kısmı, başka coğrafyalarda ve özellikle de askeri hedeflere gerçekleştirilirdi. Bir terör örgütünün gücünün Amerika kıtasına ulaşması beklenilemezdi. ABD'nin sınır komşusu ve geleneksel müttefiki Kanada'da yayımlanan The Globe and Mail gazetesi de İkinci Dünya Savaşı sırasında Japonların Pearl Harbor Havalimanını bombalamasına karşı, dönemin ABD Başkanı Franklin Roosevelt'in 'Rezillikle hatırlanacak bir tarih' sözüne atıfta bulunmuş ve 'A Day of Infamily' manşetini atmıştı. Görüldüğü üzere ABD kendini İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra güvende görmüş ve 11 Eylül saldırılarıyla aslında o kadar da güvende olmadıklarını anlamıştır.

11 Eylül'ün en önemli etkilerinden biri şüphesiz ki, terörün yalnızca siyasi olarak daha güçsüz ve egemenliklerini tam olarak tesis edememiş, üçüncü dünya ülkesi olarak bilinen ülkelerin sorunu olmayıp tüm dünyanın sorunu haline gelmesidir. Bu tarihten itibaren terörle bölgesel olarak mücadele etmenin yeterli olmadığı, küresel bir tehdide karşı ancak küresel nitelikli bir mücadele verilerek başarılı olabileceği görüldü. Bu kapsamda, özellikle Batı kamuoyu tarafından, terör ortak düşman olarak sunuldu (Öztürk, 2015, s. 45). 11 Eylül olayları bize göstermiştir ki, üçüncü dünya ülkeleri olarak bilinen ülkelerdeki insani sorunların çözülmemesi, terör örgütlerinin ortaya çıkmasını ve yayılmasını kolaylaştırıyor bu da küreselleşmenin etkisiyle büyük devletlere de zarar veriyordu. Yani ABD'nin 11 Eylül'den alması gereken mesaj, kendisi dışındaki dünyayı, insani anlamda görmezden gelmesinin zararının kendisine de dokunacağıydı (Davutoğlu, 2011, s. 17).

ABD'nin 11 Eylül sonrası saldırgan tutumunun nedenlerine bakacak olursak terörün kaynağı olarak zayıf devletleri gördüğünü ifade edebiliriz. ABD Başkanının o dönemin en etkin danışmanlarından ve daha sonra Dışişleri Bakanlığı da yapacak olan,

Ulusal Güvenlik Danışmanı Condoleezza Rice'ın yazmış olduğu, 'Özgürlükleri Gözetken Bir Güç Dengesi' adlı makalesinde, zararı tüm insanlık görsel de terör tehdidinin büyük ve demokratik devletlerden değil, küçük ve anti-demokratik devletlerden doğduğunu iddia etmektedir. Rice'a göre hedef yalnızca kendi ülkelerini değil, özgürlük ve refahı küresel anlamda, tüm insanlık adına korumaktı (Türkay, 2021, s. 34). Bu ifadeler ABD'nin kendisini dünyanın jandarması ve ayrıcalıklı bir konumda gördüğünü de açıkça göstermektedir. Üstelik bu tür söylemlerin, ABD'nin ulusal çıkarları için daha kuvvetsiz devletlere müdahalesinin daha az zararlı çıkacağı ve ana amacın terörle mücadele etmek değil de küresel hegemonyalarını kurmak olduğuna yönelik düşünceleri destekler niteliktedir. Çünkü terör örgütlerinin teşkilatlanması ve ses getirecek eylemler gerçekleştirmesi için hem büyük maddi kaynağa hem de istihbarat desteğine ihtiyaç vardır. Dolayısıyla küresel etkiler doğurabilecek kadar büyük eylem kapasitesine ulaşmış terör örgütlerinin, büyük devletlerin desteğini almadığını iddia etmek son derece büyük saflık olur. Ancak büyük devletlerle çarpışmak çok maliyeti ve siyasi anlamda tehlikelidir ama düşmansız ideoloji yaşayamaz. O halde küçük devletleri düşman edelim gerektiği zaman da kolaylıkla ortadan kaldıralım ve onları mağlup ederek zafer kazanalım düşüncesinin burada etkin olduğundan bahsedebiliriz.

11 Eylül saldırılarının bir özelliği de güvenlik algılarının tekrar şekillenmeye başlamasıdır. Uluslararası hukukta devlet dışı aktörlerin de en az devletler kadar, hatta kontrol edilemez olduklarını düşünecek olursak devletlerden daha fazla dikkat edilmesi gerektiği anlaşılmıştır. ABD başta olmak üzere tüm dünya, hatta BM dahi uluslararası toplumu işbirliğine çağırmıştır. Ancak bu çağrılardan hiçbirinde somut olarak yol haritası çizilmemiştir. Yalnızca BM Güvenlik Konseyi aldığı kararlarla terör eylemlerine karşı ABD'nin meşru müdafaa hakkını tanımıştır. NATO da tarihinde ilk defa 5. maddesini fiilen harekete geçirmiştir (Türkay, 2021, s. 356). Bu sayede ABD ve koalisyon güçleri 7 Ekim 2001 tarihinde Afganistan'a girmiş, kısa sürede Taliban yönetimini düşürmüştür. Ancak El-Kaide lideri Usame Bin Ladin'in ele geçirilerek öldürülmesi 2011 yılını bulacaktı.

ABD'nin kısa sürede Afganistan'da Taliban'ı düşürüp, El-Kaide'ye büyük zararlar vermesi, ABD için yeterli olmamıştı. Çünkü ABD'ye göre terörizmle savaş daha geniş kapsamda yapılmalı ve terörizmi ortaya çıkaran değerlerle de savaşılmalıydı. Bu

yüzden teröre ev sahipliği yapan devletlerle mücadele etmek ve teröre engel olduğu düşünölen demokrasi ve liberalizmin de yayılması gerekiyordu. Bu yüzden de daha sert tedbirlerin alınması zorunluydu. 20 Eylül 2002’de açıklanan Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi bu bakımdan izlenecek yolu gösteriyor, çok daha saldırgan ve pragmatik yöntemlerden bahsediyordu. Buna göre artık caydırıcılık ve çevreleme stratejilerinin güvenliği sağlama konusunda yeterli olmadığı açıktı. Ulusal güvenliği tehdit edecek unsurlar henüz doğmadan ve harekete geçmeden onlarla mücadele etmek gerekirdi. Bu yüzden de sürekli ve dönüşümlü olarak önleyici meşru müdafaa ve ön alıcı savaş vurguları yapılmıştır (Ağır, 2006, s. 85). Ulusal Güvenlik Strateji Belgesine göre düşmanlar boyut değıştirmişti. Eskiden düşmanlar devletlerden oluşuyordu, bu yüzden de askeri güçleri ve yapabilecekleri sınırlıydı, tahmin edilebilirdi. Ancak yeni düşman terörizmin ne sınırları bellidir ne de arkasındaki güçlerin boyutu. Bu da küresel anlamda büyük bir kaos demektir. Üstelik en büyük tehlike teröristlerin ellerinde bulunma ihtimali olan kitle imha silahlarıydı. Bu yüzden teröristler harekete geçmeden, onlar etkisiz hale getirilmeliydi. Terör örgütlerinin doğup geliştiğı devletlerin zayıf ve anti-demokratik olmaları tesadüfi değildi. Bu yüzden demokrasi ve özgürlüğün yayılması terörle mücadele edilmesi anlamına gelecekti. Terörle mücadele edilmesi için de sert tedbirlerin alınması ve bütün imkânların seferber edilmesi zorunluydu. Seferber edilecek bu imkânlar arasında askeri gücün kullanılmasından, hukuki zorlamaya; ekonomik baskılardan, istihbarat paylaşımına her türlü faaliyet gelmekteydi. Bu açıdan bakıldığında, Ulusal Güvenlik Stratejisi son derece devrimsel niteliğe sahipti (Gray, 2002, s. 437).

Ulusal Güvenlik Strateji belgesinde belirtilen iki temel amacın olduğundan bahsedebiliriz:

- Küresel terörizme karşı her türlü araç ve gereçle savaşmak; düşmana karşı demokratik ve liberal değerlere sahip dost ve müttefik ölkeleri desteklemek, işbirliği yapmak.
- Terörist eylemlere ve özellikle kitle imha silahlarına karşı, henüz saldırılar gerçekleşmeden önlemler almak.

Bu amaçları gerçekleştirmek ve ABD için özellikle de Soğuk Savaş sonrası ortaya konan tezlerin bir araya getirmek için Başkan Bush’un düşüncelerinin ve stratejilerinin bütünü Bush Doktrini olarak kendini göstermiştir (Gray, 2002, s. 438). ABD yönetimine göre 11 Eylül göstermiştir ki, devletlerin güvenlik kavramı değışmek

zorundadır. Artık asıl büyük tehlike devletlerden değil, terör örgütlerinden gelmektedir. Çünkü teknolojik imkânlarla birlikte düşünüldüğünde terör örgütlerinin saldırılarının tahribat gücü fazlasıyla artmış ve önlenemez hale gelmiştir. Onlara göre Irak'ın elinde olduğun iddia edilen kitle imha silahlarının El-Kaide veya benzeri bir örgütün eline geçmesi ihtimali dehşet vericidir. Bu düşünce de doktrinin çıkış noktasını oluşturmaktadır.

Uluslararası ilişkilerin doğumu olarak kabul edilen Vestfalya ve üniversitelerde bir disiplin olarak incelenmeye başlandığı Birinci Dünya Savaşı sonrası dönemden beri uluslararası ilişkiler alanında yaşanan en büyük sorunlardan biri idealizm ile realizm çatışmasıdır. Özellikle Birinci Dünya Savaşı sonrasında bir grup insanlığın eşini görmediği böyle yıkıcı bir savaşı bir daha yaşamak istemeyeceğini, bu yüzden bir kez daha böyle bir dünya savaşının yaşanmayacağını iddia etmişler, bunun için de Milletler Cemiyeti'nin önemli bir rol oynadığını savunmuşlardı. Ancak Milletler Cemiyeti sistemi yaptırımlar konusunda son derece eksikti ve yalnızca olumlu senaryoların gerçekleşeceği esas alınıyordu. Buna karşı Realistler ortaya çıkmış ve güç mücadelesinin olduğu her yerde çatışmanın kaçınılmaz olduğunu, devletlerarası ilişkilerin ulusal çıkarlara dayandığını savunmuştur. Barış ve güvenliğin sağlanabileceği kadar sağlanmasının yolu olarak da yaptırımlar da içeren bir güvenlik sistemi olarak kabul etmişlerdir. Bu şekilde de BM sistemi doğmuştur. Ancak bugüne kadar bu iki farklı ekolün çatışması son bulmamıştır. ABD demokrasi ihracı düşüncesi ile demokratik ideallerle realist çıkarları bir potada eritmek istemiştir (Ağır, 2006, s. 73). Kendi ulusal çıkarları için attığı realist hatta hukuksuz adımları; demokrasi, insan hakları, özgürlükler gibi idealize edilen kavramlarla süslemiş ve uluslararası toplumda Bush doktrinine bir meşruiyet kazandırma çabası içine girmiştir.

Bazı yazarlara göre Bush doktrini, meşru müdafaa'nın temel unsurlarından gerekliliği esneterek uluslararası hukukta yeni bir dönem başlatmış ve devrimci bir niteliğe sahiptir. Ancak bazı yazarlar Bush doktrininin devrimci olduğu düşüncesine katılmazlar. Mesela Sarper'e göre bu düşünce doğru değildir. Bush Doktrini geçmiş uygulamalar ve tezlerden beslenen ve onların devamı niteliğinde bir adımdır. Onlara ek olarak özellikle de askeri gücünü kullanarak söz konusu hedefleri yerine getirme durumu söz konusudur (Ağır, 2006, s. 73). Yani Bush doktrini bir devrim değil, onlarca yıllık bir sürecin son ve görünür hale gelen merhalesidir.

Bush Doktrini uluslararası hukukta 3 temel konuda tartışmaya neden olmuştur: önleyici meşru müdafaa, teröristlere karşı meşru müdafaa ve insani müdahale kavramları (Türkay, 2021, s. 34). Ancak belirtmek gerekir ki, temel tartışma konusu önleyici meşru müdafaa'dır. Önleyici meşru müdafaa'nın dayanaklarının yetersiz kaldığı yerlerde diğer tartışmalar ortaya konmaya başlanmıştır. Mesela mevcut bir saldırı olmadığı için Irak'a müdahaleyi meşru müdafaa kapsamında değerlendirmek konusunda, uluslararası kamuoyunda tereddütler ortaya çıkınca meşru müdafaa, Saddam Hüseyin'in vatandaşlarına en temel insani hakları bile vermediği, anti demokratik ve baskıcı bir yönetim anlayışı ortaya koyduğu iddia edilmeye başlanmıştır. Biz de bu bölümde, diğer tartışma konularına girecek olmamıza rağmen, asıl değerlendirme konumuz önleyici meşru müdafaa olacaktır.

ABD'nin Irak'a müdahalesinde meşruiyet kazandırmak için izlediği temel iki yol vardı: Irak'ın BM kararlarına uymaması ve kitle imha silahlarına sahip olması. Önleyici meşru müdafaa hakkı iddiası da kitle imha silahlarıyla alakalı iddiaların içindedir (Reçber, 2007, s. 67). Kitle imha silahlarının terörist gruplarla paylaşılma ihtimali ve o grupların olası saldırılarının olası tahribatı, ABD için meşru müdafaa hakkını doğmasına yetecek nitelikteydi (Reçber, 2007, s. 74).

Bush'a göre uluslararası terörizmle etkili mücadelenin gereği olarak cephenin genişlemesi gerekiyordu. Yani sadece terörist eylemler gerçekleştiren gruplar değil, o gruplara destek veren ya da göz yuman ne kadar devlet varsa hepsi bu terörist eylemlerden sorumluydu. Nasıl ki, kendilerince kötülük tarafını temsil eden teröristler ve destekçilerinin cephesi genişliyorsa, aynı zamanda onlarla mücadele edenlerin cephesi de genişlemek zorundaydı. Bu yüzden de 'biz ve onlar' şeklinde bir ayrım yapıldı. Yani ABD'nin terörizmle mücadelesinde ABD'nin yanında olmayan her uluslararası aktör kendini teröristlerin yanında konumlandırmış oluyordu. Bu yaklaşımın da ABD'nin kendisini uluslararası hukukta ayrıcalıklı bir konuma yerleştirmeye çalıştığının ispatı olduğunu söyleyebiliriz. Zira terörist eylemlere destek olmak zaten uluslararası hukuka göre meşru değildir. Ancak bunu belirleyecek olan uluslararası mahkemeler ya da Bileşmiş Milletlerdir. Ayrıca bir devletin teröristlerle bağının olduğu iddia ediliyorsa, iddiasını ortaya koyan ispat etmekle mükellef olur. ABD'nin dış politika hamlelerine destek vermeyen herhangi bir devletin uluslararası toplumda teröristlerle yan yana görülmesi, hatta ABD'nin o devlete karşı atacağı

adımları uluslararası hukuka göre meşru gösterme çabaları, ABD'nin kendisini ayrıcalıklı bir konuma yerleştirdiğinin ispatıdır.

ABD için 1990'larda beri kendini açıkça gösteren haydut devletler vardı. Bunlar teröristleri destekliyor, uluslararası hukuka uymuyor, demokratik değerlere ve hukukun üstünlüğünü kabul etmedikleri için kendi vatandaşlarına zulmetmekten geri durmuyorlardı. Teröristlerin en fazla beslendikleri ve yayılma alanı buldukları devletler de bu devletlerdi. Bu devletlerin ortak bir özelliği de ideolojileri ve coğrafyaları ne kadar farklı olursa olsun, ABD karşıtı politikalar uyguluyor olmalarıydı (Gray, 2002, s. 439). Üstelik bu devletlerarasında öyle devletler vardı ki, bunlar hem ABD karşıtı bir yaklaşımla hareket etmekte hem de nükleer silah üretmekteydi. Bu yüzden bu devletlerin teröristlere verecekleri destek tüm insanlık için felaket olabilirdi. Bu devletler Irak, İran ve Kuzey Kore'ydi. Bush bu devletleri 'Şer Ekseni' olarak nitelendirmişti (Gray, 2002, s. 439). Bu devletlerden Irak kısa süre içinde işgal edilecek ve günümüze kadar devam edecek bir istikrarsızlığa sürüklenecekti. Başkan Bush 1 Haziran 2002 tarihinde, Irak işgali ve Saddam Hüseyin'i hedef alan West Point Askeri Akademisindeki konuşmasında, yine 'teröristler ve onlara destek olan haydut devletler' vurgusu yapmıştır. Önleyici meşru müdafaa'nın örf ve adet hukuku olarak tarih boyunca uluslararası hukukun bir parçası kabul edildiği ve kullanıldığını, mevcut terörist grupların ve haydut devletlerin neden olduğu tehditlerle tekrar değerlendirilmesi gerektiğine ifade etmiştir. Çünkü teröristlerin savunacakları ülkeleri veya koruyacakları halkları yoktu. Tehditlerle karşılaştıktan sonra onlara cevap vermenin bedeli ağır olabilirdi. Bu yüzden o tehditler henüz ortaya çıkmadan harekete geçilmeliydi. Bush bu söylemleriyle de ön alıcı harekâtlara hazır olun mesajı vermişti (Ağır, 2006, s. 85). İran ve Kuzey Kore de olabildiği kadar ekonomik ve siyasi olarak yalnızlığa sürüklenecek ve devamlı olarak ABD ile sorun yaşayıp askeri müdahale tehditlerine maruz kalacaktı.

2002 yılındaki ABD ulusal güvenlik stratejisinde dikkat çeken en önemli unsur 'ABD, tehditler tam olarak şekillenmeden önce harekete geçecektir' ifadesiyle 'önleyici savaş' stratejisine yapılan vurgudur (Ağır, 2006, s. 85). Bush Doktrininin en temel özelliği şüphesiz, henüz bir saldırı olmadan saldırıya karşı harekete geçmektir. Bush konuşmalarında defalarca savaşı düşmanın kapısına götürmekten ve en kötü tehlike henüz doğmadan bertaraf edilmekten bahsediyordu. Bu tür söylemler doktrinde henüz

başlamamış saldırılara karşı sezgisel müdahalelere meşruiyet kazandırma olarak değerlendirilmiştir. Bush tehlikenin büyüklüğünü, tehlikeye karşı hareketsiz kalınması durumunda ortaya çıkabilecek risklerin büyüklüğüyle bir tutmuş ve önleyici meşru müdafaa söyleminde de bunları esas almıştır (Değdaş, 2018, s. 34). Uluslararası hukuk açısından en fazla tartışılan konu da budur. Zira kuvvet kullanma kural olarak yasaktır. Ancak gerekli şartlarda istisna olarak meşru olabilir. Kuvvet kullanmaya meşruiyet sağlayan en büyük istisna da kendisine yönelik haksız saldırıdır. ABD o güne kadar gelen tüm uluslararası hukuk kaideleri bir kenara atıp istisna durum yaşanmadan istisna hükümleri uygulayabilme hakkını ileri sürmüştü. Bush doktrininin dayandığı temel argüman, terörist grupların da ulaşabilme ihtimalinin olduğu kitle imha silahlarının tahribatının büyüklüğünden ötürü bir saldırının gerçekleşmesinin beklenemeyecek olmasıdır. Zira kitle imha silahlarının saklanabilmesi kolay, saldırıdan önce fark edilebilmesi son derece zor silahlardı (Gray, 2002, s. 440). Bu yüzden kitle imha silahlarıyla gerçekleştirilme ihtimali olan terör saldırıların olağanüstü sonuçları olacaktı. Olağanüstü koşullarda da olağanüstü önlemlerin varlığı gerekirdi. Ancak Ulusal Güvenlik Strateji Belgesinde sürekli olarak kullanılan iki kavramın, yani önleyici vuruş ve ön alıcı vuruşun, yalnızca mevcut olaylar için meşruiyet sağlayacağı yoksa uluslararası hukukta topyekûn bir değişikliğe mi gidileceğinden bahsedilmemiş, belirsiz bırakılmıştır (Gray, 2002, s. 440-441).

Bush doktrininin diğer meşru müdafaa ya da önleyici meşru müdafaa hakkı iddialarından ayıran temel unsur, Caroline hadisesinden bu yana aranan gereklilik unsurunun esnetilesidir. Hatta öyle ki, bu esnetmenin ne düzeyde olacağı bile net olarak belli değildir. Doktrinde sık sık preventive ve preemtive yani vukuu muhtemel ile vukuu muhakkak tehditler birbirleri yerine kullanılmıştır. Bunların arasındaki fark tehdidin ne kadar yakın ve somut olarak ispat edilebilirlik derecesidir (Taşdemir, 2006, s. 87). İkisi de silahlı saldırı şartını ciddi manada esnettiği için BM Anlaşması madde 51'deki şartlara uymadığı açıktır (Karadağ, 2016, s. 184). Ancak Ulusal Güvenlik Strateji belgesinde, günümüzün teknolojik ve lojistik imkânlarının artmasıyla beraber tehditlerin büyüklüklerinin de arttığını, bu yüzden yeni tehditlere yeni yaklaşımlar geliştirilmesi gerektiği düşüncesi vardır. Var olan uluslararası hukuk normları, günümüzdeki tahribat gücü yüksek silahlardan ve terör örgütlerinden gelecek saldırıları bertaraf etmeye yetmeyecektir. Uluslararası örf ve adet hukukunda, meşru müdafaa hakkının doğması için saldırının yalnızca kesin ve mevcut olması değil;

müdahale edilmezse kesine yakın bir ihtimalle ortaya konacak olması da kabul edilmekteydi. ABD'nin tavrı da buna göre olacaktı (Arend, 2003, s. 96).

Bush Doktrini kapsamında meşru müdafaanın geniş yorumu olarak önleyici meşru müdafaayı kabul etsek bile bu müdahalenin başka bir ülkede yapılıp yapılmayacağı da tartışmalıdır (Gray, 2002, s. 442). Çünkü bir devletin kendi ülkesi içindeki illegal oluşumlara karşı egemenlik hakkını kullanması asıldır. Bir devletin başka bir devlete karşı meşru müdafa hakkının doğması halinde de hak sahibi devletin diğer devlete müdahalesi meşru olur. Bir devlete karşı başka bir devletin ülkesinde konumlanmış illegal bir yapının saldırısından dolayı mağdur devletin meşru müdafa hakkının doğması durumunda, eğer illegal yapının içinde bulunduğu devlet bu yapıya bilinçli şekilde tolerans göstermişse o devlet de sorumlu olur ve mağdur devletin müdahale hakkı doğar. Burada da bir tartışma söz konusu değildir. Ancak başka bir ülkede konumlanan bir yapının, henüz bir saldırısı olmaksızın ona müdahale etmek aynı zamanda, konumlandığı ülkenin devletiyle de doğrudan bir bağ kuramamak demektir. Bu durumda meşru müdafa hakkının kullanımı, başka bir devletin egemenlik haklarını ihlal etmek anlamına gelecektir.

Bush yaptığı çeşitli açıklamalarda, sadece kendilerine yönelik saldırı tehditlerini bertaraf etmekten bahsetmemiş, aynı zamanda savaş ifadesini kullanmıştır. Bu durum orantılılığa da aykırıdır. Çünkü önleyici meşru müdafaayı meşru müdafaadan ayıran özellik hakkın kullanılmasına yönelik şartlar değil, hakkın doğumuna yönelik şartlardır. Dolayısıyla önleyici meşru müdafa hakkı kabul edilse bile olası bir saldırı tehdidine karşı savaş seviyesinde bir müdahale, saldırıyı bertaraf etme amacının çok üstüne çıkmaktadır (Taşdemir, 2006, s. 87). Bu açıdan baktığımız da önleyici meşru müdafa, meşru müdafaanın geniş yorumlanması olduğu gibi Bush doktrini de önleyici meşru müdafaanın geniş yorumlanmasıdır.

Bush doktrini aynı zamanda, Reagan doktrinin de genişletilmiş halidir. Reagan doktrini, meşru müdafaanın yalnızca silahlı saldırılarda değil, aynı zamanda tüm kuvvet kullanma durumlarında ortaya çıkacağını kabul etmekteydi. Ancak burada gereklilik önemli bir şarttı. Yani kuvvet kullanmanın da ispatı somut şekilde gösterilmesi gerekiyordu. Bush doktrinin de ihtimaller ve varsayımlar üzerine müdahale öngörülüyordu. ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell da Birleşmiş Milletler konuşmalarının birinde, ABD'ye karşı doğrudan bir saldırının olmadığını, müdahale

etmek için buna ihtiyacın da gerekmediğini, kendilerinin olası saldırıların ihtimalini azalttıklarından bahsetmiştir. Önleyici meşru müdafaa hakkını bile esneten bu yaklaşım, uluslararası toplum tarafından çok fazla tepki çekmiştir. Saver'e göre de Bush doktrininin kabul edilip edilmeyeceği ya da sınırlarının ne olacağı uluslararası toplum tarafından ne kadar tepki göreceği veya kabul edileceğine bağlıdır (Türkay, 2021, s. 35). Görüldüğü üzere Bush'un dış politikası, ulusal çıkarları gerektirirse ellerindeki her türlü imkân kullanılacak ve hatta askeri müdahalede bulunmaktan çekinmeyecek düzeyde aktif ve militarist bir dış politikadır (Yılmaz ve Irk, 2015, s. 161). Bush doktrini de hukuki olmaktan uzak, yalnızca uluslararası toplumun desteğini almak için hukuki literatür kullanılarak ortaya konuşmuş siyasi bir doktrindir (Karadağ, 2016, s. 184). Bush Doktrini kapsamında gerçekleştirdikleri eylemlere, özellikle iç siyasette ve kamuoyunda destek almak için sık sık dini söylemlerde bulunulması, mesela yapılacak müdahaleleri Haçlı Seferleri olarak nitelendirilmesi ve Saddam'ın Kurban Bayramı sabahında idam edilmesi doktrinin ağırlıklı olarak siyasi olduğunun bir kanıtıdır (Şahin, 2009, s. 124). Ayrıca Başkan Bush konuşmalarında sık sık liberal demokrasinin insanlığın kabul edebileceği tek model olarak ortada kaldığının ve bu yönetimin benimsenmesinin gerekli hatta zorunluğu olduğunu, terörist grupların genişleme ve büyüme imkânı buldukları bölgelere de bu modelin götürülmesini gerektiğini söyleyerek Fukuyama'nın 'Tarihin Sonu' tezine atıfta bulunuyordu (Ağır, 2006, s. 80). Görüldüğü gibi ABD'nin söz konusu müdahalelerini ulusal stratejilerinden ayırmak mümkün değildir.

Bir başka tartışma da kitle imha silahlarının tespit edilmesi ve teröristlerce kullanılma ihtimali doğsa bile orantılı karşılığının ne olacağıdır (Gray, 2002, s. 443). Zira henüz başlayan ve devam eden bir saldırı söz konusu değildir. Bu yüzden yalnızca saldırının başlama ihtimalini ortadan kaldıracak düzeyde bir müdahale mi meşrudur yoksa olası bir saldırının tahmini tahribatı göz önünde alınarak buna göre bir cevap verilmesi mi daha uygundur, bu da tartışmalıdır. Bu tartışmalardan anlaşılacağı üzere önleyici meşru müdafaa ile ilgili tartışmaların büyük bir kısmı mevcut saldırı olmadığı için saldırıya bağlı müdahale şartlarıyla alakalıdır.

ABD'nin kitle imha silahlarına karşı tavrının da seçici ve siyasi olduğundan bahsetmek gerekir. Zira Irak, İran ve Kuzey Kore gibi kendisine karşı olan devletlerin bu tür silahlara sahip olmasını insanlık için kaygı verici bulurken İsrail, Pakistan ve Hindistan

gibi kendi müttefiklerinin ellerindeki silahları buna istisna olarak görmüştür (Gray, 2002, s. 443). Aynı şekilde demokrasi ihracı söylemi için de benzer bir durum vardır. ABD'ye göre terörizmi doğuran nedenlerin başında demokrasinin olmayışı yatar. Demokrasinin olmadığı yerde, terör örgütlerinin doğup teşkilatlanması da halka hesap verme kaygısı olmayan yönetimin terör örgütlerine desteği de çok daha kolay olurdu. Bu varsayımlar da ABD'nin, özellikle de Orta Doğu'ya demokrasi ihracatına ve Büyük Orta Doğu Projesine neden oldu (Öztürk, 2015, s. v). ABD'nin Orta Doğu'daki en büyük müttefiklerinden biri Suudi Arabistan'da anti-demokratik bir yönetim söz konusuysa demokrasinin ihracatı, Suudi Arabistan'ı teğet geçmiştir. Hatta ABD otoriter yönetimlerle arasında mesafe koyduğunu iddia ettiği bu süreçte Suudi Arabistan, Kırgızistan, Azerbaycan, Özbekistan ve Türkmenistan gibi antidemokratik ve otoriter yönetim anlayışına sahip oldukları bilinen devletler ile ilişkilerini geliştirdi (Efegil, 2008, s. 113). Bu durumlar da ABD'nin 11 Eylül sonrası tavrının büyük ölçüde idealist değil, realist olduğunun göstergesidir.

11 Eylül'e kadar genel kabul edilen düşünce ve BM'nin ilgili kararları silahlı saldırının yalnızca devletler tarafından gelebileceği yönündeydi. Ancak 11 Eylül sonrası, devlet dışı aktörlerin, özellikle de terör örgütlerinin de son derece büyük saldırılar gerçekleştirebileceği görüldü. Bu yüzden uluslararası toplumun genel kabulü, terörist eylemlerin de silahlı saldırı kapsamında değerlendirilebileceği ve bu kapsamda mağdur devletlerin meşru müdafaa hakkının tanınması şeklinde olmuştur (Değdaş, 2018, s. 34).

ABD, 11 Eylül sonrası izlediği politikaları, uluslararası topluma, uluslararası hukukta genel bir norm değişikliği şeklinde değil, yalnızca kendine tanınması gereken ayrıcalıklar olarak kabul ettirmek istemiştir. Başkan Bush sezgisel olarak terörist faaliyetlere müdahalede bulunmayı kendisinde bir hak olarak görmüş ancak başka devletlerin bu durumu kendi çıkarları için harekete geçerek istismar etmemesi gerektiğini vurgulamıştır. Aynı şekilde birçok konuşmasında, tüm dünyaya özgürlük ve demokrasiyi yayma görevinin dünyanın en büyük gücü oldukları için tarihin kendilerine verdiği bir sorumluluk olduğunu ifade etmiştir (Şahin, 2009, s. 196). Bu da hem ABD'ye karşı tepkilerin artmasına neden olmuş, hem de BM sistemine olan güveni zedelemiştir. BM sisteminin temelinde, güçsüz devletlerin de güçlü devletlere karşı ileri sürebilecekleri, herkesi bağlayan uluslararası hukuk kurallarına bağlılık ve

egemen devletlerin eşitliği yatıyordu. Ancak ABD için uluslararası hukuk kuralları kendisi için başka, diğer devletler için başka şekilde yorumlanması ve uygulanması gerekiyordu.

Bush Irak'a müdahalesini meşrulaştıracak ve uluslararası toplumun desteğini sağlamak için ana neden olarak terörizmi göstermiştir. Özellikle 11 Eylül sonrasında uluslararası kamuoyunda ABD'ye verilen neredeyse mutlak ve sınırsız desteğin, Irak işgalini de kapsamasını sağlamaya çalışmıştır. Ancak dikkat edilmesi gereken husus, her ne kadar aralarındaki somut bağın ispatı şüpheli olsa da 11 Eylül'ü üstlenen El-Kaide ile Afganistan'ın Taliban hükümeti arasında bir ilişki olduğu varsayımıyla hareket edilmişken Irak yönetimiyle herhangi bir terörist grup veya terör eylemi arasında somut bir bağ söz konusu değildi. Özellikle 11 Eylül ile Saddam Hüseyin arasında kurulabilecek herhangi bir bağ mevcut değildi. Bu yüzden de ABD'nin Afganistan işgalinde verilen toplumsal destek, Irak işgalinde son derece azalmıştı. Her ne kadar ABD BM Güvenlik Konseyi'nden çıkarttığı çeşitli kararlarla müdahaleyi meşrulaştırmak istemiş ve 678, 687 ve 1141 sayılı kararları çıkartmışsa da alınan bu kararların hiçbirisi doğrudan 2003'te başlayan müdahaleyi meşrulaştıracak düzeyde değildi (Reçber, 2007, s. 60).

ABD 11 Eylül sonrası kendisini iyilik safında, kendisine karşı olanlar herkesi ise kötülük safında değerlendirme eğilimindeydi. Düşman ne kadar gaddar ve insanlık dışıysa, onlarsa karşı girişilen mücadelede kendilerine destek de o denli büyük ve olası bir hukuksuzlukta tepki o denli düşük olurdu. Başkan Bush 14 Eylül 2001'de The National Cathedral'de konuşma yapmış ve defalarca 'savaş' vurgusu yapmıştır. Düşman olarak terörizmi görmüş ve tanımını 'masum kişilere karşı yürütülen, önceden tasarlanmış siyasi amaçlı şiddet' olarak yapmıştır (Taşdemir, 2006, s. 86). Dönemin Ulusal Güvenlik Danışmanı Condoleezza Rice da teröristlerin insanlık için ne kadar büyük bir tehdit anlamına geldiğini anlatmak için 'intiharı kutsal bir eylem olarak görenler insanlar' olarak nitelendirmiştir. Ona göre bu denli tehlikeli bir grubu caydırma ihtimali yoktu. Yapılabilecek yegâne şey, onların sahip olduğu bu yeni teknolojiyi kullanmalarına fırsat vermemektir. Bu söylemlerle de önleyici meşru müdafaayı işaret etmiştir (Okur, 2008, s. 19).

Bush için asıl tehdit terör örgütleri değil, onların büyümesini ve gelişmesini sağlayan Haydut devletlerdi. Bu yüzden defalarca teröristlerle haydut devletler arasında

herhangi bir ayırım yapılmayacağını ifade etmiştir. Ayrıca Bush doktrininin en önemli sonuçlarının başında savaşı düşmanın kapısına götürmek vardı. Çünkü savaşın tahribatı düşünülecek olursa, düşmandan saldırısını bekleyerek gerçekleştirilecek savunma savaşının, saldırılar bertaraf edilse bile savaş meydanı olarak savunmada kalan devlete vereceği tahribat açıktı. Bu yüzden onlardan önce harekete geçip savaşı onların evinde gerçekleştirmek gerekirdi. Bush'un değimiyle, tehdit sınırlarına ulaşmadan teşhis ve imha edilecekti (Taşdemir, 2006, s. 86).

Bush'a göre bir insanın fakir olması onu doğrudan doğruya terörist veya suçlu yapmaz. Ancak fakirlik ve devletin zayıf kurumları, terörist grupların ve suç çetelerinin kendi amaçları için kullanabilecekleri insanlar bulması hususunda son derece uygun koşullar oluşturmaktaydı. Bu yüzden terörizmle sadece askeri boyutta savaşmak yeterli olmayacak, fikişel ve değeri boyutlu bir savaş da gerekliydi. Terörizmin kökünün kazımak için demokrasi, serbest ticareti, insan hakları başta olmak üzere Batı değeriğerlerinin küresel anlamda yayılması için çalışmak gerekmektedir (Türkay, 2021, s. 36).

Bush Doktrini kapsamında önleyici meşru müdafaa hakkının, Irak işgali için uluslararası toplumdaki istenen desteğı sağlamakta yetersiz kalması, işgali meşrulaştırmak için başka bir düşüncenin daha ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bush yönetimine göre Afganistan ve Irak'a müdahalelerin aynı zamanda insani müdahale boyutu da vardı. Dünyanın herhangi bir yerinde temel insani hakları ihlal edilen insanlar varsa tüm insanlığın tepki göstermesi ve gerekirse bu durumu engellemek için girişimlerde bulunması gerekmektedir. Afganistan'da Taliban, Irak'ta ise Saddam yönetimi kendi halkına en temel insani hakları bile sağlamamaktaydı. ABD'nin müdahaleleri sadece kendini terör saldırılarından korumayı değeri, aynı zaman bu halkları anti demokratik yönetimlerden de korumayı da içeriordu. Hovell'a göre iki askeri müdahalenin de orantılılık ilkesine uygun olduğunun kabul etmenin tek yolu, müdahaleleri insani müdahale kapsamında değeriendirmekti. Çünkü o zaman, kendi halkına zulmeden yönetimleri düşürmek, amaca uygun ve orantılı olurdu. Ancak insani müdahale yoluyla, başka bir devletin egemenlik haklarının ihlal edilmesi ve bir devletin başka bir devleti askeri saldırı düzenleyebilmesine yönelik herhangi bir uluslararası hukuk kaidesi mevcut değeriğildir. Üstelik BM sisteminin ana amacı, insan haklarını değeri, uluslararası barış ve güvenin korunmasıdır. Barış ve güven ortamının

olmadığı bir konjonktürde insan haklarının korunması da mümkün olmayacaktır. Bu yüzden de insan hakları koruma amacıyla barış ve güvenliğin ihlal edileceği bir eylem, BM sisteminin temel mantığına da aykırıdır (Türkay, 2021, s. 37). Yani insani müdahale adı altında, askeri müdahalelerin meşrulaştırılmaya çalışıldığı bir yaklaşım, yine uluslararası hukuka yeni bir norm ortaya koyma anlamı taşımaktadır. Bunun için de ya bir anlaşma imzalanması ya da örf ve adet hukuku çerçevesinde, genel kabul ve süreklilik şartının sağlanması gerekir. ABD'nin 11 Eylül sonrası müdahalelerinin bunlardan hiçbirisiyle bağdaştırılabilmesi söz konusu olmaz.

ABD çeşitli araçlarla önleyici meşru müdafaa hakkının, devletlere saldırganlığın bahanesi olmaması gerektiği konusunda uyarılarda bulunmuştur (Gray, 2002, s. 446). Görüldüğü gibi ABD uluslararası hukuk normlarında bir topyekûn bir değişikten yana değildir. Sadece kendisi için geçerli olacak bir takım ayrıcalıklar ve esneklikler istemektedir. Mesela Rusya öncelikle, kendi sınırları içinde özerk bir bölge olan Çeçenistan'a, daha sonra yanı başındaki Gürcistan'a saldırmıştır. Bu saldırılarda Rusya da ABD'nin 11 Eylül sonrası ortaya koyduğu savunmaların benzerlerini ortaya koymuştur. Ancak ABD bu saldırıları onaylamak bir kenara açıkça eleştirmiştir (Gray, 2002, s. 446). Çünkü kendisini dünyanın jandarması ve öncü gücü olarak görmektedir. Bu siyasi bir hedef olarak kabul edilebilir ancak dünyanın en güçlü devleti olması, ABD'yi uluslararası hukuk açısından ayrıcalıklı bir yere koymamaktadır. Eğer koyarsa, egemen devletlerin eşitliğine dayanan BM sistemi temelden zarar görmüş olur. Üstelik diğer büyük devletlerin bu dayatmayı kabul edeceği de meçhuldür.

ABD'nin daha saldırgan ve militarist tutumu 11 Eylül ile başlamamış, ancak 11 Eylül ile daha görünür hale gelmiş ve zirve noktaya ulaşmıştır. ABD Soğuk Savaş sonrasında kendisini dünyanın jandarması olarak görüp, küresel ve bölgesel sorunlara daha fazla müdahil olmaya başlamıştır. 1999 NATO Strateji Belgesi bunun bir göstergesidir. Kosova Savaşı sonrası ortaya konan bu belgeye göre NATO daha aktif bir politika gütmeye düşüncesini ortaya koymaktaydı. Onlara göre NATO'nun tek amacı savunma olamazdı. Zaten tek amaç savunma olursa, Doğu bloğu çöktüğü için görece işlevsiz bir yapı haline gelirlerdi. NATO'nun amaçlarının arasında artık, Avrupa-Atlantik bölgesi başta olmak üzere küresel güvenlik ve barış vizyonu gelmekteydi. Ancak ABD tarafından ortaya konan bu misyonun, üye diğer devletler için ne denli kabul edileceği şüpheliydi. Özellikle ABD'nin isteklerini yerine getirmek için önleyici meşru müdafaa

doktrinini ortaya atması, ittifak üyelerinin bir kısmının, bu misyonu desteklemekte şüpheli davranmasına neden olmuştur (Gray, 2002, s. 445).

4.1.3. Bush Doktrinine ve Irak'ın İşgaline Eleştirel Yaklaşımlar

Irak işgali sürecinde, ABD'nin geleneksel müttefikleri olarak bilinen Batı devletlerinden dahi ciddi tepkiler ve eleştiriler gelmiştir. Dünyanın çeşitli ülkelerinden ve farklı hukuk sistemlerinden gelen hukukçularla oluşan Cenevre merkezli Uluslararası Hukuk Komisyonu (The International Commission of Jurist) yayınladığı bildiride saldırının hukuksuz olduğunu ifade etmişlerdir. Bunun yanında bir grup Fransız ve yine bir grup Kanadalı uluslararası hukuk hocası işgalin meşru olmadığına yönelik bildiriler yayınlamışlardır. Her ne kadar BM Güvenlik Konseyi ABD'yi kınamak başta olmak üzere ABD aleyhinde bir karar almasa da dönemin BM Genel Sekreteri Kofi Annan dahi ABD'nin müdahalesini işgal olarak nitelendirmiştir, hukuksuzluğundan bahsetmiştir (Okur, 2008, s. 10).

Reçber'e göre Irak'a askeri müdahalenin uluslararası hukuka göre hiçbir dayanağı yoktur. Güçlü olanın hukuku kendi lehine yorumlama ve bunu uluslararası topluma kabul ettirme çabasıdır (Reçber, 2007, s. 59). ABD'nin süreç boyunca ifadeleri de bu yorumu destekler niteliktedir. ABD bir yandan kendi lehine olacak şekilde önleyici meşru müdafaa hakkından bahsedip bunun kendilerine verilen tarihi bir sorumluluk olduğunu, dünyanın öncü gücü oldukları için bu mücadeleyi vermek zorunda olduklarını ifade ederken bir yandan da diğer devletlerin hukuksuz müdahalelerini meşrulaştırmak için asla önleyici meşru müdafaa hakkını iler sürmemeleri gerektiğinden bahsetmişlerdir.

ABD müttefikleriyle birlikte Irak'a müdahale ederken olabildiği kadar BM Güvenlik Konseyi'ni devre dışı bırakmıştır (Reçber, 2007, s. 60). Meşru şekilde güç kullanabilecek veya bir devlete bunu tanıyabilecek tek güç olan Güvenlik Konseyi'nden ABD'nin işgal sürecine destek olarak yorumlanabilecek herhangi bir karar çıkmamıştır. Afganistan müdahalesinde de ABD'ye özel bir yetkilendirme yapılmamış olmakla birlikte, ABD'nin meşru müdafaa hakkının doğduğu ifade edilmiştir. Ancak Irak işgalinde buna benzer bir karar dahi çıkmamıştır. Zaten ABD

de işgalini BM Güvenlik Konseyi kararlarına dayandırmak yerine meşru müdafaaı geniş yorumlayarak elde ettiği, önleyici meşru müdafaaı dayandırmayı seçmiştir. Ancak unutmamak gerekir ki, BM sisteminde her türlü meşru güç kullanımı Güvenlik Konseyi'ne dayanmak zorundadır. Eğer Güvenlik Konseyi'nden yetkilendirme söz konusu olmamışsa ve meşru müdafaa hakkına dayanılıyorsa da Güvenlik Konseyi'ne en yakın zamanda haber verilmesi ve ancak Güvenlik Konseyi müdahale edene kadar, meşru müdafaa hakkının kullanılması meşrudur. Ancak ABD Irak işgalinde ne BM Güvenlik Konseyi'nden yetkilendirme alabilmiş ne de Güvenlik Konseyi'nin müdahalesine kadar işgalini sürdürmüştür. Tamamıyla BM'yi devre dışı bırakıp yalnızca kendi iradesiyle harekete geçmiştir. Bunun da uluslararası hukuka göre uygunluğundan bahsedilemez.

ABD, Irak'ı işgal ederken uluslararası hukuka göre meşruiyet kazanmak için temelde 3 sav ortaya koymuştur:

- Irak'ın BM Güvenlik Konseyi kararlarını ihlal etmesi ve özellikle Kuveyt işgalinde müttefiklere verilen müdahale izninin 2003 işgaline de meşruiyet vereceği düşüncesi.
- Kitle imha silahlarının varlığıyla bağlantılı olarak terörist gruplarla ilişki içinde bulunduğu iddiasıyla önleyici meşru müdafaa hakkı.
- Saddam Hüseyin'in Irak halkına yönelik anti-demokratik ve insan haklarına aykırı uygulamaları (Okur, 2008, s. 13).

ABD ve İngiltere, BM Anlaşmasının mevcut halini, özellikle terörizmin neden olduğu tehditleri önleme konusunda yetersiz kaldığını iddia etmişler ve kendilerince bu normları esnetmeye veya yeni normlar oluşturmaya çalışsalar da müdahaleyi BM'nin onayına dayandırma çabası içine girmişlerdir. BM Güvenlik Konseyi'nden çıkarmaya çalıştıkları kararlar, diğer daimi devletlerin tepkileriyle karşılaştığı için geçemese de özellikle Kuveyt işgali sırasında Irak aleyhinde çıkan kararlara dayanma eğilimine girmişlerdir (Türkay, 2021, s. 38). Yani her ne kadar mevcut hukuk sistemine uygun hareket etmeseler de en azından kâğıt üzerinde sisteme uygun hareket ettiklerini göstermeye çalışmışlardı. Çünkü var olan sistemin işlevsizleşmesinin sakıncalarının farkındalardı.

Irak'ın Kuveyt işgali sonrası yükümlülüklerini içeren BM Güvenlik Konseyi kararlarının ihlal edildiği ve ABD'nin de buna dayanarak işgale başladığı düşüncesi

son derece hatalıdır. Hem her karar verildiği olaya mahsustur, hem de herhangi bir ihlalin olduğu düşünülüyorsa bunun tespitini yapacak olan başka bir devlet değil, yine Güvenlik Konseyi'dir (Taşdemir, 2005, s. 270). Ancak Irak işgali öncesi BM'nin bu yönde bir kararı mevcut değildir. Dolayısıyla bu iddia hukuki dayanaktan yoksundur.

ABD'nin Irak işgalinin hukuka uygun olduğunun savunanlar arasında da bir fikir birliği yoktur. Bir kısmı Irak'ın Kuveyt işgali ve sonrasında BM Güvenlik Konseyi kararlarına atıfta bulunurken bir kısmı önleyici meşru müdafaa vurgusu yapar (Türkay, 2021, s. 39). Bu farklılaşmanın temel nedeni, müdahalenin hukuka uygunluğunun son derece şüpheli olmasıdır. Müdahalenin asıl nedeni hukuki değil, siyasi olduğu için; müdahaleyi savunanlar, müdahaleyi hukuki bir zemine oturtma konusunda büyük sorun yaşamışlardır.

Irak'ta kitle imha silahlarının varlığı konusunda hem BM özel bir komisyon kurmuş hem de BM'nin denetiminin yeterince etkin olmadığını savunan ABD yönetimi tarafından Irak Araştırma Grubu kurulmuştur. İkinci bölümde de ifade ettiğimiz üzere BM denetçileri kitle imha silahlarına rastlayamamış, yalnızca izah edemedikleri bir takım kimyasal madde ve bulgulardan bahsetmişlerdi. Irak Araştırma Grubunun raporunda da 1600'ün üzerinde denetçi tarafından, 2 yılı aşkın süre, yüzlerce araştırma sonucunda Irak'ta kitle imha silahlarına rastlanmadığını ifade etmişlerdir. Hatta denetçilerin başında olan Charles Duelfer yazdığı raporda, kitle imha silahlarının bulunmamasının yanında, aynı zamanda bu silahların üretilmesi için somut bir planın da olmadığını ifade etmiştir. Birçok ABD'li bürokrat da bu doğrultuda açıklamalar yapmıştır. Özellikle dönemin ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell Irak'ta kitle imha silahlarıyla alakalı iddialarından yanıldıklarını ifade etmişlerdir (Reçber, 2007, s. 79).

21.yüzyılın hemen başında peş peşe gelişen olaylara baktığımızda, ABD Irak'ta kitle imha silahları olduğunu iddia etmiş, bunu kendisi ve insanlık adına büyük bir tehdit olarak kabul ederek Irak'ı işgal etmiş ve yönetimini değiştirmiştir. Ancak kitle imha silahlarından çok daha büyük etkilere neden olduğunu bilinen nükleer silahlara sahip olan Kuzey Kore'nin kendisini açık açık tehdit etmesine rağmen ona karşı herhangi bir müdahalede bulunmamıştır. Bu durumdan yola çıkarak ortaya koyabileceğimiz iki eleştiri vardır. İlk olarak kitle imha silahları büyük bir tehdit olmasına rağmen, nükleer silahlar kadar büyük etkilere neden olmamasından ötürü kitle imha silahlarına sahip devletlere müdahale mümkün iken Soğuk Savaş'ın genelinde olduğu gibi nükleer

silahlara sahip devletlerarasında bir dehşet dengesi kuruluyor ve birbirlerine fiilen saldıramıyorlardı. Yazarların büyük kısmına göre bu durum kitle imha silahları olan devletlere, derhal ellerindeki silahları geliştirip kendilerine saldırılamayacak kadar tehlikeli ve tahribat gücü yüksek silahlar elde etmesi için büyük bir teşvikti (Okur, 2008, s. 101). İkinci olarak da ABD için bir devletin elinde tuttuğu silahlarla ihtiva ettiği tehdidin büyüklüğünden ziyade, bulunduğu coğrafya ve ABD'nin ulusal stratejileri için ne kadar önemli olduğunun müdahale için daha belirleyici olduğu net şekilde ortaya çıkmıştır.

Irak'ın kitle imha silahlarına sahip olduğu iddiasının doğruluğunu kabul etsek bile bu tek başına ABD'ye meşru müdafaa hakkı vermeye yetmez. Kitle imha silahlarıyla terörist gruplara arasında da somut bir bağ kurulması gerekir. Çünkü kitle imha silahlarına sahip olmak, bir devlet için tek başına meşru müdafaa hakkını vermemektedir. ABD ve müttefikleri başta olmak üzere birçok devletin yüksek tahribat gücüne sahip nükleer silahı mevcuttur. Tahribat gücü yüksek silahlara sahip olmanın, diğer devletler için meşru müdafaa hakkı vermesi için o kitle imha silahları aracılığıyla mağdur devlete bir tehdidin olması veya tehdit unsuru sayılabilecek illegal bir grupla arasından doğrudan bir bağın tespit edilmesi gerekmektedir.

Denilebilir ki, Irak diğer devletlerden farklı olarak bazı anlaşmalarla silahlanmama konusunda bazı taahhütlerde bulundu. Ancak herhangi bir anlaşma hükmünün ihlal edilmesi veya taahhüdün yerine getirilmemesi doğrudan meşru müdafaa hakkının doğumuna neden olmayacaktır. Meşru müdafaa hakkının ortaya çıkması için gereken şartlar sınırlandırıcı şekilde sayılmıştır. Bunları genişletmek ve arttırmak mümkün değildir. Bir taahhüdün yerine getirilmemesi de bunlardan biri değildir. Dolayısıyla herhangi bir yaptırım uygulanacaksa bile bu Güvenlik Konseyi kararıyla alınacak zorlayıcı yaptırımlardan biri olmak zorundadır.

ABD'nin kitle imha silahlarına karşı tutumu da son derece seçici ve ulusal bir bakış açısını yansıtmaktadır. Zira Irak'ın kitle imha silahlarına sahip olmasını insanlık için büyük bir tehdit olarak algılayıp müdahaleyi meşru görmüşken İsrail, Pakistan ve Hindistan gibi müttefiklerinin benzer hatta tahrip gücü çok daha yüksek silahları edinmesinden rahatsızlık duymamıştır (Gray, 2002, s. 443). Ancak ABD'nin kendi lehine değerlendirmelerini başka devletlerin de kendi ulusal çıkarları için yapması kaçınılmazdır. Eğer Irak'ın elindeki silahlar, ideolojik olarak ABD için bir tehditse;

İsrail'in elinde bulunan silahlar da Irak başta olmak üzere bölgedeki Arap devletleri için bir tehditti. O halde diğer devletler için de İsrail'e yönelik bir meşru müdafaa hakkının doğmasını tanımak gerekir. Bu durum da tamamıyla uluslararası barış ve istikrarın ortadan kalkması anlamına gelmekteydi. Aynı şekilde Bush demokrasi, insan hakları ve özgürlük kavramlarının oturmadığı toplumlarda terörün çok daha hızlı yayıldığını, bu yüzden de Afganistan ve Irak'a özgürlük ve demokrasi getirmeyi vaat etmişti. Bush'a göre şiddet ve kaosu kalıcı şekilde önlemenin yolu buydu (Yılmaz ve İrk, 2015, s. 163). Ancak aynı coğrafya da son derece antidemokratik kurallarla yönetilen Suudi Arabistan'ın demokratikleşmesi için hiçbir çaba sarf etmemiştir.

Kitle imha silahlarının varlığını ve bu silahlar aracılığıyla ABD'nin tehdit edildiğini kabul etsel bile yine ABD'nin müdahalesi meşru değildir. Çünkü BM Anlaşmasında, olası bir hukuksuzlukta izlenecek yol açıkça düzenlenmiştir. Madde 33'te barışçıl yollar, madde 41'de ise askeri olmayan zorlayıcı yaptırımlardan bahsedilmektedir. Irak'ın uluslararası hukuku ihlal ettiği kabul edilse bile Irak'a yönelik yaptırımlar olması gerektiği kademe kademe artmamıştır (Reçber, 2007, s. 79). ABD yönetimi ve işgali savunan yazarlar her ne kadar zorlayıcı tedbirlerin Kuveyt işgali sırasında tüketildiğinden bahsetse bile uluslararası hukukta her olayı birbirinden bağımsız düşünmek gerekir. Bir hukuksuzluğa yönelik yaptırımların, başka bir hukuksuzluk için yapıldığını ve bu aşamanın geçildiğini varsaymak kabul edilemez.

Önleyici meşru müdafaa'nın varlığını savunan hukukçuların büyük kısmı bu iddialarını Caroline hadisesine ve Webster formülüne dayandırır. Ancak Webster formülüne göre de bir saldırının ve hak ihlalinin gerçekleşmesi gerekmektedir. Önleyici meşru müdafaa yorumu bu saldırı kriterini ortadan kaldırmamakta, sadece esnetmekteydi (Okur, 2008, s. 101). Oysa Irak'ta kitle imha silahlarının varlığı ve o silahların terörist gruplarla paylaşılacağı veya başka bir devlet için tehdit unsuru olarak kullanılacağı net kanıtlarla ispat edilememiştir. Birçok yazara göre önleyici meşru müdafaa'nın BM Anlaşmasının yorumundan çıkarılması ne de örf ve adet hukuku kapsamında görülmesi mümkündür. Ancak önleyici meşru müdafaa hakkının varlığı kabul edilse bile Irak işgalinden önce yakın ve kesin bir tehdit mevcut değildi. Bu yüzden Irak'ın işgali önleyici meşru müdafaa'ya dahi aykırıdır (Okur, 2008, s. 21).

George W. Bush Irak'a İşgalin konuşulduğu günlerde, 7 Ekim 2002 tarihinde bir konuşmasında 'silahların dumanı tüterken son bir kanıt daha bekleyemeyiz' demiştir

ve önleyici meşru müdafaa vurgusu yapmıştır. Ona göre mevcut teknolojik şartlarda, meşru müdafaa hakkını ortaya çıkaracak o saldırıyı beklemek gereksizdi (Ağır, 2006, s. 88).

Irak'a işgalin ve önleyici meşru müdafaanın konuşulduğu dönemde Rusya, Fransa ve Almanya ısrarla uluslararası sorunların diplomasi ve barışçıl yöntemlerle çözülmesinden yana olduklarını açıkça ortaya koymuşlardır (Ağır, 2006, s. 88).

Irak tarafından ABD'ye yönelik herhangi bir saldırı veya saldırı tehdidinin olmadığı açıktır. Olduğunu varsaysak bile meşru müdafaa hakkı mevcut saldırıyı bertaraf edecek düzeyde olmalıdır. Topyekûn tüm hukuksuzlukları ortadan kaldıracak nitelikte değil. Ortada uluslararası barış ve güvenliği tehdit edecek düzeyde bir hukuksuzluk varsa, bununla ilgili kararlar alacak ve gerekli adımları atacak olan herhangi bir egemen devlet değil, BM'dir. Meşru müdafaanın uygulama şartlarından biri de orantılılıktır. Ancak Irak işgalinde, yalnızca varlığı iddia edilen silahların imhası için harekete operasyonlar yapılmamış, topyekûn bir devletin rejimi ve yönetimi değiştirilmeye çalışılmış, hatta ABD'nin dış politika hedefleri bu girişimlerle bir ulusun yıkımı ve daha sonra inşasına dönüşmüştür (Yılmaz ve İrk, 2015, s. 163). Bu yüzden meşru müdafaa hakkının varlığı kabul edilse bile hakkın sınırları fazlasıyla aşılmıştır.

ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell'ın BM Güvenlik Konseyi'nde yaptığı bir konuşmada, Irak tarafından kendilerinde karşı mevcut bir saldırı olmadığını ancak uzun vadede gerçekleşme ihtimali olan saldırıların riskini azaltmak adına bir strateji izlediklerinden bahsetmiştir (Yılmaz ve İrk, 2015, s. 163). Yani mevcut ve önlenme aciliyeti bulunan bir saldırının söz konusu olmadığı ABD'nin en üst düzeyde yetkilileri tarafından da kabul edilmekteydi.

Bush doktrini kapsamında önleyici meşru müdafaa hakkının varlığını savunan yazarlardan Abraham D.Sofaer'e göre uluslararası hukuka uygun olan önleyici/preemptive vuruşun standartları Irak'a müdahalede kendine özgü bir şekilde belli olmuştur. Bu haliyle kullanılan önleyici vuruşun ilk örneği de Irak'a müdahale olmuştur (Taşdemir, 2005, s. 267). Sofaer'e göre kuvvet kullanmayı meşru kılan istisnai hallere başvurmadan öncel Birleşmiş Milletler Anlaşması'nda sayılan barışçıl yollara başvurulması gerekirdi. Ancak bu yöntemden sonuç çıkmazsa, kitle imha silahlarıyla potansiyel bir tehdit olarak kendini gösteren devletlere karşı, meşru

müdafa hakkının düzenlendiği madde 51’de vurgulandığı gibi ‘doğal’ bir hak olan meşru müdafaaya başvurmakta herhangi bir hukuksuzluk yoktu (Taşdemir, 2005, s. 267-268). Ancak bu düşünce, mevcut olmayan bir saldırı söz konusu olduğu için gereklilik ve orantılılığın nasıl belirleneceğine yönelik izahtan mahrumdur.

İçlerinde özellikle neo-realist kabul edilen yazarların da bulunduğu bir başka grup yazara göre ise BM Anlaşması’nın kabulünden bu yana, anlaşmanın hükümlerinin birçok kez ihlal edilmiş olmasından ötürü anlaşma öncesinde varlığını kabul ettirmiş örf ve adet hukuku kurallarının geçerliliğini kaybettiği söylemek mümkün değildir. BM sistemi istenilen kadar verimli ve efektif şekilde kullanılamadığından, devletlerin haklarını korumak için BM sistemi öncesi sahip oldukları hakları kullanmalarında bir sakınca yoktur. Hatta öyle ki, defalarca kuvvet kullanma yasağı ihlal edilirken BM sistemi bunu önlemeye yeterli olmamıştır. Bu yüzden de BM Anlaşması madde 2/4 geçerliliğini kaybetmiştir. Kuvvet kullanmayı yasaklayan hüküm ortadan kalkmışsa da doğal hukukta varlığını kabul edilen önleyici/preemptive saldırının meşruiyetini kabul etmek gerekir (Taşdemir, 2005, s. 268). Michael J.Glennon’a göre de 1945 sonrası yaşanan olaylar göstermiştir ki, şuanda uluslararası hukuka hâkim olan iki paralel düzen vardır: bunlardan biri de jure biri de de facto olarak varlığını devam ettirmektedir. De jure sistem ne kadar idealist olursa olsun, uygulamada yalnızca de facto sistem geçerlidir. Dolayısıyla BM sisteminin çöktüğünü kabul etmek gerekir (Taşdemir, 2005, s. 274-275). Elbette ki, bu grubun düşüncesini kabul etmek mümkün değildir. Eğer de jure sistem ile de facto sistem arasında bir uyumsuzluk varsa, yapılması gereken var olan hukuk sistemini yok saymak değil, aradaki uyumsuzlukları ortadan kaldırmaktır. Üstelik tüm insanlığın yararına olan ve olabildiğince uygulanmaya çalışıldığı varsayılan bir sistemin işleyişinde bir takım eksikliklerin varlığı, sistemi topyekûn işlevsiz hale getirmemelidir. Üstelik eğer meşru müdafa konusunda BM sisteminin tamamen ortadan kalktığı savunuluyorsa, diğer hükümler için de aynı şeyi söylemek gerekecektir. Oysa uluslararası bir anlaşmanın yürürlükten kalkma kaideleri bellidir. Bu anlaşmaya onay veren devletlerin iradeleri olmaksızın anlaşmanın hükümsüz hale gelmesi ve bu devletlerin sorumluluklarının kalkması söz konusu olmayacaktır. BM Anlaşmasını kabul etmiş, özellikle de büyük devletlerin anlaşmadan çekilmesi söz konusu değildir. Aksine yaptıkları hukuksuz sayılabilecek eylemleri dahi sistemin kaidelerine dayandırma çabası içindedirler. Ayrıca ABD’nin süreç boyunca hiçbir zaman, uluslararası hukuka bağlı olmadığını ya da yeni bir hukuk

kuralı geliştirmeyi amaçladığını, kendini BM hukukuyla bağlı görmediğini ifade etmemesi hem BM sisteminin varlığı için son derece önemlidir hem de neo-realist düşüncenin iddialarını çürütür niteliktedir (Taşdemir, 2005, s. 276).

Bush doktrinine göre Irak işgalinin meşruiyet kaynaklarından biri de İnsani müdahale iddiasıdır. Donnelly'e göre insani müdahale yabancı bir devletin veya bir grup devletin, başka bir ülkede yönetim tarafından kendi halkına yönelik gerçekleştirdiği açık, sürekli ve yaygınlık kazanan ihlalleri önlemeye yönelik müdahalelerde bulunmasıdır. Ancak belirtmek gerekir ki BM Anlaşması veya benzeri çok taraflı anlaşmada insani müdahaleyle ilgili herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. İnsani müdahaleyi savunanlar, bu hakkı yalnızca örf ve adet hukukuna dayandırmaktadır. Clark ve Beck'e göre de örf ve adet hukuku kapsamında insani müdahale hakkında bahsedebilmek için de yalnızca yaşam hakkı, maddi ve manevi vücut bütünlüğü gibi temel insan hakları ihlallerinin bu hakkın doğumuna neden olması gerekir. Ekonomik, siyasi hakların bunun kapsamında görülemeyeceğini kabul edilmelidir. Yaygın olarak kabul edilen bir görüşe göre insani müdahale özellikle güçlü devlet tarafından istismar edilmeye son derece açıktır. Bu yüzden insani müdahale hakkının varlığından bahsetmek uluslararası barış ve güvenliğin muhafazasından ziyade, barış ve güvenliği ortadan kaldıracak büyük bir tehdide dönüşmesi kuvvetle muhtemeldir. Üstelik böyle bir hakkın varlığından ve gerekliliğinden bahsedilecekse de ABD ve NATO'nun diğer devletler ve uluslararası örgütlerden herhangi bir ayrıcalığı yoktur. Eğer bir hukuksuzluktan ve bundan dolayı müdahaleden bahsedilecekse, bunun kararını ve uygulanışını göstermeye yetkili tek kurum BM Güvenlik Konseyi'dir. Süreç ancak bu şekilde ilerleyebilmelidir (Okur, 2008, s. 22). Irak işgalinde de ABD'ye Güvelik Konseyi tarafından özel bir yetkilendirme yapılmadığına göre işgalin insani müdahale çerçevesinde meşru olduğu düşüncesi tamamen hukuk dışıdır. Üstelik ABD'nin insan hakları ihlallerini önlemek iddiasıyla müdahalesi ve sonrasında, tüm dünyanın gözü önünde Ebu Gureyp ve Guantanamo'da yaşanan büyük hukuk ve insan hakları ihlalleri büyük bir çelişkidir (Yılmaz ve Irk, 2015, s. 163).

İnsani müdahaleye yönelik tartışmaları Bush döneminden önce başlamıştır. Özellikle 90'lı yıllarda ABD'nin dünyanın tek süper gücü ve jandarması olduğunu kanıtlama arzusunun olduğu dönemlerde, özellikle de Kosova krizinin yaşandığı dönemlerde Bill Clinton ve bir takım üst düzey Beyaz Saray yetkilisi, bir devletin kendi vatandaşlarına

karşı uyguladığı yoğun ve ciddi insan hakları ihlallerini önlemek adına, başka bir devletin veya devletlerden oluşan koalisyonun harekete geçmesi için BM Güvenlik Konseyi kararına ihtiyaç olmadığını ifade etmiştir. Hatta Kosova'ya müdahale söz konusu olduğu zaman, dönemin ABD Dışişleri Bakanı Madeleine Albright bu durumu, uluslararası hukukta yeni bir örf ve adet hukuku normunun doğumu olarak nitelendirmiştir (Okur, 2008, s. 23). Ancak örf ve adet hukukunun doğumu için gereken genel kabul ve süreklilik şartları sağlanamamıştır. Ayrıca örf ve adet hukukunun varlığı için aleyhte bir normunda olmaması gerekir. BM Anlaşması şüphe bırakmayacak şekilde kuvvet kullanmayı yasaklamış ve bunun istisnalarını da sınırlandırıcı şekilde saymıştır. Dolayısıyla insani müdahale adı altında, başka bir devlete kuvvet kullanılmasının uluslararası örf ve adet hukukuna sokulmaya çalışılması son derece zorlama ve hukuka uygun olmayan bir yorum olacaktır.

Üstelik bu anlayış BM sisteminin temeline de aykırıdır. Çünkü BM sisteminde, güçsüz devletlerin de güçlü devletlere karşı hak iddia edebilmesi için bütün devletlerden oluşan ve bazı konularda bütün devletlerin üstünde konumlanabilecek bir kuruluş olarak BM'nin varlığı, güçsüz devletler için bir garantiydi. Ancak insani müdahale adı altında, güçlü devletlerin güçsüz devletlere karşı müdahalesinin meşru kabul edilmesi durumunda güçsüz devlet bu güvenceden mahrum kalacaktı. Ayrıca güçlü devletlerdeki insan hakları ihlallerinin de cezalandırılması söz konusu olmayacaktı. Mesela ABD, Irak'taki insan hakları ihlaline müdahale edebilecekken Los Angeles'ta polisin siyahi insanların yoğun olarak yaşadığı yerdeki sert müdahalelerine kimse müdahale edemeyecekti. Doğu Türkistan'da yapılanlar için Çin'e, Çeçenistan'a yapılanlar için Rusya'ya ya da İrlanda'da yapılanlar için İngiltere'ye kimse müdahale edemeyecekti. Bugüne kadar siyasi tarihte insani müdahale veya benzer söylemlerle gerçekleştirilen sözde koruma eylemlerinin genelde ortak iki özelliği olmuştur: müdahale edilen devletin stratejik olarak önemli bir konumda bulunması ve müdahalesinin başka bir güçlü devleti rahatsız etmemesi. Özellikle ABD için insani müdahale kendi ulusal çıkarları için gerekliyse, masanın üzerindeki seçeneklerden biridir. Mesela Ruanda'da büyük katliamlar olurken ulusal çıkarlarını ilgilendirmede gerekçesiyle, olaya dâhil olmamıştır (Okur, 2008, s. 24). Görüldüğü gibi insani müdahale çoğu zaman insan haklarının önemsenmesi değil, ulusal çıkarlara göre hareket edilirken yapılan hamlelere meşruiyet kazandırma çabasıdır.

Müdahalenin uluslararası hukuka göre makul bir dayanağının olmaması, aynı zamanda sınırlarının da olmaması anlamına gelmektedir. ABD saldırısını net şekilde meşru müdafaaya dayandırmış olsaydı, saldırının bertaraf edilmesi için gerekli orantılılık sınır olurdu. Eğer net şekilde insani müdahaleye dayandırılısaydı hangi insan hakları ihlali gerçekleşmişse, onun ortadan kaldırması sınır olurdu. Ancak ABD hukuki açıdan büyük bir belirsizlikle müdahalede bulunduğu için müdahalesinin sınırlarını belirlemek de mümkün olmadı. Uluslararası toplumda oluşturmaya çalıştığı destek sayesinde de başka bir ülkenin rejimini değiştirmekten, Guantanamo'daki insan hakları ihlallerine kadar birçok hukuk ihlali gerçekleştirdi (Yılmaz ve Irk, 2015, s. 163).

Bir düşünceye göre mevcut BM sisteminin, terör saldırılarına ve kitle imha silahlarının geliştirilmesi ve kullanılmasına karşı son derece etkili yöntemleri mevcuttur. Ancak devletler bunları uygulamakta istekli ve samimi değiller. Eğer bir devlet kendisi için tehdit unsur olarak gördüğü devlete, kendi gücüyle ve istediği şekilde müdahale edebilecekse başka devletlerin ve uluslararası kuruluşların da içinde bulunduğu bir yöneme başvurmakta son derece isteksiz hale gelmektedir. Önleyici meşru müdafa veya insani müdahale gibi mevcut sistemin normlarının sınırlarını genişletme veya yeni norm oluşturma çabaları sistemin istikrarsızlaşmasına neden olmaktadır (Taşdemir, 2006, s. 88-89). Söz konusu düşüncenin, devletlerin samimi yetersizliğine ve mevcut sistemdeki etkili yöntemlerin yeteri kadar kullanılmadığına yönelik tespiti son derece yerinde olsa da BM anlaşmasının teknolojik yeniliklere uygulanma konusunda eksik kaldığı, özellikle nükleer silahlarla gerçekleştirilen bir eyleme meşru yollarla cevap verme noktasında yetersizliklerinin olduğu açıktır.

Bush doktrininin meşruluğunu savunan yazarlardan Arend'a göre BM Anlaşması'nın kabul edildiği tarihten bu yana, anlaşma birçok kez ihlal edilmiştir. Özellikle güçlü devletler birçok kez hukuka aykırı şekilde kuvvet uygulamıştır. Ancak BM sistemi bu hukuka aykırı eylemleri engellemekte ve cezalandırmakta yetersiz kalmıştır. Dolayısıyla BM sisteminin aslında uluslararası hukuku mutlak şekilde uygulayamamasından kaynaklı, varlığı ve geçerliliği tartışmalıdır (Arend, 2003, s. 100). Ona göre tüm bu uygulamalar BM sisteminin geçerliliğini kaybettiğinin göstergesidir. BM sistemi geçerliliğini kaybetmişse de Bush doktrininin bu sistemi ihlal ettiği ve hukuksuz olduğundan bahsedilemez (Arend, 2003, s. 101). Elbette ki bu

düşünceyi teoride de fiilen de kabul etmek mümkün değildir. ABD ve İngiltere, işgalden hemen önce BM Güvenlik Konseyi'nden lehine kararlar çıkarmak için elinden geleni yapış ve ne olursa olsun sistem içinde kalmaya çalışmıştır. Bush doktrininin meşruiyeti, devlet yöneticileri tarafından da fiilen mevcut sistemin değerlerine dayandırılmaya çalışılmıştır. Teorik olarak bakacak olursak da bir hukuk ihlali başka bir hukuk ihlali meşrulaştırmaz. Aksi halde ortada hukuk sistemi kalmaz, ilk hukuksuzlukta tüm sistemin çöktüğünü kabul etmek gerekir. Üstelik BM sisteminin eksiksiz ilerlemediği aşikârdır. Ancak güçsüz devletlerin haklarını da güçlü devletlere karşı nispeten de olsa koruyan sistemin varlığı, her ne kadar uygulamada eksiklikler olsa da değerlidir. Çünkü var olan sistemi korumanın alternatifi, barış ve güvenliği sağlayan daha iyi bir sistem değil, güçlünün güçsüze istediğini uygulayabildiği, tamamen hukuktan uzak ve kaos dolu bir sistemdir.

Henüz işgal ederken dahi ABD'li yetkili isimlerden kitle imha silahlarıyla ilgili yanlışlıklarına dair açıklamalar gelmeye başlamıştır. CIA danışmanı David Kay, Eylül 2003'te Irak'ta bir kitle imha silahlarının stoklarına henüz ulaşamadıklarını ancak aramaya devam edeceklerine yönelik açıklama yapmıştır (Milliyet, 2003). Dönemin ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell da Ağustos 2004'te bir gazetecinin Irak'taki kitle imha silahlarıyla ilgili sorusuna cevap olarak; istihbaratlarının yanlışlıkları, henüz kitle imha silahlarına yönelik bir delil bulamadıklarını, büyük miktarda bulunmasını da beklemediğini ifade etmiştir (Hürriyet, 2004) .

Robert Jevis'e göre de önleyici savaş düşüncesi tamamıyla ABD'nin gücü üstüne kurulu ve küresel hâkimiyetini sağlama, devamında da sürekliliğini sağlama istediğinin bir sonucudur (Ağır, 2006, s. 86). Yine Jevis'e göre ABD süreç boyunca Saddam'ın askeri gücünü ve sahip olduğu silahları yalnızca kamuoyuna abartılı şekilde tanıtmakla kalmamış, aynı zamanda kendi içlerinde de olduğundan fazla büyütmüşler ve kendilerini aslında olmayan büyük bir tehditle karşı karşıya hissetmişlerdir (Ağır, 2006, s. 86).

Göz ardı edilmemesi gereken bir hususun da söz konusu müdahalenin meşruluğunun devletleri merkeze alarak değil, temel değerleri ve olayları göz önüne alarak değerlendirilmesi gerektiğidir. Zira ABD'nin müdahalesinin meşru olduğu kanaatine ulaşılsa, benzer şartlarda benzer şekilde başka devletlerin müdahalelerinin de meşru olması gerekir. Bu da uluslararası toplumun neredeyse tamamıyla hukuktan uzaklaşp

somut delillerden olmaksızın, soyut ihtimaller ve iddialar üzerinden çatışmaya ve kaosa sürüklenmesi anlamına gelmektedir (Ağır, 2006, s. 100).

Güvenlik Konseyi süreç boyunca işgali meşrulaştırmaktan da karşı çıkıp kınamaktan da kaçınmıştır. Uluslararası hukukta ‘yatıştırma/mitigation’ teorisi olarak isimlendirilen yaklaşıma göre Güvenlik Konseyi özellikle ihtilaflı bazı konularda, hukuksuzlukları cezalandırmak yerine tolere etmeyi, bu sayede uluslararası konjonktürde yeni çatışmaların ortaya çıkmasını önlemeyi hedeflemektedir. Irak’a yönelik Özgürleştirme Operasyonu’na yönelik yaklaşımı da olayı tolere etmeye yönünde olmuştur. Çatışmalar sonucunda binlerce sivil ölmüş ve Irak’ta rejim değişmiştir. ABD ve İngiltere ise Irak’ta doğrudan yönetime etki etmeye başladılar. Bu hukuksuz durumun, yasal bir dayanağı olması için BM 22 Mayıs 2003 tarihinde 1483 sayılı bir karar kabul etmiştir. Bu kararda olabildiğince işgal meşrulaştırılmamaya veya hukuka aykırı olduğuna yönelik ifadeler kullanılmamaya dikkat edilmiştir. Yalnızca ABD ve İngiltere’nin işgalci güç olarak Irak’ta bulunduğunu kabul etmiş ve varlıklarını onaylamıştır (Taşdemir, 2005, s. 283). Söz konusu kararda işgal kelimesinin kullanılması ne kadar önemliyse varlıklarının onaylanması ve egemene başka bir devleti fiilen yönetme çabalarının kınanmaması da bir o kadar mantık dışıdır. BM süreç boyu olduğu gibi kendisini olaylardan soyutlamaya, sorumluluktan kaçmaya çalışmıştır. Ancak bu da mevcut BM sistemine olan güvenin zedelenmesine yol açmaktadır.

BM Genel Kurulu kimyasal ve nükleer silahların bir tehdit unsuru olarak kullanılmasıyla alakalı tartışmaların yaşanması üzerine, 49/75K (1994) sayılı kararı ile UAD’dan, nükleer silahların geliştirilmesi ve kullanılmasıyla ilgi danışma görüşü talep etmiştir. UAD’ın kararına göre ‘Nükleer silahlarla kuvvet kullanma ya da tehdidi BM Anlaşması madde 2/4’e aykırıdır’ (Taşdemir, 2005, s. 271). Bu karar birçok yazara tarafından, BM Anlaşmasının nükleer silahlarla alakalı bir yasak koymadığı veya onay vermediği yönünde bir görüş olarak değerlendirilmiş ve nükleer silahlarla alakalı konunun bir hukuk boşluğu anlamına geldiği ifade edilmiştir (Taşdemir, 2005, s. 272). Yani UAD tavsiye görüşünce nükleer ve kimyasal silahları diğer silahlardan ayrı bir hukuka tabi tutmamış ve aynı hükümlere tabi olduğu kanaatini bildirmiştir. Her ne kadar açıkça ifade edilmese de bu karar nükleer silahların meşru müdafaa ile ilgili gereklilik şartının esnetilmesinin doğru olmayacağı anlayışını destekler

niteliktedir. Ayrıca bu belirsizliklere rağmen bu karardan, nükleer veya kimyasal silahlara sahip olmanın, başka bir anlayışla doğrudan yasaklanmamış olması halinde, bir hukuk ihlali olarak kabul edilemeyeceği anlamını çıkarmak da mümkündür (Taşdemir, 2005, s. 273).

ABD'nin hegemon bir güç olduğunu ve son dönemlerde özellikle Bush doktrini başta olmak üzere uluslararası hukuktaki tartışmaların bu açıdan değerlendirilmesi gerektiğini savunan Detlev F.Vagt'a göre ABD siyasi gücü itibarıyla tarihteki hiçbir devletin ulaşmadığı kadar büyük bir güce ulaşmıştır. Bu yüzden de onu yalnızca uluslararası hukukun bir süjesi olarak değerlendirmek doğru olmayacaktır. ABD mevcut durumda, hukukun temel kaidelerini bir kenara bırakmış ve uluslararası hukuku kendi ulusal çıkarlarına göre şekillendirmektedir. Bush doktrinini de bu şekilde değerlendirmek daha doğru olacaktır (Taşdemir, 2005, s. 280).

ABD'nin tek taraflı müdahaleleri hegemon gücünü perçinlese de bir yandan da dünyanın geri kalanında bir Amerikan düşmanlığına neden olmaktadır. Bu yüzden ABD'nin her askeri harekâtı veya uluslararası hukukta kendini ayrıcalıklı olarak kabul ederek norm oluşturma çabası, kendisine tepkisel yeni hareketlerin doğmasına, zaten var olanların da yoğunluğunun artmasına neden olmaktadır. Bu yüzden ABD terörizmle mücadelesinde uzun vadede başarılı olmak istiyorsa dünya genelinde kendisine yönelik kamuoyunu lehine değiştirmek, özellikle de Müslüman ülkelerin desteğini almak zorundadır (Taşdemir, 2005, s. 285).

Her ne kadar terörizmle mücadele ederken var olan kuralların bir devlet lehine esnetilmesi, uluslararası hukukun geleceği için son derece tehlikeli olsa da; bu durum asla terörist saldırıların tolere edilmesi şeklinde kendini göstermemelidir. Terörizmle etkin mücadele için öncelikle, uluslararası hukuk düzeninde evrensel olarak kabul edilecek bir terörizmin tanımının yapılması son derece yararlı olacaktır (Taşdemir, 2005, s. 286). Çünkü bir devlet için terörist grup olarak nitelendirilen bir grup başka bir devlet için ulusal kurtuluş hareketi olabilmektedir. Dolayısıyla eylemlerin terör saldırı olup olmadığını, gruplara yönelik subjektif bakış açısıyla değerlendirmek yerine, eylemlere göre objektif bakış açısının kullanılması belirsizlikleri ortadan kaldıracak ve istismarların önüne geçecektir. Bunun yanında BM Güvenlik Konseyi'nin de ABD başta olmak üzere devletlerin terörizmle mücadele adı altında yürüttüğü operasyonlar hakkın lehe veya aleyhe kararların sayısını arttırması gerekir

ki, yeni ortaya çıkacak olaylara karşı emsal karar teşkil etsin (Taşdemir, 2005, s. 285). Elbette bunun yapılabilmesi için BM'nin güçlü devletlerin tepkilerinden çekinmeden ve onlardan bağımsız bir şekilde hareket etmesi gerekmekte olduğunda, bu son derece zordur. Ancak sistem varlığını devam ettirmek istiyorsa, bilinçli görmezden gelme tavrını bir kenara bırakıp daha aktif olmak zorundadır.

Terörizmin uluslararası boyut kazandığı bir konjonktürde terörizmle yine aynı şekilde, yani uluslararası işbirliğiyle etkin mücadele edilebilir. Özellikle suçluların iadesi veya sınır dışı etme konularında devletlerin samimi işbirliği son derece önemlidir (Taşdemir, 2005, s. 287). Çünkü bir suçluyu iade etmek istemeyen bir devlet, o suçluya siyasi suçlu niteliği yükleyerek iadesinin önüne geçebilmesi mümkündür. Bu yüzden devletlerin terör suçları, siyasi suçlu olarak görmemesi ve gerektiğinde etkin yargı mekanizmalarını işletebilmeleri terörizmle küresel boyutta mücadele etmek için en büyük gerekliliklerdendir. Ayrıca terörizmle mücadelenin silahlı çatışma hukuku çerçevesinde değerlendirilmemesi gerekir. Çünkü silahlı çatışma hukukunun tarafı olan kimselere savaşçı statüsü verilmekte ve bu statü de kişiye önemli haklar verilmesini sağlamaktadır (Taşdemir, 2005, s. 288).

Bir düşünceye göre uluslararası yetkiye sahip ve teröristleri yargılamak için özel bir mahkeme kurulmalıdır (Taşdemir, 2005, s. 288). Çünkü teröristleri yargılama sürecinde ulusal çıkarlar devreye girmekte ve yargılamanın etkinliği kırılmaktadır. Bunun için birçok devletin katılımının olduğu ve uluslararası toplumun güvenini kazanacak özel yetkili bir mahkemenin teröristleri yargılaması yararlı olacaktır.

Terörist grupların konuşlandığı ve eğitim başta olmak üzere bir takım eylemlerini gerçekleştirdiği devletlere uygulanacak yaptırımlarda da farklılık gözetmek gerekir. Teröre sponsor olan devletler ile aciz devletler birbirinden net şekilde ayrılmalıdır. En temel evrensel hukuk kurallarından biri, sorumluluk için iradenin gerekliliğidir. Elbette aciz devletlerdeki terörist eylemlerle ilgili de çeşitli adımların atılması gerekmektedir. Ancak terör grupları destekleme irade olmaksızın, onları engelleyecek askeri ve siyasi gücü olmayan devletlerin, bu grupların eylemlerinden sorumlu tutulması doğru olmayacaktır (Taşdemir, 2005, s. 289).

Irak işgali topyekûn uluslararası hukukun varlığının eleştirilmesine neden olmuştur. Uluslararası hukukun en temel çıkmazlardan biri zaten, kuralı koyan iradeyle uygulayan iradenin, hatta o kurallara muhatap iradelerin her birinin devletler

olmasından ötürü sistemin etkin işleyememesidir. Bir de bunun üstüne güçlü devletlerin ağırlığını koyarak uluslararası hukukta norm oluşturma çabası eklenince var olan eleştirilere yeni eleştiriler eklenmiştir. Eğer güçlü bir devlet kuralları istediği şekilde esnetebilecek veya kendi lehine yeni kurallar koyup aleyhine kuralları kaldırırsa o halde uluslararası hukuk, uluslararası siyasetteki hâkim güç tarafından kendi ulusal çıkarlarına göre şekillendirdiği bir alan haline gelir (Yılmaz ve Irk, 2015, s. 164).

Irak işgalinde fiili tahribat Irak'a yönelik olmuş olsa da özellikle BM sisteminin kurulmasıyla birlikte insanlığın, özellikle de uluslararası hukuktaki önemli kazanımları da büyük tahribata uğramıştır (Okur, 2008, s. 25). Çünkü ABD kendisi için tehdit unsuru olarak kabul ettiği bir devlete, herhangi makul bir gerekçe olmadan saldırıda bulunmuş ve sonucunda da herhangi bir yaptırımla karşılaşmamıştır. BM sistemine göre tüm devletler eşittir, o halde ABD'nin kullandığı metodu, başka bir devlet de yine kendisi için tehdit unsuru olarak gördüğü bir devlete hatta ABD'ye uygulayabilecekti. Eğer ABD'nin yaptığı meşrulaştırılırsa ya da diğer devletler de benzer bir yol izleme eğilimine girerse, bu uluslararası sistemin tamamen kaosa dönmesi barış ve güvenlik ortamının yıkılması anlamına gelecektir (Taşdemir, 2006, s. 88).

Bush doktrinine ve ABD'nin ortaya koyduğu önleyici meşru müdafaa düşüncesine kabul etmek, ABD'nin ileride kendisine rakip olabileceğini düşündüğü her devleti, henüz potansiyel bir tehlike noktasındayken dahi engellemesini de göz almak ve dolayısıyla kendi hegemonyasını kurması ve onu korumasını da kabul etmek anlamına gelmektedir (Değdaş, 2018, s. 34). Taşdemir'e göre bu doktrin, bir hiper gücün, gücünü kullanarak ulusal çıkarları için çarpıtmasından başka bir şey değildir (Taşdemir, 2006, s. 87).

Bush doktrininin kabul edilmesi halinde, BM sisteminin temel düşüncesinin net şekilde zarar göreceği ve güçsüz devletlerin güçlü devletlere karşı korumasız kalacağı açıktır. Çünkü bu durumda güçsüz devletler, güçlü devletlerin tek yanlı olarak değiştirecekleri normlara tabi olmak ve onların insafına sığınmak zorunda kalacaklardı. Gücü üstün tutmak, uluslararası sistemi ve uluslararası hukuku tek yönlü karar verilen bir alan haline getirmek; uluslararası hukukta kimin haklı olduğundan ziyade kimin daha güçlü olduğunun tespiti ve gücünü karşı tarafa kabul ettirmenin asıl

mesele olacağı anlamına gelmektedir. Özellikle iki dünya savaşı ve onların tahribatından sonra insanlığın tüm iyimser bakışının bir sembolü haline gelen BM sistemi ve uluslararası hukukun, kendilerinden beklenen bu iyimser tablonun tamamen çökmesi ve yerine tekrar, klasik anlamda güçlü devletlerin gücünü kabul ettirdiği bir sistemin kuruluşu anlamına gelecektir (Ağır, 2006, s. 90).

Irak'a yönelik hukuka uygun olmayan müdahalenin, uluslararası toplum tarafından yeterince kınanmaması ve Bush doktrinine karşı çıkılmaması, ABD'nin bu tutumunu normalleştirmesine neden olmuştur. Bush, Irak'tan sonra İran'a da müdahale edilebileceğini ifade etmiş ancak AB ve Rusya buna karşı çıkıp sorunların diyalogla çözülmesi gerektiğini savunmuştu (Efegil, 2008, s. 112). Benzer bir durum günümüzde Kuzey Kore ile ABD arasındaki gerilimde de kendini göstermektedir. Karşı çıkılmayan ve cezalandırılmayan hukuk ihlalleri kendini mütemadiyen tekrar etmektedir. Bununla birlikte başta Avrupa Birliği ülkeleri ve Rusya olmak üzere diğer büyük devletlerin bu tepkilerini de uluslararası hukukun misyonunun bilincinde olmak ve onu korumak olarak nitelendirmek saflık olur. Zira bu devletler de kendi çıkarları söz konusu olduğunda, uluslararası hukuku hiçe saymaktan geri durmayan birçok örneği ortaya koymuşlardır. Bu tavır, ABD'nin büyük gücünün, olası bir çatışmada engellenemez ve karşı konulamaz daha büyük bir güce dönüşmesini engellemek için ortaya konmuştur diyebiliriz.

Bush doktrinini yalnızca idealist çerçevede, yani bölgenin demokratikleşmesiyle terör olayların sona ereceği düşüncesine göre inceleyecek olursak son derece başarısız olmuştur. Çünkü Irak işgalinden sonra bölgede anti demokratik devletlerin varlığı ve terör olayları giderek artmıştır. Yani Bush doktrinini amacına ulaşamamıştır (Efegil, 2008, s. 103). Ancak Bush doktrinini realist çerçevede, yani ABD'nin küresel hegemonya kurma çabası olarak değerlendirecek, Irak işgalinden sonra bölge kaosa sürüklenmiş, bu sayede ABD'nin ulusal çıkarlarına aykırı olacak şekilde hiçbir bölgesel güç ortaya çıkamamış ya da bir küresel güç bölgeye hâkim olamamış, bu sayede de ABD'ye karşı herhangi tehdit unsuru söz konusu değildir.

Tüm bu değerlendirmeler sonucunda ortaya çıkan duruma göre ABD ve İngiltere'nin ulusal çıkarları için atmaları gereken adımlar vardı ve bu adımlar uluslararası hukuka uygun değildi. Bu iki devlet de hukuksuzluğa başvurmak yerine, atacakları hukuksuz adımları yeni bir hukuk normu olarak uluslararası topluma kabul ettirme çabası içine

girmişlerdir. Ancak bu yalnızca iki devletle sınırlı kalabilecek bir husus değildir. Çünkü bu durum aynı zamanda diğer devletler için de bir emsal teşkil etmektedir. Eğer yeteri kadar güçlüyseniz, tek taraflı olarak uluslararası hukuku lehinize esnetebilir hatta yeni norm oluşturabilirsiniz algısının ortaya çıkmasına neden olmuştur (Reçber, 2007, s. 80).

4.2. Gelişen Teknolojinin Meşru Müdafaa Etkisi

11 Eylül sonrası meşru müdafaa ile ilgili tartışmaların yeniden ortaya çıkmasının temel nedeni, özellikle silah sanayisinde teknolojik gelişmeler yaşanması ve terör örgütlerinin teknolojik imkânları kullanarak eylemleriyle çok daha yüksek tahribata neden olma ihtimalidir. Meşru müdafaa ana koşullardan biri silahlı saldırının varlığıdır. Ayrıca meşru müdafaa hakkı, saldırıya uğrayan devlete yalnızca saldırıyı bertaraf edecek düzeyde kuvvet kullanmak için geçici bir yetki verir. Mevcut saldırıyı bertaraf etmenin üstündeki saldırılar da kendi başına kuvvet kullanma yasağının ihlali anlamına gelir. Yani meşru müdafaa hakkının sınırları, hakkı doğuracak olan saldırının büyüklüğüyle doğru orantılıdır. Meşru müdafaaı doğuran saldırılarda kullanılan teknolojik imkânlar, doğrudan meşru müdafaa hakkının sınırlarını etkilemektedir. Yani teknolojik imkânların artması, meşru müdafaa hakkının tekrar değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. 11 Eylül ve sonrasındaki gelişmeler, terör örgütlerinin teknolojik silahlara sahip olma ihtimali üzerinden yeni tartışmalar başlatmıştı. Bu tartışmalarda henüz, net bir fikir birliğinin sağlanamamış olmasının üzerine bir de son dönemde Kuzey Kore ile ABD arasındaki gerilim ve karşılıklı nükleer silah kullanma tehditleri ortaya çıkmıştır. Bu yüzden yaşanan son gelişmeleri göz önüne alarak güvenlik algısındaki değişiklikleri, bu değişikliklere neden olan faktörleri ve bunların meşru müdafaa hakkının doğumu ve sınırlarına olan etkisini tekrar değerlendirmek gerekmektedir.

4.2.1. Güvenlik Algısı ve Terör Kavramlarındaki Gelişmeler

Güvenlik, riskin olmaması veya tehlike halinde olmamak olarak tanımlanabilir. Bu yüzden güvenlik kavramını risk ve tehlikeden bağımsız düşünemeyiz. Üstelik güvenlik kavramının hem fiziki hem de psikolojik boyutu vardır (Öztürk, 2015, s. 24). Yani hem riskin olmaması veya tehlike halinde olmamak hem de buna yönelik tehlikelere maruz kalma korkusu yaşamamak güvenliğin gereğidir. Soğuk Savaş ile birlikte risk ve tehlike kavramları yeni bir boyuta ulaşmıştır. Çünkü insanlık tarihi boyunca var olan çatışmalardan farklı olarak Soğuk Savaş'ta tarafların sahip oldukları silahların tahribat gücü artmıştır. Ayrıca bu durum tarafların doğrudan birbirlerine saldırımlarından ziyade küçük devletlere siyasi ve askeri destek vererek yaşanan vekâlet savaşlarına neden olmuştur. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte, tek kutuplu dünya kurulmuş ancak bu tek kutbun lideri için dahi güvenlik kaygıları son bulmamıştır. Çünkü bir devletin topyekûn karşısına çıkıp askeri gücüyle mücadele etmenin güçlüğü ve sonuçlarının ağırlığı, daha küçük silahlı birliklerin vur kaç taktiğiyle hareket ederek ya da sivillere zarar vererek korku ve endişe meydana getirmeyi hedeflemeye itmiş, yani terörizm ortaya çıkmıştır. Bu yüzden günümüzde güvenlik anlayışlarını terör kavramından ayrı incelemek mümkün olmaz.

Peki modern dünyada güvenlik yaklaşımları incelenirken BM'yi nereye koymamız gerekiyor? Bunu cevabını vermemiz için Birinci Dünya Savaşı sonrası İdealizmin doğuşu ve başarısızlığına kadar geriye gitmemiz gerekir. Birinci Dünya Savaşı'ndaki büyük tahribatın tekrar yaşanmaması ve savaşlar başta olmak üzere uluslararası toplumda kuvvet kullanmanın önüne geçilmesi için bir düşünce ortaya atıldı. İdealizm olarak bilinen bu düşünce dönemin ABD Başkanı Woodrow Wilson ve onun ilkeleriyle özdeşleşmişti. Bu ilkelerin kurumsal haliyse kendini Milletler Cemiyeti olarak göstermişti. Milletler Cemiyeti savaşı yasaklasa da olası bir kuvvet kullanımına karşı ne tür yaptırım uygulanacağı konusunda yetersiz kalmıştır. Bu yüzden uluslararası toplumda kalıcı bir güvenliğin sağlanması konusunda yetersiz kalmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla beraber İdealizm çökmüş, devletlerin yalnızca çıkarlarına göre hareket etmesini esas alan realizm inşa edilmiştir. Realist düşünceyle birlikte, olası bir kuvvet kullanma durumuna daha sert tedbirlerin alınması ve küresel güvenliğin sağlanması için BM sistemi kuruldu. Yeni sistem yalnızca, savaş başta

olmak üzere her türlü hukuka aykırı kuvvet kullanımına karşı çıkılmasıyla kalmamış, BM Güvenlik Konseyi'nin alacağı kararla başta ekonomik ve siyasi, bunların yeterli olmaması halinde askeri tedbirlerin uygulanmasını da içermiştir. Her ne kadar BM sisteminin uluslararası topluma kazandırdığı, azımsanmayacak kadar önemli değerler olsa da savaş başta olmak üzere kuvvet kullanımının önüne tamamen geçilememiştir. Bunun temelde iki nedeni vardır. İlk olarak BM sisteminin etkin şekilde işlemesi için BM Güvenlik Konseyi'nin karar alması gerekmektedir. BM Güvenlik Konseyi'nde 15 üye olup bunların 5 tanesi daimidir. Bu 5 daimi üyeden herhangi birinin veto ettiği bir kararın çıkması mümkün değildir. 5 daimi üye olan ABD, Rusya, İngiltere, Fransa ve Çin'in siyasi krizlerde çıkarlarının neredeyse her zaman çatışmasından dolayı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin uluslararası krizleri yeteri kadar müdâhil olamadığını söyleyebiliriz. İkinci olarak da BM'nin kurulduğu dönem itibariyle uluslararası hukuktaki neredeyse tek etkin süjenin devlet olduğu düşünülüyordu. Dünya üzerindeki devletlerin tamamına yakınının bu küresel kuruluşa üye olmasının, gerektiğinde müdahale edilmesi ve küresel güvenliğin sağlanacağı anlamına geleceği düşünülüyordu. Ancak bu mümkün olmadı. Çünkü sisteme dâhil olmayan, çünkü meşru olmayan terör örgütlerinin sahip oldukları imkânların artmasıyla kontrol edilmesi çok zor, büyük bir tehlike haline gelmiştir. Dolayısıyla günümüzdeki güvenlik anlayışı yalnızca meşru egemen devletler üzerinden değil, aynı zamanda gayrimeşru terörist gruplar üzerinden de ele alınması gerekir. Her ne kadar uluslararası terör eylemlerinin varlığı çok daha eskilere dayansa da uluslararası toplumun gündemine ciddi şekilde girmesi 11 Eylül saldırılarıyla olmuştur. Çünkü dünya üzerinde birçok devlet ABD ile siyasi kriz yaşasa da hiçbir ABD'ye doğrudan kuvvet kullanmaya cesaret edemezken bir terör örgütü bu cesareti göstermiştir. Bu açıdan bakıldığında 11 Eylül'ün, güvenlik algılamalarında da bir kırılmaya neden olduğunu söyleyebiliriz.

Terörizm tüm dünyada büyük bir sorun olarak kabul edilmekle birlikte, tüm dünyada kabul edilen ortak bir tanımı söz konusu değildir. Bu durumun ana nedenlerinden biri de uluslararası hukuktaki bu eksikliğin güçlü devletler tarafında, olayları lehe yorumlamak için bir esneklik imkânı vermesidir. Tüm dünyada kabul gören terörizmin ortak bir tanımı söz konusu değildir. Ancak yine de terörizmi tanımlamak için çeşitli girişimler olmuştur. Mesela Brian Jenkins'e göre diplomatik yollarla çözülemeyen sorunlar savaş yoluyla çözülür. Dolayısıyla savaş diplomasinin devamıdır. Terörizm

ise savaş ve diplomasi ile elde edilemeyen sonuçları elde etmek için başvurulacak yolların genelidir (Jenkins, 1975, s. 20). Elbette bu tanıma bu yolların gayri meşru olması gerektiğini eklememiz gerekir. Başeren'e göre terör eylemi semboliktir. Terör bir kişiyi öldürüp bu yolla milyonları korkutarak istenilen siyasi ve sosyal sonuçlara ulaşmaktır (Taşdemir, 2005, s. 33). Bir görüşe göre terör faaliyetlerinin 3 temel unsuru vardır: şiddet; siyasi, din, ideolojik amaç; gizlilik ve teşkilatlanmak. Yine başka bir görüşe göre ise terörün 5 temel unsuru vardır: teşkilat anlamına gelecek bir grup korku verme amacı, politik bir mesaj, düşmana belirli istekleri kabul ettirme çabası ve politik hedefler (Öztürk, 2015, s. 22-23). Görüldüğü gibi doktrinde, terörün unsurları açısından bir fikir birliği olmamakla birlikte, tanımlamak için ortaya konan kriterler son derece benzerdir. Terörizmin ilk kez, uluslararası kuruluşlar ve belgelerde tanımlanmaya çalışılması ise Milletler Cemiyeti tarafından 1934 yılında düzenlenen, 1937 yılında imzaya açılan ancak mutabakat sağlanamamasından ötürü uygulamaya geçirilmeyen Terörizmin Önlenmesi ve Cezalandırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin madde 1/1'deki tanımına göre terörizm, bireylerin, bir grubun ya da halkın genelinin zihninde korku hali oluşturmak için tasarlanmış ve hayata geçirilmiş, devlete karşı kriminal eylemlerdir (Taşdemir, 2005, s. 25-26). Buradaki terör tanımından çıkarabileceğimiz özelliklerden ilki eylemlerin bir plan ve amaç dâhilinde yapılmasıdır. İkinci olarak da eylemin devlete karşı yapılma şartı dikkat çeker. Ancak bu, terör saldırılarının yalnızca kolluk güçlerine yönelik saldırılarla sınırlandırılabilmesi anlamına gelmez. Devletin fonksiyonlarından biri de dirlik, esenlik ve güvenliği sağlamaktır. Dirlik ve esenlik; olağan, meşru ve sağlıklı çevre, hayatın olağan akışı anlamına gelir. Vatandaşların sokaklarda güven içinde yürüebilmesini sağlamak devletin görevidir. Dolayısıyla topluma korku verecek, güvenlik duygusunu zedeleyecek saldırıların varlığı devletin işlevlerine ve egemenliğine yönelik saldırılar olarak nitelendirilmelidir. Mesela 11 Eylül saldırıları Pentagon ve Washington'da hükümet binasına yönelik olmayıp yalnızca İkiz Kulelere karşı gerçekleştirilmiş olsaydı da terör saldırısı olma niteliğinden bir şey kaybetmeyecekti. Yine Türkiye'de PKK terör örgütünün saldırısına bakacak olursak, 2007'de Ankara Anafartalar Caddesi'ndeki bombalı saldırısı veya 2022'deki İstanbul Taksim'deki bombalı saldırısı doğrudan sivillere ve toplum güvenliğine yönelik bir saldırı olduğu için açıkça terör saldırısıdır. Tanımdan çıkarabileceğimiz üçüncü sonuç

da söz konusu eylemlerin kriminal olmasıdır. Yani demokratik haklar, protestolar ya da meşru eleştiriler terör saldırısı olarak kabul edilemez.

Terör sözcüğünün etimolojik kökeni, Latince ‘terrere’ sözüne kadar dayanır. Bu sözcük anlam olarak korkutma, dehşete düşürme ve yıldırma anlamına gelir (Wilkinson, 2003, s. 51). Terör örgütlerinin ana amaçlarının da gayri meşru şiddet hareketleriyle bir devlete veya topluma korku vermek, bu yolla bir takım taleplerin kabulünü ve istenilen etkinin sağlanmasıdır. Başaren’e (2001, s. 200) göre terörün ve terör örgütlerinin açıkça tanımlanması, teröre karşı alınacak önlemler ve terörle uluslararası mücadele için son derece önemlidir. Genel görüş bu olmakla birlikte, terörizmin ortak bir tanımını ortaya koymayı, terörü dar kalıplara sıkıştırmak ve terörle mücadelenin önüne engel koymak olarak gören bir görüş de vardır. Çok fazla karşılık bulmamakla birlikte bu görüşe göre bombalı saldırı, uçak kaçırma, rehin alma gibi saldırılar terör eylemi olarak kabul edilip bu eylemlerle ayrı ayrı savaşılmaması gerekir (Taşdemir, 2005, s. 11-12). Terörizmin tanımlanmasına yönelik çalışmalar, BM sisteminde de devam etse de sonuca ulaştırılamamıştır.

Terörizmin uluslararası toplum tarafından kabul edilen ortak bir tanımının olmamasının en temel nedeni devletlerin farklı siyasi çıkarlarının olması, birinin terörist eylem olarak gördüğü eylemi diğerkinin görmemesidir. Terörizmin tanımlanmaması büyük devletlerin işine gelir. Onlara için ciddi bir manevra kabiliyeti sunar. Mesela ABD, SSCB ile mücadeleleri sırasında Afganistan’da ‘mücahid’ olarak adlandırdığı grubu öncelikle destekledi, SSCB’nin çökmesiyle değişen şartlar ve küresel stratejilerine göre daha sonra aynı terörist ilan edip Afganistan’ı işgal etti. İşgalini meşrulaştırmak için de terörle mücadele savunması yaptı. Yine Türkiye’de onlarca terör saldırısı düzenlemiş PKK terör örgütü, başta ABD olmak üzere Batı dünyası için bazen terör örgütü olurken bazen de DAESH ile mücadele eden özgürlük savaşçılarına dönüşüyor ve onlara mühimmat desteğinde bulunmak bile ABD için meşru bir eylem haline gelebiliyor.

Terörizmin tanımının yapılmasının bir diğer önemli nedeni ise self determinasyon hakkıyla arasındaki ilişkiden kaynaklı tartışmalardır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası imparatorlukların çöküşüyle birlikte sömürgeci devletlere karşı bağımsızlık mücadelesi veren yapılar ortaya çıkmıştır. Bu yapılar kendilerini ulusal kurtuluş hareketi olarak nitelendirmiştir (Taşdemir, 2005, s. 16). Bağımsızlık mücadelesi adı

altındaki eylemler silahlı çatışmaları da içeriyordu. Bu durum elbette uluslararası hukukta büyük tartışmalara neden olmuştur. Uluslararası toplumda self determinasyon bir hak olarak kabul görse de self determinasyon hakkının doğacağı durumlar üzerinden yine bir tartışma yaşanmaktadır. Bu yüzden spesifik bir olayda bazı devletlerin self determinasyon hakkı doğmuştur. Dolayısıyla söz konusu çatışmaların taraflarından biri ulusal kurtuluş hareketidir, şeklindeki düşüncesine karşılık; diğer devletler için self determinasyon hakkı doğmamıştır, dolayısıyla yaşanan çatışmaların taraflarından biri gayri meşru silahlı gruptur, şeklindeki düşünceye sahiptir. Özellikle Soğuk Savaş boyunca SSCB'nin başını çektiği Doğu bloğu ülkeleri, Ulusal Kurtuluş Hareketlerinin kuvvet kullanmasını meşru kabul ediyordu (Taşdemir, 2005, s. 18). Çünkü uluslararası toplum nezdinde sömürgeci olarak bilinen devletlerin çoğunluğu Batı bloğunun bir parçasıydı. Bu devletlere karşı ayaklanmaları desteklemek Doğu Bloğu için son derece pragmatiktir. Ancak güçlü devletlerin büyük kısmı, özellikle de Batı bloğunda olan devletler ulusal kurtuluş hareketlerinin kuvvet kullanılmasının meşru olmasına yönelik bir örf ve adet hukuku oluşmasından yana tavır koymamışlardır. Bu arada söylememiz gereken önemli bir husus da bir silahlı mücadelenin ulusal kurtuluş hareketi sayılması için bu mücadeleyi sömürgeci devlete karşı hakkını müdafaa ederken ortaya koyması ve mücadelesinin amaca yönelik olması, yani sınırları aşmaması gerekir. Bu yüzden herhangi bir azınlık grubun, devlete karşı bir tepki niteliğinde silahlanıp hak talep etmesi ulusal kurtuluş hareketi olarak kabul edilmeyecektir. Yine ulusal kurtuluş hareketi olarak kabul edilen hareketlerin de uluslararası hukuka tabi olduğunu kabul etmemiz gerekir. Bu yüzden sivillere zarar vermek ya da insanlığa karşı suç işlemek her ne olursa olsun meşru değildir. Bu iki nedenden ötürü bazı kötü niyetli çevrelerin ifade ettiği şekliyle PKK'nın bir ulusal kurtuluş hareketi olarak kabul edilmesi mümkün değildir. Bu söylemlerin ne uluslararası hukukta ne de vicdanlarda karşılığı olabilir. Uluslararası toplumda ulusal kurtuluş hareketi olup olmadığı konusunda fikir birliği olmayan gruplara Çeçen direnişçileri, Filistinli grupları, Keşmir direniş gruplarını örnek olarak verebiliriz (Taşdemir, 2005, s. 24).

Sonuç olarak özellikle BM Genel Kurulu tarafından kabul edilen Dostça İlişkiler Bildirisi, 30 Kasım 1973 tarihli 3070 sayılı, 12 Aralık 1973 tarihli 3103 sayılı, 3314 sayılı Saldırının Tanımı Kararı kısmen de olsa self determinasyon hakkının kullanılması kapsamında kuvvet kullanılmasına meşruiyet sağladığı söylenebilir.

Ancak yine de yine de ulusal kurtuluş hareketlerinin faaliyetlerinin meşruluğuna yönelik genel kabul gören bir örf ve adet hukukunun varlığı söz konusu değildir. Zira özellikle Batılı güçlü devletler böyle bir örf ve adet hukuku kaidesinin oluşmasını kendileri için tehlikeli görürler.

Gerilla savaşları ile terör eylemlerini birbirinden ayırmak gerekir. Gerilla savaşları, terör eylemlerinden çok farklı olmasına rağmen, terör eylemleriyle karıştırılmaktadır. Gerilla savaşını savaştan ayıran temel fark düzensiz olmasıdır. Ana amaç tanınmayarak deşifre olmayarak düzensiz saldırılarla karşı tarafın askeri gücüne zarar vermektir. Buradaki amaç yine savaştaki gibi karşı tarafın silahlı kuvvetlerine üstünlük kurmaktır. Gerillaların amacı neyse saldırıları da doğrudan onunla alakalıdır. Ancak teröristlerin amacı korku oluşturmak, bu sayede elde edilmek istenen ana hedefe dolaylı olarak ulaşmaktır. Teröristlerin ana hedefi ise silahlı kuvvetlerden çok sivil halktır (Taşdemir, 2005, s. 34-35). Bu yüzden teröristlerle gerillaları bir tutmak doğru olmaz.

Her ne kadar terör örgütleri üzerinde yapılan çalışmalar çok daha eskiye dayansa da uluslararası terörizme yönelik çalışmalar görece yeni sayılabilir. Ulusal terörizm tek bir devlete yönelik planlı ve sürekli saldırılardır. Uluslararası terörizm ise terör örgütlerinin örgütlenme ve saldırı kapasitelerinin artmasıyla birlikte birden fazla devlet içinde faaliyet gösterip birden fazla ulusun vatandaşlarına yönelik saldırılar gerçekleştirmesi olarak nitelendirebiliriz. Uluslararası terörizmin uluslararası toplumda önemli bir gündem haline gelmesi 1970'li yıllarda olmuştur. Uluslararası terörizm çoğu zaman politik amaçlar için devletler başta olmak üzere uluslararası hukukun meşru bir süjesinin meşru olmayan, devlet dışı bir aktörünü desteklemesiyle ortaya çıkar. Bu durum da bizi devlet destekli ya da devlet sponsorlu terör kavramına götürür. Ancak uluslararası terörizmin varlığı için devlet desteğinin bir zorunluluk olmadığını söylemek gerekir (Erickson, 1989, s. 25).

Soğuk Savaş sonrası güvenlik kavramındaki değişiklikleri iki farklılıkla izah etmek mümkündür. İlk olarak uluslararası toplumda tehdit unsuru olarak yalnızca devletlerin görüldüğü klasik düşünce, yerini devlet dışı aktörlerin de büyük bir güvenlik tehlikesi olabileceği düşüncesine bıraktı. Üstelik her ne kadar meşru olmasa da bazı devletler, birbirlerine zarar vermek ve birbirlerine karşı bir sopa olarak terör örgütlerini üstü kapalı olarak destekleme eğilimine girmişlerdir (Taşdemir, 2005, s. 3). Özellikle

Avrupa'nın Türkiye ile gerilim yaşadığı dönemlerde ortaya çıkan, PKK yanlısı sözde dernek ve düşünce kuruluşlarının faaliyetlerine düşünce özgürlüğü adı altında müsaade edilmesi örnek verilebilir. İkinci olarak da kitle imha silahları başta olmak üzere tahribat gücü çok daha fazla olan yüksek teknolojiye sahip silahların varlığı ortaya çıktı. Bu silahlar olası tehditleri daha çok öngörülemez ve sonuçları daha ağır hale getirdi. Bir de bu iki faktörün bir araya gelmesi, yani terör örgütlerinin uluslararası seviyede faaliyet göstermesi ve yüksek teknoloji silahlara ulaşabilir hale gelmesi büyük güvenlik risklerini ortaya çıkardı. Soğuk Savaş sonrası uluslararası topluma genel olarak hâkim olan iyimser beklentilerin aksine, 'Kimyasal Terörizm' ve 'Nükleer Terörizm' gibi yeni kavramlar ortaya çıkmıştır. Bu kavramların ilk kez somut şekilde görülür hale gelmesi 20 Mart 1995'te Aum Shinriko (Yüce Gerçekler) Tarikatı isimli terör örgütünün Tokyo metrosunda sivillere yönelik Sarin gazı kullanarak yaptığı eylemle olmuştur (Taşdemir, 2005, s. 1). Ancak tüm dünyanın dikkatinin bu konuya yönelmesi elbette 11 Eylül saldırılarıyla olmuştur.

11 Eylül saldırıları, özellikle ABD'nin güvenlik anlayışını ve stratejilerini ciddi şekilde değişmesine ve terörle mücadelenin bir numaralı gündem haline gelmesine neden olmuştur. 2002 tarihli Ulusal Güvenlik ve Strateji Belgesi'nde uluslararası terörizmle mücadele konusunda izlenecek yol haritası belirlenmiştir. Buna göre öncelikle, terör örgütlerine müdahale için uluslararası bir birlik sağlanamıyorsa da tek başına bile olsa meşru müdafaa hakkının kullanılmalı ve terör saldırıları cevapsız bırakılmamalıdır. Uluslararası kamuoyunda terör karşıtlığının artması için terör karşıtı propaganda yapılmalıdır. Teröre destek veren ülkelere her türlü yaptırım uygulanmalı, terörle mücadelede stratejik ülkelerde terör karşıtı, ılımlı ve işbirliğine yatkın hükümetler desteklenmelidir (Öztürk, 2015, s. 33). 11 Eylül sonrası terörle mücadele ve terör örgütlerine karşı meşru müdafaa hakkının kullanılması hususunda uluslararası hukuktaki bir takım belirsizlikler yüzünden yaşanan tartışmalarda ABD belirleyici bir rol oynamış. Mevcut konjonktürde uluslararası toplumun tamamına yakınının desteğini alan ABD'nin müdahalesi, tartışmalı konularda belirsizliklerin ortadan kalkmasında etkin olmuştur. Mesela ABD'nin Afganistan'a müdahalesini meşru müdafaa hakkına dayandırması, terör örgütlerine karşı meşru müdafaaya başvurulabileceğine yönelik görüşün kuvvetlenmesine sebep olmuştur. Doktrindeki bazı görüşler tam da bu gibi konularda, ABD'nin tek süper güç olmasının kendisine

böyle bir sorumluluk yüklediği ve bu gibi belirsizliklerde, inisiyatif olarak çözüm geliştirilmesine öncülük etmesi gerektiğini savunmuştur (Arend, 2003, s. 102).

Uluslararası terörizmin, uluslararası toplumda öncelikli mesele haline gelmesi terörle mücadele konusunda uluslararası hukukta hangi yolların kabul edilmesi gerektiğine yönelik farklı yaklaşımların ortaya çıkmasına neden oldu. Bu yaklaşımlardan ilki barışçıl yollar olarak kabul edilebilir. Bu düşünceye göre ulusal hukukta bir suç hangi kriterlere göre belirleniyor ve ne şekilde yargılanıyorsa, terör faaliyetlerini de bu şekilde değerlendirmek ve buna göre hareket etmek gerekir. Yani topyekûn bir savaş hukukunu uygulamaya gerek yoktur. İkinci yaklaşıma göre terörle mücadele kuvvet kullanımı ekseninde değerlendirilir. Özellikle jus ad bellum ve jus in bello kavramlarının tekrar ele alınması ve terörle mücadelenin bunlar içerisinde değerlendirilmesi gerekir. Bu kavramların ve özellikle de meşru müdafaa alanı geniş yorumlanıp terör örgütleriyle silahlı mücadelenin kapsamının olabildiğince genişletilmesi esas alınır (Taşdemir, 2005, s. 4-5). İkinci yaklaşımın çok daha fazla taraftar bulduğunu ve devletlerin terörle mücadele ederken bunu esas aldığını ifade etmemiz gerekir.

4.2.2. Aciz Devlet Doktrini

Meşru müdafaa hakkı temelde bir devletin, başka bir devletin kendisine yönelik hukuka aykırı saldırısına meşru şekilde cevap vererek hakkını ve egemenliğini koruması olarak kendini gösterir. Ancak günümüzde devletlerin kendilerini müdafaa etmelerini gerektirecek saldırılar yalnızca diğer devletlerden gelmemekte, aynı zamanda terör örgütleri başta olmak üzere devlet dışı aktörlerden de gelmektedir. Bu terör örgütleri devletin kendi sınırları içerisindeyse devletin zaten egemenlik yetkilerine dayanarak gerekli kuvvet kullanımı meşrudur. Ancak sınırları dışında bir örgütten saldırı söz konusu ise o terör örgütüne müdahalesinin meşru olup olmaması sorununun yanında bir de terör örgütüne müdahale edilecek ülkede egemen olan devletin egemenlik yetkilerinin ihlal edilip edilmemesi sorunu vardır. BM Anlaşmasında devletler birbirlerinin egemenlik haklarına saygılı olacaklarını taahhüt ederler. Bu yüzden bir devletin başka bir devlete kuvvet kullanması, hatta kuvvet kullanma tehdidi dahi yasaktır. Ancak hiçbir devletten, kendisine karşı gerçekleştirilen

terör eylemine sessiz kalması beklenemez. Eğer bir devlete karşı gerçekleştirilen terör eylemlerinin, başka bir devlet tarafından desteklenir ve teşvik edilirse, saldırıya uğrayan devletin meşru müdafaa hakkının doğduğuna yönelik bir şüphe yoktur. Çünkü burada terör örgütüne destek veren devlet, örgütü aracı olarak kullanmış, dolaylı olarak hukuka aykırı kuvvet kullanımında bulunmuş olur. Aynı durum ilgili devletin, terör örgütünü ve örgütün faaliyetlerini engellemek için gayretsiz davranması durumu için de geçerlidir. Ancak terör örgütünün örgütlendiği ve faaliyet gösterdiği ülkenin devletin bir desteği yoksa, bu durumda ülke devletin egemenlik hakları ihlal edilmeden terör örgütüne meşru müdafaa hakkının kullanılabilmesi için aciz/isteksiz devlet doktrini ortaya atılmıştır.

Bir devletin sınırları içinde başka devletin kuvvet kullanmasının, o devletin egemenlik haklarının ihlali sayılmasının 3 tane istisnası vardır:

-Meşru müdafaa hakkının kullanılması

-BM Güvenlik Konseyinin, uluslararası barış ve güven ortamının bozulduğuna yönelik bir karar alıp müdahalede bulunması veya müdahale için yetkilendirmesi.

-Müdahale edilen devletin rızası (Singil, 2020, s. 2390).

Terör örgütlerine karşı başka ülkenin sınırları içerisinde operasyon yapılması büyük oranda meşru müdafaa hakkına dayanılır. Ancak BM Anlaşmasının yazıldığı tarih itibariyle devletler merkeze alınmıştı. Hiçbir devlet dışı aktörün bu kadar büyük bir eylem yapabileceği düşünülüyordu. Ancak günümüzde hem egemenliklerini tam olarak sağlayamamış devletlerin olduğu istikrarsız coğrafyalarda terör örgütlerinin çok daha kolay örgütlenmesi hem de devletlerin terör örgütlerini birbirlerine karşı bir tehdit unsuru olarak kullanmaları terör örgütlerinin saldırı kapasitesini sürekli arttırmasına neden olmuştur. Öyle ki, bazı terör saldırılarının devletlere verdiği zararlar, başka bir devletin veremeyeceği ya da sonuçlarını göz önüne aldığında bu zararı vermektan geri duracağı seviyelere ulaşmıştır. Özellikle de 11 Eylül saldırıları sonrasında ABD'nin terörle mücadele adı altına yaptıkları, bu konuda uluslararası hukukta içtihat ve doktrinin gelişmesini sağlamıştır.

Devletlere yönelik saldırılar simetrik ve asimetrik saldırılar olarak ikiye ayrılır. Simetrik saldırılar bir devlete yönelik saldırının başka bir devlet tarafından

yapılmasıdır. Ancak bazı saldırılar da başka bir devlete isnat edilemez. Bunlara da asimetrik saldırılar denir (Türkay, 2021, s. 347).

Asimetrik saldırılarda ülke devletinin, meşru müdafaaya neden olacak saldırıdan sorumlu olabilmesi için saldırı ile devlet arasında bir bağ kurulmuş olması gerekir. Teröristlerin eğitilmesi, teçhizat yardımı yapılması, finansal veya istihbarat desteği veya benzer desteklerin sağlanması halinde devletin doğrudan sorumlu olduğunu söyleyebiliriz (Taşdemir, 2005, s. 60). Ayrıca terör örgütlerinin propaganda faaliyetlerine destek olmak da bu kapsamda değerlendirilmelidir. Çünkü bir terör örgütünün faaliyetlerini medya yoluyla meşrulaştırma ya da ülkesinde örgütlenebilmesi, propagandasını geniş coğrafyalara yayabilmesi için ülkesinde büro açmasına müsaade etmek de o terör örgütünün gayrimeşru amaçlarına ulaşması için doğrudan teçhizat sağlamak kadar önemli bir durumdur. Bununla birlikte doktrindeki bir görüşe göre terörle mücadelede isteksiz veya yetersiz olmak da dolaylı olarak teröre destek olma anlamına gelmektedir (Taşdemir, 2005, s. 50).

Özellikle Soğuk Savaş'tan sonra bazı devletler terörizmi dış politika aracı olarak kullanmayı eğiliminde olmuştur. Bu devletlerin genelde antidemokratik ve güçsüz devletler olduğu düşünülür. Ancak süper güç diyebileceğimiz devletler bile yer yer terör örgütlerini muhatap kabul etmiş, onlara stratejik destek olmuş ve mücadelelerini meşru kabul etmiştir. Son dönemlerde ABD'nin PKK/KCK-PYD/YPG'ye destek olması da bunun en açık örneklerindedir. Bununla birlikte bazı devletler de terör örgütlerine açıkça destek olurken bazıları da resmi veya açık olmayan yollarla destek olmaktadır. Bu şekilde devletlerin teröre açık olmayan desteklerine örtülü terörizm denir. Örtülü terörizm iki şekilde olabilir: gizli devlet terörizmi ve devlet destekli (sponsorlu) terörizm (Combs, 1997, s195).

Gizli devlet terörizmi, bir devletin kurumlarının terör faaliyetlerine açıkça olmasa da doğrudan katılımlarıyla olur. Bu yola başvurma'nın temel amacı, genelde düşman görülen rejimlerin güç kaybetmesi, istikrarsızlaştırılmasıdır. Gizli devlet terörizmine verilebilecek en net örneklerden biri 1970'lerde CIA'nın Nikaragua olaylarında Sandinista rejimini yıkmak için yapmış olduğu gizli operasyonlar ve muhaliflere verdiği destektir (Combs, 1997, s. 86). Devlet destekli terörizmde ise bir devlet kendi silahlı güçlerini kullanmasını hukuken stratejik ya da politik olarak doğru bulmaz veya çok riskli bulursa, terör saldırılarının örgütlenme, planlama veya icra aşamalarından

birine katkıda bulunma halleri söz konusu olmaktadır. Devlet destekli terörizme verilebilecek en net örneklerden biri de bir grup İranlının, Tahran'daki ABD elçiliğine saldırarak elçilik personelini aylar boyunca rehin tutması ve İran devletinin bu olayları önleme konusunda en azından isteksiz davranmasıdır. Bir diğer örnek olarak da terörist başı Abdullah Öcalan'ın yakalanıp Türkiye'ye getirildiği süreçte, üzerinde Güney Kıbrıs Rum Kesimi tarafından bir Rum gazeteci olarak adına düzenlenmiş diplomatik bir kırmızı pasaport çıkmasını verebiliriz (Taşdemir, 2005, s. 61-62).

Özellikle Soğuk Savaş süresinde iki süper gücün ellerinde nükleer silahların tahribat gücünden ötürü devletler birbirlerine fiilen saldırmak yerine, ya devletlere vekâlet vermiş ya da devlet destekli terörizme belirli aşamalara kadar müsaade etmek zorunda kalmıştır. Her ne kadar Soğuk Savaş bitmiş olsa da özellikle büyük devletlerin devlet destekli terörizmi bir dış politika aracı olarak kullanması günümüzde hala varlığını devam ettirmektedir. Çünkü devlet destekli terörizm geleneksel kuvvet kullanımına göre maliyete son derece az bir yöntemdir. Üstelik görece gizli yapılması halinde de geleneksel kuvvet kullanıma göre hukuken karşılaşılabilecek yaptırımlara karşı da bir avantaj sağlamaktadır. Bu açılarından bakıldığında zaman devletler için ne kadar pragmatik bir durummuş gibi görülse de aslında uluslararası sistemdeki kaos ve istikrarsızlık tüm paydaşları olumsuz şekilde etkilemektedir. Bir devletin devlet destekli terörizme destek olması yoluna başvurması, kendisine karşı da başka devletlerin aynı yola başvurmasının önünü açmaktadır. Dolayısıyla uluslararası sistemdeki herhangi bir devletin ulusal çıkarları ve pragmatik hedefleri sonucunda bu yola başvurması, kaçınılmaz şekilde bu sistemdeki her paydaşa zarar vermektedir.

Büyük devletlerin bu konudaki ikiyüzlü tavrı maalesef uluslararası sistemi kaosa sürüklemektedir. Mesela ABD, 11 Eylül saldırıları sonrasında 'Patterns of Global Terrorism' isimli bir belge yayınlamış ve Irak, İran, Suriye, Libya, Sudan, Küba ve Kuzey Kore gibi ülkeleri terörle iltisaklı ilan etmiştir. Yine 11 Eylül saldırıları sonrası dönemin ABD Başkanı George W.Bush 'Her bölgedeki her ulus şimdi bir karar vermek durumundadır. Ya bizimlesiniz ya da teröristlerle' diyerek teröristlerle onlara destek olanlar arasında fark görülmeceğini ifade etmiş ve devlet destekli terörizme savaş açmıştır (Taşdemir, 2005, s. 56-58). Ancak yine ABD, DAESH ile mücadele kapsamında PKK/KCK-PYD/YPG'ye açık açık destek olmuştur. Kendi çıkarına uygun olacak şekilde terör örgütleri ve onlara verilecek destek arasında fark

gözetmiştir. Özellikle büyük devletlerin, insan haklarını ve küresel barış ve güven ortamını arka plana atarak ulusal çıkarlarını her türlü hukuksuzluk ve vicdana aykırı davranışla öncelikli olarak gözetmesi mevcut uluslararası sistemde kaosu oluşmasına neden olmaktadır.

Her devlet uluslararası barış ve güvenliği bozmaktan kaçınması gerekir. Bunun bir gereği olarak da kendi sınırları içerisinde faaliyet gösteren terör örgütlerine karşı her türlü makul tedbiri almakla mükelleftir. Peki devletlerin, sınırları içerisinde faaliyet gösteren bir terör örgütüne karşı imkânlarının yetersiz kalması durumunda sorumluluğu nasıl değerlendirilecektir? Genel görüş sorumluluğunun aynı şekilde devam edeceği yönündedir. Çünkü böyle bir durumda başka bir devletten ya da uluslararası örgütten, özellikle de BM'den yardım isteyebilir (Erickson, 1989, s. 27). Dolayısıyla bir devletin bu yardımları talep etmeden, gereken makul tüm tedbirleri aldığından bahsedemeyiz.

Şuana kadar bahsettiklerimizi toparlayacak olursak aciz devlet doktrinini, terör örgütünün barındığı ülke devletinin, terör tehdidini önlemekte gereken önlemleri almada isteksiz olması veya aciz olmakla birlikte önlem almak için gerekli makul yardımları talep etmemesi halinde mağdur devlete sınır ötesinde operasyon yaparak ilgili terör örgütüne müdahale etme yetkisinin doğmasıdır, şeklinde tanımlayabiliriz. Ancak aciz devlet doktrininde de bazı belirsizlikler vardır. Aciz devletin varlığı durumunda mağdur devletin müdahale hakkı konusunda bir tereddüt yoktur. Ancak bir devletin aciz devlet olup olmadığının kararı nasıl ve kim tarafından verileceği belirsizdir (Singil, 2020, s. 2040). Çünkü müdahalede bulunacak devletin tek taraflı kararıyla diğer devletin aciz devlet olduğu kararlaştırılacaksa bu açıkça kuvvet kullanmalara bahane niteliğinde olabilir. Bu kararın BM tarafından verilmesi gerektiği düşünülebilirse de BM'ye böyle bir yetkinin verilmesi ve yetkinin kullanım şartlarının bir anlaşmada açıkça belirtilmemesinin yine başka bir belirsizlik oluşturacağı açıktır.

Sınırlarına müdahale edilecek olan devletin isteksiz sayılması için makul bir işbirliğini kabul etmemesi gerekir. Bu durumun en bariz örneği 11 Eylül sonrası Afganistan'dır. Uluslararası toplumun Ladin'in iadesi ve El-Kaide kamplarının kapatılmasına yönelik taleplerinin kabul edilmemesi, Afganistan'ın isteksiz devlet ve ABD'nin öncüsü olduğu koalisyon güçlerinin Afganistan'a müdahalesinin meşru olduğuna yönelik düşünceler ortaya çıkmıştır (Singil, 2020, s. 2406). Ancak ABD'nin Afganistan'a

müdahalesindeki asıl dayanak Afganistan'ın isteksiz veya aciz devlet olması değil, barındıran devlet olarak doğrudan sorumlu olmasından dolayı meşru müdafaa hakkının ortaya çıkmasıdır. Bu yüzden ABD meşru müdafaa hakkını yalnızca El-Kaide'ye karşı değil, aynı zamanda Taliban hükümetine karşı da kullanmıştır.

Yakın tarihte aciz devlet doktrinine dayanılarak yapılacak müdahalelere bakacak olursak 1970'lerde 3 önemli olay vardır: ABD'nin Kamboçya'daki operasyonları, İsrail'in Lübnan'daki operasyonları ve İran'da ABD'li rehinelere krizi. 1970 tarihinde ABD ile Güney Vietnam, Kamboçya'da varlık gösteren Vietkong'un (Vietnam Ulusal Kurtuluş Cephesi) Güney Vietnam'a yönelik faaliyetlerine karşı işbirliği yapmış ve Kamboçya sınırlarında operasyonlar gerçekleştirilmiştir. Özellikle de dönemin ABD Başkanı Richard Nixon'un söylemleri, Kamboçya hükümetinin ülkesinin bir kısmında kontrolünü kaybettiği bu yüzden operasyonların Kamboçya'nın egemenlik haklarının ihlali olarak görülemeyeceği yönünde olmuştur. Bir diğer olay, özellikle Lübnan'da örgütlenen Filistin Kurtuluş Örgütü'nü terör örgütü ilan eden İsrail'in, bu örgütü yok etmek amacıyla 1978-1982 arasında Lübnan topraklarında yaptığı operasyonlar aciz ve isteksiz devlet doktrini gündeme gelmiştir. Üçüncü olay ise 1979 tarihinde, İranlı öğrencilerin Tahran'da ABD Büyükelçiliğine saldırıp 50'nin üzerindeki personeli aylarca rehin tutmasında uluslararası toplum olaydan İran'ı sorumlu tutmuştur (Singil, 2020, s. 2392-2393).

Günümüze daha yakın tarihlere bakacak olursak 1996 yılında Türkiye'nin Irak sınırını aşarak PKK kamplarına olası müdahalesi gündeme geldiğinde, Türkiye'nin Dışişleri Bakanlığı BM Güvenlik Konseyi'ne bir mektup yazarak Irak'ın aciz ve isteksiz devlet statüsünde olduğunu, gerekirse Irak'a meşru bir müdahalenin olabileceği ifade edilmiştir. 2011 yılında ABD'nin Saddam Hüseyin'i ele geçirip öldürdüğü operasyon Pakistan'da yine bu doktrine dayanılarak yapılmıştır. 2002-2007 yılları arasında Rusya'nın Çeçen direnişçilerle alakalı Gürcistan topraklarındaki müdahaleleri de bu doktrine dayandırılmıştır (Singil, 2020, s. 2394). Yakın gelecekte uluslararası toplumda kaosun ve istikrarsızlığın tamamen ortadan kalkmasını beklemek büyük bir saflık olur. Bu yüzden görünen o ki, aciz ve isteksiz devlet doktrini her geçen gün daha fazla kullanılmaya ve taraftar bulmaya devam edecektir. Ancak bu doktrinin de istismarı edilmemesi için kriterlerinin ve kullanım şeklinin uluslararası bir anlaşmayla belirlenmesi yerinde olacaktır.

4.2.3. Terör Örgütlerine Karşı Meşru Müdafaa, TSK Örneği

Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası dünyanın birçok yerinde terör örgütleri ortaya çıkmış ve terör eylemleri uluslararası toplumun gündemine girmeye başlamıştır. Ancak terörün uluslararası hukuk için en önemli tartışma konulardan biri haline gelmesi şüphesiz ki, Soğuk Savaş sonrası özellikle de 11 Eylül sonrası olmuştur. Çünkü 11 Eylül'e kadar, terörün yalnızca küçük ve orta düzeyde güce sahip devletlerin sorunu olduğu düşünülüyordu. Başta ABD olmak üzere dünyanın büyük güçleri terörü kendileri için doğrudan doğruya bir tehdit unsuru olarak görmüyorlardı. Ancak 11 Eylül göstermiştir ki, terör örgütlerinin sahip oldukları imkânlar, artık dünyanın her yerinde ve her ülkede faaliyet gösterecek düzeye ulaşmıştır. Bu yüzden terör ve terör örgütleriyle mücadele artık insanlığın ortak bir sorunu haline gelmişti. Ancak kabul etmek gerekir ki, başta BM Anlaşması olmak üzere uluslararası hukuk normları terörle mücadele konusunda ciddi eksikliklere sahiptir. Bu durum hem terörle mücadele eden devletlere bir takım engeller çıkarmakta, hem de bir takım devletlerin bu hukuk boşluğunu lehine yorumlarla doldurmaya çalışmasına, devletlerin bazı hukuksuzluklarının üstünü kapatmasına neden olmaktadır.

BM Anlaşmasındaki düzenlemelere bakıldığında, terörizmle mücadelede uygulanabilecek etkin mekanizmalar, yedinci bölümde 'Barışın Tehdidi, Bozulması ve Saldırı Eylemi Durumunda Alınacak Önlemler' başlığıyla düzenlenmiştir. Bu bölümdeki mekanizmaların hayata geçirilmesi için ilk olarak Güvenlik Konseyi'nin madde 39'da belirtildiği üzere barış ve güven ortamının bir saldırı veya saldırı tehdidiyle bozulduğuna yönelik tespitte bulunması gerekir. Daha sonra da madde 40 çerçevesinde, sorunun çözülüp barış ve güvenliğin tekrar kurulması için tavsiyelerde bulunabileceği gibi madde 41 ve 42 çerçevesinde bir takım zorlayıcı tedbirler alınmasına da karar verebilir. İlgili maddeler şu şekildedir:

Tüm bu düzenlemelere rağmen, Güvenlik Konseyi'nin terörist eylemlere karşı kolektif güvenlik mekanizmasını harekete geçirmesi, bizzat bir barış gücü oluşturup terör gruplarına müdahale etmesi ya da bir devlete veya uluslararası örgüte yetki vermesi söz konusu olmamıştır. Bu durumda da devletler kendileri madde 2/4'e göre kuvvet kullanma yasağına tabiyken terör örgütleri tarafından saldırıya uğramıştır. Bunlara karşı verdikleri asker cevaplar ve bu tür saldırıları önleme çalışmaları uluslararası

hukuka göre meşruiyet sorunuyla karşılaşmıştır. Devletler de bu hukuk boşluğuna karşı, terör gruplarıyla mücadele etmek için yeni yöntemler aramaya başlamışlardır. Özellikle komşu devletlerinde yoğun şekilde faaliyet gösteren terör örgütleriyle mücadele etmek zorunda kalan Türkiye, Güney Afrika, Tacikistan ve Tayland gibi devletlerin çoğu, müdahalelerini meşru müdafaa hakkına dayandırmaktadır (Taşdemir, 2005, s. 145). Ancak daha önceki bölümde detaylı şekilde izah ettiğimiz üzere meşru müdafaa hakkının ortaya çıkması için silahlı saldırının olması, bir saldırının silahlı saldırı sayılması için de bir devlet tarafından gerçekleştirilmesi gerekir. Aksine bir düzenleme olmamakla birlikte, özellikle 11 Eylül sonrası, terör örgütlerinin de silahlı saldırı yapabileceğine yönelik düşünce birliği oluşmuştur. Ancak her türlü saldırının silahlı saldırı sayılması da uluslararası toplumun terör eylemlerine karşı hassasiyetinin istismar edilip kuvvet kullanma tehlikesini doğururdu. Bu yüzden terör saldırılarının belirli bir eşiği geçmesi ve bir devletin silahlı güçleriyle saldırması halinde orta çıkabilecek etkinin bir benzerinin ortaya çıkması gerekir. 11 Eylül sonrası ABD'nin meşru müdafaa hakkının ortaya çıktığına yönelik BM Güvenlik Konseyi kararları, 11 Eylül saldırılarının bu eşiği geçtiğinin kanıtıdır. O halde terör eylemlerinin doğuracağı etkinin, bir devletin silahlı güçleriyle doğurabileceği etkiye yakın olması halinde, terör örgütlerinden gelecek saldırının da silahlı saldırı gibi değerlendirileceği, buna karşı da meşru müdafaa hakkının doğduğunun kabulü gerekecektir.

Konuyla alakalı bir diğer tartışma da devletlerin terör örgütleriyle mücadelelerinin uluslararası insani hukuk, yani silahlı çatışma hukukuna tabi olup olmadığı tartışmasıdır. Çünkü silahlı çatışma hukukuna göre ele geçirilen silahlı saldırı gerçekleştirilen kişiler savaşçı statüsü kazanır ve birçok hakka sahiptir. Bu yüzden özellikle de büyük devletler, kendilerinin mücadele ettiği teröristlere bu statünün verilmesini istemezler (Taşdemir, 2005, s. 94-95). Öyle ki, ABD 11 Eylül sonrası ele geçirdiği Taliban mensuplarına dahi savaşçı statüsü tanımamıştır. Taliban o dönemde Afganistan'ın meşru yönetimi idi. Taliban'a mensup silahlı birlikler de terör grupları değildi. Ancak Afganistan'a karşı silahlı saldırının nedeni 11 Eylül'deki terör saldırıları olduğu için ABD El-Kaide mensuplarıyla Taliban mensuplarına benzer muamelede bulunmuş ve ikisinin de savaşçı statüsünü tanımamış, onlar için 'yasa dışı savaşçılar' veya 'saldırgan siviller' ifadesini kullanmıştır. Söz konusu tanım herhangi bir BM belgesinde bulunmamakla birlikte, devlet uygulamalarında ve doktrinde uluslararası hukuka uygun kabul edilmiştir (Goldstone, 2002, s. 13).

Terör örgütleriyle mücadelede önemli konulardan biri de terör örgütlerinin faaliyet yürüttüğü devletlere karşı nasıl bir tutum izleneceğidir. Bir terör saldırısından bir devleti sorumlu tutabilmek için terör saldırıyla o devlet arasında bir bağlantı kurmak gerekecektir. Bu bağlantı da terörizme karşı devlet sponsorluğu, devletin tolerans göstermesi ya da terör eylemlerini engellemekte isteksiz davranması olarak kendini gösterebilir (Taşdemir, 2005, s. 122-123).

Görüldüğü gibi bir devlet, başka bir devletin aleyhine eylemlerde bulunan terör örgütlerine karşı hiçbir destek veremeyeceği gibi örtülü rıza da gösteremez. Hatta doktrinde fikir birliği olan düşünceye göre bir devletin elinde gerekli araçları mevcut olmasına rağmen, teröristleri yargılamak ve cezalandırmaktan geri durmak veya bu amaçla iade isteminde bulunan devletlere karşı olumsuz tavır içinde bulunmak, teröristleri engellemek için gerekli çabayı sarf etmemek, bu devletin terör gruplarını örtülü olarak desteklediği anlamına gelir (Taşdemir, 2005, s. 122). Devletin elinde makul araçların olmaması durumunda, söz konusu devlet aciz devlet statüsünde olacaktır.

BM Anlaşmasının, doğrudan terör eylemlerine karşı kuvvet kullanmasına onay veren bir maddesi olmamakla birlikte, terörle mücadelenin meşruluğunu en kapsamlı şekilde savunan görüş, meşru müdafaa ile ilgili maddeyi esnetip terörle mücadeleyi kuvvet kullanma yasağı kapsamı dışında gören görüştür. Buna göre terör eylemlerine karşı meşru müdafaa hakkına dahi başvurma gerekeceği çünkü kuvvet kullanma yasağının terör örgütlerini kapsamadığı yönündedir. BM Anlaşması madde 2/4'te kuvvet kullanma yasağı tarif edilirken '...bir başka devletin toprak bütünlüğüne veya siyasal bağımsızlığına karşı...' ifadesi geçmektedir. Yani kuvvet kullanma yasağının bir devletin toprak bütünlüğüne ve siyasal bağımsızlığına yönelik olması gerekir. Bu yüzden başka bir devlete zarar verme amacı olmayan saldırıların kuvvet kullanma yasağına tabi olmaması gerekir düşüncesi vardır (Taşdemir, 2005, s. 123-124). Ancak bu düşünce genel kabul görmekten son derece uzaktır. Çünkü terör gruplarına, ülke sınırları dışında kuvvet kullanmayı kuvvet kullanımının istisnası olarak görülmezse terör gruplarının saldırısını da silahlı saldırı olarak değerlendirmek mümkün olmayacaktır. Dolayısıyla terör örgütlerine açık veya örtülü destek veren grupların da silahlı saldırıyla dolaylı bağlantısı kurulamamış olur ve saldırılardan sorumlu tutulamazlar. Üstelik BM sisteminin temel amacı çatışmaları önleyip uluslararası barış

ve güvenliğin sağlanmasıdır. Eğer bir devletin başka bir devletin ülkesindeki gruplara müdahalesinde bu kadar esnek davranılırsa, uluslararası barışın sağlanması mümkün olmayacaktır. Ayrıca bu yorum son derece zorlama bir yorumdur. Çünkü bir devletin kendi ülkesinde kullandığı silahlı g egemenlik yetkileri kapsamında kabul edilir. Kendi lkesi dışında uygulayacağı g için ise madde 2/4'n istisnaları olarak düzenlenen hallere başvurulabilir. Eğer uygulanacak kuvveti bu ikisinden birinin içinde değerlendiremiyorsak hukuk boşluğuyla karşılaşırız. Zira bir devlet kendi ülkesinde egemenlik haklarını kullanırken de kuvvet kullanma yasağının istisnalarına dayanırken de orantılı kuvvet kullanmak zorundadır. Sınır ötesinde gerçekleştirilen bir kuvvet kullanma eyleminin egemenlik yetkisine dayandırılmayacağı açıkken eğer meşru müdafa veya benzeri bir dayanağı da olmazsa, müdahalenin sınırlarını neye göre belirleyeceğimiz de belirsiz olur. Bu hukuk boşluğu uluslararası sistemde yalnızca daha büyük kaos doğurur.

Terörle mücadeleye adına ortaya çıkan bir diğer yaklaşım da zararlar karşılık yaklaşımıdır. Bu yaklaşımın temelinde de devletlerin terörizmle mücadelesinde bir esneklik sağlayıp BM Anlaşması madde 2/4'n dışında bir meşru kuvvet kullanma hakkı tanınması yatar. Söz konusu yaklaşımda devlet destekli terörizme karşı proaktif bir cevap olarak zararlar karşılık vermek için kuvvet kullanma meşru kabul edilir (Taşdemir, 2005, s. 127). Buna göre bir devletin uluslararası hukuka aykırı olan, kendi kusurlu eyleminin neden olduğu zararın önlemeye veya tatminkr bir işbirliğine yanaşmaması durumunda, zarar gören devletin, kusurlu devleti hukuka uygun ve tatminkr bir işbirliğine zorlamak adına izin verilen istisna bir meşruiyet halidir. Zararlar karşılık da şartları bakımından meşru müdafaaya benzemektedir. Zira her şeyden önce zarar veren devletin bir kusurunun varlığı gerekir. Zarar gören devletin de zararlar karşılık hareketi bu kusurlu harekete karşı olmalıdır. Bu bakımdan da kusurlu hareket ile zararlar karşılık arasında bir orantılılıktan bahsetmek gerekir. Orantılılık gereği de önemsiz sayılacak bazı hak ihlalleri için zararlar karşılık yoluna başvurulmasının uygun olmayacağından bahsedebiliriz. Ancak zararlar karşılığın amacı, meşru müdafaadan farklı olarak cezalandırmaktır. Bir diğer fark ise zararlar karşılık, bunu karşılığı veren devletin öncelikli bir talebinin gerçekleştirilmemesi üzerine ortaya konabilir. Mesela zarar gören devlet, zararının maddi olarak tazmin edilmesini ya da kusurun dzeltilmesin talep etmelidir ki, talebi gerçekleştirilmezse

kusurlu devleti buna zorlamak için o devlete zararlar karşılık versin (Taşdemir, 2005, s. 128-129).

Doktrinde zararlar karşılık hakkındaki hâkim görüş, BM Anlaşması'nın m.2/4'ün açıkça kuvvet kullanılmasını yasaklayan hükmünün ve buna istisna hükümlerin sınırlandırıcı şekilde sayılmasından dolayı zararlar karşılığın hukuka aykırı olduğu yönündedir (Taşdemir, 2005, s. 130). Bununla birlikte zararlar karşılık anlamına gelebilecek birçok müdahale BM Güvenlik Konseyi tarafından kınanmıştır. Bu durumda zararlar karşılığın hukuka aykırı olduğunu iddia eden görüşlerin ellerini kuvvetlendirmektedir. Üstelik zararlar karşılık, terörle mücadelenin büyük ölçüde misillemeye dönüp uluslararası sistemde büyük bir kaosa dönüşme ihtimaline neden olmaktadır.

Yine de uluslararası terörizmin büyük bir ivmeyle yükselmesinden dolayı son dönemlerde zararlar karşılık kavramı daha yoğun şekilde gündeme gelmektedir. Ancak bu yaklaşımın da terör örgütleri ve bundan sorumlu devletlere karşı kuvvet kullanma konusunda var olan mevcut sorunların çözümü konusunda yetersiz kaldığını söylemek gerekir. Zira uluslararası hukuktaki hiçbir yaklaşım terör örgütlerini meşru görmemekte, devletlerin bu örgütlere karşı hareketsiz kalması gerektiğini savunmamaktadır. Günümüzdeki sorun, terör örgütlerine karşı mücadelenin koşullarının ve sınırlarının bir uluslararası belgede açıkça belirtilmemiş olmasıdır. Bundan dolayı bazen devletler terör saldırılarına karşı kuvvet kullanarak uluslararası toplum tarafından işgalci ya da zorba olarak nitelendirilirken bazen de bu esneklik güçlü devletlerin yaptığı zorbalığı terörle mücadele kapsamında değerlendirmesine neden olmaktadır. Yani mevcut sorun temelde terörle mücadelede izlenecek yöntemlerdeki belirsizlik ve istismara açık belirsizliktir. Bu yüzden zararlar karşılık yaklaşımında da benzer sorunları olduğu açıktır.

Devletlerin terör örgütlerine verdikleri destekten dolayı uluslararası hukuka göre sorumluluklarıyla alakalı ortaya önemli belgelerden ilki, BM Genel Kurulu tarafından 21 Aralık 1965 tarihinde kabul edilen 2131 sayılı 'Devletlerin İç İşlerine Karışmanın Yasaklanması ve Bağımsızlık Egemenliklerinin Korunması Bildirisi'dir. Bildirinin birçok yerinde devirme ve dolaylı müdahalelerin tüm halleriyle BM Anlaşmasının ihlali sayılacağı ve BM sisteminin temel amacı olan barış ve istikrara temelden zarar

vereceğinin tespiti yer almaktadır. Ayrıca bildirinin 1. maddesinin 1.fıkrasında şu ifadeler kullanılmıştır:

Her devlet bir başka devletin rejimini şiddet kullanarak devirmeye yönelik ayaklanmacı, terörist ya da silahlı faaliyetlere örgütlemekten yardım etmekten finanse etmekten, teşvik ve tahrik etmekten ya da tolere etmekten ya da bir başka devleti iç karışıklıklarına karışmaktan kaçınacaklardır.

Bu maddeden de açıkça anlaşılacağı üzere başka bir devletin içişlerine karışmak, özellikle de devletin egemenliğine karşı hareketlerde bulunan terör örgütleri veya silahlı gruplara destek vermek kesin suretle yasaklanmıştır.

Bu konuda bir diğer önemli belge de BM Dostça İlişkiler Bildirisidir. Doktrinde, kuvvet kullanma yasağının düzenlendiği BM Anlaşması madde 2/4'ün bir yorumu olarak değerlendirilen bu bildiri, devletlerin başka devletler üzerine akın düzenleme, düzenli veya düzensiz örgütlere destek olmak veya bunların örgütlenmesi veya faaliyete geçmesini teşvik etmekten kaçınma sorumluluklarının olduğu ifade edilmektedir. Bildiride ilgili kısımlar şu şekilde düzenlenmiştir:

‘Her devletin, başka bir devletin toprağına saldırı amacını taşıyan, ücretli askerler de dâhil olmak üzere düzensiz güçler ya da silahlı grupları örgütlemek veya örgütlenmelerini teşvik etmekten kaçınma yükümlülüğü vardır.

Her devlet, bir başka devletin içindeki sivil mücadele hareketleri ya da terörist hareketleri örgütlemek, kışkırtmak, bunlara yardımda bulunmak ya da bunların içinde yer almaktan ya da bu tür hareketlerin yürütülmesine yönelik olarak kendi toprakları içinde yürütülen örgütlü etkinliklere rıza göstermekten, bu paragrafta sözü edilen hareketler güç tehdidi ya da güç kullanımı içerdiği zaman, kaçınmakla yükümlüdür.’

Görüldüğü gibi terör örgütlerine mücadele ile ilgili çok farklı dayanaklar ortaya atılmıştır. Ancak yine de en fazla üstünde durulan dayanak meşru müdafaa hakkıdır. Terör örgütlerine karşı meşru müdafaa hakkının kullanılmasındaki temel tartışma konusu, meşru müdafaa şartlarından birinin silahlı saldırı olması ve BM'nin ilgili kararında silahlı saldırının yalnızca devletler tarafından gelebileceğine yönelik ifadelerdir. Bu yüzden bir grup saldırı kavramıyla terör örgütleri arasında doğrudan bağlantı kurmanın mümkün olmadığını, bu yüzden meşru müdafaa hakkının şartlarının gerçekleşmediğini öne sürer. Ancak başka bir grup da amaçsal yorumda bulunarak

ilgili düzenlemelerin amacının ancak bir devletin imkânlarıyla gerçekleştirilebilecek düzeyde yoğun saldırılar olmasının gerekliliğine, basit bir takım saldırılara karşı meşru görülen kuvvet kullanmasının istismlara neden olabileceğine vurgu yapar. Bu yüzden eğer terör örgütlerinin saldırıları bir devletin silahlı saldırılarıyla benzer etkiler doğurabilecek boyuta ulaşıyorsa, burada artık istismar ihtimali kalmamıştır ve bunu da silahlı saldırı olarak nitelendirmek gerekir, dolayısıyla meşru müdafaa hakkı doğar görüşündedir. Yine benzer bir görüş olarak da BM'nin silahlı saldırının tanımını yaptığı kararındaki bazı hususlar terör saldırılarına uymamaktadır. Ancak ilgili karar uluslararası alanda hukuka aykırı saldırıların tamamını kapsamamaktadır. Bu yüzden ilgili karar daha geniş değerlendirmeli ve terör saldırıları da bunun içine alınmalıdır. Terör örgütlerine karşı meşru müdafaa hakkının varlığını kabul eden görüşler için de yalnızca silahlı saldırı kavramı konusunda farklı bir yorum vardır. Bunun dışındaki şartlar bakımından, bir devletin silahlı saldırısına karşı meşru müdafaa hakkının kullanılmasıyla terör örgütüne karşı meşru müdafaa hakkının kullanılması arasında bir fark bulunmamaktadır (Yapıcı, 2006, s. 158). Burada belirtmek gerekir ki, 11 Eylül saldırıları bu görüşün yoğun şekilde kabul edilmeye başlandığı önemli bir dönüm noktasıdır. 11 Eylül sonrası ortaya çıkan bir diğer tartışma da terör saldırılarının silahlı saldırı sayılıp sayılmayacağı konusunda, örf ve adet hukukunun ortaya çıkıp çıkmayacağı hususudur. Bir düşünceye göre zamanın imkânları göz önüne alındığında, bir kuralın örf ve adet hukuku kaidesi olması için gereken koşullardan sürekliliğin artık aranmasına gerek olmadığı yönündedir. Zira sürekliliğin anlamı, tek seferlik uygulamaların kural haline gelmemesi ve iradenin net şekilde anlaşılmasıdır. Dolayısıyla devletlerin müzakere ve karar alma mekanizmalarının geliştiği böyle bir dönemde devletlerin aldığı kararlar artık sürece gerek duymaksızın aniden örf ve adet olabilecektir. 11 Eylül sonrası devletlerin ortak iradeleri terör eylemlerine karşı meşru müdafaa'nın kabulü şeklinde ortaya çıkmıştır. Bu yüzden terör saldırılarına karşı meşru müdafaa'nın varlığı örf ve adet hukukuna dayanmaktadır. Buna karşı çıkanların temel dayanağı ise örf ve adet kuralının şartların süreklilik, devletlerin beyanları için değil uygulamaları için gereklidir. Bu yüzden örf ve adet kuralının ani şekilde ortaya çıkması mümkün olmayacaktır (Taşdemir, 2005, s. 183-184). Ancak kabul etmek gerekir ki, 11 Eylül sonrası ABD'nin özellikle Afganistan'a müdahale edip El-Kaide ile mücadeleye girişmesi uluslararası toplumun ağırlıklı bir çoğunluğunun desteğini almış ve bu açıdan da sui generis bir durum ortaya çıkmıştır (Taşdemir, 2005, s. 184-

185). Bu desteğe BM Güvenlik Konseyi kararı da eklenince meşru olup olmadığı konusunda bir şüphe kalmamıştır. Ancak meşruiyetin kanyığı ve buna bağılı olarak sınırları bakımından bir takım tartışmaların varlığından bahsedebiliriz.

Silahlı saldırının tanımının yapıldığı ilgili karar 1974 yılında verilmiştir. İlgili tarih terör örgütlerinin örgütlenmesi ve faaliyetlerinin günümüzle kıyaslanmayacak kadar zayıf olduğu bir döneme aittir. Bu yüzden kararda, terör örgütlerinin yok sayılması başta olmak üzere bir takım eksikliklerin olması gayet anlaşılır bir durumdur. Ancak günümüzde terör örgütlerinin faaliyetleri çok daha kapsamlı ve tahribat gücü çok daha fazladır. Bu yüzden ilgili kararın esas alınması ciddi boşluklar doğurmaktadır. Bu boşlukların uluslararası alanda terörle mücadeleye engel olmaması veya art niyetli devletlerin istismarıyla doldurulmaması için BM'nin spesifik bir olayda yeni bir karar vererek silahlı saldırı kavramını genişleterek terör saldırılarını da içine alması ve boşlukları ortan kaldırması yerinde olacaktır.

Terör saldırılarına karşı kuvvet kullanılmasına yönelik, uluslararası belgelerde ve örf ve adet hukukunda var olan eksiklikten ötürü doktrinde bu eksiklikleri doldurmak için bazı görüşler ortaya atılmıştır. Bu görüşleri şu şekilde sıralayabiliriz:

-Kuvvet kullanmana yasağının dar yorumu

-Kuvvet kullanma yasağına istisna getirilmesi

-Meşru Müdafaa hakkının yeniden değerlendirilmesi (Yapıcı, 2006, s. 26).

Dar yorumlanması görüşünün temelinde silahlı mücadele dâhil, terör örgütleriyle her türlü mücadelenin meşru olup kuvvet kullanma yasağından bağımsız değerlendirilmesi gerekliliği yatar. Bu yaklaşımın kabul edilmesi halinde, terörle mücadele eden devlet, ortaya koyduğu eylemlerinin kuvvet kullanma yasağının istisnası olduğunu, dolayısıyla hukuka uygun olduğunu ispat etmek zorunda kalmaz. Bu yaklaşımı savunanların temel dayanakları da BM Genel Kurulu'nun terör eylemlerini açıkça kınamasıdır. Kuvvet kullanma yasağı BM sisteminin devamı için temel bir misyona sahiptir. Dolayısıyla terörle mücadelenin BM'nin amaçlarıyla bağdaşmamak bir kenara, bu amaçları sağlayan temel unsurlardandır. Yine bu düşünceye göre terör örgütlerine güç kullanılabilir ancak onu destekleyen devletlere güç kullanılmaz çünkü bu durum uluslararası sistemde kaos doğurur (Yapıcı, 2006, s. 26).

Dar yorumlanmasına yönelik düşünce birçok açıdan eleştiriye açıktır. İlk olarak uluslararası hukukta terörle mücadeleye karşı olan herhangi bir düşünce yoktur zaten. Ancak mücadelenin sınırlarını belirleyebilmek için bir hukuki zemine dayandırmak gerekir. Aksi halde terörle mücadele adı altında yapılacak müdahaleler amaca yönelik olmayarak devletlerin birbirlerine zarar vermesine neden olabilecektir. İkinci olarak terör örgütlerine güç kullanılabilir görülmesine rağmen, onu destekleyen devletlere kullanılamayacağı görüşü, başka bir devlete kuvvet uygulamak isteyen devletlerin elini rahatlatmaktadır. Zira bir devletin başka bir devlete silahla saldırmasındansa, o silahları bir terör örgütüne saldırması için vermesi arasında amaçsal bir farklılık yoktur, yalnızca bir yöntem farklılığı vardır. Bu da farklı bir yöntemle kuvvet uygulayan devletleri görmezden gelme, terör saldırısına uğrayan devletleri ise buna karşı korumasız bırakma anlamına gelir. Bu şekilde, kuvvet kullanma yasağının ortaya konulmasından beklenen fayda sağlanamamış olur.

İkinci görüş olan, terörizme karşı kuvvet kullanmanın, BM Anlaşmasına yazılmamış olsa da kuvvet kullanma hakkının bir ihlali olduğu yönündedir. Ancak belirtmek gerekir ki, bu düşünce ne BM başta olmak üzere uluslararası kuruluşlar, ne devletler nezdinde ne de doktrinde karşılık bulamamıştır (Yapıcı, 2006 s. 27). Uluslararası hukuk, her ne kadar ulusal hukuka göre daha esnek olsa da; uluslararası hukukun kaynakları da Uluslararası Adalet Statüsü 38. madde başta olmak üzere birçok uluslararası metinde ve doktrindeki görüşlerde belirlidir. Herhangi bir anlaşmadan veya örf ve adet hukukundan kaynağını almayan kaidenin meşruluğu hukuk anlayışıyla bağdaşmaz, uluslararası düzeni sağlayamaz.

Üçüncü görüş olan meşru müdafaanın geniş yorumuna göre ise silahlı saldırı kriteri mutlak olarak görülmez. Özellikle terör saldırılarının silahlı saldırı boyutuna ulaşmaması durumunda meşru müdafaa hakkının olmaması, terör örgütlerinin görece düşük seviyedeki terör saldırılarının cezalandırılmasının önlenmesi, bu şekilde saldırıları yapan terör örgütlerini mükâfatlandırmak anlamına gelecektir. Bu yüzden silahlı saldırı seviyesi altında olmasa da terör saldırılarına meşru müdafaa yapılabilir görüşü vardır (Yapıcı, 2006, s. 28). Ancak unutulmaması gerekir ki terörle mücadelede belirsiz olan kısım ulusal hukuka değil uluslararası hukuka aittir. Ülke içindeki her türlü gayrimeşru yapılanmaya ve eyleme egemenlik hakları çerçevesinde ulusal hukukla müdahale edilebilir. Ancak sınır ötesinden gelen saldırılara karşı uluslararası

hukuka dayanılarak mücadele edilmesi gerekir. Sınır ötesi operasyonlar da başka devletin sınırlarına, yani egemenlik haklarına müdahale anlamına gelir. Dolayısıyla bunu sadece terör örgütlerine müdahale olarak görmek, ilgili konuda uluslararası hukuktaki mevcut boşluğu doldurmaz. İlgili konunun aciz devlet ya da isteksiz devlet kavramları izah edilmesi bu boşluğu ortadan kaldırmayacaktır. Üstelik örf ve adet hukuku değişkendir. Dolayısıyla bu kadar hassas ve önemli bir konunun, yani kuvvet kullanma yasağının daha net bir dayanağa sahip olması uluslararası barış için önemlidir.

Terör örgütlerine karşı meşru müdafaa hakkının doğup doğmayacağına yönelik tartışmalar temelinde, meşru müdafaa hakkının dar ve geniş yorumlanmasıyla alakalıdır. Dar yorumu savunanlar kuvvet kullanma gibi sonuçları son derece ağır olacak bir eylemle ilgili düzenlemelerin dar yorumlanması gerektiğini ve bu yüzden de açıkça ilgili düzenlemelerin metninde yazmayan bir durumun meşru görülemeyeceği kanaatindedirler. Geniş yorumu savunanlara göre ise meşru müdafaa zaten bir örf ve adet hukuku kuralıydı, BM Anlaşmasının ilgili maddeleri, yalnızca bunun yazıya dökülmüş halidir. Örf ve adet hukukunda da bir devletin kendisine yönelik bir saldırıyı önlemesi meşrudur. Silahlı saldırı kavramı BM Anlaşmasıyla getirilmiştir ve bu bir sınırlama olamaz şeklindedir. Üstelik geniş yorumlayanlara göre terörist grupların örgütlendiği ve faaliyetlerde bulunduğu devletin, bunlarla gerekli mücadeleyi yapmaması isteksiz veya aciz olduğunun göstergesidir. Dolayısıyla zarar gören devletin, kendi sınırları dışında bu örgüte müdahalesi, başka bir devletin egemenlik haklarının ihlali olarak nitelendirilemez. Özellikle büyük devlet olarak nitelendirebileceğimiz devletler ile terör örgütleriyle sürekli mücadele içinde bulunan devletlerin büyük kısmı geniş yorumu destekleme eğilimindedir. ABD, İsrail ve Güney Afrika bu devletlerden yalnızca bazılarıdır (Türkay, 2021, s. 346). Özellikle 11 Eylül sonrası hem BM'nin hem de uluslararası toplumun genel eğiliminin, meşru müdafaayı geniş yorumlayarak terör örgütlerine karşı müdahalenin olabildiğince geniş kapsamdan yürütülmesine yönelik olduğunu söyleyebiliriz (Türkay, 2021, s. 348).

Terör örgütlerine karşı meşru müdafaa ile alakalı açık bir düzenleme olmamasından ötürü bazı belirsizlikler vardır. Terörle alakalı anlaşma yapılmamasının nedenlerin biri de şudur: anlaşmanın etkin olabilmesi için büyük devletlerce yapılması gerekirken büyük devletlerde anlaşmanın yapılmamasından son derece memnundur. Zira bu

durum devletlere büyük bir esneklik kazandırmaktadır. İstediklerine siyasi suçlu, istediğine de terörist diyebilmektedirler. Mesela evrensel bir terör tanımı olsa, ABD, PYD'yi desteklemesi, en azından hukuken mümkün olamazdı.

BM Anlaşmasının neden ortaya konulduğu ve uluslararası toplum için önemi göz önüne alındığında, uluslararası terörizm gibi tüm insanlığı alakadar eden bir konunun kapsam dışında kalması düşünülemez. Bu yüzden BM Anlaşmasının uygulamasında, saldırının nerden ve kimden geldiği, hakkın doğumunda çok da önemli değildir. Önemli olan müdafaayı meşru kılacak bir haksız kuvvet kullanımının varlığıdır. Terör eylemlerinin günümüzde, uluslararası toplumu alakadar eden en önemli sorunlardan biri olmasından dolayı BM sisteminin bu soruna meşru yollardan çözüm üretmesi, BM sisteminin değişen koşullara uyum göstermesi ve uluslararası barış ve güvenliği devam ettirebilmesi açısından son derece önemlidir.

Terör saldırılarına karşı meşru müdafaa hakkının doğacağını savunan görüşe göre de bu saldırılara karşı, saldırılar hangi boyuta ulaşırsa meşru müdafaa hakkının ortaya çıkacağına yönelik temelde iki kriter vardır. Bunlardan ilki etki ve ölçek kriteri, ikincisi ise olayların toplamı teorisi. Etki ve ölçek kriterinde temelde, terör eyleminin tahribatının, bir devletin silahlı güçlerinin saldırının tahribatına, yani etkisi ve ölçeğine denk olacağı boyuta ulaşması halinde meşru müdafaa hakkının doğacağı esas alınır. Olayların toplamı teorisindeyse, terör örgütlerinin amaçlarının, halk içinde korku ve tedirginlik oluşturmak olduğu, bu yüzden de sürekli olduğu; meşru müdafaa hakkının doğumunda da bir örgütün aynı amaç için farklı zamanlarda yaptığı eylemlerinin etkilerinin toplamının esas alınması söz konusudur. Günümüzde etki ve ölçek kriteri etkisini kaybetmiş ve ağırlıklı olayların toplamı teorisi kabul görmektedir (Türkay, 2006, s. 348-349).

Ancak doktrinde üzerinde durulan, olayların toplanması teorisinin bazı olumsuz sonuçları vardır. Öncelikle saldırıları bir bütün olarak ele aldığımızda, meşru müdafaanın aciliyet kriteri zarar görmüş olur. Çünkü aciliyet kriteri zamanla ilgilidir. Bir devlet kendisine gerçekleştirilen saldırıyı derhal BM'ye bildirmesi ve gerekli tedbirlerin alınmasını talep etmesi gerekir. Bu tedbirler alınana kadar, acil olarak alınması gereken tedbirler saldırıya uğrayan devlet tarafından alınabilir. Meşru müdafaa hakkının kullanılması da temelde bu acil tedbirler çerçevesinde düşünülmelidir. Ancak saldırılar bir bütün olarak ele alınırsa, zaman kavramı ortadan

kalkar. Bu durumda da ya BM müdahale edene kadar alınması gereken tedbirler alınamaz, çünkü ortada acil bir durum yoktur ya da her saldırı bu aciliyeti tekrar ortaya çıkarır ve meşru müdafaa hakkı süresiz hale gelir. Bir diğer olumsuz sonucu ise terör saldırılarının net bir tanımının olmamasından dolayı küçük ölçekteki saldırılarda dahi, önceki saldırılarla birlikte düşünüldüğünde meşru müdafaa hakkı doğarsa, bu kuvvet kullanmaya meşruiyet kazandırmak için çok büyük bir esneklik kazandırır. Sonuç olarak kuvvet kullanma yasağı etkisiz hale gelir. Bir diğer önemli sonuç da terör örgütlerine sınır ötesi müdahaleler, başka devletin topraklarında gerçekleştirileceği için uluslararası krizleri tetikleme ihtimalleri olacaktır.

Terör saldırılarına karşı başvurulacak meşru müdafaa hakkında da orantılılığa uygulama şartlarından biridir. Ancak orantılılıkta esas alınacak kriterlerin ne olacağı yine tartışmalıdır. Bir görüşe göre üç kriter beraber esas alınır: mevcut saldırı, geçmiş saldırı ve gelecekteki muhtemel saldırıların toplamı (Türkay, 2006, s. 352). Çünkü günümüzde ağırlıklı olarak kabul edilen teori, olayların toplamı teorisidir. Ancak başka bir düşünceye göre de mevcut saldırı dışındaki saldırıların esas alınması meşru müdafaanın ruhuna aykırı olacaktır. Çünkü meşru müdafaa cezalandırma amacı gütmeyen, yalnızca mevcut saldırının en makul şekilde bertaraf edilmesini esas alır. Dolayısıyla geçmiş saldırılar ve gelecekteki muhtemel saldırıları meşru müdafaada, karşı saldırının orantılılığında esas almak yanlıştır. Üstelik gelecekteki muhtemel saldırıların da esas alınması, önleyici meşru müdafaa anlayışının kabul edilmesi anlamına gelecektir. Daha önceki bölümlerde detaylıca izah ettiğimiz gibi kuvvet kullanma yasağının istisnası olan meşru müdafaa hakkının geniş yorumlanması, bu hakkın istismarlarına yol açabilecek ve kuvvet kullanma yasağını işlevsiz hale getirme tehlikesine neden olacaktır.

Her ne kadar anlaşmalarda açıkça terör örgütlerine karşı meşru müdafaa hakkından bahsedilmese de BM Anlaşması'nın 39. maddesinde Güvenlik Konseyi'ne, uluslararası barış ve güvenliğinin bozulduğunu veya bir saldırı eylemi olduğunu saptama ve buna göre hangi önlemleri alacağını belirleme yetkisi verilmiştir. İlgili maddede, barış ve güvenliğin bozulması ifadesi geçerken silahlı saldırı ifadesi geçmemektedir. Dolayısıyla BM Güvenlik Konseyinin bir saldırıya müdahale etmesi veya müdahale yetkisi vermesi için bir devlet saldırının olmasının gerek yoktur. Terör saldırılarına karşı Güvenlik Konseyi, zarar gören devlete müdahale hakkı verebilir.

Ancak vermez ise müdahalenin meşruiyeti ne olacağı tartışmamalıdır. Bu tartışma özellikle de meşru müdafaa hakkı üzerinden yapılmaktadır (Türkay, 2006, s. 361).

Uluslararası terörizmle mücadele konusunda gelişmelere neden olan, 11 Eylül öncesi yaşanan önemli olaylara bakacak olursak ilk olarak ABD'nin 1986 tarihinde Libya'ya düzenlediği hava saldırısını gösterebiliriz. 5 Nisan 1986 tarihinde Batı Berlin'de bulunan 'La Belle' isimindeki bir gece kulübüne terör saldırısı düzenlenmiştir. Bu saldırılar da resmi rakamlara göre ABD vatandaşlarından 2'si ölmüş, 77'si yaralanmış, yani toplam 79 ABD vatandaşı zarar görmüştür. Söz konusu terör saldırılarını Anti Amerikan Arap Kurtuluş Cephesi isimindeki terör örgütü üstlenmiştir. ABD de 15 Nisan 1986'da, yani söz konusu saldırılardan 10 gün sonra, söz konusu terör saldırısından Libya hükümetini sorumlu tutmuş ve Libya'ya bir hava saldırısı düzenlemiştir (Taşdemir, 2005, s. 133). ABD tarafının iddialarına göre bu saldırıların Libya hükümeti tarafından desteklendiğine yönelik açık deliller mevcuttu. Üstelik bu saldırılar ilk değildi. Dünyanın çeşitli yerlerinde, Libya destekli grupların ABD'nin vatandaşlarına ve binalarına yönelik birçok saldırı düzenlenmiştir. La Belle saldırısı da diğer saldırıların devamı niteliğindedir. Üstelik ABD, Libya'nın bu hukuka aykırı eylemlerini önlemek için her türlü diplomatik ve barışçıl çabayı da göstermesine rağmen Libya hükümeti buna olumlu karşılık vermemiştir. Ayrıca ABD, Libya hükümetinin terör gruplarına verdikleri destekle, açıkça kuvvet kullanma yasağını ihlal ettiğini, dolayısıyla ABD'nin de buna karşı meşru müdafaa hakkının ortaya çıktığını savunmuştur. ABD taraftarlarının, bu olayda temelde iki tane savunmaları vardır. İlki, Libya hükümetinin desteklemiş olduğu saldırılar, devam eden eylemlerin bir parçasıydı. Bu yüzden tek bir saldırı olarak değil, bir bütün olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. İkinci olarak da Başkan Reagan'ın söylemleri; Libya'ya yönelik saldırılar, Kaddafi yönetiminin hukuka aykırı karar ve davranışlarından vazgeçmesi için ona bir fırsat vermek ve onu buna zorlamak yapıldığı yönündeydi. Yani başka bir açıdan da zararlar karşılık iddiası vardı (Taşdemir, 2005, s. 133-135).

ABD'nin müdahalesinin meşruluğuna bakacak olursak ABD'nin müttefiklerinin dahi çoğu, ABD'nin saldırılarının haksız olduğu kanaatine ulaşmış ve ABD'yi kınamış, bir grup devlet de çekimser kalmıştır (Taşdemir, 2005 s. 135). BM Güvenlik Konseyi'ne ABD'yi kınayan bir karar tasarısı gelmiş olsa da ABD ve müttefikler İngiltere ile Fransa'nın vetoları, tasarının geçmesini önlemiştir. Fakat veto mekanizmasının

olmadığı BM Genel Kurulu'nda ABD kınanmıştır (Taşdemir, 2005, s. 135-136). Doktrindeki tartışmalara bakıldığında, bazı yazarlar devam eden saldırıların toplamını esas alınmasını savunmuşlar ancak ABD vatandaşlarına yönelik devam eden bir saldırı olmadığını, yalnızca tek bir saldırı olduğunu, buna karşı meşru müdafaa hakkının doğmayacağını ifade etmiştir (Schachter, 1991, s. 167-168). Aynı zamanda ABD'nin silahlı müdahaleden önce başta diplomasi olmak üzere barışçıl yolları yeteri kadar denemediğine yönelik bir düşüncüyü savunmaktadırlar (Taşdemir, 2005, s. 137).

Bir diğer önemli olay 1985 tarihinde İsrail'in Tunus'a saldırısı olmuştur. Saldırılarından bir hafta önce Kıbrıs'ın Larnaka limanında gerçekleştirilen terör saldırısında 3 İsrail vatandaşının öldürülmesin olayında, İsrail olaydan FKÖ'yü sorumlu tutmuş ve Tunus'un güneyindeki Borj Cedria'daki FKÖ'ye ait karargâh vurulmuştur. Bu müdahalede 60'ı Filistin, 12'si Tunus vatandaşı olmak üzere 72 kişi ölmüş ve çok sayıda kişi yaralanmıştır. Olayla ilgili konuşan İsrail Savunma Bakanı Yitzak Rabin, bombaladıkları ve imha ettikleri FKÖ karargâhının, kendilerine yönelik yapılan birçok terör saldırısının planlandığı ve yürütüldüğü yer olduğunu, bu saldırıların hepsinin birlikte değerlendirilmesi gerektiği ve bunun sonucunda karargâhın bombalanmasının uluslararası hukuka göre meşru olduğunu ifade etmiştir (Taşdemir, 2005, s. 139).

İsrail'in Tunus'a yönelik saldırısı ve meşru müdafaa savunması uluslararası toplumda karşılık bulmamıştır. Güvenlik Konseyi'nde yalnızca ABD, İsrail'in saldırısının meşru olduğuna yönelik iddiaları savunmuş ve 14 lehte 1 çekimser oyla, İsrail'in silahlı saldırısı kınanmış, bunun yanında İsrail'in Tunus'a tazminat ödemesine karar verilen 573 sayılı karar kabul edilmiştir. Her ne kadar İsrail'in savunması zararla karşı değil, meşru müdafaa üzerine olsa da uluslararası toplumda bu saldırı zararla karşılık olarak değerlendirilmiştir (Singer, 1989, s. 445).

Devletlerin terör örgütleriyle ilişkili görülmelerinden dolayı sorumlu tutulmalarına yönelik doktrinde yeni düşüncelerin ve BM kararlarının gelişmelere neden olan önemli olaylardan biri de İsrail'in defalarca Lübnan'a yönelik saldırılarda bulunmasıdır. Söz konusu olaylarda İsrail, terör gruplarının Lübnan topraklarında faaliyet gösterdiğini ve kendisine yönelik saldırılar düzenlediğini iddia ederek terör gruplarının yerleşim yerleri olarak nitelendirdiği yerlere silahlı saldırılar düzenlemiştir. Her ne kadar İsrail çoğu zaman bu duruma yönelik meşru müdafaa savunması yapmış olsa; meşru müdafaanın orantılılık ya da gereklilik gibi kriterlerine uyulmadığı için çoğu zaman

uluslararası toplum tarafından iddiaları kabul görmemiş, BM Güvenlik Konseyi tarafından da defalarca kınanmıştır (Taşdemir, 2005, s. 235).

11 Eylül'ün uluslararası hukukta meydana getirdiği değişikliklerden biri de bir devletin terör örgütünün saldırısından sorumlu tutulması için aralarındaki ilişkinin ne düzeyde olması gerektiğine yönelik kriterlerdir. 11 Eylül öncesi, bir devletin, bir terör örgütünün faaliyetlerinden sorumluluğunun doğması için var olması gereken denetimin, etkin denetim olduğu kabul edilirdi. Ancak 11 Eylül sonrası sorumluluğun kapsamı giderek arttı ve yalnızca teröristleri desteklemek ya da barındırmak değil, aynı zamanda teröristlerin diğer devletlere karşı faaliyetlerini önleyememek de sorumluluk kapsamında görülmeye başlandı. Sorumluluk kapsamında görülmeye başlansa da bu sorumluluğun gereği hangi yaptırımın uygulanacağı yine belirsizdi. BM'nin alt komisyonlarından Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun 2001'de kabul ettiği ve yayınladığı 'Devletlerin Uluslararası Nitelikteki Kusurlu Fiilleri Nedeniyle Sorumluluğuna İlişkin Hükümler' isimli belgesinde, devletlerin silahlı gruplara destek verme yoluyla başka bir devlete saldırılmasını dolaylı etkisi hukuka aykırı kabul edilmekle birlikte, buna karşı hangi yaptırımların uygulanacağına dair net bir hükme yer verilmemiştir (Taşdemir, 2005, s. 234).

Uzun yıllardır hem terör örgütleriyle mücadele eden hem de dünyanın çeşitli yerlerindeki insanlık dramlarına seyirci kalmayarak müdahalelerde bulunan TSK'nın operasyonları, özellikle sınır ötesi operasyonların meşruiyeti bakımından uluslararası hukukta önemli bir inceleme alanını oluşturmaktadır. 1950 yılında Kore Savaşı'na dâhil olmasıyla başlayan, yakın tarihteki müdahaleler günümüzde özellikle Suriye ve Irak'ın kuzey bölgelerinde varlığını devam ettiren teröristlerle mücadeleyle devam etmektedir. Kendi sınırları dışında terör örgütleriyle mücadele etmek zorunda kalan devletlerin başında Türkiye gelir. 70'li yılların sonu, 80'li yılların başında özellikle de Irak'ın kuzeyinde görülen PKK ve türevi yapılanmalar hem Türkiye'yi hem de İran'ı rahatsız etmiş, defalarca bu ülkelerin sınırlarından içeri sızma girişimleri olmuştur (Taşdemir, 2005 s. 236-237). Türkiye sınır ötesinde, yani Irak'ta yaptığı ilk büyük harekâtın tarihi olan 1983'den itibaren yaptığı operasyonlardan birçok hukuki gerekçeye dayanmıştır. Ancak bunların büyük kısmı meşru müdafaa hakkı ve insani müdahaleye dayandırılmıştır. Devletlerin terörist gruplarla egemenlik alanı dışında mücadele etmesinin uluslararası hukuka göre meşruiyeti konusunda önemli bir yere

sahip olan TSK operasyonlarına özel olarak eğilmek gerekir. Ancak bundan önce kısaca, sınır ötesi operasyonu ile insani müdahale tanımından ve TSK'nın yakın tarihteki diğer operasyonlarının meşruiyet kaynaklarını izah edelim.

Sınır ötesi operasyon, bir devletin sınırlarının, yani egemenlik alanının ötesinde uluslararası hukuk çerçevesinde siyasi amaçları başta olmak üzere çeşitli amaçlarını gerçekleştirmek için kuvvet kullanımıdır (Özcan ve Özdemir, 2023, s. 21). Tarihin ilk dönemlerinden bu yana devletin egemenliğini müdafaa etmesi aksi düşünülemez bir hak olarak kabul edilmiştir. Devlet egemenliğinin dokunulmazlığı, 1936'da Milletler Cemiyeti Anlaşması kapsamına alınmıştır. Bu yüzden genel görüş, sınır ötesi harekâtların jus cogens nitelikte olduğu yönündedir (Özcan ve Özdemir, 2023, s. 22).

İnsani müdahale yaklaşımının kapsamlı bir düşünce olarak ortaya çıktığı ilk dönemler 16.yy'a, Francisco de Victoria ve Hugo Grotius'a kadar uzanır. İnsani müdahale adından da anlaşılacağı gibi dünyanın herhangi bir yerinde büyük ve yaygın insanlık dramlarının yaşanması durumunda, bunu engelleyebilecek devletlerin amaca yönelik olarak müdahale hakkı veren, hatta birçok kimseye göre bunun yanında bir sorumluluk haline gelen, uluslararası hukuka uygun bir müdahale çeşididir. Bu yüzden, doktrinde bu hakka koruma sorumluluğu ilkesi de denir. BM tarafından da birçok kararında esas alınmış, yani kabul edilmiştir (Özcan ve Özdemir, 2023, s. 17). BM sisteminin kurulmasından sonra da birçok kez bu düşünceye dayanılarak müdahalelerden bulunulmuştur. 1991 Körfez'e ve 2011'de Libya'ya müdahale bunlara örnek olarak gösterilebilir.

Türkiye'nin sınır ötesindeki ilk operasyonu 1950 Kore Savaşı'na müdahil olmasıdır. Savaş sırasında BM Güvenlik Konseyi madde 39'daki yetkilerini kullanarak uluslararası barış ve güven ortamının bozulduğuna karar vermiş ve müdahale kararı almış, üye devletlere yardım çağrısında bulunmuştur. Türkiye de bu yardım çağrısına uyan, ABD'den sonraki ikinci devletti. Görüldüğü üzere Türkiye'nin Kore'ye müdahalesi insani gerekçelerle ve bizzat BM'nin yetkilendirmesiyle olmuştur. Dolayısıyla uluslararası hukuka uygunluğu konusunda bir şüphe yoktur (Özcan ve Özdemir, 2023, s. 42).

1974 Kıbrıs Barış Harekâtı'nda ise 1959 Zürih Anlaşması'na dayanılmıştır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası, İngiltere'nin bölgeden kademe kademe çekilmesiyle, Kıbrıs'taki Türk nüfusa büyük baskılar yapılmış, ciddi insani dramlar yaşanmıştır.

1959 yılında Türkiye, Yunanistan ve İngiltere garantörlüğünde Zürih anlaşması imzalanmış, bu üç garantör devlete, adanın herhangi bir devlet tarafından ilhakı halinde askeri müdahale yetkisi verilmiştir. 1959 Londra konferansıyla Kıbrıs Cumhuriyetinin kurulmasına karar verilip 1960 yılında kurulmuştur (Yılmaz, 2017, s. 91). Ancak Kıbrıs Türklerine karşı hukuksuz davranışlar ve zorbalıklar uygulanmaya devam edildi. Özellikle 1963'te yaşanan Kanlı Noel olarak bilinen vahşete rağmen uluslararası toplumda bu insanlık dramını önlemeye gerekli adımlar atılmamıştır. 1963-1964 yılları arasında 114 sivil Türk, Rum saldırılarında hayatını kaybetmiştir (Özcan ve Özdemir, 2023, s. 68). 1974'te Kıbrıs'ta darbe yapıp cunta iktidarı Nikos Sampso'nun Enosis'i, yani Yunanistan'ın Kıbrıs'ı ilhakını ilan etmesi bardağı taşıran son damla oldu. 20 Temmuz 1974'te Türkiye, Zürih Anlaşmasından kaynaklanan müdahale hakkını kullandı. Müdahale Türkiye'nin Kıbrıs'ı ilhakı ya da bölgenin demografisini değiştirme amacıyla yapılmayıp hem Türklere hem de Rumlara barışı getirmek için yapılmasından ötürü barış harekâtı olarak nitelendirildi. Özellikle Cenevre Konferansı'nda Türkiye talebinin 1960 Anayasasına dönmek olduğunu defalarca ifade etmiştir (Güler, 2004, s. 105). Dolayısıyla Kıbrıs Barış Harekâtı da meşru bir anlaşmaya dayandığı için uluslararası hukuka uygundur.

1990 yılında Somali'ye, 1993 yılında ise Bosna'ya, 1999'da Kosova'ya asker gönderen Türkiye, bunu BM şemsiyesi altında, sivilleri korumak ve insanlık dramlarını önlemek için yapmıştır. Türkiye 90'lı yıllardaki sivilleri koruma ve barışı sağlama misyonunu 2000'li yıllarda da devam ettirmiştir. 2006-2001 yıllarında Sudan iç savaşında Sudan'a asker göndermiş, 2011 yılında da Libya'da yer almıştır. Sadece 2011 verilerine bakıldığında dahi, BM verilerine göre Muammer Kaddafi 2000'den fazla sivili öldürmüştü. Bu yüzden BM Güvenlik Konseyi, Libya'da sivil ölümlerinin ve kaosun önlenmesine için gerekli tüm tedbirlerin alınmasının meşruluğuna yönelik 1970 ve 1973 sayılı kararlar aldı. Bu karar kapsamında ABD, İngiltere ve Fransa öncülüğünde harekât başlamış, TSK de bu harekâta destek vermiştir (Özcan ve Özdemir, 2023, s. 117-118).

TSK'nın sınır ötesinde en uzun süre görev yaptığı yerlerden biri de Afganistan'dır. 11 Eylül sonrası BM Güvenlik Konseyi'nin ABD'nin meşru müdafaa hakkını tanıması ve NATO'nun 5. maddesinin harekete geçirilmesiyle birlikte, Türkiye de harekâta katılmıştır. Taliban yönetiminin düşürülüp, Afganistan'da istikrar sağlanana kadar

güvenliğin sağlanması ve geçiş dönemi yönetiminin ihtiyaç duyduğu desteğin sağlanması için ISAF kurulmuştur. Türkiye de kurulduğu ilk günden bu yana İSAF'ın en aktif katılımcılarından biri olmuştur. 2021 yılına gelindiğinde NATO, Afganistan'dan çekilme kararı almış ve bu kapsamda TSK'nın Afganistan'daki görevi sona ermiştir(dw, 2021). Görüleceği üzere TSK'nın Afganistan'daki varlığı da dolaylı olarak BM yetkilendirmesine dayanmaktadır. Üstelik Afganistan müdahalesi uluslararası toplumun tamamına yakınının desteğini almış, yakın tarihteki belki de tek müdahaledir. Dolayısıyla TSK'nın Afganistan'daki varlığının meşruiyetiyle alakalı hukuken ortaya konabilecek en ufak bir tartışma dahi söz konusu değildir.

Türkiye, Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki Dağlık Karabağ sorununda aktif şekilde Azerbaycan'ın yanında yer almıştır. Ermenistan, Azerbaycan egemenliğinde bulunan Dağlık Karabağ bölgesi üzerine hak iddia etmiş ve 1993 yılında birçok katliam da gerçekleştirerek bölgeyi işgal etmiştir. 1993 yılında BM Güvenlik Konseyi de Azerbaycan'ın egemenliğini ve toprak bütünlüğünü onamıştır (Özyılmaz, 2013, s. 202). Ancak yine de sorunun çözümü için net bir adım atılmamıştır. Ancak 2020 yılında sınır anlaşmazlıkları üzerinden çatışmalar tekrar başlamıştır. Daha önce BM Güvenlik Konseyi'nin de kabul ettiği gibi Dağlık Karabağ Azerbaycan toprağıdır. Dolayısıyla Karabağ'a yönelik işgal girişiminde Azerbaycan'ın meşru müdafaa hakkı doğmaktadır. Dolayısıyla Azerbaycan 2020 yılında başlayan çatışmalarda meşru müdafaa hakkını kullanmıştır. Türkiye'nin aktif bir şekilde Azerbaycan'ın yanında yer almasına gelecek olursak da 2020 yılında Türkiye ile Azerbaycan arasında her türlü işbirliğini ve karşılıklı yardımı içeren bir stratejik ortaklık anlaşması imzalanmıştır. Yani Türkiye'nin Azerbaycan'daki varlığı, uluslararası hukuka göre meşru hakkını kullanan Azerbaycan ile yapılan ikili anlaşmadan kaynaklanmaktadır (Özcan ve Özdemir, 2023, s. 143). TSK'nın yakın dönemde görev yaptığı yerlerden bir diğeri de Libya'dır. TSK'nın buralardaki varlığı tamamen bölge hükümetinin talebiyle olmuştur. Bu yüzden kuvvet kullanma yasağına tabi değildir. Kuvvet kullanma yasağına tabi olmadığı için de bunun istisna hükümlerinden birine dayanmak gerekliliği de yoktur.

TSK'nın terör örgütleriyle mücadelede yaptığı geniş çaplı sınır ötesi operasyonların ilki 1983 yılındadır. Terör örgütü peşi sıra Türk askerine yönelik saldırılar düzenlemiştir. Özellikle 23 Mayıs 1993 tarihinde 33 silahsız Türk askeri, sivil ve

silahsızken Elazığ-Bingöl karayolunda otobüsten indirilip şehit edilmiştir (trt haber, 2023). Yine defalarca karakol saldırıları olmuş, özellikle sınır bölgelerinde bölge halkına yönelik gasp, kaçırma, yağma, şantaj başta olmak üzere her türlü zorbalıklara başvurulmuştur. Bu saldırıların büyük kısmı da terör örgütünün, Irak'ın kuzey bölgesindeki yapılanmasından kuvvet alıyordu. Ancak Irak'ın o dönemki kaotik durumu, Saddam hükümetinin ülkenin her yerinde hâkim olmaması yüzünden sorunun diplomatik yollarla çözülmesi mümkün olmamıştır. Bu yüzden TSK 1983 yılında sınır ötesine geçerek terör örgütüne karşı kapsamlı bir operasyon düzenledi. Bu operasyonları daha sonra 1986 ve 1987'deki geniş kapsamlı operasyonlar da izlemiştir. Ancak bu operasyonların tamamı Türkiye ile Irak arasında imzalanan, ulaşma ve işbirliğine dayanan anlaşmaya göre yapılmıştır. “Dostça İlişkiler Bildirisi” olarak da bilinen anlaşmada yer alan devletler, diğer devletlere yönelik herhangi bir saldırıda bulunmayacağını, silahlı çetelerin örgütlenmesine destek olmayacağını taahhüt etmiştir. Yani operasyonlar, operasyonların yapıldığı ülke olan Irak'ın rızası dâhilinde yapılmıştır. Dolayısıyla hukuka uygunluğunun sorgulanmasını gerektirecek herhangi bir durum söz konusu değildir. Türkiye'nin dayandığı argümanlar meşru müdafaa hakkına çok benzese de Türkiye açıkça meşru müdafaa hakkına dayanmak istememiştir. Dolayısıyla meşru müdafaaya dayanmanın bir gereği olarak derhal BM Güvenlik Konseyi'ne de durumu bildirmemiştir. Irak'ın BM'ye konuyla ilgili şikâyetlerine karşı verilen cevaplarda da meşru müdafaa hakkından bahsedilmemiştir. Bunun nedeni, PKK'nın faaliyetlerinden ötürü Irak'ın ne düzeyde sorumlu olduğu, sorumluyorsa da ne düzeyde bir yaptırım uygulanması gerektiğine yönelik belirsizliklerden kurtulmak ve olası diplomatik krizlerden kendini korumaktır (Taşdemir, 2005, s. 238).

Ancak söz konusu anlaşmanın süresi 1988 yılında dolmuştur. Bu tarihten sonra TSK'nın operasyonları genelde meşru müdafaa kapsamında olmuştur (Taşdemir, 2005, s. 237). TSK 4 Ağustos 1991 tarihinde, Irak'ın kuzeyinde bulunan PKK kamplarına yönelik operasyon düzenlemiştir. Türkiye her ne kadar bu harekâtı meşru müdafaa hakkına dayandırmış olsa da doktrinde bazı görüşlere göre bu harekâtı yalnızca TSK'nın tek taraflı kuvvet kullanması olarak görmemek gerekir. Aynı zamanda bu harekâtını BM Güvenlik Konseyi'nin yetkilendirmesiyle yapılan huzur operasyonlarının bir parçası olarak görmek ve meşrulaştırmak da mümkündür. Yani Türkiye'nin Kuzey Irak'ta bulunan PKK kamplarına yönelik operasyonları BM

Güvenlik Konseyi'nin 5 Nisan 1991 tarihli 688 sayılı karar kapsamında da değerlendirilerek şeklinde düşünceler vardır (Taşdemir, 2005, s. 237).

Türkiye'nin sınır ötesi operasyonlarının uluslararası toplum tarafından kınanmaması yalnızca uluslararası hukuk boyutuyla izah edilemez. Söz konusu dönem Saddam Hüseyin'in tüm dünya tarafından şeytanlaştırıldığı ve kötülüğün sembolü haline getirildiği bir dönemdi. Üstelik ABD de Türkiye'nin Irak'a müdahalesini stratejik olarak da destekliyordu. Bir diğer sebep de uluslararası sistem, büyük bir esneklik kazandırmasından ötürü güçlü devletlerin işine geldiği için terörle mücadelede konusunda bazı belirsizliklerin devamından yana olsa da; terör örgütleriyle mücadele konusunda, özellikle de sınır devletlerine müsamaha gösterme eğilimi yükselişeydi. Benzer dönemde İran da Irak'ın kuzeyinde faaliyet göstererek kendisine saldıran terör örgütlerine karşı silahlı saldırılar düzenlemiştir. İran'ın savunması meşru müdafaa üzerinden olmuştur. BM Güvenlik Konseyi İran'ı kınamamıştır. Uluslararası toplumda da İran'ın müdahalesinin hukuksuz olduğuna yönelik görüşler çok fazla taraftar bulmamıştır. İki devletin de farklı gerekçelerle terör örgütlerine karşı müdahalelerinin benzer şekilde anlayışla karşılanması, uluslararası toplumun terör örgütleriyle mücadele konusunda yüksek tolerans sahibi olma eğiliminde olduğunu göstermektedir (Taşdemir, 2005, s. 239).

Türkiye terörle mücadelede orantılı hareket etmiştir. Terör örgütünün devletin egemenliğine ya da sivillere yönelik eylemlerinin geçici olarak azaldığı dönemlerde, TSK'nın operasyonları başta olmak üzere Türkiye'nin uygulamaları da buna paralel şekillenmiştir. Mesela terör örgütünün elebaşının 1999'da yakalanmasından sonra, eylemsizlik kararı verdiği 1999-2004 arası dönemde Türkiye de bölgede uyguladığı OHAL'ı kademe kademe kaldırmıştır (Özcan ve Özdemir, 2023, s. 157). Yine çözüm süreci olarak bilinen süreçte, terör örgütünün eylemsiz kaldığı süreçte TSK'nın operasyonlarına da ara verilmiş, ne zaman ki terör örgütü iki polisi uykusunda şehit etmiş ve şehir merkezlerine hendekler kazıp sivilleri kendilerine kalkan olarak kullanarak mühimmat depolamaya başlamışsa, TSK'nın operasyonları da o dönemde yeniden başlamıştır.

Özellikle Fırat Kalkanı operasyonu ile başlayan, Suriye ve devamında Irak'a sınır ötesi operasyonlarda, özellikle Suriye ve Irak kaynakları başta olmak üzere Türkiye'yi yıpratmak isteyen çevreler, Suriye'nin ve Irak'ın egemenlik haklarının ihlal

edildiğinden bahsetmişlerdir. Ancak operasyon yapıldığında, operasyon bölgesinde zaten egemen bir devlet mevcut değildi. Egemen bir devletin olmamasından dolayı bölgeye hâkim olan terör gruplarına karşı müdahale edildi (Değdaş, 2018, s. 35). Ayrıca eğer söz konusu kamplar ve terörist oluşumlar, Suriye hükümetinin egemenliğine rağmen varsa bu durumda zaten hükümetin göz yumması olur ve devletle terör grubu arasında bir bağlantı olduğu için de meşru müdafaa kapsamında değerlendirilir.

TSK'nın Suriye'ye yönelik operasyonlarının stratejik ve siyasi arka planı 2011 yılına, yani Suriye iç savaşının başladığı döneme dayanır. Suriye hükümetinin sınırları içinde hâkimiyetini büyük ölçüde kaybetmesiyle başta PKK/KCK-PYD/YPD ve DAEŞ başta olmak üzere terör örgütleri bölgede etkin olmaya başladılar. 911 km ile Türkiye'nin en uzun sınırı olan Suriye sınırının neredeyse tamamı bu iki terör örgütünün kontrolüne geçti. Türkiye'nin, bu sınırında terör örgütlerinin bir tehdit unsuru ve beka sorunu haline dönüşmesine sessiz kalması beklenemezdi. Ancak Batı ikiyüzlü hareket ederek DAEŞ'İ terör örgütü, PKK/KCK-PYD/YPG'yi terörle mücadele eden ve desteklenmesi gereken özgürlük savaşçıları olarak nitelendirdi (Köse, 2021, s. 23). Özellikle ABD başta olmak üzere Batı dünyası DAEŞ'e, mühimmat desteği başta olmak üzere açık açık her türlü desteği PKK/KCK-PYD/YPG'ye vermesi üzerine 2014 yılından itibaren Türkiye'nin Güney sınırındaki önemli bölgelerde, özellikle de Afrin, Ayn-el Arap ve Haseke'de kontrolü ele geçirdiler (Özcan ve Özdemir, 2023, s. 173).

ABD'nin, sadece 2017'nin Haziran ve Temmuz aylarında PKK/KCK-PYD/YPG'ye verdiği, çoğu yüksek teknoloji ürünü askeri mühimmat 900 tırdan daha fazlaydı (Anadolu Ajansı, 2019). Her ne kadar terör örgütlerinin saldırılarının devamlılığı halinde, geçmişteki saldırılarla birlikte bir bütün olarak değerlendirilme eğilimi olsa ve PKK'nın yaklaşık 40 yıldır Türkiye'ye yönelik terör saldırıları olmasından ötürü hâlihazırda başka bir saldırı olmasa bile Türkiye'nin meşru müdafaa hakkının varlığından bahsedilebilirdi. Ancak aynı dönemde PKK/KCK-PYD/YPG'nin hâkim olduğu bölgelerden, defalarca Kilis'e, sivil yerleşim yerlerine roket fırlatılmıştır. DAEŞ'in militanları da defalarca Cerablus ve Çobanbey bölgelerindeki Türk askerlerine saldırılarda bulunmuşlardır (Anadolu Ajansı, 2018). Hem PKK'nın

Türkiye'ye yönelik, devam eden saldırıları hem de bölgedeki mevcut durum dikkate alındığında Türkiye'nin meşru müdafaa hakkının doğduğuna hiçbir şüphe yoktur.

TSK'nın, Suriye iç savaşından sonra bölgedeki ilk operasyonu 21-25 Şubat 2015 tarihinde Süleyman Şah Türbesini ve Saygı Karakolunun yerini değiştirdiği Şah Fırat Operasyonu oldu. Süleyman Şah Türbesi 1921 yılında yapılan Ankara Anlaşması ile Türk toprağı sayılmış ve Türkiye'ye türbeyi korumak için belirli sayıda asker bulundurma hakkı verilmiştir (Gök, 2019, s. 98). Ancak türbenin bulunduğu yere terör örgütleri halim olunca, hem türbeyi korumak hem de olası bir güvenlik zafiyetinin önüne geçmek için türbe, Türkiye'nin Güney sınırındaki Eşme Köyü'ne taşındı. Türkiye, meşru müdafaa hakkına dayanarak yaptığı bu operasyonda Suriye ve Irak'ın toprak bütünlüğüne ve egemenlik haklarına saygı duyduğunu defalarca deklare etmiştir

TSK'nın bölgedeki ikinci operasyonu da 24 Ağustos 2016'da başlayan Fırat Kalkanıdır. Bu operasyon DAES ile Mücadele Küresel Koalisyonu kapsamında yapılmıştır. Temel amaç DAES'in bölgedeki hâkimiyetinin kırılması olsa da aynı zamanda Türkiye'nin de talepleri doğrultusunda, PKK/KCK-PYD/YPG'nin bölgeyi kontrol altına alması önlenmeye çalışılmıştır (Özcan ve Özdemir, 2023, 180). Türkiye her ne kadar meşru müdafaa hakkına dayanmışsa da bu operasyonun ikinci bir meşruiyet kaynağı küresel koalisyonun bir parçası olmasıdır. Zira küresel koalisyonun yaptığı operasyonlar için BM Güvenlik Konseyi tarafından yetki alınmıştı. Bu koalisyon kapsamında bir operasyon olduğu için de Fırat Kalkanı operasyonu da BM Güvenlik Konseyi kararına dayanmaktadır. Üstelik Koalisyon güçleri de düşük bir seviyede olsa TSK'ya operasyon sırasında destek olmuştur (Özcan ve Özdemir, 2023, s. 189). Yani uluslararası kamuoyunda Fırat Kalkanının meşruiyeti için neredeyse hiçbir itiraz gelmemiştir. Yalnızca Suriye devlet başkanı Beşer Esad operasyonu 'işgal' olarak nitelendirmiştir. Ancak onun nitelendirmesi de uluslararası hukuka göre hiçbir rasyonel dayanağına sahip değildir. Üstelik Türkiye operasyon boyunca Suriye'nin toprak bütünlüğüne saygılı olduğunu ve bölgede olma nedenlerinin Türkiye için güvenlik sorunu haline gelen terör koridorunun oluşmasını engellemek olduğunu, dolayısıyla bölgede bir egemenlik iddiasının olmadığına vurgu yapmasına rağmen, DAES ve PKK/KCK-PYD/YPG bölgede sözde yönetimler ortaya koymuş ve Suriye yönetiminin egemenliklerini tanımadıklarını göstermiştir (Özcan ve Özdemir, 2023, s.

190). Görüldüğü gibi Esad yönetimi kendisinin egemen olamadığı ve terör örgütlerinin oluşumuna engel olamadığı bölgede, Türkiye'nin kendisine karşı oluşturulan terör bölgesine ve fiili yönetimlere ses çıkarmamasını beklemektedir. Bu durumun ne uluslararası hukuka göre ne de stratejik olarak izahı mümkündür.

Fırat Kalkanının en önemli cephelerinden biri El-Bab'tı. El-Bab, Rakka'dan sonra DAESH'in en kuvvetli olduğu yeri. El-Bab'ın ele geçirilmesi DAESH'e büyük bir darbe indirmek anlamına geldi. Ayrıca Türkiye bu şekilde, sınır ötesinden Kilis ve Gaziantep'e yönelik terör saldırılarının büyük ölçüde önüne geçmiş oldu.

Türkiye ile Suriye arasında, teröre karşı ortak işbirliği amacıyla 1998 yılında Adana Mutabakatı imzalanmıştır. Buna göre iki devlet bölgede terör örgütlerine karşı ortak mücadele etmeyi ve birbirlerine zarar veren tüm terör faaliyetlerini engellemek için gerekli çabayı göstermeyi taahhüt ediyordu. Yine Türkiye ve Rusya'nın öncülüğünde yapılan, İran'ın da dâhil olduğu Astana süreci ve devamında imzalanan Astana Mutabakatında, Suriye'de çatışmasız bölgelerin oluşturulması ve terör örgütlerinin faaliyetlerine karşı ortak mücadele konusunda uzlaşmaya varılmıştır. Her ne kadar Suriye hükümeti masada olmasa da Esad yönetiminin Suriye iç savaşı çıkar çıkmaz, Rusya ve İran'dan yardım istemesi ve onlardan bağımsız bir strateji güdememesi, alınan kararların hukuken olmasa da fiilen Suriye'nin iradesini de yansıttığını söyleyebiliriz. Bu iki mutabakatın da tasdik edeceği şekilde meşru müdafaa hakkına dayanarak peşi sıra, öncelikle 8 Ekim 2017'de İdlib, sonra da 20 Ocak 2018'de Afrin bölgesine operasyonlar başlatılmıştır. İdlib'te Esad yönetimi kontrolünü çok büyük ölçüde kaybetmiş ve El-Nusra başta olmak üzere birçok terör örgütünün etkinliği söz konusuydu (Özcan ve Özdemir, 2023, s. 201). Afrin de Halep'in bir ilçesiydi. Hem Halep için büyük bir yerleşim yeri olması hem de Hatay'a çok yakın bir yerde bulunması Afrin'in stratejik önemini arttırıyordu. PKK/KCK-PYD/YPG'nin 2014'ten itibaren Afrin'e hâkim olması, Türkiye için bir tehdit unsuru haline gelmeye başlamasına neden olmuştu. Çünkü hem Afrin bölgesindenki teröristler Türkiye sınırını aşıp sızma girişimleri yapmaya çalışmış hem de Türkiye'nin kontrol etmeye başladığı İdlib'deki noktalarda Türk askerine saldırılar düzenlemeye başlamışlardı (Özcan ve Özdemir, 2023, s. 205-206).

Hem barışın hem de Afrin'in simgesi olduğu için Afrin'deki operasyonlara Zeytin Dalı Operasyonu ismi verildi. Operasyonun hukuken meşruluğuna bakacak olursak iki

farklı dayanağının olduğundan bahsedebiliriz. İlki meşru müdafaa hakkı. Hem Afrin'e hâkim güç haline gelen PKK/KCK-PYD/YPG'nin Türkiye'ye yönelik geçmişte yapmış olduğu saldırıların bir bütün olarak kabul edilmesi hem de mevcut saldırıları ve sızma girişimleri göz önüne alındığında Türkiye'nin meşru müdafaa hakkının doğduğu açıktır. Ancak bunun yanında bir de Suriye'nin de altına imza attığı Adana Mutabakatında, Suriye PKK'yı terör örgütü olarak kabul etmiş ve kendi sınırları içerisinde hem bu terör örgütünün hem de onunla iltisaklı tüm yapıların her türlü faaliyetini yasaklayacağını taahhüdünde bulunmuştur. Adana Mutabakatının aynı zamanda bir ortak işbirliği anlaşmasıydı (Özcan ve Özdemir, 2023, s. 207). Dolayısıyla Türkiye'nin Afrin bölgesindeki terör gruplarına yönelik operasyonları, Adana Mutabakatına göre de meşrudur. Peki operasyonlarda orantılılık şartına uyuldu mu diye bakıldığında da Türkiye'nin operasyonlarının yalnızca terör örgütlerinin etkinliğini kırmakla sınırlı kaldığını, bunu dışında siyasi bir egemenlik kurma veya bölgenin kaynaklarını kullanma amacının olmadığını söyleyebiliriz. Öyle ki Türkiye Afrin'i terör gruplarından kurtardıktan sonra bölgenin yeniden inşasını insani bir vazife olarak görmüştür.

DAEŞ ile Mücadele Küresel Koalisyonunun da müdahaleleriyle DAEŞ'in güç kaybetmesi ve özellikle ABD'nin verdiği destek ile PKK/KCK-PYD/YPG'nin bölge hâkimiyeti artmıştır. Her ne kadar Türkiye'nin müdahaleleri, özellikle de Zeytin Dalı Operasyonu, sınır bölgesini yani doğrudan saldırı menzilinin teröristlerden temizlenmesini sağlasa da PKK/KCK-PYD/YPG'nin daha geniş bir bölgede hâkimiyeti devam etmekteydi. Bu durumdan en büyük rahatsızlığı duyan Türkiye oldu. Çünkü hem bulunduğu coğrafya itibarıyla, bu terör örgütleriyle en fazla sorun yaşan ülke kendisiydi hem de Türkiye için mesele sadece terör sorunu değildi. PKK/KCK-PYD/YPG ele geçirdiği bölgelerdeki Kürt nüfusunu arttırmak için Kürt olmayan grupları bölgeden göç etmeye zorluyordu. Bu durum hem bölgenin demografik yapısını bozuyor hem de bölgeye en yakın güvenli bölge olan Türkiye'ye göçlerin artmasına neden oluyordu (Özcan ve Özdemir, 2023, s. 225). Dolayısıyla Türkiye güney sınırında böyle bir terör yapılanmasının varlığına ses çıkarmaması beklenemezdi. Bu yüzden o güne kadar yapılan tüm operasyonlardan çok daha geniş bir bölgeyi içine alana Barış Pınarı 9 Ekim 2019'da başlatıldı. Harekâtın başarılı olarak terör gruplarının bölgeden temizlenmesinden sonra hem Türkiye kendisine yönelik saldırıları sınırında değil, daha ötesinde karşılamaya başlamış hem de yaklaşık 350 bin

Suriyeli terörden temizlenen bölgelere geri dönmüştür. Operasyonlar sırasında Türkiye yalnızca terör gruplarının mevzi, sığınak ve teçhizatlarını hedef almıştır. Yani meşru müdafanın uygulama şartlarının tamamına uymuştur. Barış Pınarı Harekâtından sonra, benzer hukuki dayanaklar ile bu sefer İdlib’te geniş kapsamlı bir harekât planlanarak 27 Şubat 2020’de Bahar Kalkanı ismiyle operasyonlar başladı. Barış Pınarında olduğu gibi Bahar Kalkanı da başarılı olmuş ve bölge teröristlerden temizlenmiştir. Bahar Kalkanı kalkanından sonra yaklaşık 500 bin Suriyeli ülkesine dönerek bölgeye yerleşmiştir (Demir, 2021, s. 567).

Suriye’deki terör gruplarına yönelik operasyonlar başarılı olsa da terör örgütlerinin, örgütlenip güçlenme fırsatı bulduğu tek bölge Suriye değildi. Özellikle Kuzey Irak, PKK’nın örgütlendiği ve faaliyetlerini yönlendirdiği bölge haline gelmişti. 2007’de Kandilde örgütün sözde yönetiminin aldığı bir kararlar, benzer amaçlar için 4 farklı ülkede, yani Türkiye, İran, Irak ve Suriye’de faaliyet gösteren terör örgütünün kolları, KCK adı altında birleştirilip yalnızca silahlı çatışma değil siyasi çalışmalar da yaparak etki alanını genişletme hedefi koymuştur (Güneş, 2020, s. 293). Türkiye’nin kararlılıkla sürdürdüğü terörle mücadele sürecinde net şekilde ortaya çıkmıştır ki, Türkiye’de faaliyet gösteren teröristler çoğu zaman Türkiye’nin güneyindeki ülkelerde yetiştirilip Türkiye’ye sızma girişimlerinde bulunuyor ve bundan başarılı olanlar terör faaliyeti gerçekleştiriyordu. Özellikle Suriye ve Irak’ta yaşanan siyasi krizler ve çatışmalar, Türkiye’nin karşısında sorumlu ve meşru bir siyasi muhatap bulmasını önlemiş, diplomatik girişimlerin etkisini azaltarak askeri mücadeleyi bir zorunluluk haline getirmiştir. Türkiye’nin kendi sınırları içerisinde terörle mücadeledeki başarısı ve özellikle de Suriye İç Savaşı başladıktan sonra Suriye’deki başarılı müdahalelerine rağmen, terör örgütünün özellikle de Irak’taki yapılanmasından güç almaya devam etmesi, Türkiye’nin Irak’taki yapılanmayla da mücadele etmesi gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu yüzden 2018 yılında Kararlılık Harekâtı olarak da bilinen başta askeri harekâtlar olmak üzere her türlü mücadeleyi içine alan bir süreç başlatıldı. 2018’de Irak’ta başlayıp günümüze kadar devam etmekte olan Pençe Harekâtları da bu kararlılık harekâtlarının devamı olarak kabul edilmektedir (Şahin, 2023, s. 419).

27 Mayıs 2019 tarihinde ilk Pençe Harekâtı başlatıldı. Pençe harekâtının da diğer harekâtlar gibi birden fazla hukuki dayanağı vardır. İlk olarak meşru müdafaa hakkının tüm şartlarının gerçekleştiği açıktır. Bunun yanında BM Güvenlik Konseyi’nin 1373

Sayılı 2001 tarihli, terörle uluslararası düzeyde mücadeleyi içeren kararı, Irak Anayasası'nın, terörün her türlü haliyle mücadele edileceği ve Irak sınırları içinde bunların hiçbir faaliyetine müsaade edilmeyeceğine yönelik 7. maddesi ve 1926 Ankara Anlaşması kapsamında birbirlerinin egemenliklerine yönelik herhangi bir tehdit durumunda karşılıklı işbirliği taahhüdünde bulundukları 7, 8 ve 9. maddeler Pençe Harekâtlarına hukuki dayanak oluşturmaktadır (Özcan ve Özdemir, 2023, s. 258).

11 Eylül sonrası BM Güvenlik Konseyi tarafından kabul edilen ve terörün finansal kaynakları başta olmak üzere kaynaklarını kesmeyi amaçlayan 1373 sayılı kararın 2 ve 3.maddeleri şu şekildedir:

“2. Aynı şekilde bütün Devletlerin:

a) Aktif ya da pasif, hangi şekilde olursa olsun, özellikle terörist gruplara üye toplanmasını ve teröristlere mühimmat sağlanmasını cezalandırarak terörist eylemlere katılmış şahıs ya da kuruluşlara destek sağlanmasından imtina etmelerine;

b) Terörist eylemlerin işlenmemesi için istenen bütün önlenmeleri, özellikle bilgi değişimi suretiyle diğer Devletlerle acil uyarıyı sağlayarak almalarına;

c) Terörist eylemlere malî kaynak sağlayanlara, örgütleyenlere, destekleyenlere ya da bu eylemleri işleyenlere ya da faillerine yataklık edenlere sığınma hakkını vermeyi reddetmelerine;

d) Terörist eylemlere malî kaynak sağlayanların, örgütleyenlerin, destekleyenlerin ya da bu eylemleri işleyenlerin, bu nev'i eylemleri diğer Devletlere veya diğer Devletlerin vatandaşlarına karşı işlemek amacıyla karşılıklı olarak topraklarını kullanmalarını engellemelerine;

e) Terörist eylemlere malî kaynak sağlayan, örgütleyen veya terörist eylemleri işleyen, iştirak eden ya da onlara destek veren her şahsın adalet önüne çıkartılmasına ve bu şahıslara karşı alınabilecek önlemler haricinde, bu terörist eylemlerin ulusal mevzuatta vahim suç haline

getirilmesine ve öngörülen cezaların bu eylemlerin vahameti ölçüsünde olmalarına, dikkat etmelerine;

f) Terörist eylemlere malî kaynak sağlanmasına ya da uhdelelerinde bulunan ve usulî işlemlerde gerekli olacak ispat vasıtalarının elde edilmesine yönelik yardım da dâhil olmak üzere bu eylemlerin ihtiyaç duyduğu desteğin sağlanması ve suç soruşturmaları ve diğer usulî muameleler sırasında en geniş şekilde karşılıklı yardımlaşmaya katılmalarına;

g) Sınırlarda etkili denetimler icra ederek teröristlerin ve terörist grupların hareketlerini ve kimlik cüzdanları ve seyahat belgeleri verilirken denetlemelerine ve kimlik cüzdanlarının ve seyahat belgelerinin taklit edilmesini ya da hileli kullanımını engellemelerine;

Karar verir.

3. Bütün Devletlerden:

a) Bilhassa teröristlerin ya da terörist şebekelerinin hareketlerine, taklit edilmiş seyahat belgelerine, silah, patlayıcı veya hassas maddelerin kaçakçılığına, teröristlerin iletişim teknolojilerinin kullanımına ve terörist grupların sahip olduğu kitlesel imha silahlarının tehdidine ilişkin işlemsel bilgilerin değişiminin yoğunlaştırılması ve hızlandırılması imkânlarını bulmalarını;

b) Uluslararası ve ulusal hukuka uygun olarak bilgilerin değişimini ve idarî ve adlî temelde terörist eylemlerin önlenmesi amacıyla işbirliğine gidilmesini;

c) Özellikle, ikili ve çok taraflı sözleşmeler çerçevesinde, terörist eylemleri önlemek ve cezalandırmak ve bu nev'i eylemlerin faillerine ilişkin önlemler almak amacıyla işbirliğine gitmelerini;

d) En kısa sürede, 9 Aralık 1999 tarihli Terörizmin Finansmanın Önlenmesine ilişkin Uluslararası Sözleşme de dâhil olmak üzere terörizme ilişkin uluslararası sözleşme ve protokollere taraf olunmasını;

e) Güvenlik Konseyi'nin 1368 (2001). sayılı Kararı ile birlikte terörizme ilişkin uluslararası sözleşme ve protokollere göre daha fazla işbirliğinde bulunulmasını ve bunların eksiksiz olarak uygulanmasını;

f) Mülteci statüsü vermeden önce, sığınma talebinde bulunanların terörist eylemleri örgütlediği ya da bunları işlemediğine ve bunlara katılmadığına kesin olarak kanaat getirilmesi amacıyla, insan haklarına ilişkin uluslararası normlar da dâhil olmak üzere ulusal mevzuatlarındaki geçerli düzenlemeler ve uluslararası hukuka uygun olarak gereken önlemlerin alınmasını;

g). Uluslararası hukuka uygun olarak terörist eylemlerin faillerinin veya örgütleyicilerinin veya bu nev'i eylemleri kolaylaştıranların mülteci statüsünü kendi çıkarlarına uygun olarak saptırmamalarını ve terörist olarak varsayılanların iade taleplerinin reddinin siyasî mülahazaları doğrulayacak şekilde reddedilmemesine dikkat edilmesini;

Talep eder.”

Görüldüğü gibi TSK, tarih boyunca yaptığı tüm sınır ötesi operasyonlarını uluslararası hukuka göre meşruiyet sağlayacak hükümlere dayanma konusunda son derece hassas davranmıştır. Hem harekâtların başlama şartları hem de harekâtlar sırasında, orantılılık başta olmak üzere uygulama şartlarına son derece uygun hareket etmiştir. Müdahalelerinde çoğu zaman meşru müdafaa hakkına dayanmış, bazen de BM Güvenlik Konseyi kararları veya anlaşmaların kendisine verdiği yetkilere dayanmıştır. Üstelik operasyonları yalnızca hukuka göre değerlendirmek de yanlış olacaktır. Çünkü TSK'nın müdahalelerinin her birinin arkasında insani bir durum yatmaktadır. Gerek Kore, gerek Kıbrıs, gerek de terörle mücadele süresince, müdahalelerin önü ve arkası da değerlendirmeye katıldığında TSK'nın operasyonlarının meşruluğu açıkça anlaşılacaktır. Kore'de tüm dünyanın gözü önünde büyük bir dram yaşanıyordu, TSK buna müdahale etti. Kıbrıs'ta yaşanan katliamlar ve Türk nüfusa yönelik baskıların fiilen engellenmesi Kıbrıs Barış Harekâtı sayesinde olmuştur. Suriye'de ise tüm dünyanın gözü önünde sivillerin yaşadığı insanlık dramına bazı bölgelerden engel olunmuş veya en azından daha da artması engellenmiştir. PKK başta olmak üzere terör örgütleriyle yaşanan mücadele değerlendirilirken terör örgütlerinin sivillere ve

korumasız insanlara yönelik saldırıları da asla göz ardı edilmemelidir. Terör örgütünün büyük şehirlerde, üstelik kalabalığın en yüksek olduğu zamanlarda, şehir meydanlarında patlattığı bombalar; kendilerine maddi kaynak için yaptıkları köy baskınları, yağma ve şantajlar; bölgenin kalkınması için yapılan yatırımların önüne geçip ve devlet tarafından görevlendirilen doktorlara, mühendislere, öğretmenlere yönelik saldırılar; özellikle Hendek operasyonları sırasında sivilleri kendilerine kalkan olarak kullanmaya çalışmaları ve daha bunlar gibi sayılabilecek onlarca neden göz önüne alındığında, TSK'nın terörle mücadelesinin insani boyutu net şekilde anlaşılır. Üstelik TSK operasyonlarının tamamında, sivillerin zarar görememesi için büyük bir çaba göstermiştir. Terör örgütünün TSK'yı zor durumda bırakmak için sivilleri kendisine kalkan olarak kullandığı Hendek operasyonlarında, sivil halkın zarar görmemesi için bölgesel olarak OHAL ilan edildi. Bu süreçte sivillerin her türlü ihtiyaçları dahi Türk askeri tarafından karşılandı. Bu çaba yalnızca TSK aracılığıyla değil, her türlü kamu kurumunun da dâhiliyle gerçekleştirilmiştir. Mesela El-Bab bölgesinde kontrolün sağlanmasından sonra, özellikle Türk Kızılay'ı bölgeye her türlü insani yardımı yapmıştır (Özcan ve Özdemir, 2023, s. 199). Operasyonlarından sonra da zarar gören yerlerin sivil yerlerinin yeniden inşası için çaba göstermiştir. Afrin'de tamir edilen okullar, hastaneler, barajlar bunun en somut örneğidir (Özcan ve Özdemir, 2023, s. 18). Türkiye sadece askeri unsurlarıyla değil aynı zamanda diplomatik unsurlarıyla da kalıcı barışın sağlanması için elinden gelen tüm çabayı göstermiştir.

TSK'nın sınır ötesi operasyonlarının tamamının uluslararası hukuka göre meşru oluşunu söyleyebiliriz. Uluslararası toplumdaki genel bakış da bu yöndedir. Genel kanının aksine ortaya konulan düşünceler de ya Esad'ın yaklaşımı gibi hukuken dayanağı olmayan, yalnızca iç siyasette kendini kurtarmaya yönelik hamasi söylemler ya da terör örgütlerine karşı meşru müdafaa hakkının kullanılması gibi uluslararası hukukun gelen yapısında kaynaklanan eksikliklere dayanmaktadır. Uluslararası toplumda terör örgütleriyle mücadeleye yönelik tanınan tolerans her ne kadar kademe kademe artsa da yine de bu konuda daha açık düzenlemelerin varlığı gerekmektedir. Ancak uluslararası hukukta norm oluşturan devletlerin güçlü devletler olması ve bu güçlü devletlerin de uluslararası esneklikleri lehlerine değerlendirebilmeleri, bu eksikliklerin tamamlanmasının önündeki temel engellerden biri olmaktadır.

4.2.4. Kuzey Kore-ABD Geriliminin Önleyici Meşru Müdafaa Açısından Değerlendirilmesi

Önleyici meşru müdafaa hakkında, başta Bush doktrini olmak üzere bugüne kadarki iddialar ve savlar 21.yy'nin hemen başına aittir. Ancak dünya gelişmekte ve yeni siyasi gelişmeler de olmaktadır. Bu yüzden söz konusu savları yeni gelişmeler çerçevesinden tekrar değerlendirmek gerekmektedir. Bu bakımdan, 2010'lu yılların sonlarına doğru ağırlık kazanan ABD ile Kuzey Kore arasındaki gerilime değinmekte fayda vardır.

Kuzey Kore'nin nükleer faaliyetlerini, ABD kendisine karşı tehdit olarak algılamıştır. Özellikle dönemin ABD Başkanı Donald Trump gerekirse Kuzey Kore'ye müdahale edebileceklerini ifade etmiştir (Değdaş, 2018, s. 35). Trump'un Kuzey Kore'ye yönelik tehditleri, birçok yazara göre ABD'nin kurmak istediği küresel hegemonyanın bir ürünüdür (Değdaş, 2018, s. 35). ABD önce ittifaklar, onlar fayda etmezse tehditler, onlar da fayda etmezse gerekirse askeri baskı yoluyla küresel gücünü perçinlemeye çalışmaktadır. Ancak unutulmaması gereken bir durum var ki, BM Şartı yalnızca kuvvet kullanmayı değil, aynı zamanda kuvvet kullanma tehdidini de yasaklamaktadır. Ancak ABD yönetimi hala ihtimaller üzerinden bir güvenlik konsepti oluşturmakta ve kendisine siyasi rakip gördüğü Kuzey Kore'yi kuvvet kullanmakla tehdit etmektedir. İşin daha korkutucu olan tarafı, Kuzey Kore tarafından da 'gerekirse ABD'yi vururuz' şeklinde açıklamalarla karşılık verilmesidir (Hürriyet, 2023). Bu durumun temelde iki korkutucu tarafı vardır: ilki Kuzey Kore de tahrip gücü son derece yüksek silahlara sahip askeri gücü hiç de küçümsenmemesi gereken bir devlettir. Bugüne kadar önleyici meşru müdafaa iddiaları, genellikle çok kuvvetli bir tarafın görece kuvvetsiz bir tarafa yönelik müdahalesini meşrulaştırmak adına ortaya koyduğu iddialardır. Ancak ilk defa nükleer gücü olan iki devletin birbirine karşı kuvvet kullanma tehdidi söz konusudur. İkinci olarak da önleyici meşru müdafaa hakkına karşı çıkan yazarların, önemle vurguladığı husus, yani BM sisteminin ciddi manada zarar görmesi söz konusudur. ABD'nin, bugüne kadar kendisinin dünyanın jandarması ve öncü gücü olarak gördüğü için uluslararası hukukun lehine esnetilebileceğini ancak bu durumun diğer devletler için geçerli olmayacağı şeklinde bir yaklaşımı vardır. Ancak uluslararası hukukun temel varsayımlarından biri de egemen devletlerin eşitliğidir. ABD'nin yalnızca kendisi için meşru, kendisi dışındaki güçler için gayrimeşru saydığı önleyici meşru

müdafaa yaklaşımı, BM sistemini temelden tehdit etmektedir. Kuzey Kore de bu durumda, ABD için meşru ise ben de kendi adıma tehdit görürsem vurabilir şeklinde bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Bu yüzden de BM ve uluslararası toplum, bu kaosu önlemek adına, önleyici meşru müdafaaya karşı daha net tavırlar ortaya koymalıdır (Değdaş, 2018, s. 35).

Sonuç olarak Kuzey Kore-ABD geriliminde artık devreye daha büyük aktörler girmiştir. Bu durum önleyici meşru müdafaa hakkını hem kabul eden hem de reddeden kimselerin düşüncelerini destekler niteliktedir. Zira hem silahların tahribat gücü giderek artmakta ve ilk saldırının gerçekleşmesi beklenemeyecek düzeye gelmişken hem de siyasi rekabet, kuvvet kullanma tehditlerini de beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla Irak'a müdahaleden bu yana yaşanan teknolojik gelişmeler ve doktrine konu aktörlerdeki değişim, önleyici meşru müdafaa hakkının tekrar değerlendirilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

5. SONUÇ

İki dünya savaşının insanlık üzerinde bıraktığı ağır tahribat, insanlığı barışçıl yollar aramaya itmiştir. BM Anlaşmasıyla kuvvet kullanma yasağı ortaya konulsa da bu yasağın mutlak bir şekilde uygulanması mümkün olmamış, bu yasağın bir takım istisnalarına da yer verilmiştir. Bu istisnaların başında meşru müdafaa hakkı gelmektedir. Meşru müdafaa hakkı, zaten bir örf ve adet hukuku normu olsa da BM Anlaşması'nda da düzenlenmiştir. Ancak değişen şartlarla birlikte meşru müdafaa şartları ve sınırları da tartışılmaya başlanmıştır. Birçok alanda olduğu gibi 11 Eylül bu alanda da bir kırılma noktası haline gelmiştir. Özellikle uluslararası konjonktürde devlet dışı aktörlerin daha aktif rol oynaması ve tahribat gücü artan teknolojik imkânların bu aktörler tarafından kullanılmaya başlanması, yeni değerlendirmeleri zorunlu kılmıştır. Özellikle Afganistan'a müdahaleyle terör örgütlerine karşı meşru müdafaa, Irak'a müdahaleyle de önleyici meşru müdafaa hakkında yeni değerlendirmeler yapılmış, tartışmalar yaşanmıştır. Her ne kadar önleyici meşru müdafaa uzun yıllardır tartışılan bir konu olsa da Bush Doktrini çerçevesinde tekrar gündeme gelmiş ve hiç olmadığı kadar yoğun şekilde tartışılmıştır. ABD'nin Irak işgali üzerinden 20 yıl gibi bir zaman geçmesine rağmen konuyla ilgili tartışmalar sonlanmamıştır. Üstelik ABD ile Kuzey Kore arasında, nükleer saldırı tehditleri üzerinden ilerleyen çatışmalar, önleyici meşru müdafaa hakkında yeni çalışmalar yapılmasını zorunlu hale getirmiştir.

ABD'nin 11 Eylül sonrası dış politikadaki saldırgan stratejilerini bir temele oturtma çabası kendisini Bush Doktrini olarak göstermiştir. Bush Doktrinini yalnızca hukuki bir doktrin olarak kabul etmek büyük bir saflık olur. Bush Doktrinini, özellikle Soğuk Savaş sonrası ABD'nin hegemonyasını öncelikle kurma, sonrasında koruması için ortaya koyduğu yeni stratejilerin bir toplamı olarak görmek de mümkündür. Bu tezlere bakacak olursak ilk olarak Fukayama'nın 'Tarihi Sonu' tezini görürüz. Bu tezle birlikte, Soğuk Savaş'ın galibi olarak kendi değerlerini mutlak doğru olarak kabul etmeye başlamıştır. Liberal demokrasinin insanlığın geldiği son nokta olduğunu savunup bu değerleri küresel düzeyde yaymayı kendisi için vizyon olarak belirlemiştir. ABD'nin Soğuk Savaş sonrası müdahaleci anlayışının temel teorik dayanaklarından

birinin bu olduğunu söyleyebiliriz. Yine Samuel Huntington'un 'Medeniyetler Çatışması' tezi de ABD dış politikasında son derece etkili olmuştur. Bu teze göre çatışmalar artık ideolojik olmayacak, kültür ve medeniyet kökenli olacaktı. Dünyada belirli bir temel ve etkiye sahip 8 medeniyet vardı. Ancak medeniyetler Batı ve diğerleri olarak ayrılmıştı. Batı medeniyeti için diğerleri içinde en büyük tehdit İslam medeniyetiydi. Çünkü İslam medeniyeti hem topyekûn bir hayat tarzı ortaya koyuyordu, hem de Müslüman nüfusun baskın, İslam medeniyetinin etkin olduğu ülkeler inkâr edilemeyecek bir stratejik öneme sahipti. Yakın geçmişte, ABD'nin bu ülkelere özel bir ilgi göstermesinin altında yatan nedenlerin başında bu durum gelir. Bir diğer önemli tez de Brzezinski'nin 'Büyük Satranç Tahtası' tezidir. Buna göre ABD'nin küresel hâkimiyetinin altında çok boyutlu gücü ve tüm dünya için bir cazibe merkezi olması yatar. Bunu devam ettirmenin yolu da özellikle Avrasya'da kendisine rakip bir gücün veya ittifakın ortaya çıkmasını önlemektir. Çünkü Avrasya hâkimiyeti hem gücün göstergesi hem de kaynağıdır. Bunu sağlamak için de havuç ve sopa ismini verdiği iki yöntem kullanmalıdır. Yani öncelikle çıkarlarına uygun şekilde ittifak etmeyi denemeli, başarılı olamıyorsa; ekonomik, siyasi ve gerekirse askeri gücünü kullanarak karşı cepheyi istediği konuma getirmelidir. Avrasya'nın en önemli ve stratejik bölgelerinin başında da Orta Doğu bölgesi gelir. Orta Doğu'nun, bağımsız bir ekonomisi ve siyaseti olmayan devletlerden oluşacak hale gelmesi ve istikrarsızlaşması, ABD'nin Avrasya hâkimiyetini perçinleyecekti. Bu düşüncenin bir gereği olarak 11 Eylül öncesi, özellikle de Soğuk Savaş boyunca Çevreleme Politikasını ana stratejisi olarak kabul eden ABD; 11 Eylül sonrası Büyük Orta Doğu Projesi isminde bir stratejiyi ana stratejisi haline getirdi. Bu stratejinin görünürdeki amacı Orta Doğu'yu demokratikleştirmek, terörden temizlemek ve bölge kaynaklarının güvenliğini sağlamaktır. Ancak arka plandaki amaç, özellikle ABD karşıtı yönetimlerin pasivize edilmesi aracılığıyla bölgenin ABD çıkarlarına göre tekrar dizayn edilmesi idi. Bu amaçlar için gerekirse hükümetler düşürülebilir hatta ülkelerin sınırları değiştirilebilirdi. Görüldüğü gibi akademik tezler ABD dış politikasında ciddi şekilde etkili olmuştur. Bu etki kendisini ya belirli bir tezin ABD dış politikasını şekillendirmesi ya da bir politikanın kısa süre sonra akademik tezlerle meşrulaştırma çabası olarak göstermiştir. Monro Doktrininden, Marshall Planına; Reagan Doktrininden, Bush Doktrinine; Tarihin Sonu tezinden, Medeniyetler Çatışması tezine kadar birçok tez bu duruma örnek verilebilir.

Soğuk Savaş sonrası ABD'nin dış politika anlayışındaki değişimler, uluslararası sistemde kökten değişikliklere neden oldu. ABD'yi dengeleyecek bir gücün kalmaması, ABD'nin kendisini dünyanın jandarması olarak görmesine ve kendi meşruiyet dayanaklarına göre kendisini verdiği yetkiyle, dünyanın birçok yerinde askeri müdahalelere başlamasına neden oldu. ABD kendisine, liberalizm ve demokrasi üzerine inşa ettiği küresel bir hegemonya kurmuştur. Batı Bloğuyla Doğu Bloğunun arasındaki tampon bölgelerin stratejik öneminin azalmasıyla, Orta Doğu başta olmak üzere doğal kaynakların bulunduğu ve medeniyet çatışmalarının yaşandığı bölgeler çok daha fazla önem kazanmıştır. ABD de bu bölgelere nüfuz etmek için stratejisini, öncelikle bölgeyi terörle ilişkilendirip daha sonra terörle mücadele üzerine kurmuştur. Doğu Bloğunun yıkılmasıyla NATO'nun ana amacı gerçekleşmiş olsa da NATO kendini sonlandırmamış, kendisine yeni misyon belirlemiştir. Buna göre NATO'nun yeni amacı terörizmle mücadele etmek olmuştur.

11 Eylül sonrası ABD'nin müdahale ettiği ve uluslararası toplum tarafından yoğun şekilde tartışılan iki bölge olan Afganistan ve Irak'a karşı ilgisi 11 Eylül ile başlamamıştır. Bu bölgelerin göz ardı edilemeyecek kadar fazla ortak özelliği vardır. İki ülke de doğal kaynaklara sahip olmak veya kaynakların lojistiği açısından son derece stratejiktir. Aynı zamanda içindeki farklı etnik veya mezhepsel çeşitlilik hem kendilerine bir zenginlik katmakta hem de sürekli bir çatışma tehdidine neden olmaktadır. Irak Orta Doğu'nun, Afganistan Orta Asya'nın kalbi denilebilecek bir öneme sahiptir. Ayrıca iki bölgenin de yakın tarih boyunca sürekli çatışmalarla anılan bölgeler olması da müdahaleleri kolaylaştırmıştır. Irak'ta Saddam'ın, Afganistan'da Taliban'ın anti demokratik yönetimi ve insan hakları ihlalleri de müdahalelere karşı uluslararası toplumda ortaya çıkabilecek olası tepkileri engellemiş, en azından hafifletmiştir. Hatta öyle ki, ABD Birinci Körfez Savaşı'ndan sonra Saddam Hüseyin yönetimini devirebilecekken Saddam'ın varlığından rahatsız olmamış, yönetimin devam etmesine müsaade etmiştir. Çünkü Saddam Hüseyin özellikle de Kuveyt işgaliyle birlikte tüm dünyanın gözünde kötülüğün timsali haline gelmişti. Bu yüzden Saddam'ın yönetimde kalması, ABD'ye büyük bir stratejik esneklik sağlıyordu. ABD istediği zaman Saddam'ı meşru bir muhatap olarak kabul edip istediği zaman gayri meşru ilan edebiliyordu. 2003'teki işgale giden süreçte de bu avantajı büyük ölçüde kullanmış, uluslararası toplumun her türlü eleştirisine 11 Eylül ve Kuveyt işgali sonrası BM Güvenlik Konseyi'nin Irak hakkında aldığı kararlarla cevap vermiştir.

ABD'nin Irak işgalinin uluslararası hukuka göre meşru olup olmaması kuvvet kullanma yasağı ve meşru müdafaa hakkının sınırlarının kabulüne bağlıdır. Kuvvet kullanma yasağıyla 5 merhaleden geçerek günümüzdeki haline gelmiştir. İlk olarak kuvvet kullanma bir egemenlik hakkı olarak görülmüştür. Burada kriter devletlerin kuvvet kullanmayı kendi değerlerine göre haklı görüp görmemesiydi. İkinci aşama ulus devletin kurulmasıyla birlikte, devlet çıkarlarının her şeyin önünde görülmesi ve kuvvet kullanmayı ulusal çıkarlara göre pragmatik şekilde değerlendirmektir. Üçüncü aşama Birinci Dünya Savaşı sonrası Milletler Cemiyetinin kurulmasıyla geçilen aşamadır. Bu dönemde kuvvet kullanma ciddi manada sınırlandırılrsa da yaptırımlardan bahsedilmemiştir. Bir diğer aşama da Briand Kellog Paktı ile İkinci Dünya Savaşı arası dönemdir. Bu dönemde savaş genel olarak yasaklanmış ve bunun istisnaları da son derece daraltılmıştır. Ancak yine olası bir ihlal durumunda harekete geçecek, aktif bir müdahale mekanizması kurulamamış, söz konusu yasak temenniden ibaret hale gelmiştir. Beşinci ve son dönem ise BM dönemidir. Bu dönemde hem savaş dâhil tüm kuvvet kullanma yolları, hatta kuvvet kullanma tehdidi dahi yasaklanmış; hem bunun istisnaları belirlenmiş hem de bu yasağın ihlali durumunda ortaya konacak müdahale mekanizmasından bahsedilmiştir.

BM sistemine göre bu yasağın dört tane istisnası vardır. Ancak bunlardan iki tanesi BM Anlaşması'nın yapıldığı dönemin şartlarına özgü düzenlemeler olup günümüzde bir geçerliliği kalmamıştır. Bir diğer istisna BM Güvenlik Konseyi'nin, uluslararası barış ve güven ortamının bozulduğuna yönelik karar alıp zorlayıcı tedbirlere başvurmasıdır. Ancak BM Güvenlik Konseyi'nin 5 daimi üyesinin her birinin veto hakkının olmasından ötürü Güvenlik Konseyi etkin şekilde karar alıp uygulamakta son derece zorlanmaktadır. Bu yüzden devletler kuvvet kullanma yasağının meşru bir istisnası olarak genellikle meşru müdafaa hakkına başvurmaktadır.

Meşru müdafaa hakkı yalnızca BM Anlaşmasından düzenlenmemiştir, zaten bundan önce de örf ve adet hukukunda da bir norm olarak mevcuttu. Bu yüzden meşru müdafaa'nın ortaya çıkma ve uygulama koşullarından 4 tanesinin 2 tanesi örf ve adet hukukundan, 2 tanesi de BM Anlaşması'nın metninden gelmektedir. BM Anlaşması'nın metninden çıkaran şartlar silahlı saldırı ve aciliyet, örf ve adet hukukundan gelenler ise gereklilik ve orantılılıktır. Terör örgütlerine karşı meşru müdafaa ile alakalı en büyük tartışma silahlı saldırı şartıyla ilgili yaşanmaktadır.

Çünkü BM Anlaşması'nda silahlı saldırı geçse de tanımı yapılmamaktadır. Bu belirsizliğin ortadan kaldırılması için 1974 tarihli BM'nin ilgili kararında silahlı saldırının tanımı yapılmış ve örneklendirici şekilde bazı silahlı saldırı türleri sayılmıştır. Bu tanıma göre silahlı saldırılar yalnızca devletler tarafından gerçekleştirilebilirdi. Kabul etmek gerekir ki, kararın alındığı dönemde büyük bir etki doğurabilecek düzeyde saldırının gerçekleştirilmesi yalnızca devlet imkânlarıyla mümkündü. Ancak günümüzde terör örgütleri gibi devlet dışı aktörlerin de ciddi etki doğurabilecek kapasiteleri mevcuttur. Bu durum 90'lı yıllardan beri tartışılmıştır. Fakat bu konuyla ilgili asıl kırılma 11 Eylül olmuştur. ABD'ye karşı hiçbir devletin cesaret edemediği ya da başaramadığı büyüklükteki saldırıyı bir terör örgütü gerçekleştirmiştir. ABD buna karşı meşru müdafaa hakkını kullanmış, BM de bu hakkı tanımıştır. Uluslararası toplumdan bu karara karşı ciddi bir eleştiri de yükselmemiştir. Dolayısıyla bu konuda yeni bir düzenleme olmamakla birlikte, terör örgütlerinin saldırılarının da büyüklüğüne göre silahlı saldırı sayılabileceğine yönelik fikir birliği sağlanmıştır. Her ne kadar bu büyüklüğün belirlenmesinde kriter olarak saldırıların toplamının mı yoksa tek bir saldırının mı esas alınacağına yönelik tartışmalar devam etse de bir devletin silahlı gücüyle neden olabileceği tahribata, bir terör örgütünün neden olması durumunda terör örgütüne karşı meşru müdafaa hakkının kabul edileceğine yönelik fikir birliği sağlanmıştır. Uluslararası terörizmle en etkili mücadeleleri veren devletlerin başında Türkiye gelmektedir. Bu bakımdan uluslararası terörle mücadelede kabul edilen yeni yaklaşımlar çerçevesinde TSK'nın yakın dönemde gerçekleştirdiği operasyonları değerlendirmekte fayda vardır. TSK'nın 2016 yılında Fırat Kalkanı Operasyonu ile başlayıp 2024 yılına gelindiğinde Pençe Operasyonlarıyla devam eden Suriye ve Irak'taki sınır ötesi operasyonların meşruiyeti konusunda akademik dünyada ciddi bir tartışma söz konusu değildir. Terör örgütü PKK'nın faaliyete başladığı tarihten bu yana Türkiye'nin hem egemenlik haklarına hem kolluk kuvvetlerine hem de sivil vatandaşlarına yönelik saldırıları açıktır. PYD/YPG'nin de PKK'nın uzantısı olduğu da aşikârdır. Dolayısıyla Türkiye'nin PKK'ya karşı meşru müdafaa hakkının doğduğu, dolayısıyla yapılan harekâtların tamamının meşru olduğu açıktır. Irak ve Suriye'nin egemenlik haklarının ihlal edildiğine yönelik iddialar da doğru değildir. Çünkü operasyon bölgelerinde Irak ve Suriye'nin egemenliği söz konusu değildir. Eğer bu iki devletin egemenliklerinin olduğunu kabul edecek olursak zaten bu iki devlet terör örgütünün faaliyetlerine

müşamaha göstermesinden dolayı sorumlu olacaktır. Yani ister Irak ve Suriye'nin bölgede egemen olduğu varsayılın ister gerçekte olduğu gibi bu devletlerin aciz devlet statüsünde olduğu kabul edilsin, Türkiye'nin meşru müdafaa hakkının olduğu açıktır. Üstelik Türkiye'nin bugüne kadar gerçekleştirdiği hiçbir operasyonda orantılılığı ihlal ettiğine yönelik tek bir kanıt dahi söz konusu değildir.

Silahlı saldırı kavramının kapsamıyla alakalı bir diğer önemli tartışma da silahlı saldırının yalnızca konvansiyonel silahlarla gerçekleştirilecek saldırılarla mı sınırlandırılacağı, yoksa ekonomik saldırılar veya siber saldırılar gibi saldırıların da mı silahlı saldırı sayılacağı şeklindedir. Bu konuda da genel görüş, kuvvet kullanma yasağının taşıdığı önemden ötürü bunun istisnası olan meşru müdafaa'nın şartlarını olabildiği kadar dar yorumlayarak yalnızca konvansiyonel silahlarla ve devletin egemenliği, sivillerin can kaybı, vücut bütünlüğü gibi en temel değerlere saldırıyla sınırlı olması gerektiğidir.

Bush Doktrini temelde önleyici meşru müdafaa hakkına dayanır. Önleyici meşru müdafaa'nın meşru müdafaadan farkı henüz gerçekleşmemiş bir saldırıya karşı harekete geçmektir. Meşru müdafaa'nın şartlarından biri doğrudan silahlı saldırının gerçekleşmesi, diğerleri de dolaylı olarak bu saldırının esas alınmasıyla ilgilidir. Ancak bir düşünceye göre meşru müdafaa hakkını ortaya çıkaracak bir saldırının gerçekleşeceği açık iken henüz meşru müdafaaya başvurmayıp saldırıyı beklemek mağdur devletin gereksiz yere zarar görmesi anlamına gelmektedir. Hiçbir devlet hakkını kullanmak için mağdur olmayı beklemeye zorlanmamalıdır. Ancak bir yandan da saldırı henüz gerçekleşmeden harekete geçilmesi niyet okuma şeklinde de olmamalıdır. Önleyici meşru müdafaa hakkının varlığını savunanlar da bu bakımdan ikiye ayrılmaktadır. Bu tartışmanın temeli, söz konusu saldırıya karşı müdahale hakkının ortaya çıkması için vukuu muhakkak (preemptive) olması gerekli mi, yoksa vukuu muhtemel (preventive) olması yeterli mi olduğudur. Aksi fikirler olmakla birlikte, önleyici meşru müdafaayı kabul edenler büyük ölçüde vukuu muhakkak şartı aramaktadır. Ancak bu halde dahi saldırının gerçekleşme ihtimalini muhakkak olduğunu belirleyecek olan saldırıya uğrayacağını iddia eden devlettir. Bu durum da niyet okuma büyük bir sorun olarak karşımıza çıkarmaktadır.

UAD'ın doğrudan önleyici meşru müdafaa ile ilgili vermiş olduğu bir karar yoktur. Çünkü bu konuda açık bir düzenleme yoktur. Önleyici meşru müdafaa ile ilgili

doktrindeki düşüncelerin büyük kısmı da UAD'ın meşru müdafaa ile ilgili verdiği kararların yorumlanmasıyla ortaya çıkmıştır. Her ne kadar Korfu Boğazı ve Nikaragua Davasında henüz doğrudan gerçekleşmemiş bir saldırı söz konusu olsa da yine de verilen kararlar üzerinden, doğrudan önleyici meşru müdafaa hakkında bir hüküm çıkarmak mümkün olmamaktadır. BM Güvenlik Konseyi'nin önüne gelen, önleyici meşru müdafaa ile ilgili 3 önemli olay vardır: 1962 Küba Krizi, 1967 Altı Gün Savaşları ve 1981 İsrail'in Osirak Nükleer Santralinin bombalaması. Bu olayların ikisinde BM sisteminin en büyük çıkmazlardan olan, Güvenlik Konseyi'ndeki 5 daimi üyenin ulusal çıkarlarını esas alarak farklı saflarda yer alması ve veto haklarını kullanması yüzünden bir yaptırım kararı veya onama anlamına gelebilecek bir karar alınamamıştır. Ancak 1981 tarihli İsrail'in Osirak Nükleer Santralini bombalama hadisesinde, İsrail'e yönelik doğrudan bir tehdidin olmadığı, İsrail'in niyet okumayla keyfi bir saldırı gerçekleştirdiği yönünde bir fikir birliğine varılmıştır. Bundan dolayı İsrail, BM Güvenlik Konseyi tarafından kınanmıştır. Fakat çoğunluk görüşüne göre İsrail'in saldırısı önleyici meşru müdafaa bile girmemektedir. Çünkü çoğunluğun görüşüne göre önleyici meşru müdafaa da en azından vukuu muhakkak saldırı aranır. Bu yüzden bu karar da önleyici meşru müdafaa için doğrudan bir kaynak değildir.

Önleyici meşru müdafaa ile ilgili asıl büyük tartışma, 11 Eylül saldırı sonrasında Bush Doktrinin ortaya çıkmasıyla başlamıştır. Bu dönemdeki tartışmaların daha öncekilerden iki önemli farkı vardı. İlk olarak 11 Eylül öncesi tartışmalar devletlerin birbirlerine yönelik müdahalelerini esas alıyordu. Ancak 11 Eylül sonrası tartışmalarda terör örgütleri gibi devlet dışı aktörlerin varlığı olası saldırıları öngörülemez ve saldırgan grupla müzakere edilemez noktaya getirmişti. Mesela 1962 Küba Krizinin iki önemli aktörü ABD ve SSCB arasında karşılıklı saldırı ihtimali doğunca öncelikle iki aktör 'kırmızı telefon hattı' ismi verilen hattı kurmuş ve müzakereler sonucunda birbirlerine saldırmamışlardı. Fakat terör örgütlerine karşı sağlıklı bir müzakere sürecinin yürütülmesi çoğu zaman mümkün olmamaktadır. Yani barışçıl yöntemlerin kullanılması son derece zor, hatta bazı durumlarda imkânsız hale gelmektedir. Terör örgütlerinin olası saldırılarını tahmin etmek ve önlem almak bir devletin saldırılarına göre çok daha zor olmaktadır. Bu yüzden küresel terörle mücadeleyi geleneksel yaklaşımlarla yapmak mümkün olmamakta, yeni yaklaşımlara ihtiyaç duyulmaktadır. İkinci olarak teknolojinin ilerlemesi büyük ve önemli bir

farklılık olmuştur. Çünkü teknolojinin ilerlemesiyle olası saldırıların tahribatı çok daha yüksek hale gelmiştir. Meşru müdafaa hakkının doğacağı bir saldırının vukuu bulmasını beklemek, çoğu zaman saldırıyı karşı koymayı neredeyse imkânsız kılacak kadar zarar görmek anlamına gelmektedir. Özellikle bu iki maddenin birleşmesi, yani terör örgütlerinin yüksek teknoloji ve tahribat gücü yüksek silahları kullanma ihtimali, önleyici meşru müdafaanın tekrar ele alınmasına ve Bush Doktrinin doğmasına neden olmuştur.

George W.Bush iktidarı boyunca, özellikle de Yeni Muhafazakârların desteğiyle saldırgan ve müdahaleci bir dış politika izlemiştir. Bu durumda elbette ki, Bush dönemi başlar başlamaz 11 Eylül saldırılarının yaşanmış olması da etkili olmuştur. Yeni Muhafazakârlara göre ulusal güvenlik en önde tutulması gereken değerdi. Dünyanın Amerikan hegemonyasına ihtiyacı vardı. Bu yüzden ABD'nin kendi siyasi ve askeri hegemonyasını kurması, dünyanın geri kalanı için de gerekliydi. Soğuk Savaş sonrası ABD'nin dış politikasında etkin olan tezler, ABD'nin liberal demokrasiyi yayması gerektiğini savunuyordu. Yani idealist amaçları vardı. Yeni Muhafazakârlar ise ulusal güvenlik için her türlü sert tedbiri almayı ve Amerikan hegemonyasını kurmayı esas alıyordu. Yani realist amaçları vardı. İşte Bush Doktrini bu iki amacı harmanlamış ve uluslararası toplumun önüne koymuştur. Önleyici meşru müdafaayı dayanarak göstererek yapılan askeri müdahalelere, demokrasi ihracı ve insan hakları söylemleri eşlik etmiştir.

Bush Doktrinine göre terörün, zayıf ve anti demokratik toplumlarda yayılması çok daha kolaydı. Bu yüzden devletlerin liberal ekonomiyle kalkınması, Amerikan sermayesiyle işbirliği içinde olması ve demokratikleşmesi terör grupları için yayılma ve faaliyet alanının kalmaması anlamına gelecekti. Elbette ki bu söylem yalnızca idealist bir söylem değildi. Bir ülkenin liberal ekonomik sisteme entegre olması ve demokrasiye geçmesi, ABD'nin ekonomik ve siyasi gücünü kullanarak bölgeye nüfuz etmesini kolaylaştırmaktadır. Dışa kapalı ekonomiler ABD için etkide bulunması zor ekonomilerdir. Bu yüzden bölgenin ABD değerleriyle yeniden şekillenmesi ABD'nin gerek duyması halinde, ekonomik ve siyasi güç kullanımları başta olmak üzere askeri güç kullanımı dışındaki güç kullanımlarını da mümkün hale getirerek büyük bir stratejik esneklik kazandırmaktadır.

Bush Doktrini, kendilerine önleyici meşru müdafaa hakkı verecek olası bir saldırıda, tehlikenin büyüklüğünü, tehlikeye karşı hareketsiz kalınırsa ortaya çıkabilecek riskin büyüklüğüyle ölçmüştür. Hem 2002'deki Ulusal Güvenlik Programında hem de Bush'un yaptığı konuşmalarda preemtive self defense ve preventive self defense yani vukuu muhakkak ve vukuu muhtemel meşru müdafaa sık sık birbirleri yerine kullanılmış, bu alanda da bir esneklik sağlanmaya çalışılmıştır. Özellikle Irak işgalinden önce Irak'ın sahip olduğu iddia edilen ve terör örgütlerine vermesi muhtemel kitle imha silahlarıyla ilgili herhangi bir somut delilin bulunamaması ve daha sonra Dışişleri Bakanlığı da yapacak olan Condoleezza Rice'ın kitle imha silahlarıyla ilgili yanıldıklarını ifade etmeleri de göz önüne alınacak olursa, önleyici meşru müdafaa hakkı kabul edilse bile Bush Doktrininin hukuka uygunluğu son derece şüphelidir. Nasıl ki önleyici meşru müdafaa hakkı, meşru müdafaa hakkının geniş yorumuysa; Bush Doktrini de önleyici meşru müdafaa hakkının geniş yorumdur.

ABD, Irak'ı işgal ederken işgali savunan yazarlar 3 farklı dayanak ortaya koymuşlardır: Irak'ın, BM'nin Irak'a yönelik Kuveyt işgali sonrası almış olduğu kararların ve yapılan ateşkesin şartlarına uymamasından dolayı müdahale hakkının doğduğu iddiası, kitle imha silahlarının varlığı ve insani müdahale. Öncelikle Irak'a yönelik, Kuveyt meselesinde alınan kararlara dayanılarak müdahale edilmesi mümkün değildir. Çünkü her karar birbirinden bağımsızdır. Kaldı ki, Irak'ın yükümlülüklerini yerine getirmediğini kabul etsek de bu durumu tespit edecek olan münferit olarak bir devlet değil, BM Güvenlik Konseyi'nin kendisidir. Dolayısıyla böyle bir iddiayı kabul etmek mümkün olmayacaktır. ABD'li yetkililerin, kitle imha silahlarıyla ilgili net bir somut delil ortaya koyması bir kenara, daha sonra bu iddialarında yanıldıklarını dahi kabul etmişlerdir. Kaldı ki, bir devletin kitle imha silahlarına sahip olması, diğer devletlere meşru müdafaa hakkı vermemektedir. Kitle imha silahlarına sahip olan devlet, bu silahları saldırı amacıyla kullanmadıkça, diğer devletler meşru müdafaa hakkından bahsedemeyecektir. İnsani müdahale iddiasında da önleyici meşru müdafaa ile benzer sorunlar vardır. BM Anlaşması'nda bununla alakalı net bir düzenleme söz konusu değildir. Bu yüzden meşruiyeti ve bu yola başvurulacaksa sınırları belli değildir. BM Güvenlik Konseyi'nin barışın ve güven ortamının bozulduğuna dair karar alma yetkisi varsa da ABD'nin Irak işgali öncesi böyle bir karar alınmamış, ABD yetkilendirilmemiştir. Üstelik ABD'nin Irak işgali sırasında Ebu Gureyp ve Guantanamo hapishanelerinde yaşanan insan hakları ihlalleri, insani müdahale

iddialarıyla büyük bir çelişki oluşturmaktadır. Dolayısıyla ABD'nin Irak'ı işgalinin, uluslararası hukuka göre meşru gerekçelere dayandırılmadığını söyleyebiliriz.

Sonuç olarak Bush Doktrinini sadece hukuki bir doktrin olarak görmek saflık olur. Bush'un hem Afganistan hem de Irak'a müdahaleleri sırasında kullandığı ifadelerde sürekli haçlı ittifakı vurgusu başta olmak üzere dini söylemlerde bulunması, Saddam'ın bir bayram sabahı idam edilmesi ve ABD dış politikasına yön veren tezler göz önüne alındığında; Bush doktrinin hukuki bir kimlikten ziyade siyasi bir kimliğe sahip olduğunu, yalnızca müdahalelerine meşruiyet kazandırmak için hukuki söylemlerle uluslararası topluma tanıtıldığı söylenebilir.

ABD 11 Eylül sonrası uluslararası hukukta köklü değişikliklere gitmek yerine, kendisine özgü durumların önemine dikkat çekerek kendisine ayrıcalık tanınmasını istemiştir. Kendisi için önleyici meşru müdafaa hakkının doğduğunu iddia etmiş ancak aynı zamanda başka devletlerin bu durumu istismar etmemesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu durum da özellikle 11 Eylül sonrası yaşananlardan dolayı yalnızca ABD'nin değil, topyekûn BM sisteminin eleştirilmesine ve sistemin sorgulanmasına neden olmuştur. Devletlerin eşitliği ilkesi gereği, ABD için meşru kabul edilen bir durumun, diğer devletler içinde meşru kabul edilmesi gerekir. Ancak tüm devletlerin niyet okuyarak birbirlerine müdahale hakkının olması kaçınılmaz olarak kaos doğurur. Bu durum, güçlü devletlerin güçsüz olanları ezmesini engellemek, barış ve güven ortamının tesis edilmesi amacıyla kurulan BM sistemi tamamen çökmesi anlamına gelecektir. Yalnızca ABD'nin böyle bir hakkının olduğunu kabul etmek de ABD'nin kendisine potansiyel rakip olarak gördüğü her türlü rakibe, henüz kuvvetlenmeden saldırma hakkı tanımak ve ABD'nin küresel hegemonyasını kaçınılmaz olarak kabul etmek, buna da hukuki bir dayanak sağlamak anlamına gelecektir.

ABD'nin ulusal çıkarlarını, tüm insanlığın çıkarlarına göre önceleyen tavrı ile hegemonyasını kurmaya uğraşması ve BM Güvenlik Konseyi üzerindeki etkisini kullanarak hukuksuz müdahalelerini meşrulaştırmaya çalışması, BM sistemine güveni ciddi oranda zedelemiştir. Ancak unutulmaması gerekir ki, BM sistemi insanlığın yaşadığı büyük sıkıntılardan sonra kurulmuş ve uluslararası hukukun belki de en önemli kazanımlarının başında gelmektedir. BM sisteminin eksikliklerinin olduğu inkâr edilemez bir gerçektir. Ancak BM sisteminin olmadığı konjonktür, güçlünün güçsüzü tamamen ezdiği ve kuvvet kullanımı önünde hiçbir engelin olmadığı bir

konjonktürdür. Sistem içerisinde var olan yanlışlıklar, yine sistem içerisinde kalarak düzeltilmelidir.

Teknolojik gelişmeler ve kitle imha silahlarının tahribatı düşünüldüğünde önleyici meşru müdafaaya kapıları tamamen kapatmak doğru değildir. Çünkü teknoloji giderek gelişmekte ve olası bir saldırının beklenmesi, hem maddi hem insani olarak zararı son derece yüksek seviyeye çıkartmaktadır. Ancak istismarların ve saldırıların uluslararası hukuka uygun bir kılıfa sokulmasının önlenmesi gerekmektedir. Yani sınırları belirlenerek uluslararası sözleşmelerde düzenlemeler yapılmalıdır. En azından BM Güvenlik Konseyi'nde bu konu tartışılıp sınırların belirlenmesi ya da en azından fikir verebilecek emsal kararların alınması gerekmektedir. Özellikle ABD ve Kuzey Kore gibi nükleer güce sahip iki devletin birbirlerini sürekli güç uygulamakla tehdit ettikleri bir dönemde BM bilinçli sessizliğini bozup kuruluş değerlerine ve amacına da uygun bir şekilde daha aktif olmalıdır.

KAYNAKÇA

- “20 yıllık ABD işgali hem Afganistan'a hem dünyaya pahalıya mal oldu” *Anadolu Ajansı* (30.08.2021). <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/20-yillik-abd-iskali-hem-afganistana-hem-dunyaya-pahaliya-mal-oldu/2350276> [Erişim Tarihi: 28.09.2023].
- “ABD'den PYD/PKK'ya 50 tırlık askeri sevkiyat” *Anadolu Ajansı* (16.06.2017) <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abdden-pyd-pkky-50-tirlik-askeri-sevkiyat-/842992> [Erişim Tarihi: 18.06.2023].
- “ABD'ye nükleer tehdit! Kuzey Kore Başkanı Kim Jong Un: Gerekirse vururuz” *Hürriyet* (21.12.2023) <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/abdye-nukleer-tehdit-kuzey-kore-baskani-kim-jong-un-gerekirse-vururuz-42379674> [Erişim Tarihi: 14.01.2024].
- “Bingöl'de PKK'lı teröristlerce şehit edilen silahsız 33 asker anıldı.” *Trt Haber* (24.05.2023) <https://www.trthaber.com/foto-galeri/bingolde-pkkli-teroristlerce-sehit-edilen-silahsiz-33-asker-anildi/56642/sayfa-1.html> [Erişim Tarihi: 15.07.2023].
- “CIA'den acı itiraf: Irak'ta kitle imha silah stokları bulamadık” *Milliyet* (03.10.2003) <https://www.milliyet.com.tr/gundem/ciaden-aci-itiraf-irakta-kitle-imha-silah-stoklari-bulamadik-5149877> [Erişim Tarihi: 16.04.2023].
- “Kilis ve Reyhanlı'ya PYD/PKK'dan roketli saldırı” *Anadolu Ajansı* (01.02.2018) <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/kilis-ve-reyhanliya-pyd-pkkdan-roketli-saldiri/1050188> [Erişim Tarihi: 12.10.2023].
- “Powell: Irak'ta kitle imha silahları konusunda yanıldık” *Hürriyet* (06.08.2024) https://bigpara.hurriyet.com.tr/haberler/genel-haberler/powell-irak-ta-kitle-imha-silahlari-konusunda-yanildik_ID495964/ [Erişim Tarihi: 12.08.2023].
- “Trump: Türkiye belirlediğim sınırların dışına çıkarsa ekonomisini mahvederim” *euronews* (07.10.2019). <https://tr.euronews.com/2019/10/07/trump-turkiye-suriye-de-cizmeyi-asarsa-ekonomisini-mahvederim-suriye-operasyon> [Erişim Tarihi: 06.09.2023].

- “Türk askeri Afganistan'dan çekiliyor” *dw.com* (25.08.2021)
<https://www.dw.com/tr/t%C3%BCrk-askeri-afganistandan-%C3%A7ekiliyor/a-58983774> [Erişim Tarihi: 07.09.2023].
- Ağır, B. S. (2006). Bush doktrini: küresel bir hegemonik istikrar arayışı mı? *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 3 (12), 71-100.
- Albayrak, G. (2013). *İnsancıl hukuk ve insan hakları açısından yeni terörizmle mücadelede hedef alarak öldürmeler* (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Arend, A. C. (2002). International law and the preemptive use of military force. *washington quarterly*, 2 (26), 89-103.
- Armaoğlu, F. (2012). 20. yy. *Siyasi tarihi (1914-1995)*. İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Başaren, S. (2001). İnsan hakları ve terörizm. Türkiye Barolar Birliği İnsan Hakları Araştırma ve Uygulama Merkezi, (1), 195-224.
- Boztaş, A. (2014). Wilson ilkeleri'nin Türk dış politikasına yansımaları: realist ve pragmatist bir perspektif. *Akademik Bakış*, 7 (14), 163-176.
- Brzezinski, Z. (2018). *Büyük satranç tahtası* (Y. Türedi, Çev.). İstanbul: İnkılap.
- Combs, C. C. (1997). *Terrorism in the twenty-first century*. New Jersey: University of North Carolina-Charlotte.
- Çelebi, Ö. (2015). 1 mart tezkeresi krizi. Haydar Çakmak (Ed.), *Türk dış politikasında 41 kriz 1924-2014 içinde* (s. 273-284). Ankara: Kripto Basın Yayım Dağıtım.
- Çetin, M. ve Toprak, Y. E. (2016). Çerçeveleme kuramı bağlamında kamuoyu oluşturmada spin: birinci körfez savaşı. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, (42), 213-232.
- Davutoğlu, A. (2013). *Stratejik derinlik*, İstanbul: Küre Yayınları.
- Davutoğlu, A. ve Deniz, F. (2011). *Küresel bunalım: 11 eylül konuşmaları*, İstanbul: Küre Yayınları.
- Değdaş, U. C. (2018). Uluslararası hukukta önleyici meşru müdafaa hakkı. *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4 (6), 21-40.

- Demir, E. (2021). Türkiye'nin Suriye politikası bağlamında TSK'nın Suriye'deki sınır ötesi harekâtlarının nedenleri ve sonuçları. *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 5 (2), 541-588.
- Efegil, E. (2008). Bush doktrini ve dünya güvenliğine etkileri. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*, (8), 103-122.
- Erçandırılı Y. (2009). *Uluslararası politikada güç ve güce ilişkin alternatif stratejiler* (Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Erickson, R. J. (1989). *Legitimate use of force against state-sponsored terrorism*. Washington D.C. : Air University Pres.
- Fukuyama, F. (2006). *America at the crossroads: democracy, power, and the neoconservative legacy*. Yale University Pres.
- Goldstone, R. J. (2002). İnternational law and justtice of america's. war on terrorism. *Social Research*, 69 (4), 1045-1054.
- Gök, N. (2019). Suriye krizi'nin Türkiye'ye yansımaları (2011-2017). *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (8), 77-114.
- Gray, C. (2002). The US national security strategy and the new "bush doctrine" on preemptive self-defense. *Chinese Journal of International Law*, 1 (2), 437-448.
- Güler, Y. (2004). Kuzey Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadar Kıbrıs meselesi. *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5 (1), 101-112.
- Güneş, E. (2020). KCK'nın siyasallaşma ve legal siyaset üzerindeki etkisi. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. (21), 293-310.
- Jenkins, B. M. (1975). *International terrorism: a new mode of conflict*, Crescent Publications.
- Karabulut, B. (2013). *Strateji-jeostrateji-jeopolitik*. Ankara: Barış Kitabevi.
- Karadağ, U. (2016). BM antlaşması'na göre meşru müdafaa hakkı. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7 (2), 171-186.

- Köse, G. (2021). Kriz analizi bağlamında ABD'nin PYD-YPG'ye yardımları krizi ve Türkiye'nin kriz yönetimi. *Journal of Economics and Political Sciences*, 2 (1), 20-29.
- Kumru, C. (2015). Huntington'ın "medeniyetler çatışması" üzerine değerlendirmeler. *Ulakbilge - Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (24), 603-614.
- Okur, M. A. (2008). Uluslararası hukuk ve Irak savaşının meşruiyeti. *KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 10 (2), 9-27.
- Öztürk, S. (2015). *11 Eylül saldırıları ve Afganistan müdahalesi* (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Özyılmaz, E. V. (2013). Geçmişten günümüze Dağlık Karabağ. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15 (2), 191-208.
- Reçber, S. (2008). Irak'a yönelik askeri müdahalenin uluslararası hukuk açısından geçerliliği. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 4 (13), 55-75.
- Sander, O. (2018). *Siyasi tarih 1918-1994*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Schachter, O. (1991). *International law in theory and practice*. London: Martinus Nijhoff Publishers.
- Singer, E. (1989). Terörist attacks on nationals: the lawful use of force against terrorist bases on foreign soil. *Terrorism and Political Violence*, 1 (4), 435-465.
- Singil, N. (2020). Uluslararası hukukta meşru müdafaa hakkına yeni bir yaklaşım: isteksiz veya aciz devlet doktrini, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 29 (3), 2387-2414.
- Şahin, M. (2009). *Din-dış politika ilişkisi: ABD örneği*. Ankara: Barış Platin Kitabevi.
- Şahin, M. O. (2023). Türkiye'nin Irak'ın kuzeyinde yer alan PKK unsurlarına yönelik 2015-2020 yılları arasında icra ettiği sınır ötesi operasyonlar ve sınır güvenliğine katkısı. *Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi*, 33 (2), 405-432.
- Taşdemir, F. (2005). *Uluslararası terörizme karşı devletlerin ülkeleri dışında münferiden kuvvete başvurma yetkisi* (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Taşdemir, F. (2006). Uluslararası anarşiye giden yol: uluslararası hukuk açısından önleyici meşru müdafaa hakkı. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, (5), 75-89.
- Turan, K. (2015). Körfez (Irak) krizi (1990-1991). Haydar Çakmak (Ed.), *Türk dış politikasında 41 kriz 1924-2014 içinde* (s. 189-196). Ankara: Kripto Basın Yayın Dağıtım.
- Turan, K. (2015). Körfez (Irak) krizi (2003-2004). Haydar Çakmak (Ed.), *Türk dış politikasında 41 kriz 1924-2014 içinde* (s. 285-294). Ankara: Kripto Basın Yayın Dağıtım.
- Türkay, H. (2021). Uluslararası hukukta terör eylemlerine karşı kuvvet kullanımı. *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, (18), 331-367.
- Ulutaş, A. (2006). *I. ve II. körfez savaşı'nın Türkiye'ye etkileri* (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir
- Wilkinson, P. (2003). *Political Terrorism*. London: Oxford University Pres.
- Yapıcı, U. (2006). Uluslararası hukukta terörizme karşı kuvvet kullanımı sorunu. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, (7), 21-40.
- Yaycı, C. (2019). Irak'ta yaşanan savaşlar ve Türkiye'ye etkileri. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 15 (30), 331-352.
- Yılmaz, A. G. E. ve Irk, A. G. O (2015). Nikaragua divan kararları ışığında kuvvet kullanma ve meşru müdafaa sorunu. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13 (2), 151-166.
- Yılmaz, H. (2017). Kıbrıs barış harekâtı ve sonuçları, *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (1), 87-98.
- Yücealtay, C. (2022). İran-Irak savaşı ve Türkiye üzerine etkileri. *BELLEK Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 21-34.
- Zürcher, E. J. (2018). *Modernleşen Türkiye'nin tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları.

